

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/113801>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-08 and may be subject to change.

398

MANNEN IN HET GROEN

Heidi Dahles

*De wereld van de jacht
in Nederland*

MANNEN IN HET GROEN

De wereld van de jacht in Nederland

Een wetenschappelijke proeve
op het gebied van de sociale wetenschappen
in het bijzonder de culturele antropologie

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen,
volgens het besluit van het college van decanen
in het openbaar te verdedigen op
woensdag 30 mei 1990
des namiddags te 3.30 uur
door

HLIDI DAHLES

geboren 29 oktober 1956
te Magdeburg

SUN
Nijmegen

PROMOTOR: Prof dr. A. Blok
Universiteit van Amsterdam

CO-PROMOTORES: Dr. H. Driessen
Dr. J. Verrips, Universiteit van Amsterdam

Men Dressed in Green
The world of hunting in the Netherlands

In contemporary Dutch society, hunting forms a world apart. This world distinguishes itself from 'ordinary life' by a complex internal differentiation, its own organizations, different classification schemes and sensibilities towards nature, specific rituals and a particular jargon and code of honour. This thesis tries to offer a better understanding of the changing world of hunting. It examines the ways in which hunters constitute, structure and categorize their world, and how they distinguish themselves from non-hunting groups on the one hand, and from other categories of hunters on the other hand. To throw light on the changing relationships between various groupings within this world, the author analyses divergent perceptions of hunting and different ways of legitimizing their specific view.

The world of hunters, which to a large degree is unknown to the majority of Dutch people, has recently come under considerable strain, as hunting is severely criticized in public opinion. Since the seventies more and more voices are heard demanding the abolition of hunting by law. One of the most prominent organizations fighting 'blood-sports' is the Foundation for Critical Wildlife Management which started an anti-hunting campaign. These voices contributed to a more restrictive legislation and a more reserved (state) policy as far as the lease of hunting grounds is concerned.

Notwithstanding the fact that Dutch hunters are facing increasing difficulties in securing hunting facilities, their number has grown significantly. After a modest increase in the first half of this century when it rose from about 7 000 in 1900 to 12 000 in 1940 there was a boom of hunting permits granted after World War II, amounting to almost 41 000 in 1977 and declining to 33 000 in 1988. This boom cannot sufficiently be explained by 'external' factors such as population growth, increasing welfare and more spare time. That hunting, despite the opposing forces in Dutch society, attracts a growing number of men (males significantly more than females) is also connected with changes within the world of hunters.

Hunting cannot be understood in terms of instrumental behaviour. When all the rational arguments in support of hunting have been adduced, its expressive functions remain the only convincing ones. Hunting indicates social status and serves male identity functions. In the first half of this century hunting displayed upper-class membership as it formed a privilege granted only to the aristocracy and landed gentry, the gentleman-hunters. When in 1923 hunting privileges were abolished, hunters with an urban, middle-class background made their appearance. These 'status-hunters', as the gentleman-hunters disparagingly called them, fermented trouble among the 'old hunting elite', forcing her to establish new boundaries between herself and competing categories. At the same time the 'old elite' experienced a growing dependence on the 'newcomers'. She needed their support to secure hunting facilities in the long run.

The Royal Dutch Hunting Association, established by members of the aristocracy and landed gentry in 1904, put in a great effort to enlarge its membership. This organization understood that she would be able to exert influence on state policy and legislation to the benefit of hunting only by developing into a pressure group supported by the majority of licensed hunters. The changing character of the Royal Dutch Hunting Association points to increasing interdependences and at the same time to diminishing contrasts between different categories of hunters. Although members of the aristocracy and landed gentry formed and still form the 'dominant culture' within the world of hunting, they had to conform to the pressure from below, which manifested itself in the rising number of licensed hunters of urban middle-class background. In contrast to the first half of this century when the Hunting Association encouraged men to become a licensed hunter, the influx of 'newcomers' forced this organization to take protective measures (such as the compulsive hunting examination) to put an end to the increasing demand for hunting permits. This policy showed effect, as the number of licensed hunters dropped since 1977. In the late sixties 'democratizing' tendencies stimulated the establishment of rural hunters' associations, consisting to a large extent of farmers and country-dwellers of non-farming origin. These categories who possess only modest hunting facilities, show a high degree of self-motivation and restrict hunting rights to local men. This process brings to our attention the ethos of Dutch hunters.

In contemporary hunting, wildlife management and game conservation form the prevailing values, which appeal to the hunters' sense of duty, expertise and professional know-how. These values add up to an ethos which carries predominantly urban-bourgeois connotations. Nonetheless, this ethos emerges from the 'aristocratic' past of hunting. Traditionally, Dutch hunters are tied closely to their hunting terrain, partly because hunting rights are connected to land-ownership since the beginning of this century, and partly because hunting permits are granted only to persons who have access to at least 99 acres of land (a legal regulation enacted in 1954). Hunters, whether they own their hunting ground or hold it on lease, display a 'land-owning ethos' which is characterized by the notion of 'good stewardship'. 'Good stewardship' demands a close tie with the land and the creatures which live on it. It implies a patronizing attitude. However, the right to exert power is curtailed by the duty to use this power for the benefit of those which are subject to it. As far as hunting is concerned, this ethos has led to a stress on wildlife management and game conservation, aspects which are central to the Dutch hunters' code of honour, *weidelykheid*. This code had developed into the dominant discourse of contemporary hunting. Its constituent rules of conduct, modelled by the 'old elite' and adjusted to the pressure from below, serve legitimizing functions.

However, Dutch hunters do not agree on the rules of *weidelykheid*. Rather, this code of conduct has become the arena of partly conflicting and partly converging views within the world of hunting. The more this world becomes differentiated, the more its members dispute each others interpretation of the rules, small differences of opinion becoming the key to the self-perception of different categories of hunters. These different categories form closed social circles characterized by internal homogeneity and notions of exclusiveness. The stress laid on distinctiveness prevents solidarity to arise among hunters. 'Democratizing' tendencies do not necessarily wipe out the differences between social categories. Rather more value is attached to subtle distinctions.

In the world of hunting, differences are enacted in a subtle way. To emphasize social superiority would not be expedient among hunters nowadays. Feelings of distinctiveness and superiority are still articulated, though. Distinctive functions are centered around the way in which hunters kill the game, selfcontrol being the key word. In hunting violent impulses and strong emotions (such as aggression, fear,

envy and triumph) are evoked in a playful manner. The more regulated, stylized and ritualized the killing is performed, the more hunters seem to control their violent impulses and the more civilized they appear to be. Hunters experience their activities as a competitive encounter with strong, defensive and most ideally rogue animals on which highly estimated human characteristics, such as courage, cunning, physical strength, vigour and endurance, are projected. These characteristics, which in the human realm serve male identity functions, indicate a strong emphasis on physical, mental and moral perfection. The preference for rogue animals, moreover, points to autonomy, freedom and individualism being highly valued. The strive for personal perfection and autonomy is part of the 'land-owning ethos' of Dutch hunters. Since access to land gains freedom, respect and power of life and death, hunting appeals especially to the rich and powerful and to social climbers.

The code of honour forces hunters to subject their power to strict regulations. Hunters use to emphasize that they do not kill the game in a random, indiscriminate way, but obey rules of *weidelykheid*. How much this code of honour serves the hunters' identity functions becomes clear when considering their contempt of poachers who pervert the rules of conduct, employing techniques to kill the game which hunters regard as repulsive. Although *weidelykheid* has spread among all categories of hunters in the course of this century, it is the hunting elite who can afford to live up to these rules more perfectly than other categories can. Not only were these rules modelled by this elite herself, giving her a great advantage on competing groups, but also does she own the facilities to organize a 'shooting party' conforming to the most refined hunting etiquette. The 'great battue' forms an example of a complex ritual, requiring a large terrain, a well-tended and varied game-population and a crowd of trained (professional) helpers. Such an organization allows hunters to shoot the game in a highly stylized and controlled manner, taking a detached position towards the killing. Moreover, bringing together men of different social backgrounds, the 'great battue' evokes traditional values which are rooted in the ethos of 'good stewardship', i.e. social cohesion, harmony, consensus and loyalty. This specific hunting ritual forms a strategy to keep alive social arrangements which the landowning elite regards as 'ideal', as they conceal changing power relations. The ritualization of hunting creates the illusion of the survival of a world already lost.

Although living in a world apart which is highly illusive, hunters cannot be accused of being unrealistic. On the contrary, being a member of a rapidly changing society, which is ill-disposed to hunting, they have learned to organize and professionalize, to apply scientific knowledge, to mobilize an influential lobby and to manipulate the media following in the footsteps of and sometimes even overtaking their antagonists.

Heidi Dahles werd op 29 oktober 1956 geboren in Magdeburg (DDR). Zij bezocht het gymnasium in Dulken (BRD), waar zij in 1977 het *Abitur* behaalde. In hetzelfde jaar begon zij met de studie culturele en sociale antropologie aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen. Tijdens haar doctoraalopleiding verrichtte zij veldwerk onder jagers in Oostenrijk. In 1984 studeerde zij cum laude af in de culturele antropologie.

Tijdens haar studie was zij gedurende twee jaar als student-assistente verbonden aan het *Max-Planck-Institut für Psycholinguistik* te Nijmegen, en gedurende anderhalf jaar aan de vakgroep culturele antropologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen. In 1983 kreeg zij een tijdelijke aanstelling bij deze vakgroep om verkennend onderzoek te verrichten naar de beeldvorming omtrent de jacht in Nederland. Deze verkenning mondde uit in een promotie-onderzoek dat zij gedurende twee jaar uit eigen middelen bekostigde. Van 1986 tot 1988 werd zij door een subsidie van het Ministerie van Landbouw en Visserij en de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging in staat gesteld dit onderzoek voort te zetten in het kader van een aanstelling als junior wetenschappelijk onderzoekster aan het Instituut voor Culturele en Sociale Antropologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Van 1981 tot 1983 maakte zij deel uit van de redactie van de publicatiereeks van de vakgroep culturele antropologie. Sinds 1986 is zij redactrice bij het antropologisch tijdschrift *Focaal* en bestuurslid bij de gelijknamige stichting. Sinds eind 1989 neemt zij het voorzitterschap van deze stichting voor haar rekening. Zij is secretaris van de sectie antropologie van de Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging, redactielid van *Sociodrome*, lid van de Werkgemeenschap Algemene en Theoretische Antropologie, van de werkgemeenschap Figuratiesociologie, van de *European Association of Social Anthropologists*, van de *American Anthropological Association* en de *Association for the Anthropology of Europe*. Thans is zij verbonden aan het Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek (IVA) van de Katholieke Universiteit Brabant en onbezoldigd aan de vakgroep EUROMED van de Universiteit van Amsterdam.

MANNEN IN HET GROEN

De wereld van de jacht in Nederland

Een wetenschappelijke proeve
op het gebied van de sociale wetenschappen
in het bijzonder de culturele antropologie

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen,
volgens het besluit van het college van decanen
in het openbaar te verdedigen op
woensdag 30 mei 1990
des namiddags te 3.30 uur
door

HGIDI DAHLES

geboren 29 oktober 1956
te Magdeburg

SUN
Nijmegen

PROMOTOR: Prof. dr. A. Blok
Universiteit van Amsterdam

CO-PROMOTORES. Dr. H. Driessen
Dr. J. Verrips, Universiteit van Amsterdam

Mannen in het groen

Heidi Dahles

Mannen in het groen

De wereld van de jacht in Nederland

SUN

Dahles, Heidi

Mannen in het groen : de wereld van de jacht in Nederland / Heidi Dahles. –
Nijmegen : SUN. – Ill.

Ook proefschrift KUN, Nijmegen. - Met lit. opg., reg

ISBN 90-6168-322-X

SISO 639.1 UDC 639.1(492) NUGI 661

Trefw.: jacht ; Nederland ; geschiedenis / jacht ; Nederland ; culturele
antropologie.

Omslagontwerp en boekverzorging: Leo de Brum [SERIOUS MATTERS]

Op het omslag: Rust tussen de driften (foto: O. Kaña)

© SUN, Nijmegen 1990

ISBN 90 6168 322 X

Inhoud

Woord van dank 9

INLEIDING EN PROBLEMSIELLING 13

Aandachtsvelden 16

Jagersgroen: externe grenzen en interne differentiatie 21

Theoretische perspectieven 24

Strategieën en beperkingen van deze studie 25

Opzet 29

1. GANZENoorlog

1.1. Een ochtend op de ganzen 31

1.2. Ganzen in Nederland 37

1.3. De voorgeschiedenis van de ganzenoorlog: 1900-1950 40

1.4. Verscherping van de tegenstellingen: 1950-1975 42

De zaak Terhorne. Overheid en ganzen. Boeren en ganzen

Biologen en ganzen. Natuurbeschermers en ganzen.

De Stichting Kritisch Faunabeheer en de ganzejacht

1.5. Spraakmakende incidenten 50

De affaire Mastenbroekpolder. Ganzenoorlog in de Ooypolder.

De zaak Kampen. Lokganzen

1.6 De jacht in het kruisvuur van maatschappelijke belangen 57

2. JAGERS

2.1. Inleiding 64

2.2. Heerjagers 66

2.3. Broodjagers 71

2.4. Boerjagers 74

2.5. Nieuwe categoriën 80

Kleine jagers. Statusjagers. Grote jagers. Combinanten.

Gastjagers Jachttoeristen. Jonge jagers

2.6. Een 'rijke lui's genoeg?' 90

3 DE GEORGANISEERDE JAGERSWERELD

- 3 1 Inleiding 95
- 3 2 De jagerswereld tot 1940 97
 - Jagers organiseren zich De anti-jacht-mentaliteit
 - bij de overheid Het verdwijnen van oude privileges
 - Heerjagers en boeren Stadse en rurale jagers
- 3 3 Intermezzo jachtorganisaties 1940-1945 104
- 3 4 Een nieuw zelfbeeld 1945-1977 106
 - Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (KNJV)
 - Een nieuw jachthuurstelsel Jachthuurprijzen Jachtplicht
 - Jachtexamen
- 3 5 Ruraliserende tendensen de jagerswereld sinds 1977 116
 - Lokale jagersverenigingen Wildbeheereenheden
 - Geprivatiseerd terreinbeheer
- 3 6 De binding met de grond 124

4 JACHTOPZICHTERS

- 4 1 Inleiding 129
- 4 2 De koddebeier het jachttoezicht rond 1900 130
- 4 3 De wildschut in de eerste helft van deze eeuw 132
- 4 4 Nederlandse Vereniging van Jachtopzichters (NVJ) 136
- 4 5 Nieuwe heren 140
- 4 6 Milieu-ambtenaren en natuuropzichters 144
- 4 7 Privatisering 150
- 4 8 Het vrije ondernemerschap 152

5 STROPERS

- 5 1 Inleiding 156
- 5 2 Jagers, boeren en lokale stropers 158
- 5 3 Stropen een spel met dieren 161
- 5 4 Het sociale spel jager en gejaagde 166
- 5 5 Beroepsstropers 167
- 5 6 Commercie en stoer gedrag 171
- 5 7 Strijd tegen de 'harde' stroperij 173
- 5 8 Mensenjacht 178
- 5 9 'Quest for excitement' 181

6. WILD

- 6.1. Inleiding 185
- 6.2. Ontwikkeling van de categorie 'wild' in de jachtwetten 186
Negentiende-eeuwse jachtwetten. De Jachtwet 1923. De Jachtwet 1954. De Jachtwet 1977. De Flora- en Faunawet
- 6.3. Jacht en utiliteit 195
Oogst. Jachtplicht
- 6.4. Het 'rapport' tussen jagers en hun prooi 201
Weerbaar, niet zwak. Wild, niet tam. Het individu, niet de soort
- 6.5. Tussen mens en dier 213
- 6.6. Wild: een eliteconcept 216

7. JACHT

- 7.1. Een drijfjacht 221
- 7.2. Een geritualiseerde gebeurtenis 230
Een 'wereld apart' Het jachtspel. Het 'halali'. Leven en dood
- 7.3. Drijven, peuteren en voor de voet jagen 242
- 7.4. Drijfjachtetiquette 246
- 7.5. Ritualisering en machtsrelaties 250

8. WEIDELIJKHEID

- 8.1. Inleiding 254
- 8.2. Geschreven en ongeschreven gedragscodes 256
- 8.3. Aspecten van weidelykheid 257
Weidelykheid en jachtetiquette. Weidelykheid en sportiviteit
- 8.4. De ontwikkeling van het begrip weidelykheid 260
'Weidgerechtigheid' en de Duitse jachttraditie. 'Sportsmanship' en de Engelse jachttraditie Sportiviteit en wilddbeheer: de hoofse jacht in Nederland
- 8.5. De gedragscode van een jagende elite 272
Verspreiding van weidelykheid. Weidelykheid en diercategorieën. Weidelykheid en sociale categorieën
- 8.6. Weidelykheid en democratiserende tendensen 278
- 8.7. Weidelykheid en machtsbalansen 281

CONCLUSIES 285

Glossarium 295

Noten 301

BRONNEN

Periodieken 319

Dagbladen 319

Rapporten, brochures 319

Geraadpleegde literatuur 320

Register 327

Deze studie van de jacht in Nederland werd financieel mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (KNJV) en de Directie Natuur, Milieu en Faunabeheer (NMF) van het Ministerie van Landbouw en Visserij. Voor hun inspanningen bij de financiële realisatie gaat mijn dank uit naar P. Peeters, J. Oosterbaan en C. van Hasselt (KNJV), M. Openneer (NMF) en H. Boelaars (Katholieke Universiteit Nijmegen).

Door de bereidwilligheid van jagers met mij te praten en mij toe te staan hen op jacht te vergezellen, ben ik in staat geweest het materiaal te verzamelen dat aan deze studie ten grondslag ligt. Velen hebben mij informatie toevertrouwd onder voorwaarde dat hun identiteit niet openbaar zal worden gemaakt. Ik wil hen hierbij danken voor het in mij gestelde vertrouwen. Frans Jurgens en Léon Aal van de KNJV-afdeling Nijmegen hebben mij wegwijst gemaakt in de jagersvereniging en bij veel plaatselijke jagers geïntroduceerd. Dankzij de wekelijkse bijlessen van Nol Hendriks heb ik het theoretische jachtexamen met goed gevolg afgelegd. De onvermoeibare inzet en het niet nalatend enthousiasme van Jaap Beckhuis hebben in belangrijke mate tot een succesvol verloop van het onderzoek bijgedragen. Daarnaast heeft Jaap vanuit een jachttechnische invalshoek commentaar op eerste versies van mijn proefschrift geleverd.

Bij mijn speurtocht naar jachtliteratuur hebben P. Tuyn van het Jachtmuseum te Doorwerth en M. de Groot van de KNJV-bibliotheek te Amersfoort waardevolle assistentie verleend. Voor hun medewerking bij de materiaalverzameling dank ik Henk van Everdink (†) en Reinier Akkermans van de Stichting Kritisch Faunabeheer, W. Doude van Troostwijk van Staatsbosbeheer, J. Nollen van de Nederlandse Boerenjagersvereniging, A. van Dijk van de Nederlandse Vereniging van Jachtopzichters en de leden van het Detachement Veldpolitie te Boxtel.

In de beginfase van het onderzoek hebben collega's en vrienden

eerste contacten in de jagerswereld voor mij gelegd. Hiervoor gaat mijn dank uit naar Ilva Ariens, Jan Derksen, Lisette van den Hoogen, René Jagers en Eric Venbrux. Ik heb veel geleerd van de gesprekken met Wim Rasing en Gosewijn van Beek over subsistentiejagers. J. den Hollander en H. van der Pot van het Ministerie van Landbouw en Visserij, alsmede Léon Buskens, Raymond Corbey, René Grémaux, Rieke Leenders, Elio Pelzers en Toon Rottjers hebben waardevolle literatuur aangedragen. Door de stimulerende kritiek van Kitty Verrips en haar mederedacteuren van het *Sociologisch Tijdschrift* (thans *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*) heb ik vertrouwen gekregen in de wetenschappelijke waarde van mijn werk. Inspirerende commentaren op eerste versies van hoofdstukken hebben prof. S. Geerts, Adriana Kool, Lilianne Krosenbrink en de leden van het promovendi-overleg van Albert Trouwborst geleverd. De leden van de Stichting Focaal hebben mijn frequente afwezigheid en verzaking van mijn redactionele en bestuurlijke plichten met geduld gedragen.

Rob van Ginkel, Don Kalb, Hans Marks en Ton Zwaan hebben zich de moeite getroost kritische kanttekingen te plaatsen bij een eerdere versie van deze studie. Dankzij hun inspirerend commentaar was het onvermijdelijke herschrijven een taak waarvan ik me met plezier heb gekweten. Marion Keiren heeft zich over stilistische aspecten gebogen en bij de samenstelling van het glossarium geassisteerd. Voor technisch advies bij de automatische verwerking van de tekst en de grafieken gaat mijn dank uit naar Roland Bonsen. De meeste in dit boek afgebeelde foto's werden door de heer O. Kaňa zorgvuldig uitgekozen en gratis ter beschikking gesteld. Ander illustratiemateriaal is afgedrukt met de vriendelijke toestemming van Piet van der Hoogen en René Jagers.

Mijn promotor, Anton Blok, en mijn co-promotoren, Henk Driessen en Jojada Verrips, hebben het onderzoek en de schrijffase steeds met een kritisch oog gevolgd en constructief begeleid. Hun wetenschappelijke begeleiding is bij de totstandkoming van dit proefschrift onmisbaar geweest. Als nog waardevoller heb ik echter de niet aflatende interesse in mijn werk en het vertrouwen in mijn capaciteiten ervaren, welke mij al vele jaren lang van mijn begeleiders ten deel vallen.

Het is een goede gewoonte om de laatste regels van een dankwoord tot degenen te richten die gedurende het onderzoeks- en schrijfproces steeds klaar stonden met emotionele, morele en materiele steun. Mijn

dank gaat uit naar mijn moeder, Erna Schnetzinger, voor haar financiële bijdrage aan het garantiefonds voor dit boek. Mijn echtgenoot kon er niet omheen om op velerlei wijzen bij mijn werk betrokken te raken: Rinus Dahles heeft gedurende ruim twee jaar het onderzoek gefinancierd, hij heeft contacten met informanten gelegd, literatuur aangedragen, typewerk verricht en commentaar op eerste versies geleverd. Hij is door zijn kritische houding ten aanzien van het onderwerp van deze studie een onmisbaar klankbord geweest.

Rust tussen de driften (foto: O. Kaňa)

Voor jagers in Nederland is de herfst de tijd van de wilddoogst.¹ Het is de tijd van de 'Grote Jacht', het seizoen waarin op de meeste soorten kleinwild en waterwild gejaagd wordt. Vooral hazen, konijnen, fazanten, snippen, eenden en ganzen worden dan buit gemaakt. De één beoefent de 'Grote Jacht' alleen; hij trekt er met zijn hond op uit om met een koppel fazanten of met een haas huiswaarts te keren. Een ander nodigt zijn jagende vrienden uit om een middag gezamenlijk te jagen, hetgeen aan het einde van de dag een klein tableau van enkele hazen en fazanten oplevert. Weer anderen gaan met een groot jachtgezelschap op pad. Jagers, drijvers, polsdragers, honden, hoornblazers en jachttopzichters bevolken dan het veld. Gezelschapsjachten gaan vaak met grote tableaux gepaard, zij vormen een wilddoogst van allure. Kleine en grote jachtgezelschappen worden in het hele land aangetroffen. Op enkele uitzonderingen na staan alle terreinen die niet door woningen, industrie of wegen in beslag worden genomen als jachtterrein ter beschikking. Dit is naar schatting drie miljoen hectare aan bouwland, weiland, bossen, heidevelden, woeste gronden, rivieren en waterpartijen waar de jacht kan worden beoefend (Kruyt e.a. 1987: 74). Van de totale oppervlakte van Nederland, ruim vier miljoen hectare, is dus 75% bejaagbaar.² Niet alleen wordt er op veel terreinen gejaagd, maar ook gebeurt dit bijna het hele jaar door. De 'Grote Jacht' in de herfst is voor veel jagers slechts het hoogtepunt van een jaar vol jachtactiviteiten.³

Het aantal jagers is in de loop van deze eeuw aanzienlijk toegenomen. Rond de eeuwwisseling telde Nederland circa zeventienduizend jachtaktehouders, omstreeks 1935 was dit aantal gestegen naar dertigduizend, in 1950 naar twintigduizend en in 1975 bereikte het een hoogtepunt met ruim veertigduizend. Daarna zette een daling in, die in 1983 tot een einde kwam. Sindsdien telt Nederland dertigduizend jachtaktehouders (zie figuur 2, p. 96).⁴ Het zijn voor het overgrote deel mannen, jagende vrouwen zijn er slechts enkele tientallen.⁵

Het aantal bij de jacht betrokken personen ligt echter veel hoger. Naar schatting heeft iedere jager nog drie of vier helpers in zijn kielzog, onder wie jachtopzichters, drijvers, polsdragers en hondenleiders. Ook de wereld der 'jachthelpers' is trouwens een mannendomein. Daarnaast wordt er in ons land op allerlei manieren illegaal gejaagd. Van het aantal 'stropers' zijn er niet eens schattingen. De toename van het aantal jagers kan slechts voor een deel uit de bevolkingsgroei worden verklaard. Immers, het aantal jagers is niet alleen in absolute cijfers gestegen, maar ook in relatieve. Het percentage jachtakehouders is ten opzichte van de totale bevolking in de loop van deze eeuw eveneens toegenomen. Met de toename van de bevolking zijn de voorwaarden voor de uitoefening van de jacht verslechterd. Jagers hebben terrein verloren. Sinds het begin van de jaren zestig is het gebruik van cultuurgrond ten behoeve van woningbouw, industrie en verkeer gestegen. Van de drie miljoen hectare bejaagbare grond gaan er jaarlijks bijna dertienduizend hectare voor de jacht verloren.⁶

In de loop van deze eeuw is er een anti-jacht-mentaliteit ontstaan. In de jaren zeventig hebben tegenstanders van de jacht zich georganiseerd en sindsdien hun invloedssfeer aanzienlijk uitgebreid. De Stichting Kritisch Faunabeheer, opgericht in 1975, is onlosmakelijk met de anti-jacht-beweging verbonden. Uit een onderzoek dat in opdracht van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (KNJV) in 1987 werd verricht, is gebleken dat de beeldvorming omtrent jagers gedurende de laatste vijf jaar negatiever is geworden.⁷ Jagers worden in de media afgeschilderd als een elitaire groep die dieren doodt enkel voor haar plezier. De gevolgen van de negatieve publiciteit manifesteren zich niet alleen in acties om de jachtoefening te belemmeren, maar ook in een afnemende bereidheid onder grondeigenaren en -beheerders om hun terreinen voor de jacht ter beschikking te stellen en in toenemende wettelijke beperkingen voor jagers. Ook treft men thans in verschillende sectoren van de samenleving, bijvoorbeeld in de natuur-, dieren- en vogelbescherming, in landbouworganisaties en bij de overheid een kritische houding aan ten aanzien van de jacht. De toename van het aantal jagers in deze eeuw vormt een contrast met het terreinverlies dat ze tegelijkertijd geleden hebben. Hieruit valt op te maken dat de jacht meer is dan een anachronisme dat gedoemd is te verdwijnen.

De georganiseerde tegenstanders van de jacht dringen aan op een wettelijk jachtverbod, 'dood geen dier voor plezier' luidt het tot de

verbeelding sprekende motto van Kritisch Faunabeheer. De eis dat de jacht verdwijnen moet, dwingt tot nadenken en richt de aandacht op de wijze waarop jagers reageren. Een aspect waaraan door de anti-jacht-beweging geen aandacht wordt besteed, is dat de jagers zelf een voortdurende strijd omtrent de regels van de jachtbeoefening voeren. Deze regels zijn vooral gericht op de wijze waarop wild gedood dient te worden. Voor jagers staat niet ter discussie dat er gedood wordt, het gaat vooral om de manier waarop dit gebeurt. Dit vormt een aanwijzing dat jagen niet zozeer utilitair, maar vooral expressief gedrag is. Verschillende groeperingen jagers hebben een eigen visie ontwikkeld op de 'juiste' manier van doden en de regels waaraan deze onderworpen dient te zijn. Steeds gebruikt een groepering jagers de door haar ontwikkelde visie ter legitimering van de wijze waarop zij de jacht beoefent. Tevens ontleen deze jagers hieraan hun identiteit. Om inzicht te verschaffen in de soms conflicterende, soms convergerende, maar steeds veranderende visies en identiteiten binnen de jagerswereld, zullen in deze studie de volgende vragen centraal staan.

- 1 Welke groeperingen vallen binnen de jagerswereld te onderscheiden?
- 2 Welke relaties onderhouden zij met elkaar?
- 3 Welke visies op het jagen hebben zij ontwikkeld?
- 4 Hoe legitimeren zij hun visies?
- 5 In hoeverre zijn deze groeperingen en hun onderlinge relaties, alsmede hun visies op en legitimering van het jagen in de loop van deze eeuw veranderd?

Het is een onderzoek naar de wijze waarop in de jacht verschillende sociale identiteiten tot uitdrukking komen. Het is een verkenning van de jacht als een sociaal en historisch produkt van complexe en steeds verschuivende machtsbalansen in de Nederlandse samenleving. De analytische begrippen en theoretische perspectieven die bij deze verkenning als hulpmiddel kunnen dienen, wil ik in de volgende paragrafen behandelen.

Terwijl er in de antropologie een traditie bestaat van onderzoek naar jagers en verzamelaars in tribale samenlevingen, hebben antropologen tot nog toe weinig aandacht besteed aan de jacht in Europa. Pas sinds kort vormen studies van de jacht een geïntegreerd studieterrein in de Franse etnologie (Segalen 1986: 13-15). Jacht in Europese samenlevingen vertoont andere kenmerken dan die bij jagers en verzamelaars, zodat ze niet met de gebruikelijke concepten en perspectieven kan worden onderzocht. Tot op heden zijn studies van jagers en verzamelaars vooral gericht op de jacht als een economische strategie. In de eerste plaats worden in deze studies de tactieken en technologieën van de jacht belicht, en in de tweede plaats de distributie en consumptie van het wild (Service 1979, Woodburn 1982). Subsistentiejacht, aldus de gangbare aanduiding voor deze jachtvorm, zou enkel uit economische noodzaak geschieden en een onmisbare bijdrage tot het overleven van een groep leveren.⁸ In Europa troffen antropologen slechts in marginale gebieden samenlevingen aan die voor de vleesvoorziening jaagden.⁹ In het algemeen had de jacht haar economische betekenis verloren en werd zij als een 'sport' of 'vrijtijdsbesteding' beoefend. Jacht heeft vooral een expressieve betekenis gekregen. Het verschil tussen overwegend utilitaire en expressieve jachtvormen komt tot uitdrukking in het onderscheid tussen subsistentiejacht en de zogenaamde 'plezierjacht'. Met deze dichotomie wordt gesuggereerd dat subsistentiejacht enkel de bevrediging van een economische behoefte dient, terwijl de 'plezierjacht' nog slechts een 'amusementswaarde' heeft. In Nederland treft men jachtvormen aan die zich door economische facetten kenmerken. Zo zijn er nog resten van een 'beroepsjacht' die hier in vorige eeuwen een bloeiend bestaan heeft geleid, namelijk de 'broodjacht'.[~] 'Broodjagers' bemachtigden wild om in hun levensonderhoud te voorzien. Stropers vormen een andere groepering waarover wordt beweerd dat ze zich om economische overwegingen van het wild meester maakt. Tenslotte voorzien ook jachtopzichters[~] door middel van de jacht in hun levensonderhoud, zij het indirect door het loon dat zij van hun werkgever ontvangen.

In vergelijking met de zogenaamde 'plezierjagers' nemen 'beroepsjagers' een marginale positie in. De meerderheid van de hedendaagse jagers jaagt niet om utilitaire overwegingen. De relatie tussen middel

en doel is verbroken, jacht is een vorm van expressief gedrag geworden.¹⁰ Hierdoor wordt jacht in moderne samenlevingen een interessant studieterrein voor antropologen. In de jaren zeventig kregen antropologen hernieuwde belangstelling voor expressieve aspecten van sociaal gedrag zoals spel, ritueel en drama (Ortner 1984: 128-129). Een nieuwe oriëntatie binnen de symbolische antropologie die gericht is op 'ethos' en 'cultuur' in de geertziaanse betekenis (Geertz 1973: 89) vindt aansluiting bij de groten op het terrein van theorievorming over expressief gedrag, zoals Huizinga (1938) en Simmel (Wolff 1964). Beiden hebben spel in termen van sociaal gedrag gezien dat omwille van zichzelf ontplooid wordt, een intrinsieke waarde heeft en niet gericht is op een 'extern' doel. Met name Huizinga's werk heeft sinds de jaren zestig veel resonantie in sociaal-wetenschappelijke kring gevonden en nuancering ondergaan, zoals door de Franse socioloog Caillois. Terwijl Huizinga de mening was toegedaan dat spel in zijn zuivere vorm zou verdwijnen om plaats te maken voor meer serieuze culturele vormen - 'cultuur wordt niet meer gespeeld' (Huizinga 1938: 298), constateert Caillois (1961) het ontstaan van allerlei nieuwe spelvormen in onze tijd. Hij ziet daarin een compensatie voor het serieuze karakter van de moderne maatschappij.

Deze zienswijze treffen we ook aan bij sociologen die zich door het werk van deze schrijvers hebben laten inspireren om licht te werpen op de verschillende vormen waarin sport zich voordoet. De door Elias' civilisatietheorie (1969) beïnvloede 'sociologie van de sport' heeft zich met de vraag beziggehouden welke plaats sport als een vorm van vrijetijdsbesteding in hedendaagse samenlevingen inneemt. Door aanhangers van deze stroming in de sociologie werd sport vooral als een aan strikte regels gebonden uitlaatklep voor civilisatiedwang gezien (Elias & Dunning 1969, Dunning 1971, Luschen & Weis 1976, Dunning & Sheard 1979). Zoals door deze sociologen is opgemerkt, zijn de activiteiten die mensen in hun vrije tijd ontplooiën niet ontdaan van reglementering. In dit licht bezien zal het onderzoek naar de jacht in Nederland tevens bijdragen tot een beter inzicht in de rol die vrijetijdsgedrag juist door het gereguleerde karakter in de vorming van culturele identiteiten speelt.

Beoefenaren van de sociale wetenschappen zijn het niet eens over de analytische begrippen die het meest geschikt zijn voor de bestudering van gereguleerde vormen van vrijetijdsgedrag. Sommigen zijn de

mening toegedaan dat 'ritueel' het aangewezen begrip is, anderen achten 'drama', 'symbolische dialoog' of 'spektakel' beter geschikt. Vanuit een vergelijkbare optiek hebben Franse sociologen onderzoek gedaan naar de jacht in hun samenleving. Kenmerkend voor hun benaderingswijze is dat de één jacht in termen van een ritueel bestudeert (Bucher 1982, Fabre-Vassas 1982), de ander in termen van sport (Fabiani 1982), een derde in termen van spel (Bromberger & Dufour 1982) en weer een ander als een dramatisering van sociale solidariteit (Jolas 1982). In de Franse sociologie wordt de indruk gewekt dat deze concepten als analytische begrippen voor de jacht door elkaar gebruikt kunnen worden. In hun inleiding tot de bundel *La chasse et la cueillette aujourd'hui* (1982), waaraan deze voorbeelden ontleend zijn, verzuimen de samenstellers deze begrippen te problematiseren. Zoals zal blijken, is het niet zinvol jacht in termen van of ritueel of spel of drama te interpreteren. Jacht kenmerkt zich zowel door momenten van ritualisering en dramatisering als door een spelkarakter.

Het is niet voldoende aandacht aan de vraag te besteden in hoeverre de jacht in onze samenleving in termen van sport, spel, ritueel of drama bestudeerd kan worden. Interessanter lijkt het me na te gaan in hoeverre deze begrippen licht werpen op de relatie tussen mensen en dieren en mensen onderling. Geertz heeft de vraag naar de betekenis van dieren in de conceptvorming van mensen opnieuw onder de aandacht van antropologen gebracht. In zijn analyse van het Balinese haniengevecht (1973: 412-453) laat hij zien dat dieren een schakel vormen in de wijze waarop mensen hun ervaringen ordenen en zin geven en dat de omgang met en de houding ten aanzien van dieren iets zegt over de relaties tussen mensen.

In een aantal recente studies worden symbolische en metaforische aspecten van mens/dier-relaties geanalyseerd vanuit een sociaal-historisch perspectief (Howe 1981, Thomas 1983, Lofgren 1985). Daarin wordt duidelijk dat de relatie tussen mensen en dieren verschilt naar sociale klasse en verandert met ontwikkelingen in de samenleving als geheel. Thomas en Lofgren constateren een paradox in de ontwikkeling van moderne westerse samenlevingen. Naarmate de affectie voor dieren toeneemt en mensen 'antropomorfe dialogen' (Lofgren 1985) met hen ontwikkelen, groeit de fysieke afstand tussen mensen en dieren. Of, zoals Thomas treffend opmerkt: 'Mensen koesteren en bewonen de medeschepselen die zij exploiteren en verorberen' (1983: 301).

De houding ten aanzien van de jacht in onze samenleving, die varieert van afwijzing en onverschilligheid tot acceptatie, vormt een symptoom van de gesignaleerde ambivalenties

De ambivalenties in de houding ten aanzien van dieren doen de vraag rijzen waarom specifieke diersoorten zich wel en andere zich niet tot gesprekspartner in 'antropomorfe dialogen' lenen. Zoals ik in deze studie wil laten zien is zowel de afwijzing als de acceptatie van de jacht selectief. Jagers in Nederland jagen niet op alle dieren die 'in het wild' leven. Ze jagen niet eens op alle dieren waarop volgens de Jachtwet de jacht is toegestaan. Aan de andere kant lokt de jacht op bijvoorbeeld kraaien bij niet-jagers minder kritiek uit dan op ganzen. Deze selectieve houding brengt een door het (neo-)structuralisme geïnspireerd perspectief onder de aandacht. De antropoloog Leach heeft onder meer laten zien dat in verschillende samenlevingen een taboe rust op bepaalde diersoorten, omdat deze in het cognitieve schema van mensen tussen eenduidige categorieën in vallen (1964). Het 'wild' waarop mensen jagen, vormt een dergelijke ambivalente categorie. Als 'wild' geïnclassificeerde dieren maken noch deel uit van de categorie 'wilde' dieren noch van 'tamme' dieren. Juist daarom is 'wild' jaagbaar, aldus Leach (ibid. 41).

Jagers koesteren ambivalente gevoelens ten aanzien van het doden van de dieren die zij als 'wild' classificeren. Ze doden niet gedachteloos en onbewogen, maar maken dit ondergeschikt aan strenge regels. Zoals andere groeperingen in andere samenlevingen, trachten zij het doden te verhullen door allerlei symbolen en rituelen. Daarmee proberen ze tevens hun handeling te legitimeren (Girard 1977, Burkert 1983, Blok 1984). Welke opvattingen over het doden van wild jagers erop nahouden en hoe zij met het doden in het reine trachten te komen, zal een centraal aandachtsveld in deze studie zijn. In het verlengde hiervan wil ik aandacht besteden aan de vraag in hoeverre zij legitimatie voor hun handelen aan de Jachtwet ontleenen. Jagers zijn vanouds ondergeschikt aan een overkoepelend staatsgezag en de jachtbeoefening is onderworpen aan wettelijke regulering. In Nederland zijn de eerste op schrift gestelde regels ten aanzien van de jacht te vinden in een werk uit 1605, namelijk Paullus Merula's *Placaten ende ordonnancien op 't stuk van de Wildernissen* (Swaan 1948: xiv). In deze voorloper van een jachtwetgeving werd niet alleen vastgelegd hoe de adel in de zestiende eeuw de jacht beoefende. Het plakkaat had tevens tot doel de adellijke privi-

leges tegen allerlei andere jagende groeperingen te beschermen. In Merula's werk komt naar voren dat Nederland verschillende jachttradities kende één die deel uitmaakte van een 'eltecultuur' en zich op geschreven reglementen beriep, en lokale vormen die zich in vele variaties manifesteerden, mondeling werden overgeleverd en in de marge van de geschreven reglementen existeerden. De relatie tussen deze verschillende jachttradities verdient in een studie van de jacht in complexe samenlevingen bijzondere aandacht.

Jagen wordt kenmerkend voor 'de elite' geacht: de adel, grootgrondbezitters, en 'de rijken'. In bepaalde gebieden van Europa was de jacht zoals omschreven in de Jachtwet in vroeger eeuwen inderdaad voorbehouden aan de machtigen in de samenleving. In Frankrijk en Duitsland vormde de jacht in de zeventiende en achttiende eeuw zelfs een vorstelijk privilege, in Engeland en Nederland jaagde, behalve de adel, ook de welgestelde burgerij. Jachtliteratuur en iconografie lijken echter het beeld te bevestigen dat de jacht in heel Europa vanouds een 'adelijk genoeg' was (Hobusch 1978). Deze beeldvorming komt ook naar voren in Veblens invloedrijk werk *The Theory of the Leisure Class*. De jacht als een vorm van *conspicuous consumption* past volgens Veblen bij uitstek in het leefpatroon van 'de rijken' (1953: 170 e.v.). Pas recent heeft de jacht als een ruraal verschijnsel dat op lokaal niveau bestudeerd kan worden aandacht gekregen in antropologische en sociaal-historische studies (zie Malcolmson 1973, Itzkowitz 1977, Mingay 1979, Howe 1981, Elias 1986, Segalen 1986: 14, Bromberger & Lenclud 1982: 19-26).

Jagers in Europese samenlevingen zijn zelden communaal georganiseerd. Zij vormen geen aan lokaliteit gebonden gemeenschap, geen beroepscategorie, en passen niet in een bepaalde sociale klasse. Dit maakt onderzoek naar jagers problematisch. Eén aspect lijken de leden van de jagerswereld evenwel met elkaar gemeen te hebben, en wel dat zij overwegend tot de mannelijke sekse behoren. De associatie van jacht met mannelijkheid gaat terug naar de klassieke oudheid. Toen al werd de jacht met agressie, fysiek geweld en oorlog geassocieerd: noties afkomstig uit militaristische en aristocratische tradities (Bromberger & Lenclud 1982: 21-22). Jacht wordt gezien als 'the image of war without its guilt' (Howe 1981: 290). Net als oorlog vormt jacht een exclusief mannelijk terrein en wekt zij noties op van kameraadschap en *esprit de corps* (Bromberger & Lenclud 1982: 22). Deze ideeën treffen

we ook aan in de wetenschappelijke discussie omtrent de menselijke evolutie. De 'homo venator'-theorie (Lindner 1978) of de *hunting hypothesis* (Ardrey 1976) gaat er van uit dat de 'menswording' hand in hand ging met het jagen. Deze visie heeft lange tijd het idee van natuurlijke mannelijke dominantie in stand gehouden.¹¹ Nu het zoeklicht in de antropologie op vrouwen is gericht, is *man the hunter* uit het middelpunt van de belangstelling verdwenen. Jammer is dat met het verschuiven van de aandachtsvelden de vraag naar het seksegebonden karakter van de jacht eveneens in de verdrinking is geraakt. Dat met name mannen jagen lijkt een universeel gegeven te zijn. Ofschoon er in sommige samenlevingen ook vrouwelijke jagers zijn aangetroffen (Estioko-Griffin & Griffin 1981: 121-152) en ook in onze samenleving een klein aantal vrouwen jaagt, bepalen mannen het gezicht van de jacht. Jagende vrouwen vormen een uitzondering die de regel bevestigt. In een recente studie onder jagers en verzamelaars in Nieuw-Guinea (Van Beck 1987) wordt aangetoond dat de mannelijke jachtbeoefening gedramatiseerd wordt en deel uitmaakt van een mannencultuur. Daartegenover staat géén gelijkwaardige symbolische of rituele expressie van dezelfde activiteiten uitgevoerd door vrouwen. Het lijkt mij de moeite waard om voor jagers in onze samenleving na te gaan in hoeverre in hun symbolen en gedragsregels noties van mannelijkheid naar voren komen en met welke centrale begrippen deze verband houden.

JAGERSGROEN: EXTERNE GRENZEN EN INTERNE DIFFERENTIATIE

Jagers vormen een sociale categorie waarvan de verschillende leden een aantal overeenkomstige kenmerken bezitten. Het zijn overwegend mannen, die jacht maken op dieren die zij als 'wild' classificeren, en voor wie de jacht een zeer hartstochtelijke liefhebberij is. Jager zijn is één aspect van de identiteit van deze mannen. Hoe constituerend dit aspect voor deze mannen zelf is, heb ik niet systematisch kunnen onderzoeken. Dit hangt samen met de aard van mijn onderzoek en de beschikbaarheid van gegevens, waarop ik later nog terug zal komen. Het gaat hier om de wereld van de mannen in het groen, hun identiteit als jager. Deze identiteit wordt gesymboliseerd door de kleur groen, die dominant aanwezig is zowel in de kleding als in de jachttuistrusting. Het gaat hierbij om een olijfgroene tint die soms naar het bruin en

soms naar het grijs vervaagt. De keuze voor deze kleur is zeker niet toevallig. Daar jagers zich meestal in een groen polder- of boslandschap bewegen, ligt het voor de hand dat zij zich zodanig kleden dat hun contouren vervagen en zij voor het wild minder snel zichtbaar zijn. Groen is een schutkleur en verhoogt de kans van jagers om wild te verschalken aanzienlijk. Dit neemt niet weg dat het jagersgroen inmiddels een expressieve waarde heeft gekregen. Hiervan getuigen de talrijke aanduidingen voor jagers, die aan het groen refereren, zoals het 'Groene Gilde', 'Groenrokken', het 'Groene Laken' en 'Groen Gezelschap' (Hermans 1947: 128).

Het groen signaleert niet alleen het lidmaatschap van de jagerswereld, maar symboliseert tevens de grenzen naar buiten. Het jagersgroen onderscheidt jagers van niet-jagers. De kleur symboliseert scheidslijnen die op allerlei verschillende manieren vastgelegd en bevestigd worden. De grenzen tussen jagers en niet-jagers zijn gecodificeerd in de Jachtwet. Daarin wordt eenduidig omschreven wie zich 'met recht' jager mag noemen, namelijk degene die in het bezit is van een jachtakte (Kramer 1983: art. 7). Daarnaast zijn de grenzen geïnstitutionaliseerd door kadastrale indelingen van jachtvelden. Volgens de wettelijke definitie is het jagerschap immers gebonden aan een bepaald jachtterrein (ibid.: art. 4). Naast juridische geven ook sociale scheidslijnen het verschil tussen jagers en andere groeperingen aan. De associatie met elite wijst in die richting. Voorts onderscheiden jagers zich door een eigen terminologie (linguïstische grenzen), een eigen classificatieschema (cognitieve grenzen) en normenstelsel (morele grenzen). Jachtwet, territorium, klasse, taal, conceptvorming en gedragsvoorschriften vormen onderscheidende kenmerken, waardoor de identiteit van jagers tot uitdrukking komt. Alhoewel sommige van deze kenmerken een tastbare vorm kunnen aannemen (zoals de fysieke grenzen van een jachtveld), gaat het hierbij vooral om cognitieve constructies. De scheidslijnen tussen jagers en niet-jagers zijn niet voor eens en altijd vastgelegd. De kritiek op de jacht maakt ons erop attent dat deze scheidslijnen niet name in onze tijd worden aangevallen. De legale grenzen zijn steeds in het geding als de Jachtwet gewijzigd wordt. Dit is in de loop van deze eeuw al drie keer gebeurd, en een vierde wetswijziging is op komst. Ook fysieke grenzen zijn aan verandering onderhevig. Zo worden kadastrale indelingen door ruimtelijke bestemmingsplannen en ruilverkaveling soms ingrijpend herzien, hetgeen niet

zonder gevolgen voor jachtterreinen en jagers blijft Ook taal, conceptvorming en gedragsregels zijn voortdurend in ontwikkeling Geen van deze onderscheidende kenmerken vormt een onveranderlijk gegeven waarop jagers terug kunnen vallen

Wat symboliseert het jagersgroen dan eigenlijk precies? De discussie daarover wordt niet alleen door verschillende maatschappelijke groeperingen gevoerd, maar ook door jagers zelf Zo blijkt het jagersgroen veel verschillende schakeringen te kennen De vraag wie van degenen die in het jagersgroen gekleed gaan zich ook jager mogen noemen, geeft aanleiding tot tegengestelde opinies binnen het 'Groene Gilde' De symbolen die jagers met elkaar gemeen hebben, hoeven nog niet op uniformiteit te duiden Veeleer gaat het hierbij om een overeenkomst in vorm, de inhoud die de leden van het 'Groene Gilde' daaraan toekennen, kan evenwel aanzienlijk variëren ¹² Verschillende groeperingen jagers kennen uiteenlopende betekenissen toe aan de gehanteerde symbolen Daarmee ontstaan er interne scheidslijnen tussen verschillende categorieën jagers Deze interne differentiatie gaat naar buiten toe vaak schuil achter een schijnbare eensgezindheid Het publieke gezicht van de jagerswereld brengt consensus tot uitdrukking De gewoonte om van 'de jager' te spreken, is daarvan een symptoom Naar binnen toe is de jagerswereld echter complex, zowel voor wat betreft de gehanteerde symbolen als de daaraan verleende betekenissen

De symbolen, concepten, betekenissen en categorieën die jagers hanteren, duiden op interne verschillen in de jagerswereld Jagers die over een groot en gevarieerd jachtterrein beschikken, organiseren hun jacht doorgaans anders dan jagers die slechts een klein veld bejagen Jagers die op enige afstand van hun jachtveld woonachtig zijn, jagen vaak anders dan hun collega's die er middenin wonen Bovendien kent iedere regio haar eigen karakteristieke landschappelijke kenmerken en een daaraan aangepaste wildstand Zo treft men in de waterrijke gebieden in het noorden en westen des lands vooral waterwild (zoals eenden en ganzen) aan, in de duinen en op de zandgronden in het oosten en zuiden vooral konijnen, in de polders hazen, en in beboste gebieden fazanten, wilde zwijnen en ander grofwild Afhankelijk van de wildpopulatie in hun veld ontwikkelen jagers specialismen die zij gemeen hebben met andere jagers uit de regio Zo zijn er streekgebonden typen ontstaan, zoals bijvoorbeeld de 'Friese jager', een aanduiding waarachter vaak een waterwildspecialist schuilgaat, of de 'Veluwe jager', die doorgaans tot de grofwildkenners behoort

De complexiteit en symbolische veelvormigheid van de jagerswereld maakt het onmogelijk deze als een gegeven structuur te benaderen. De vragen: wat is jagen? wat is een jager? kunnen het beste worden beantwoord door te laten zien welke verschillende betekenissen jagers zelf aan deze begrippen toekennen. Dit wil echter niet zeggen dat ik zal volstaan met een reconstructie van begrippen die onder jagers leven. Veeleer zal ik deze vanuit bepaalde theoretische invalshoeken selecteren en analyseren.

THEORETISCHE PERSPECTIEVEN

Jagers maken deel uit van meer omvattende sociale figuraties, die van elkaar afhankelijk zijn en steeds veranderende patronen vormen. De begrippen en symbolen die jagers hanteren en de verschillende categorieën waarin zij zich van elkaar onderscheiden vormen een 'jachtcultuur' die verstrengeld is met een sociaal stratificatiesysteem, met politieke en sociaal-economische machtsverhoudingen, en met mentaliteitsfacetten die ook voor niet-jagers gelden. De 'jachtcultuur' verandert met de ontwikkelingen die zich voordoen in de samenleving waarvan ze deel uitmaakt. In de door Norbert Elias geïnspireerde figuratiesociologie worden deze processen in hun onderling verband bestudeerd, een werkwijze die met de term 'sociogenetisch perspectief' wordt aangeduid.

Voor een studie van de jacht in Nederland is het noodzakelijk een dergelijk perspectief te hanteren. Het is evident dat de jacht en haar beoefenaren steeds aan verandering onderhevig zijn. Een sociogenetische benaderingswijze wordt echter niet te combineren geacht met een doorgaans a-historisch symbolisch-antropologisch perspectief. In deze studie zal ik trachten duidelijk te maken dat beide perspectieven op elkaar aansluiten en elkaar verrijken. Zoals uit mijn empirisch materiaal zal blijken, zijn de begrippen en symbolen die mensen hanteren niet statisch. Het expressieve gedrag van jagers verandert voortdurend. Hun symboolsysteem is gecentreerd rond de wijze waarop ze dieren doden. Daaromheen ontwikkelen ze begrippen, symbolen, rituelen en gedragsregels die binnen de jagerswereld naar vorm en inhoud kunnen verschillen. Jagers brengen rond het doden van dieren onderscheidingen aan die onder meer tot uitdrukking komen in de verschillende

sociale categorieën die zij hanteren. De voortdurende interne differentiatie van groeperingen en van de symbolen, regels en gedragsvormen die deze kenmerken, vormt een proces waarin beschavende tendensen schuilen. Niet alleen is de jagerswereld en haar symboolsysteem gedifferentieerder geworden, maar ook kenmerken de gedragsvormen zich door toenemende verfijning. Een symbolisch-antropologische benaderingswijze vanuit een sociogenetisch perspectief kan licht werpen op het opmerkelijke verschijnsel, dat ondanks afnemende contrasten en kleiner wordende machtsverschillen in de Nederlandse samenleving als geheel, de jacht als een uitdrukkingmiddel van status en distinctie niet alleen blijft voortbestaan, maar ook bij iedere generatie jagers een nieuwe betekenis krijgt.

STRATEGIEËN EN BEPERKINGEN VAN DEZE STUDIE

Aandacht voor veranderingsprocessen op het terrein van de jacht maakt een afbakening in de tijd noodzakelijk. De historische benaderingswijze zal licht werpen op de wijze waarop en de richting waarin het symboolsysteem van jagers is veranderd. Het is daarom zinvol om het zoeklicht te richten op de periode waarin processen die voor de hedendaagse situatie van de jacht van betekenis zijn, zich hebben voorgedaan. Rond de eeuwwisseling vormde in Nederland de jacht een terrein waarop de adel en het patriciaat zich grote inspanningen getroostten om hun privileges te handhaven. De strategieën die deze groepering ontplooiden om haar positie in de jacht te verdedigen, zijn van diepgaande invloed gebleken op de hedendaagse jagerswereld. De centrale begrippen, symbolen en gedragsregels van de jacht werden door deze jagerselite ontwikkeld. Daaraan deden ook de veranderingen geen afbreuk die optraden door het in werking treden van de Jachtwet van 1923 en de daarop volgende wijzigingen die elkaar in een steeds sneller tempo opvolgden. Mijn beschouwingen zullen zich daarom over de laatste negentig jaar uitstrekken en voornamelijk op de jagende elite en haar visie op andere jagers gericht zijn. In dit perspectief en in deze periode hebben zich immers de meest ingrijpende veranderingen voorgedaan.

Een pragmatische overweging die bij deze afbakening eveneens een rol heeft gespeeld, is de aanwezigheid van geschreven bronnen over

deze periode. Sinds 1895 versijnt er onafgebroken, eerst wekelijks, later tweewekelijks een jachtperiodiek, *De Nederlandse Jager*,¹³ die over de gehele onderzoeksperiode een gedetailleerd beeld geeft van het wel en wee van de jagerswereld, een beeld dat in hoge mate beinvloed is door de 'denkende en schrijvende' jagerselite. Slechts deze groepering is in de gelegenheid en in staat geweest in geschrift uitdrukking te geven aan haar visie op de jacht.

De gegevens waarop deze studie gebaseerd is, zijn door middel van participerende observatie, gestructureerde gesprekken en bronnen- en literatuurstudie verkregen. In dit opzicht wijken mijn onderzoekstechnieken niet af van hetgeen in antropologisch onderzoek gebruikelijk is. Niettemin werd ik tijdens mijn onderzoek met problemen geconfronteerd die nauw samenhangen met het bijzondere karakter van het thema en met onderzoek in eigen land. Welke problemen dit zijn en hoe ik die heb trachten op te lossen, wil ik hier kort aangeven.

Een antropoloog die onderzoek doet naar een omstreden verschijnsel als de jacht ontkomt er niet aan bij de discussie te worden betrokken. 'Wat is jouw persoonlijke mening over de jacht? Ben je vóór of tegen?', werd mij talloze keren gevraagd. Ik heb me ingespannen een objectieve, afstandelijke houding in te nemen, zowel ten aanzien van de jacht als ten aanzien van de kritiek daarop. Dit is me slechts voor een deel gelukt. Zoals kenmerkend voor antropologisch onderzoek ging mijn veldwerk gepaard met langdurig en intensief contact met de bestudeerde groepering. Het veldwerk werd in belangrijke mate beinvloed door de persoonlijke relaties met mijn informanten. Ik ont kwam er niet aan voor velen van hen sympathie te ontwikkelen, en deze sympathie zal tussen de regels van deze studie doorklinken. Als participierend waarnemer ben ik bovendien mijn eigen onderzoeksinstrument geweest. De gegevens die ik heb verzameld zijn gekleurd door mijn perspectief en mijn keuzes. Het is slechts één manier om naar de jacht te kijken. Het zal duidelijk zijn dat dit onderzoek niet mogelijk is vanuit een felle anti-jacht-houding. Evenmin zou een gepassioneerd jager in staat zijn voldoende distantie op te brengen om zijn doen en denken kritisch te bekijken. Gedurende mijn veldwerk heb ik op de grens tussen betrokkenheid en distantie gebalanceerd. Ik heb geen jachtakte behaald en nooit als jager in het veld geparticipeerd. Ik heb mij evenwel in het groen gehuld en vaak als drijver en polsdrager

gefungeerd In het veld was ik onmiddellijk als buitenstaander te identificeren Als niet-jagende vrouw kon ik me nooit 'onzichtbaar' maken of in de groep 'verdwijnen' Ik kon daarom mijn identiteit als onderzoeker niet geheim houden

Onderzoek in eigen land brengt een onderzoek(st)er steeds weer in de verleiding 'het veld' op te zoeken om aanvullende gegevens te verzamelen Mij is het niet anders vergaan Het onderzoek strekte zich uit over een periode van vijf jaar (1983 tot 1988) waarin ik met kortere of langere onderbrekingen in het veld geparticipeerd en interviews afgenomen heb Ik heb ernaar gestreefd alle facetten van de jacht en zo veel mogelijk verschillende categorieën jagers te leren kennen Verder heb ik gesproken met vertegenwoordigers van de overheid, natuurbeschermingsinstanties en de Stichting Kritisch Faunabeheer In totaal heb ik 62 jachtdagen en 55 vergaderingen, lezingen, studiedagen en informele bijeenkomsten met jagers bijgewoond Verder heb ik 154 (min of meer) gestructureerde vraaggesprekken gehouden met 110 verschillende informanten Circa één derde heb ik meer dan één keer gesproken Het ging hierbij meestal om gesprekken van gemiddeld twee uur en langer Slechts een enkele keer heb ik deze gesprekken met een bandrecorder vastgelegd Doorgaans noteerde ik tijdens het gesprek trefwoorden, aan de hand waarvan ik later een uitvoerig verslag schreef

Door de neiging van jagers zich af te sluiten, vormde het leggen van contacten een probleem Dit temeer daar potentiële informanten geen lokaliseerbare gemeenschap vormden, over het hele land verspreid woonden en maar tijdelijk de rol speelden waarin zij voor mij van interesse waren Voor de meesten is het 'jager zijn' beperkt tot bepaalde maanden in het jaar en tot bepaalde dagen in de week Mijn ontmoetingen met hen waren momentopnames Ik kon me niet vertrouwd maken met hun sociale achtergrond, zodat ik over dit aspect weinig kan zeggen Nooit kon ik mij onopgemerkt onder hen mengen en hen observeren 'zoals ze werkelijk zijn' Steeds ging het initiatief voor een gesprek van mij uit, steeds moest er een formele afspraak gemaakt worden, steeds hadden mijn informanten speciaal voor mij een paar uur vrij gemaakt en zaten zij soms onwennig in hun 'goede' kamer over de jacht te praten Ik trachtte deze formele sfeer zoveel mogelijk te doorbreken door na afloop van of gedurende een gesprek met mijn informanten een wandeling door hun jachtveld te maken

Bovendien probeerde ik de aldus verkregen gegevens op hun betrouwbaarheid te controleren door jachtvrienden en jachtveld-buren van de desbetreffende informant bij het onderzoek te betrekken. Het beeld dat ik me tijdens interviews en participerende observatie heb gevormd, werd aangevuld en 'gehistoriseerd' door middel van geschreven bronnen. Uit jachtmans, folders, brochures, rapporten, kranten en vooral de 94 jaargangen van *De Nederlandse Jager* heb ik waardevolle gegevens geput.

Om toegang te krijgen tot de jagerswereld heb ik twee verschillende strategieën gevolgd. In de eerste plaats heb ik met behulp van vrienden, collega's en familieleden contacten gelegd met jagers, jachtopzichters en stropers. Deze strategie mondde uit in een aantal gestructureerde gesprekken en een enkele invitatie voor een jacht. Het bleef doorgaans bij een eenmalig contact. Enkele informanten weigerden mij toegang tot hun jachtveld omdat zijzelf of hun jachtvrienden geen 'pottekijkers' wensten toe te laten, een enkeling omdat hij geen vrouwen in het veld duldde.

Een tweede strategie die ik gevolgd heb, was het bewandelen van de 'officiële' weg. In het seizoen 1983-1984 nam ik deel aan de jachtopleiding, georganiseerd door de KNJV in samenwerking met het PBNA te Arnhem. Deze opleiding bestond naast het bestuderen van lesmateriaal uit driewekelijkse cursusaavonden en praktijklessen op de schietbaan. Hierdoor kwam ik in contact met andere jagers en aspiranten, en mocht ik bijlessen volgen die door een jachtopzichter wekelijks op vrijwillige basis en onbetaald aan een groepje cursisten werd gegeven. Dit vormde een unieke gelegenheid om regelmatig in dezelfde groep te participeren, waardoor het probleem van het incidentele karakter van mijn contacten voor een deel opgelost werd.

Door bemiddeling van het landelijk bureau van de KNJV en de afdeling Nijmegen ben ik in de gelegenheid gesteld verschillende jachtdagen in het land bij te wonen. Een aantal van deze contacten ontwikkelden zich voorspoedig, zodat ik herhaaldelijk met hetzelfde gezelschap op jacht ging. Hierdoor leerde ik de jagers beter kennen en kon ik eerder verzamelde gegevens aanvullen en corrigeren. Langs deze weg leerde ik al in het eerste seizoen van mijn onderzoek twee jagers kennen die zich als onmisbare sleutelinformanten ontpopten. Beiden waren nauw met de KNJV geassocieerd, en de contacten die zij voor me legden waren voor een groot deel beperkt tot kringen rond

de jagersvereniging. Zo hoeft het geen verbazing te wekken dat slechts twintig procent van de jagers die ik gesproken heb géén lid van de KNJV was en dat veertig procent zelfs een bestuursfunctie binnen deze vereniging bekleedde. Deze jagers hebben zich het meest voor mij ingespannen en stonden tegenover mijn onderzoek het meest welwillend. Zij achtten het van belang dat een buitenstaander zich met de jacht bezighield. Mijn status als niet-jagende vrouw en stedelinge maakte mij in de ogen van deze categorie jagers bij uitstek geschikt om hun boodschap uit te dragen. Daar ik me aan deze invloed niet kon onttrekken, is deze studie *elite-biased*.

Om de privacy van mijn informanten te beschermen, zal ik hun naam en de ligging van hun jachtveld niet openbaar maken. In dit boek zijn daarom plaatsaanduidingen zeer algemeen gehouden, en zijn de vermelde persoonsnamen fictief. Een uitzondering vormen personen met wie ik uit hoofde van hun officiële functie in een organisatie of instelling contact had. Hun naam staat alleen vermeld voor zover ik daarvoor hun uitdrukkelijke toestemming heb gekregen.

OPZET

Dit boek heeft een thematische opzet. Er is voor een zodanige volgorde van hoofdstukken gekozen dat, uitgaande van de beeldvorming omtrent de jacht, de focus steeds meer gericht wordt op de interne differentiatie van de jagerswereld en de daarmee samenhangende verschillen in het symboolsysteem. In het begin wordt de blik op de relatie tussen jagers en diverse bij de jacht belang hebbende groeperingen gericht. Vervolgens staat de interne differentiatie binnen de jagerswereld centraal. Tenslotte laat ik verschillende aspecten van het symboolsysteem van jagers de revue passeren, aan de hand waarvan de diverse groeperingen jagers de externe en interne scheidslijnen handhaven, bijstellen en steeds weer bevestigen. In alle hoofdstukken wordt een sociogenetisch perspectief gehanteerd.

In het eerste hoofdstuk staat de vraag centraal hoe jagers de externe grenzen tussen zichzelf en de niet-jagende groeperingen in onze samenleving definiëren en onder welke omstandigheden ze deze grenzen verleggen. Deze vraag zal worden behandeld aan de hand van de discussie rond de ganzejacht, die door de grimmige toon waarin zij

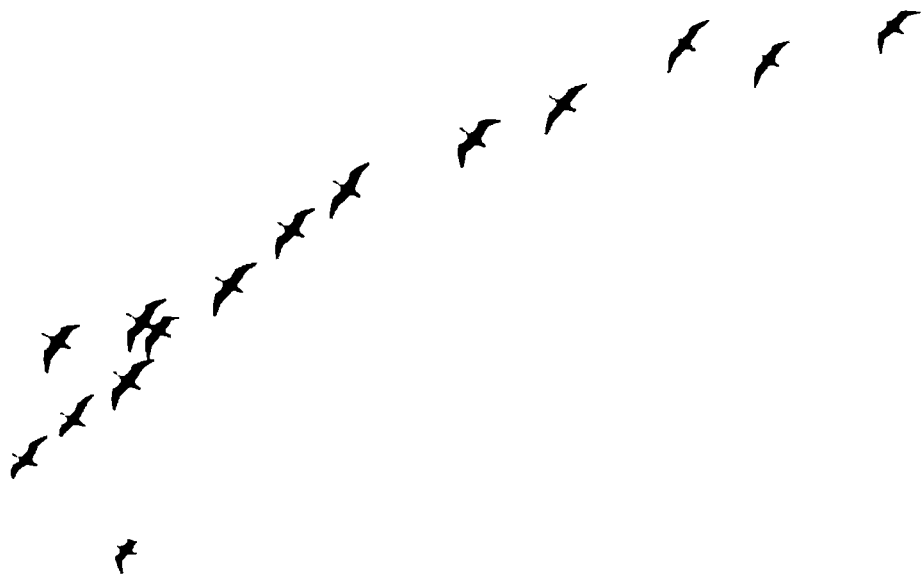
gevoerd werd onder de benaming 'ganzenoorlog' bekend staat. De volgende vier hoofdstukken gaan in op de differentiatie van de jagerswereld. In hoofdstuk twee staat de vraag centraal welke interne onderscheidingen jagers aanbrengen, in welke categorieën ze elkaar indelen en welke begrippen ze daarvoor hanteren. In hoofdstuk drie is de schijnwerper gericht op de georganiseerde jagerswereld en de door haar vertegenwoordigde dominante groeperingen en begrippen. Hoofdstuk vier en vijf houden zich bezig met jachtopzichters en stroopers, twee groeperingen die in de marge van de jagerswereld bestaan maar tegelijkertijd centraal staan in het denken van jagers. De wijze waarop jagers deze groeperingen bejegenen, verschaft inzicht in de kracht van hun symboolsysteem. In hoofdstuk zes, zeven en acht wil ik laten zien hoe de leden van de jagerselite de grenzen zowel ten aanzien van andere jagers als ten aanzien van niet-jagers afbakenen met behulp van symbolische en rituele strategieën. Het gaat hierbij vooral om de wijze waarop zij in het reine trachten te komen met het doden van dieren. De aandachtsvelden zijn de classificatie van de dieren die zij doden, de vormen waarin dit gebeurt en de gedragsnormen waarmee deze handeling wordt omgeven. In de conclusie zal ik terugkomen op de vraag hoe de jagerswereld in elkaar zit, waaraan jagers hun identiteit ontleenen, hoe zij hun handelen legitimeren en hoe dit is veranderd. Ik zal trachten duidelijk te maken waarom de 'mannen in het groen' in het kruisvuur van de maatschappelijke kritiek staan.

Ganzenoorlog

1.1. EEN OCHTEND OP DE GANZEN

Het is begin januari 1987. Sinds dagen staat er een ijzige wind bij temperaturen onder het vriespunt. Op de radio en in de kranten doen vogelbeschermers en leden van Kritisch Faunabeheer van zich horen: zij eisen sluiting van de jacht. Als ik Wim, een van mijn jagende informanten, opzoek, tref ik hem met een voerzak bij zijn eendenput[~] aan. Wim is leraar biologie in een kleine stad in Noord-Brabant. Hij heeft met twee vrienden een jachtveld van 150 hectare gehuurd, dat hij naar eigen zeggen zelf heeft opgebouwd. Al is hij trots op zijn 'eigen' hazen, fazanten en eenden (die op de zelf aangelegde put trekken[~]), toch acht Wim een invitatie om in een ander veld op ander wild te jagen niet te versmaden. Zo hoor ik dan van de op handen zijnde ganzejacht in het Friese merengebied¹ die Wim met een van zijn jachtvrienden tegen betaling zal bijwonen.

Het is pas half zes in de ochtend en donker als Wim, diens jachtvriend Jos en ik het erf van de Friese boerderij oprijden. Het is het huis van jachtopzichter Jan, de zestig al gepasseerd, een veehouder die zijn bedrijf enkele jaren geleden aan zijn zoon heeft overgedragen. Sindsdien wijdt hij zich helemaal aan de jacht. Met een aantal boeren uit de omgeving, de meesten veehouders, heeft hij zijn grond in een jachtcombinatie[~] ingebracht, waarvan ook nog enkele jagers uit omringende dorpen deel uitmaken. De combinatie telt circa tien jagende leden en een even groot aantal niet-jagende helpers, van wie drie zich bezighouden met het africhten van jachthonden, één de zorg voor de lokstal[~] van tamme ganzen voor zijn rekening neemt, en de anderen allerlei andere klusjes voor de combinatie opknappen in ruil voor een vaste plaats als drijver of polsdrager. Het gezamenlijk jachtterrein van de combinatie omvat enkele honderden hectares water en weiland, en herbergt vooral waterwild en hazen. 's Winters vormt het veld een verblijfplaats van duizenden ganzen. Sinds tien jaar verhuurt[~] de com-

Trekkende ganzen (foto: O. Kaňa)

binatie haar jachthutten gedurende enkele weken per seizoen aan ‘betalende gasten’, jagers uit het hele land, en zelfs uit Duitsland en België. Het gaat hierbij om een vaste klantenkring die geleidelijk, door mond-tot-mond-reclame is gegroeid.

‘Ouwe Jan’ is de spil van de hele combinatie. Hij heeft zichzelf tot ‘jachttopzichter’ benoemd en draagt meestal een groen pak dat geïnspireerd is door het officiële jachttopzichtersuniform. Op de bewuste ochtend verwacht Jan ons al. Binnenshuis brandt licht en in de keuken worden we op koffie en ontbijtkoek getrakteerd. Vlak na onze aankomst arriveren de andere gasten die aan de ganzejacht zullen deelnemen: de zoon van Jan, een combinant[~] met een gast – een vecarts uit het Groningse – en een andere combinant wiens gast verstek liet gaan. Tenslotte vergezellen ons nog twee van de vaste helpers, die zorg zullen dragen voor de opbouw van de schuilhutten en het transport van de lokganzen. Terwijl Ouwe Jan buiten het nodige gereedschap klaar zet, gaat binnen het gesprek over de voorbije jachtperiode. De jagers klagen over de tegenvallende jachtresultaten. ‘Dit jaar zijn er niet zoveel ganzen als vorig jaar’, merkt er een op. ‘Het broedseizoen viel tegen, er zijn minder jonge ganzen’, reageert een ander. ‘Maar wij zijn ook niet uit op grote tableaux’, zegt de zoon van Jan met een veelbetekenende blik in mijn richting, ‘en wij houden ons strikt aan de voorschriften’. Daarmee wordt duidelijk waar de schoen wringt. Alhoewel Wim uitdrukkelijk de toestemming van Ouwe Jan voor mijn deelname gevraagd had, voelen de jagers zich niet op hun gemak. Mijn aanwezigheid wekt achterdocht en beïnvloedt de sfeer. ‘Onderzoek naar de jacht? Waar is het voor? Toch niet voor Kritisch Faunabeheer?’ Het is pas een jaar geleden dat jagers in de buurt van Kampen slaags raakten met actievoerders en de pers en op dit soort ongewenste publiciteit zit men hier niet te wachten. Als Jan tegen half zeven het sein tot vertrek geeft, ben ik blij niet meer in het middelpunt van de belangstelling te staan.

Buiten worden drie grote kratten waarin zich een aantal levende lokganzen bevinden in de terreinwagens geladen. Het gezelschap van tien mensen begeeft zich met drie wagens naar de jachtlokatie. Het is nog steeds donker. De auto’s worden op een hobbelig polderpad geparkeerd, en wij zetten onze weg te voet voort. De lokganzen, geweren, patronentassen, proviand en het gereedschap moeten worden meegejouwd. Midden op een besneeuwd weiland blijven Jan, Wim,

een helper en ik achter, de rest van het gezelschap, verdeeld in twee groepjes, loopt verder. In een mum van tijd halen de mannen enkele rietmatten te voorschijn die zij in een droge sloot verstopt hadden. Een jaar geleden stonden hier nog vaste schuilhutten, maar sinds de 'ganzenoorlog' acht de combinatie het verstandiger niet te veel aandacht te trekken. De rietschermen worden zodanig rond een uitholling in de grond geïnstalleerd dat er een dakloze schuilhut ontstaat. Enkele lege jerrycans, die ook uit de sloot te voorschijn worden gehaald, doen dienst als zitgelegenheid.

Jan en zijn helper zijn inmiddels met de lokganzen in het donker verdwenen. Zoals ik later in de schemering zou zien, is er een aantal vogels op circa vijftig meter afstand van de schuilhut geplaatst. Zij dragen een leren tuig aan een poot waaraan een touw van een paar meter lengte wordt bevestigd. Dit touw wordt met een ijzeren pen stevig in de grond verankerd. Hierdoor worden de lokganzen in hun vluchtpogingen gehinderd. Vijf ganzen blijven voorlopig in de kisten bij ons in de hut achter.

Het is bijna acht uur als wij ons met ons vieren in de schuilhut installeren. Ouwe Jan en Wim zullen hun geweer gebruiken en de helper zal de geschoten ganzen ophalen. De andere jagers hebben inmiddels soortgelijke hutten gebouwd, één met drie, de andere met twee geweren. Alhoewel het nog donker is, turen de jagers naar de hemel en luisteren zij geconcentreerd naar de geluiden. Er klinkt zacht gegak uit de richting van de lokkers, dat zich opeens vermengt met steeds harder wordende 'ganzestemmen'. De trek is begonnen, de eerste groepen passeren ons op weg naar hun dagverblijven. De jagers maken zich gereed, zij laden de geweren en kijken zenuwachtig op hun horloge. Het is echter nog geen tijd om met de jacht te beginnen. Zonsopgang is op deze januaridag om precies kwart vóór negen aangezegd, pas om kwart over acht mag de jacht beginnen. Ouwe Jan is onverbiddeijk. Wim, die met zijn geweer al schietklaar staat wordt afgesnauwd. Hij dient zijn spuit maar gauw op *safe* te zetten.

Inmiddels heeft zich een geanimeerd 'gesprek' ontsponnen tussen de getuierde ganzen in het veld en de vogels die in de hut achtergebleven zijn. Dit gegak heeft de aandacht van een groepje passerende vogels gewekt, schijnbaar uit het niets vallen er opeens drie ganzen bij de lokstal in. 'Het zijn kollen' fluistert Ouwe Jan, terwijl Wim opgewonden op zijn horloge tikt. 'Het is tijd, jammer van de gemiste

Ganzejagers in de schuilhut
(foto: O. Kaňa)

kans ' De lucht is nu gevuld met ganzengegak en in het ochtendlicht kan men de V-formaties van de trekkende kolganzen zien Ze zijn op weg van de meren naar de daarvan oostelijk gelegen polder De vogels lijken verraderlijk dichtbij, maar ze bewegen zich op grote hoogte voort

'Ganzen links', waarschuwt Ouwe Jan Inderdaad heeft zich een groepje van vijf afgezonderd, dat boven de lokstal cirkelt 'Die gaan invallen', zegt Jan Wij zitten enkele seconden muistil met ingehouden adem in gebukte houding, dan klinken er schoten uit de hut rechts van ons 'Dat was raak, Jos heeft er een, nee twee' Even gaat er in de naburige hut een arm omhoog Het succes van de jagers zorgt tijdelijk voor een opgetogen stemming De geschoten ganzen blijven op het bevroren weiland liggen De lokstal is onbewogen gebleven onder de schoten en gaat door met vreten en gakken

De volgende minuten duren tergend lang Iedereen is verkleumd De door de zonsopgang rood gekleurde hemel is leeg, net alsof door het schieten in een klap alle ganzen verdwenen zijn In de verte zijn enkele V-formaties te zien De jagers worden ongeduldig, de thermosflessen met koffie doen de ronde, een sigaret wordt opgestoken Ouwe Jan trekt de registers van zijn jarenlange ervaring open om het wegblijven van de ganzen te verklaren Het zit hem dwars dat zijn gasten geen kansen krijgen De stilte duurt een half uur, dan vertonen zich weer enkele groepjes boven ons 'Het werd ook tijd, 't is al negen uur', mompelt Wim

Ouwe Jan wil nu niets meer aan het toeval overlaten De achtergehouden ganzen worden uit hun kist gehaald, hun opgewonden geroep wordt door de lokstal ijverig beantwoord En dan gooit Jan er één de lucht in, fladderend voegt de vogel zich bij zijn getuierde soortgenoten, die hem vleugelslaand en luid gakkend ontvangen Het begroetingsritueel van de tamme lokkers wekt nieuwsgierigheid bij de passerende groepen Het gefladder en gegak duidt op soortgenoten, voedsel en veiligheid, en nodigt uit om dichterbij te komen Doch pas nadat een tweede gans uit de stal is opgevlogen draaien enkele wilde soortgenoten bij, cirkelen zij boven de stal om dan in te vallen Wederom komen zij dicht bij de hut van Jos terecht, die er samen met de andere jager drie neerhaalt Nog enkele keren herhaalt Ouwe Jan het spel met de lokkers Ook Wim krijgt enkele kansen, maar hij schiet mis 'achterlangs' becommentarieert Ouwe Jan zijn missers terwijl hij twee

door Wim gemiste ganzen met een goed geplaatst schot uit de lucht haalt. 'Je moet op de kop mikken, dan zijn ze meteen kikkdood' Duide-lijk schept de oude jager er genoeg in om aan de jonge te laten zien hoe goed hij nog met het geweer kan omgaan. Jan geeft zijn gasten steeds de gelegenheid als eerste te schieten, pas als zij missen grijpt hij zijn kans.

In totaal worden er op deze ochtend tien ganzen door vijf jagers geschoten; voor twee is de jacht weinig succesvol verlopen. Om tien uur precies wordt de jacht beëindigd. 'Wij ganzejagers zitten in een glazen kast, een knal na tien en je krijgt meteen de krantjongens over je heen', aldus Jan. De helpers halen de lokganzen op en breken de rietmatten af, terwijl de jagers zich bij de hut van Ouwe Jan voegen. Daar worden de geschoten ganzen uitgesteld: drie rijen van drie en de tiende onderaan in het midden. Het zijn kolganzen, en volgens Jan telt het tableau vijf 'eerstejaars', jonge ganzen.

Terug op de boerderij praten de jagers nog even na, iedere treffer wordt breed uitgemeten; hier ontstaan de verhalen die nog vele malen aan jachtvrienden verteld zullen worden. In deze jachtcombinatie is het gebruikelijk dat de geschoten ganzen bij een poelier afgeleverd worden. Gasten die een gans willen meenemen, moeten deze tegen poeliersprijs bij Ouwe Jan kopen. Bij het vertrek zie ik dat bankbiljetten van eigenaar wisselen. Deze 'ochtend op de ganzen' kost de jagers honderdvijftig gulden per persoon.

1.2. GANZEN IN NEDERLAND

In de winter van 1985/1986 verbleven er circa 700.000 wilde ganzen in Nederland (Ebbinge e.a. 1987: 162 c.v.).² Het gakkende geluid van deze vogels en de deinende linies en V-formaties tegen een strakblauwe vrieslucht horen bij een Hollandse winter. Dankzij het milde klimaat en de waterrijke omgeving vormen de Lage Landen een ideaal overwinteringsgebied voor wilde ganzen. Deze grote herbivore vogels vinden hier steeds voldoende voedsel; en het vlakke open landschap met zijn rivieren en meren vormt een ideale combinatie van voedselterrein en rustplaats (ibid. 162). Ganzen overnachten op ondiepe en uitgestrekte watervlakten. In Nederland treft men deze vooral aan in het Waddengebied, het merengebied van Friesland, de Noordoostpolder,

de Flevopolder, langs de Grote Rivieren, het Deltagebied van de Zuid-hollandse en Zeeuwse eilanden, de Biesbosch en verscheidene plaatsen in Noord-Brabant Overdag fourageren~ ganzen op schorren en slikken¹ en op akkers en grasland

Van de verschillende soorten wilde ganzen die in ons land overwinteren, mogen er nog slechts drie bejaagd worden, namelijk grauwe~, riet~ en kolganzen Slechts in geval van aanzienlijke landbouwschade worden er door het Ministerie van Landbouw en Visserij vergunningen verstrekt om beschermde soorten te bejagen Het jachtseizoen is, voor wat de drie genoemde soorten betreft, geopend van 1 september tot 31 januari Het is evenwel slechts toegestaan in de vroege ochtenduren op deze vogels te jagen, namelijk van een half uur voor zonsopgang tot tien uur 's morgens, een bepaling die onder de naam 'tien-uur-regeling' bekend staat

De 'engelen van Diana' zoals jagers de ganzen ook wel aanduiden hebben een 'oorlog' ontketend, waarbij het tot gewelddadige confrontaties tussen voor- en tegenstanders van de jacht is gekomen Alhoewel de ganzen al geruime tijd voorwerp van nationale bezorgdheid zijn, werd de ganzejacht met name in de jaren tachtig het nulpunt van kritiek Het wantrouwen waarmee de Friese jagers op mijn aanwezigheid reageerden, is daarvan een gevolg In dit hoofdstuk staat de vraag centraal hoe het tot de 'ganzenoorlog' heeft kunnen komen De 'ganzenoorlog', hier als een casus gepresenteerd, vormt een microkosmos waarin verschillende houdingen ten aanzien van de jacht en veranderingen daarin tot uitdrukking komen Aan de hand van het debat over de ganzejacht zal ik laten zien door welke groeperingen de jagerswereld wordt aangevallen, in welke termen en met behulp van welke strategieën dit gebeurt Hierbij zal ik me beperken tot het 'publieke gezicht' van de betrokken groeperingen Het is onmogelijk recht te doen aan alle vigerende opinies en nuanceverschillen die zich in het debat rond de ganzejacht manifesteren, dit zou een onderzoek op zich vergen

Figuur 1

belangrijkste ganzenoverwinteringsgebieden
 Plaatsnamen genoemd in verband met de ganzenoorlog (h. 1) en
 de stroperij (h. 6), in de gecursiveerde plaatsen is een detachement van
 de veldpolitie gevestigd

De jacht op ganzen is pas in de loop van deze eeuw een passie van Nederlandse jagers geworden. Rond de eeuwwisseling werd deze jacht slechts sporadisch beoefend in kringen van jagers die voor hun vermaak jaagden. Hiervoor zijn verschillende redenen te noemen. Aan het begin van deze eeuw overwinterden in Nederland aanzienlijk minder ganzen dan tegenwoordig. De schattingen liepen uiteen van 'enkele honderden' tot 'een paar duizend' ganzen, variërend naar weersomstandigheden en regio.⁴ Alhoewel er geen systematische tellingen werden verricht, constateerden deskundigen dat deze aantallen nog verder daalden naarmate de eeuw vorderde (DNJ 1928: 125, 1939: 612, Lebrecht e.a. 1976: 7). Doordat er niet veel ganzen waren, werd de ganzenjacht slechts door een beperkt aantal jagers beoefend.⁵

Rond de eeuwwisseling werd de juridische status van ganzen bepaald door een uit 1880 daterende Vogelrichtlijn, die enige bescherming aan deze vogels verleende. Ganzen waren geen 'wild' in de zin van de Jachtwet. Daar onder meer aan boeren veelvuldig vergunningen verstrekt werden om de schade tegen te gaan die ganzen aan de gewassen veroorzaakten, werd het beschermende effect van de Vogelrichtlijn weer tenietgedaan. De meningen omtrent de schadelijkheid van ganzen waren verdeeld. In *De Nederlandse Jager* werd felle kritiek geuit op het beleid van het Ministerie van Landbouw en Visserij dat verantwoordelijk was voor de afgifte van de afschotvergunningen. In de ogen van jagers was het ministerie al te kwistig met het verstrekken daarvan (DNJ 1917: 579-580, 1919: 157-158).

Rond de eeuwwisseling was het aantal vogelbeschermers in ons land niet alleen aanzienlijk gegroeid, maar ook hadden zij zich georganiseerd. In 1899 werd de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels opgericht, die invloed op de wetgeving ging uitoefenen. In 1910 stond het ontwerp van de eerste Nederlandse Vogelwet ter discussie. Het wetsontwerp voorzag in een omvattende bescherming van alle in het wild levende vogels met uitzondering van de in de Jachtwet genoemde. Alhoewel jagers niet tegen de bescherming van vogels in het algemeen gekant waren – integendeel, voor zover het om zangvogels ging ondersteunden ze die zelfs nadrukkelijk –, kwamen zij in het geweer tegen de bescherming van vogels die zij al stilzwijgend

als interessante jachtbuit beschouwden, zoals duiven en ganzen. In 1911, één jaar voordat de Vogelwet aangenomen werd, werden op aandringen van jagers ganzen als waterwild opgenomen in de Jachtwet.⁶

Ganzen werden pas inzet in het conflict tussen vogelbeschermers en jagers, toen onderzoek van biologen, en met name ornithologen, aanleiding gaf tot internationale bezorgdheid over de verder gaande achteruitgang van het waterwild. In 1926 en 1927 werden internationale ornithologencongressen gehouden die een verklaring voor deze ontwikkeling trachtten te vinden (DNJ 1928: 125-128). De geleerden wazen de jacht als één van de factoren aan voor de dalende aantallen waterwild. Voor de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels vormden de congressen aanleiding jagers erop te wijzen dat 'de vogels van het vrije veld ... een nationaal rijkdom, een gemeenschappelijk bezit van ons allen vormen' (DNJ 1927: 471), en dat met name het trekwild, als het ware een 'internationaal bezit', bescherming behoefde (DNJ 1927 585-586).⁷

De alarmerende geluiden die ornithologen in binnen- en buitenland lieten horen, bleven bij de Nederlandse overheid niet onopgemerkt. De in 1936 uitgevaardigde nieuwe Vogelwet weerspiegelde de invloeden van wetenschappelijk onderzoek. Al bleven ganzen jaagbaar wild, aan het eind van de jaren dertig werden enkele van de aanbevelingen van ornithologen gerealiseerd. In Friesland bijvoorbeeld werden vier waterwildreservaten ingesteld, waarin de jacht aan banden gelegd was (DNJ 1939: 600).

Eind van de jaren veertig, toen de omvang van de hier overwinterende ganzenpopulatie op een dieptepunt was gekomen, kondigde de minister van Landbouw enkele wettelijke maatregelen af die tot doel hadden de meest bedreigde soorten te beschermen. In 1947 werd de jacht op canada- en brandganzen permanent gesloten. Het jachtverbod werd in 1950 ook van toepassing op rotganzen (Ebbinge & Boudewijn 1984: 3). Wel bleven deze soorten in de Jachtwet opgenomen, zodat opening van de jacht door een ministeriële maatregel in principe mogelijk bleef. Tevens werd sinds de invoering van de nieuwe Jachtwet in 1954 het jachtseizoen voor ganzen opengesteld van 1 september tot 31 januari van het daarop volgende jaar. In vergelijking met de voor-oorlogse regeling betekende dit een aanzienlijke beperking.⁸

Van jagerszijde kwam tegen deze beperkingen protest, zoals bij iedere maatregel die inbreuk maakte op bestaande rechten en vrij-

heden. Toch leek er na de Tweede Wereldoorlog een toenadering plaats te vinden tussen de verschillende belangengroeperingen. Jagers, vogelbeschermers, ornithologen en de overheid waren bezorgd over de aanhoudende daling van het aantal ganzen, zij het om uiteenlopende motieven. De zorg werd door internationale organisaties gedeeld. Als oorzaken voor de dalende aantallen ganzen werd de toenemende menselijke bemoeienis met de natuur aangewezen: de gevolgen van cultivering van woeste gronden, de ontwatering en drooglegging die met de uitbreiding van het landbouwterrein gepaard ging. Ook andere factoren, zoals verstoring door expansie van menselijke activiteiten, steden- en wegenbouw speelden een rol in de toenemende onderwerping van de natuur door mensen. Het is opmerkelijk dat hoe nadrukkelijker mensen hun stempel drukten op de natuur om zich heen, des te meer zij de greep op de wilde fauna en met name het trekwild kwijtraakten. Dit confronteerde hen met hun beperkingen en betrekkelijke machteloosheid. Hierdoor groeide het besef bij jagers, vogelbeschermers, ornithologen en beleidsmakers dat ze alleen door samenwerking meer greep op de ganzenproblematiek konden krijgen.

I 4 VERSCHILPUNG VAN DE ILGLNSTELLINGEN 1950-1975

DE ZAAK TERHORNE

In de jaren vijftig zette een ontwikkeling in die alle bij de ganzenkwestie betrokken groeperingen voor raadsels plaatste. Het aantal hier overwinterende ganzen begon toe te nemen, een stijging die vanaf de jaren zeventig spectaculair kon worden genoemd (Lebreton 1976: 7). De toename leidde niet, zoals men wellicht zou verwachten, tot een voortzetting van de samenwerking tussen de verschillende belangengroeperingen om een goed beheer te realiseren. Veeleer kwam het tot een polarisatie. Hoezeer de opvattingen over het beheer van de 'ganzenrijkdom' uiteenliepen, bleek naar aanleiding van een conflict rond de ganzenjacht in Friesland.

In 1969 kwam de ganzenjacht in Terhorne in het nieuws. Volgens berichten in de krant zouden gedurende het jachtseizoen 1967-1968 in de provincie Friesland tweeduizend ganzen zijn afgeschoten, waarvan in Terhorne alleen al tussen de achthonderd en duizend (DNJ 1969: 228). In de plaatselijke pers werd over 'ganzenmoord' en 'massaslach-

tingen' gesproken (DNJ 1970 398) In kringen van jagers en vogelbeschermers raakten de gemoeiden verhit *De Nederlandse Jager* karakteriseerde de publiciteit die aan deze zaak werd gegeven als een 'hetze' (DNJ 1969 316, 1970 398) Het zou in de zaak Terhorne om een incidenteel geval zijn gegaan waarbij slechts enkele jagers betrokken zouden zijn geweest De KNJV veroordeelde hun handelwijze als 'aanstootgevend' (DNJ 1969 279) Bij de jacht in kwestie bleken concentraties van fouragerende ganzen voortdurend te zijn opgejaagd om ze onder schot van postende jagers te brengen, een vorm van drijfjacht⁹ dus Alhoewel deze methode bij de wet niet verboden was, stuitte ze bij zowel jagers als natuurbeschermers op afwijzing omdat hierdoor verstoring in het veld gebracht werd Als gevolg hiervan gingen de ganzen op den duur een rustiger verblijfplaats opzoeken (ibid) Jagers vreesden dat dit incident consequenties zou hebben voor de ganzejacht in de toekomst Door de aanhoudende internationale interesse in ganzen stond Nederland als Europese overwinteringsplaats voor deze vogels volop in de belangstelling en bleef een aanstootgevende jachtpartij als die in Terhorne niet onopgemerkt⁹

OVERHEID EN GANZEN

Het antwoord van de overheid op de zaak Terhorne liet niet lang op zich wachten Bij een ministeriele beschikking van 15 juli 1969 werd de reeds genoemde tien-uur-regeling geïntroduceerd, een maatregel waarop vogelbeschermers al enige tijd hadden aangedrongen Hiermee trachtte men te voorkomen dat ganzen gedurende de hele dag van hun dagverblijven werden opgejaagd¹⁰ Bovendien was deze regeling bedoeld om de zich uitbreidende commerciële jacht een halt toe te roepen Men hoopte dat de tijdslimiet – men zou slechts twee uur lang van de jacht kunnen genieten – betalende gasten ervan zou weerhouden de reis naar de ganzengebieden te ondernemen In deze verwachting werd men echter teleurgesteld

Met de stijgende aantallen ganzen was de populariteit van de ganzejacht in jagerskring gegroeid Hiermee gepaard ging een toenemende belangstelling voor het werken met de lokstal, een oude broodjagerstechniek (Osiek & De Vries 1987 221) Broodjagers en hun nazaten hadden al in de eerste helft van deze eeuw geleerd dat het tegen betaling begeleiden van jagers een aantrekkelijke bijverdiensde vormde Sinds de jaren zestig maakte menig voormalig broodjager, maar

ook een toenemend aantal andere jachtaktehouders daar een vaste bron van inkomsten van. Dit was het begin van de gewraakte commerciële ganzejacht. Deze ontwikkeling werd mogelijk gemaakt doordat slechts weinig jagers van de spectaculaire toename van het aantal ganzen konden profiteren. Uit onderzoek in de jaren zeventig is gebleken dat slechts vijf procent van alle Nederlandse jachtterreinen de mogelijkheid tot ganzejacht bood (Van der Mark z.d. 149).

In jagerskringen ontmoette de tien-uur-regeling kritiek (DNJ 1969 515, 516, 763-764, 765). Jagers vreesden dat het met de ganzejacht gedaan zou zijn, daar de beste kansen zich niet op de ochtendtrek maar later op de dag zouden voordoen (DNJ 1969 765). Daarom verzochten zij de minister deze regeling weer ongedaan te maken (DNJ 1969 516). In plaats daarvan zou een limiet moeten worden gesteld met betrekking tot het afschot van ganzen per jager per dag (DNJ 1969 515, 765). Deze onder de aanduiding *limited bag* bekende beperking is in onze tijd weer onderwerp van gesprek.

BOEREN IN GANZEN

Onderzoek heeft aan het licht gebracht dat boeren de talrijke beperkingen op de ganzejacht als een bedreiging voor hun bedrijf ervaren (Durksz & Tamminga 1981: 31). Met het oog op de schade die ganzen aan landbouwgewassen veroorzaken zien boeren liever geen ganzen op hun land en is een aantal van hen van mening dat de jacht op ganzen weer volledig geopend moet worden (ibid.: 7). Deze houding had boeren tot bondgenoten van de jagers kunnen maken. Toen de genoemde beperkingen in de jaren vijftig en zestig geïntroduceerd werden, mengden hun stemmen zich echter niet in de discussie rond de ganzejacht. Een reden hiervoor was dat het toen nog geringe aantal ganzen nauwelijks schade veroorzaakte. Uit een in de winter van 1950/1951 en 1951/1952 in opdracht van de Voorlopige Natuurbeschermingsraad gehouden onderzoek bleek dat er geen aantoonbare economische schade door ganzen was opgetreden (DNJ 1953: 59-60). Het onderzoeksverslag liet doorschemeren dat schade vooral een argument was waarop jagers zich beriepen om de jacht te rechtvaardigen.¹¹

Met de invoering van de Jachtwet van 1954 werd het Jachtfonds ingesteld, dat uit bijdragen van jagers en overheidssubsidies vergoeding van geleden schade door wild aan boeren uitkeerde.¹² Uit de financiële verslagen van het Jachtfonds komt naar voren dat er tot in

1972 zelden claims voor ganzenschade werden ingediend. Pas sinds 1972 stegen de uitgekeerde bedragen van aanvankelijk enkele duizenden guldens naar ruim honderdduizend gulden in 1976 en driehonderdduizend gulden in 1981. In het seizoen 1985/1986 keerde het Jachtfonds bijna drie miljoen gulden tegemoetkoming in ganzenschade uit.¹³ De oorzaak van deze toename lag niet alleen in de stijging van het aantal hier overwinterende ganzen, maar ook in de veranderingen in het landschap door menselijk ingrijpen en het gewijzigde karakter van de landbouw. Het indijken, droogleggen en ontsluiten van gebieden die dienden als pleisterplaatsen voor ganzen, hadden tot gevolg dat de resterende terreinen door meer ganzen werden opgezocht. Grote groepen ganzen gingen in toenemende mate op cultuurgronden fourageren, op binnendijkse graslanden, bestemd voor het vee, en op bouwlanden, ingezaaid met wintertarwe, of op graszaadteelten. Doordat begrazing door ganzen de gewasgroei vertraagt en de opbrengst verlaagt, worden ganzen een concurrent van het vee.¹⁴

Door de toename zowel van het aantal schadeclaims als van de omvang van de schade per claim kwam het Jachtfonds onder zware financiële druk te staan, waarop de minister van Landbouw in 1976 besloot de kosten voor ganzenschade uit algemene middelen te betalen. Daarmee werd de overheid één van de belanghebbenden bij een effectieve schadebestrijding. Hiermee rees de vraag welke methoden voor de bestrijding van schade veroorzaakt door ganzen in aanmerking kwamen. Een bestrijdingsvorm die men tot in de jaren vijftig wellicht als de meest voor de hand liggende zou hebben beschouwd, namelijk verruiming van de jachtmogelijkheden, kwam in 1976 niet zonder meer in aanmerking. Veeleer werd er gezocht naar alternatieven, voor de ganzen minder fatale methoden om ganzenschade te voorkomen en te bestrijden. In het overheidsbeleid tekende zich een ontwikkeling af die tegen het doden van in het wild levende dieren gericht was. Tekennend voor deze discussie omtrent schadebestrijding was dat de jacht op ganzen voor het vermaak, de jacht omwille van de jacht, helemaal niet aan de orde was.¹⁵

BIOLOGEN EN GANZEN

Sinds de jaren vijftig heeft de wetenschappelijke interesse in ganzen een hoge vlucht genomen (Lebreton 1976: 165). Een groot aantal vogelliefhebbers in Nederland maar ook in andere Westeuropese landen, de

Kolganzen fourageren op grasland
(foto: O. Kaňá)

meesten amateur-ornithologen, hield maandelijks tellingen van ganzen. Die tellingen werden op internationaal niveau gecoördineerd door het *International Wildfowl Research Bureau* (IWRB). De aldus bijeengebrachte gegevens liggen ten grondslag aan een aantal internationale verdragen die tot doel hebben het behoud van pleisterplaatsen voor het waterwild in Europa te waarborgen.¹⁶

De wellicht meest tot de verbeelding sprekende en daarom ook meest gepopulariseerde resultaten van wetenschappelijk onderzoek, namelijk over monogamie en in gezinsverband levende ganzen, hebben de houding ten aanzien van jacht en schadebestrijding in belangrijke mate beïnvloed. Terwijl de meeste vogelgroepen anonieme gezelschappen vormen, blijft bij ganzen het gezinsverband ook na het broedseizoen bestaan, op zijn minst tot de volgende voortplantingsperiode, aldus betogen ganzenkenners (Lebreton et al. 1976: 35). Tussen de leden van een 'ganzengezin' zouden hechte banden bestaan, wat onder meer tot uitdrukking komt in het in gezinsverband vliegen tijdens de trek (ibid.: 37). Het ganzenpaar vormt de basis van de 'ganzenmaatschappij'. De vogels sluiten een verbintenis voor het leven met één partner, aldus de onderzoekers (ibid.: 38). Sommige ornithologen hebben zelfs betoogd dat het 'ganzenhuwelijk' door de dood van een partner niet onthouden wordt, veeleer zouden ganzen na de dood van hun partner nooit meer broeden (ibid.: 44). Het hoeft geen verbazing te wekken dat deze onderzoeksresultaten aanleiding waren tot 'vermenselijking' van ganzen.

De toenemende weerstand tegen het afschieten van ganzen, zelfs als een strategie in de schadebestrijding, moet in het licht van deze beeldvorming omtrent ganzen gezien worden. Vogels hebben de fantasie van mensen steeds geprikkeld (Tuan 1984: 84). Lévi-Strauss heeft erop gewezen dat in mythologie en folklore de vogelwereld als een metafoor van de menselijke samenleving wordt gebruikt. Vogels, aldus Lévi-Strauss,

'form a community which is independent of our own but, precisely because of this independence, appears to us like another society, homologous to that in which we live: birds love freedom, they build themselves homes in

which they live a family life and nurture their young, they often engage in social relations with other members of their species, and they communicate with them by acoustic means recalling articulated language' (1976: 104).

Het harmonische gezinsleven van ganzen, de nauwe binding tussen ouders en ganzejongen, het monogame huwelijk, de trouw van de ganzepartners en het geordende sociale leven in de ganzenmaatschappij wekt bij veel mensen associaties met burgerlijke deugden. De jacht op ganzen lijkt deze waarden in overdrachtelijke zin met de dood te bedreigen. Mogelijk hebben deze associaties bijgedragen aan de felle afwijzing van de ganzejacht. In hoeverre deze denkbeelden de relatie tussen jagers en natuurbeschermers hebben beïnvloed, zullen we in de volgende paragraaf zien.

NATUURBESCHERMERS EN GANZEN

Voor vogelbeschermers waren de wetenschappelijke onderzoeksresultaten aanleiding het instellen van natuurreservaten voor waterwild, waarmee al in de jaren dertig was begonnen, krachtig te bepleiten. Daar in de ganzereservaten verregaande jachtbeperkingen zouden worden afgekondigd, vreesden jagers een verdere aantasting van de waterwildjacht.¹⁷

Uit de gang van zaken binnen de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels in 1976 bleek duidelijker dan ooit dat voor de jacht het getij gekeerd was. Tijdens een tumultueus verlopende Algemene Vergadering in 1976 stak een deel van de aanwezige leden zijn anti-jacht-gezindheid niet onder stoelen of banken. Dit was slechts een symptoom van de interne polarisatie binnen de Vogelbescherming. In het najaar van 1975 werd door de vereniging een jachtadviescommissie ingesteld die tot taak kreeg de jacht (op vogels) in Nederland te bestuderen en daarover rapport uit te brengen, teneinde een officieel standpunt ten aanzien van de jacht te kunnen formuleren. Deze uit acht personen bestaande commissie slaagde er niet in een censluidend advies uit te brengen. Wel kwamen hieruit drie nota's voort: de eerste pleitte omslachtig voor het tolereren van de jacht, de tweede wilde jacht nog uitsluitend toestaan als haar nut en noodzaak konden worden aangetoond, en de derde sprak zich met veel voorbehoud uit voor de 'beheersjacht', in tegenstelling tot de 'plezierjacht' uitgevoerd door ambtelijke jagers (DNJ 1978: 96-98).¹⁸

Ook andere instellingen die zich inspanden voor het behoud van de natuur in ons land worstelden in de tweede helft van de jaren zeventig met de vraag in hoeverre zij de jacht op de door hen beheerde terreinen nog moesten toestaan. In 1976 gingen ook binnen de Vereniging tot

Behoud van Natuurmonumenten, de grootste particuliere grondeigenaar in Nederland – toen circa 36 000 hectare (DNJ 1980: 48), – stemmen op tegen de verhuring van de jacht aan particuliere jagers: enkel de beheersjacht zou nog worden toegestaan (DNJ 1976: 715, 721; 1979: 865).

De veranderende houding ten opzichte van de jacht en de accentverschuiving naar de beheersjacht zouden niet zonder gevolgen blijven voor de jacht op ganzen. De vraag hoe dit beheer eruit zou moeten zien, speelde een belangrijke rol in de discussie rond de ganzejacht in de jaren tachtig. In 1986 traden Vogelbescherming en Natuurmonumenten met een gezamenlijk standpunt naar buiten.¹⁹ Daarin lieten de twee verenigingen blijken dat zij prioriteit wilden geven aan de opvang van de half miljoen hier overwinterende ganzen. Er zou een landelijk netwerk van fourageergebieden, waar de ganzen rustig kunnen grazen, worden opgericht. De hierdoor gedupeerde boeren zouden een schadevergoeding ontvangen. Allerlei bestrijdingstactieken zouden op deze terreinen voortaan achterwege moeten blijven. Dit gold zeker voor de jacht met geweer. Daarmee was de strijd tegen het doden van in het wild levende dieren begonnen, een strijd die in de loop van de jaren tachtig zou escaleren in de 'ganzenoorlog'.

DE STICHTING KRITISCH FAUNABEHEER EN DE GANZEJACHT

De accentverschuiving naar beheersjacht en het pleidooi voor sluiting van de jacht op bepaalde wildsoorten, waarvoor in de jaren zeventig en tachtig steeds meer stemmen opgingen, kunnen niet los worden gezien van de opkomst van de anti-jacht-beweging die zich eind 1975 organiseerde in de Stichting Kritisch Faunabeheer. Deze organisatie was zowel een exponent van de veranderende publieke opinie alsook de stuwende kracht achter een steeds vijandiger houding ten aanzien van de jacht. De medewerkers van de stichting kwamen voort uit de gelederen van de Haagse Vogelbescherming, een organisatie die zich door een stedelijk referentiekader kenmerkte. Al omvatte de stichting bij haar oprichting vogelliefhebbers met verschillende visies op natuurbescherming, naar buiten toe werd zij doorgaans vertegenwoordigd door jonge, wetenschappelijk gevormde mensen. Door hun stedelijke achtergrond en wetenschappelijke scholing onderscheidde deze jonge lichte lichte zich van vertegenwoordigers van de meer gevestigde natuurbeschermingsinstanties. Jagers voelden zich vaak niet opgewassen tegen deze 'goed gebekte stadsmensen' (DNJ 1976: 715).

Onder de noemer 'naar een moreel en wetenschappelijk verantwoord faunabeheer' streeft de stichting sinds haar oprichting naar afschaffing van de jacht. Hierbij maakt zij gebruik van uiteenlopende strategieën. Eén van die strategieën is het in de publiciteit brengen van 'wantoestanden', 'excessen' en 'incidenten' op het terrein van de jacht. Alhoewel Kritisch Faunabeheer haar aandacht over alle als jachtwild geclassificeerde diersoorten heeft verdeeld, zijn enkele steeds van de bijzondere sympathie van de anti-jacht-beweging verzekerd geweest. Dit geldt voor vogels in het algemeen en voor de ganzen in het bijzonder. Zo heeft Kritisch Faunabeheer zich in 1976 ingespannen voor sluiting van de jacht op de kleine rietgans (*Argus* 1976, nr 1-11). Daarnaast heeft de stichting opgeroepen tot boycot van de door het *International Wildfowl Research Bureau* geciteerde waterwildtellingen, die gebruikt zouden worden ter instandhouding van de jacht (*Argus* 1978, nr 3-5-8, 10-11). Ze heeft een briefkaartenactie 'Stop ganzenjacht' georganiseerd die aan de minister van Landbouw geadresseerd was (*Argus* 1979, nr 4-4-5) en het jaar 1979 uitgeroepen tot 'ganzejaar', waarin door allerlei publikaties en acties de aandacht op de ganzen gericht werd. In de inleiding van het 'ganzennummer' van *Argus* eiste de voorzitter van Kritisch Faunabeheer 'permanente sluiting van de jacht op alle ganzen' (ibid. 5). Terwijl de inspanningen van Kritisch Faunabeheer zich nog volop op de ganzen richtten, werd de jagers- en natuurbeschermingswereld begin 1980 opgeschrikt door berichten in de pers die melding maakten van een 'ganzenslachting' in de Mastenbroekpolder, in de omgeving van Zwolle. De 'ganzenoorlog' was begonnen.

1.5 SPRAAKMAKENDE INCIDENTEN

DE AFFAIRE MASTENBROEKPOLDER

'Jagersschandaal schokt Overijssel. Ganzenmoord in onderzoek', meldde *De Telegraaf* op 2 februari 1980. Berichten van gelijke strekking verschenen ook in andere dagbladen. Zoals men uit de pers kon vernemen, hadden zich op 29 januari in de Mastenbroekpolder schendingen van de Jachtwet voorgedaan. Volgens de berichten waren al ruim voor zonsopgang ongeveer tien jagers begonnen op ganzen te schieten, en naar later bleek met munitie die voor de ganzejacht wette-

lijk verboden was. Bovendien zouden er gedurende de bewuste jacht ongeveer driehonderd schoten zijn gelost, terwijl er slechts twee ganzen werden geraakt. Dit deed vermoeden dat talrijke vogels waren aangeschoten, wat zelfs in jagerskring laakbaar geacht wordt. Voor hun betrokkenheid bij deze overtredingen werden de twee eigenaars van het bewuste jachtterrein door de rechtbank te Zwolle veroordeeld tot een boete van in totaal vijfhonderd gulden en twee jaar voorwaardelijke ontzegging van het recht om te jagen met een proeftijd van twee jaar.²⁰

Dat dit voorval zoveel publiciteit kreeg, was vooral te danken aan de bemoeienis van Kritisch Faunabeheer. Bestuursleden van de stichting vertoefden als waarnemer in de Mastenbroekpolder en waren getuige van de ganzejacht aldaar. Wat zij daar aantroffen vergeleek één van hen met het 'Ardennenoffensief' (DNJ 1980 625). Deze waarnemers hebben de pers ingelicht (*Argus* 1980, nr. 2/3 5). Gealarmeerd door de persberichten verzochten leden van de Tweede Kamer de verantwoordelijke ministers een onderzoek in te stellen naar de achtergronden van de gebeurtenissen in de Mastenbroekpolder (DNJ 1980 159). De KNJV veroordeelde het 'incident' scherp (ibid.) en daagde de twee overtreeders voor haar eigen ereraad. Tijdens de zittingen van de ereraad kwam naar voren dat een van de in opspraak geraakte jagers via een advertentie in *De Nederlandse Jager* drie medejagers had aange trokken, die in januari 1980 de ganzejacht enkele dagen tegen betaling in zijn veld hadden bijgewoond. Een vorm van de veel besproken commerciële jacht. In het veld van de beklaagden werd bijna dagelijks op ganzen gejaagd. De KNJV-ereraad achtte deze frequentie ontoelaatbaar en keurde daarom het gedrag van de twee jagers af. De ereraad sprak zich niet uit tegen het commerciële karakter van de jacht, noch werd in het oordeel gerept over het aantal aanwezige jagers en het aanschieten van ganzen (DNJ 1980 624-625). De uitspraak van de ereraad was voor het KNJV-bestuur aanleiding om de twee jagers het lidmaatschap te ontnemen (ibid.).

Naar aanleiding van de affaire Mastenbroekpolder publiceerde de KNJV een *Nota Ganzenjacht*, waarin het 'exces' weliswaar betreurd maar tevens geweten werd aan een 'klein aantal jagers op een beperkt aantal plaatsen' (DNJ 1980 889). Voor de 'bonafide' jagers werd in deze nota een aantal richtlijnen voor de ganzejacht uitgestippeld. Hierbij stond de beperking van het aantal jagers en jachtdagen, naleving

van de wet en voorkoming van 'ziek schieten' van ganzen voorop (ibid.) In kringen van kritische faunabeheerders veroorzaakte het 'bagatelliseren' van het 'exces' tot 'incident' wrevel. 'Het lijkt wel alsof alle publiciteit over schandalige jachtpraktijken slechts tot gevolg heeft gehad dat de KNJV haar leden nu adviseert om de ganzejacht intensief maar onopvallend te bedrijven', aldus de voorzitter van Kritisch Faunabeheer (*Argus* 1981, nr. 1-4).

GANZENNOORLOG IN DE OOYPOLDER

Als overwinteringsgebied van circa 50.000 ganzen (DNJ 1983: 57) stond het grensoverschrijdende natuurgebied aan de Nederrijn, waarvan de Ooypolder deel uitmaakt, al enige tijd in de belangstelling van natuurbeschermers, wetenschappelijke onderzoekers en Kritisch Faunabeheer (*Argus* 1979, nr. 4: 21-23). In het Duitse Nederrijngebied werd de jacht op ganzen in 1975 gesloten, in Nederland is de jacht binnen wettelijke beperkingen nog steeds toegestaan. De ganzen, die op Nederlands gebied overnachten en 's morgens naar hun in Duitsland gelegen aasgebieden trekken, maken kans om op hun weg te worden opgewacht door Nederlandse jagers.²¹

Kritisch Faunabeheer observeerde het reilen en zeilen in de polder met argusogen. Zoals enkele Ooyse jagers mij verzekerden werden zij in het jachtseizoen 'geschaduw'd'. Op zaterdag 22 januari 1983 bevonden zich twee Duitse journalisten in de Ooy om foto's te maken van de daar beoefende ganzejacht. De ganzejagers werden op hun aanwezigheid attent gemaakt. Toen zij het tweetal sommeerden zich te legitimeren, trachtten de journalisten in hun auto te ontvluchten. Jagers reden de auto klem. Bij de confrontatie tussen beide partijen verloor een van de jagers zijn zelfbeheersing en deelde hij één van de journalisten een klap uit. De twee Duitsers meldden zich vervolgens bij het politiebureau om daar aangifte te doen. De betrokken jagers werden voor de rechtbank gedaagd. De Arnhemse politierechter veroordeelde de jager die de klap had uitgedeeld tot een boete van driehonderd gulden.

In de Nederlandse en Duitse media werd dit 'incident' breed uitgemeten.²² De klap was al gauw uitgegroeid tot een 'massale vechtpartij' tussen de tegenstanders van de jacht en een 'tiental' jagers. In dit verband werd voor het eerst de term 'ganzenoorlog' gebruikt. De emoties laiden niet alleen zo hoog op omdat in het Nederrijngebied

Ganzen boven de polder (foto: O. Kaňa)

internationale belangen een rol speelden, maar ook omdat de betrokken jagers een jachtmethode toepasten die nogal tot de verbeelding sprak. De jagers werd niet alleen verweten 'honderden' ganzen af te schieten en nog meer vogels te verwonden, maar ook dit op een lafhartige manier te doen, namelijk dat zij 'ziek geschoten ganzen met een twee meter lang touw aan een paal binden en dat door hun gekerm de wilde soortgenoten worden aangelokt' (DNJ 1983: 58). De betrokken jagers ontkenden dit met nadruk (ibid.: 271). De minister van Landbouw, die door Kritisch Faunabeheer verzocht was de ganzenjacht in de Ooypolder te sluiten, zag geen reden op dit verzoek in te gaan, daar aan de ganzenpopulatie door de jacht geen afbreuk zou worden gedaan en bejaging met het oog op mogelijke landbouwschade juist noodzakelijk zou zijn (*Argus* 1984, nr. 1: 10).

DE ZAAK KAMPEN

Kritisch Faunabeheer liet zich niet ontmoedigen en zette haar acties tegen de ganzenjacht voort. Op verschillende plaatsen in het land wachtten sympathisanten van de stichting ganzenjagers op met vuurpijlen en kanonslagen, waardoor menige 'ochtend op de ganzen' op een mislukking uitliep (*Argus* 1984, nr. 4: 4, 1985, nr. 1: 22). Pas in januari 1986 haalde een dergelijke actie weer de landelijke pers. Op 11 januari waren ongeveer zeventig sympathisanten van Kritisch Faunabeheer in IJsselmuiden aanwezig om daar door het afschieten van vuurpijlen een ganzenjacht te verstoren. Zij hadden vertegenwoordigers van de media uitgenodigd, onder wie een cameraman van de NOS en een fotograaf van NRC Handelsblad. In het bewuste veld hadden drie jagers, veehouders uit Kampen, juist hun jacht, waarvoor zij lokganzen hadden gebruikt, beëindigd. Toen een twintigtal actievoerders het veld betrad met het doel de lokganzen in beslag te nemen, kwam het tot een handgemeen, waarbij een jager een kaakfractuur opliep en de camera van de NOS-journalist vernield werd.

In de media werd aan dit voorval veel aandacht besteed. 'Veldslag', 'gewelddadige overval', 'terreur' waren vaak gebruikte termen.²³ De KNJV, die bij de Ooyse zaak volstond met een stellingname waarin het optreden van de pers en de actievoerders werd veroordeeld, spande in de zaak Kampen een kort geding aan om zulke acties te laten verbieden. Tijdens de rechtszaak voor het Amsterdamse arrondissementsrecht werd bekend gemaakt dat ongeveer vijftientig actievoer-

ders, die iedere binding met een organisatie ontkenden, een overval gepleegd hadden op het bureau van de KNJV te Amersfoort, waarbij zich schermutselingen voordeden en een deel van de administratie ontvreemd werd.²⁴ Alhoewel deze overval niet rechtstreeks verband hield met de acties tegen de ganzejacht, laat het zien hoezeer de 'oorlog' tussen jagers en hun tegenstanders geescaleerd was.

De president van de Amsterdamse rechtbank verbood op straffe van een dwangsom het betreden van jachtvelden en het zich toe-eigenen van lokvogels, handelingen die verstoring van de ganzejacht beogen. De rechter achtte het echter geoorloofd dat Kritisch Faunabeheer door middel van demonstratieve acties haar doelstellingen kracht bijzette. Jagers moeten de hinder die zij daarvan ondervinden accepteren, aldus de rechter. Daarmee bleef het 'incidenteel onmogelijk maken' van de ganzejacht zoals met vuurpijlen, lawaai en vliegers vanaf de openbare weg toegestaan, mits de actievoerders zich daarbij niet schuldig maken aan wetsovertredingen (*Argus* 1986, nr. 1: 16-17).

LOKGANZEN

De twee confrontaties tussen ganzejagers en actievoerders waar geweld aan te pas kwam, in de Ooypolder en bij Kampen, speelden zich af rond de jacht met lokganzen. Nog meer dan de 'gewone' ganzejacht spreekt deze methode tot de verbeelding van de critici. In de persberichten die naar aanleiding van beide acties verschenen, werd er vaak melding van gemaakt dat het bij lokganzen zou gaan om 'aangeschoten of verminkte vogels die op de grond met hun geroep soortgenoten omlaag moeten lokken' (*Argus* 1986, nr. 1: 11). Nog afgezien van het feit dat de Jachtwet het werken met verminkte vogels verbiedt, is het gebruik van lokkers niet zo simpel als in de persberichten vaak wordt voorgesteld, aldus benadrukken jagers.

De kunst van de ganzejacht is het binnen schootsafstand krijgen van de doorgaans zeer hoog vliegende vogels. Een vaak toegepast hulpmiddel hierbij zijn de lokganzen. Veelal plaatsen jagers natuurgetrouwe nabootsingen, vervaardigd van plastic of hout, dan wel improvisaties van jutezakken met koppen en vleugels van geschoten ganzen, dichtbij hun schuilplaats. Sommige jagers gebruiken in plaats van kunstmatige lokkers levende ganzen, dat wil zeggen tamme, door mensen grootgebrachte wilde ganzen. Voor de jacht met levende lokkers wordt een aantal van deze handtamme exemplaren, de lokstal, op

enkele meters afstand van de schuilhut van de jagers geplaatst. Om vluchtpogingen te beletten zijn deze vogels met een voet aan een touwtje bevestigd, getuigd zoals jagers zeggen. Wanneer wilde soortgenoten passeren, 'roept' de lokstal deze ganzen, die vaak neerstrijken. De ganzen die voor het lokken worden gebruikt, behoren tot de wilde ganzesoorten. Ze worden echter door jagers in gevangenschap grootgebracht. Soms zijn lokkers generaties lang in handen van jagers. Een stal wordt langzaam opgebouwd, want er moeten familiebanden tussen de vogels groeien. Het is niet mogelijk losse ganzen bij elkaar te plaatsen. Ganzen die bij de lokjacht gebruikt worden, voegen zich slechts bij 'familieleden'.

Hoever veel ganzejagers in Nederland gebruik maken van een lokstal is niet bekend. Wel is bekend dat het werken met lokkers, overgenomen van broodjagers, pas in de tweede helft van deze eeuw opgang deed onder Nederlandse jagers. Ervaren ganzejagers hebben er op gewezen dat het gebruik van lokkers juist helpt te voorkomen dat ganzen op te hoge afstanden worden beschoten, een euvel dat steeds door natuurbeschermers is aangehaald om hun roep om een verbod van de ganzejacht kracht bij te zetten. Bovendien zou deze jachtvorm een 'selectieve' bejaging mogelijk maken. Daar de ganzen dicht bij de geweren komen, kunnen jagers zien waarop ze schieten, wat abusievelijk doden van beschermde ganzesoorten voorkomt. In de ogen van jagers draagt het gebruik van lokganzen bij tot 'diervriendelijk' jagen, waarvoor ze de term 'weidelijk'~ gebruiken. De jacht met lokganzen werd om die reden door de KNJV aanbevolen (DNJ 1987-1991).

In het licht van de commerciële jacht bezien wordt de jacht met lokganzen echter problematisch. Jagers die gasten tegen betaling in hun veld op ganzen lieten jagen, maakten in toenemende mate gebruik van levende lokkers om de kans op succes te vergroten. Een groot tableau nodigde op zijn beurt uit het aantal gasten op te voeren, waardoor het tot schietkannonades op ganzen kwam. Deze praktijken werden sinds de 'ganzenoorlog' door de pers steeds weer bekritiseerd, verontruste Kamerleden stelden daarover vragen in het parlement, en de Jachtraad~ boog zich over maatregelen om de commerciële jacht in de toekomst aan banden te leggen. Ook de KNJV sprak zich tegen deze praktijken uit en drong bij de minister van Landbouw aan op wettelijke maatregelen (ibid.). Tot de in overweging genomen mogelijkheden behoorden het beperken van het aantal jagers per hut en het aantal

lokganzen per jacht. Tegen de verwachtingen van de jagersvereniging in kondigde de minister in 1987 aan de ganzejacht met lokkers te zullen verbieden, een maatregel waarmee de overheid tegemoetkwam aan de eisen van Vogelbescherming, die zich in de tussen jagers, natuurbeschermers en overheid gevoerde gesprekken over de lokganzen voor de afschaffing van deze jachtvorm heeft ingezet (ibid.) Daarmee is echter nog geen einde gekomen aan de beperkingen waarmee ganzejagers rekening moeten houden. Begin 1988 maakte de minister van Landbouw bekend een limiet te stellen aan het afschot van ganzen, een maatregel die onder de benaming *limited bag* al eerder werd overwogen.

1.6 JACHT IN HET KRUISVUUR VAN MAATSCHAPPELIJKE BELANGEN

De bij de 'ganzenoorlog' betrokken partijen zijn talrijk; de positie die zij daarin innemen is niet altijd duidelijk en zeker niet onveranderlijk. Jagers willen de ganzejacht voortzetten. De vogel-, dieren- en natuurbeschermingsorganisaties houden thans een pleidooi voor sluiting van de jacht op deze vogels. Alhoewel deze organisaties nooit voorstander van de jacht geweest zijn en er steeds een 'gewapende vrede' met jagers bestond, is de eenduidige afwijzing van de ganzejacht in deze kring van relatief recente datum. Een felle tegenstander van de jagers in deze 'oorlog' is de Stichting Kritisch Faunabeheer, een bijzondere exponent van de natuurbescherming en spreekbuis van de anti-jacht-beweging. Een partij die niet in een van de twee kampen – de voor- of tegenstanders van de ganzejacht – te plaatsen is, zijn de landbouworganisaties. Hen is het vooral te doen om de schade die ganzen veroorzaken aan landbouwgewassen. De overheid tenslotte tracht door afweging van argumenten een beleid te ontwikkelen dat recht doet aan de verschillende belangen. Door de vervlechting van verschillende belangensferen kan zij echter geen strikt neutraal standpunt innemen. Twee, gedeeltelijk tegengestelde ontwikkelingen in deze eeuw vragen om een verklaring. In het eerste geval gaat het om het naar elkaar toegroeien van de verschillende belangen van jagers, vogelbeschermers en de overheid in de eerste helft van deze eeuw – dit tegen de achtergrond van een dalende ganzenpopulatie. In het tweede geval gaat het

om de toenemende polarisatie tussen deze instanties sinds de jaren vijftig tegen de achtergrond van een spectaculair stijgende ganzenpopulatie

Rond de eeuwwisseling maakte men zich vooral in stedelijk-intellectuele kringen zorgen over de bedreiging van wat men toen de 'oernatuur' noemde. Het verdwijnen van woeste gronden, de ontbossing, de aantasting van duinen en milieuvervuiling door industrieën (Telle-geen 1979: 37), maar ook de achteruitgang van dierpopulaties, zoals van ganzen, verontrustte sommige mensen. De wens greep te krijgen op deze veranderingen, hiervoor een verklaring te vinden en tegenmaatregelen te nemen, stimuleerde de oprichting van de eerste organisaties die zich inzetten voor de dieren- en natuurbescherming. De Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels was daar een exponent van.

De opkomst van de natuur- en dierenbeschermingsgedachte is voornamelijk doch niet uitsluitend een stedelijk fenomeen (ibid.: 39). Zolang de oorsprong van de Vogelbescherming in het meest geurbaniseerde deel van ons land, de Randstad. Driekwart eeuw na haar oprichting deed haar Haagse afdeling van zich spreken: hieruit kwam immers de georganiseerde anti-jacht-beweging voort. Ook in andere Westeuropese landen werd de natuurbescherming gedragen door stedelijk-burgerlijke groeperingen. In het negentiende-eeuwse Zweden, aldus Lofgren (1985), vormde 'dierenliefde' een strategie waarmee de stedelijke burgerij zich zowel van de boeren als van de adellijke en grondbezittende elite onderscheidde. Nieuwe gevoeligheden, vooral met betrekking tot het doden van dieren, deden zich in het zeventiende- en achttiende-eeuwse Engeland onder welvarende stedelingen voor (Thomas 1983: 181-191). Thomas heeft gewezen op het verband tussen de toename van deze gevoeligheden en de groeiende fysieke en ruimtelijke afstand ten aanzien van dieren in de steden (ibid.: 300). Vanuit deze distantie ontwikkelde zich een nieuwe belangstelling voor de natuur als studie-object. Al in de zeventiende eeuw waren 'natuurstudies' een geliefde bezigheid van de Engelse burgerij, in de negentiende eeuw was dit ook het geval bij de middenklassen in andere Europese landen (ibid.: 280-281).

Kenmerkend voor de stedelijk-burgerlijke kijk op de bestudeerde dieren was de neiging deze te vermensenlijken. Met name vogels werden, zoals we hiervoor gezien hebben, gewaardeerd om gedragsken-

merken die burgerlijke deugden tot uitdrukking brachten. Het gedrag van vogels inspireerde vogelliefhebbers burgerlijke idealen op deze dieren te projecteren, om ze vervolgens als een model voor een ideale samenleving te zien. Deze ideeën zijn van invloed gebleken op het wetenschappelijk onderzoek dat in deze eeuw naar onder meer ganzen is verricht. Dit onderzoek heeft de burgerlijke visie bevestigd. Tekennend was het instellen van ganzereservaten, gebieden waaruit mensen zich geheel terugtrokken om de ganzen een gast- en vooral jachtvrije ontvangst te bereiden en een ongestoord verblijf te garanderen. Vreedzame coëxistentie van mensen en deze 'antropomorfe' wezens waren daarvan de achterliggende ideeën. In tegenstelling tot dierenliefhebbers uit de stad achtten jagers het een uitdaging deze 'oervogels' op een speelse wijze in hun macht te krijgen. De jacht met levende lokkers waarbij jagers proberen de ganzen met hun eigen wapens te verslaan was daar een sprekend voorbeeld van. Dit vormde een perversie van het burgerlijke ideaal. De 'harmonische ganzenmaatschappij' werd door het gewelddadig ingrijpen van jagers immers verstoord.

In de eerste helft van deze eeuw was slechts een klein aantal mensen op de hoogte van de ganzenproblematiek, namelijk vogelbeschermers, jagers en enkele wetenschappelijke onderzoekers. In de tweede helft mengden zich verschillende stemmen in de discussie omtrent de ganzen. Dat de stedelijk-burgerlijke visie in de loop van deze eeuw terrein heeft gewonnen hangt samen met verbeteringen op het gebied van de communicatie en met veranderende machtsverhoudingen. Het beschavingsoffensief dat in de eerste helft van deze eeuw door de natuurbeschermingsinstanties in Nederland gevoerd werd, had het herstel en behoud van de natuur zoals die er rond de eeuwwisseling had uitgezien, hoog in het vaandel staan (Dekker & Van Leeuwen 1982: 2). Onder deze gemeenschappelijke noemer hebben uiteenlopende motiveringen niet tot onoverkomelijke tegenstellingen tussen natuurbeschermers, wetenschapsbeoefenaars, politici en jagers geleid. Na de Tweede Wereldoorlog, en met name vanaf de jaren zestig, werd dit streven echter ter discussie gesteld en in toenemende mate als problematisch ervaren. In die tijd deden zich grootschalige milieuproblemen voor, die tot alarmerende publikaties leidden. Carsons *Silent Spring* (1965) alsmede de geschriften van de Club van Rome zijn daar voorbeelden van. Hierdoor werd het besef van de gemeenschappelijke afhankelijkheid van het aardse leefmilieu versterkt (Tellegen 1979: 57). Deze ont-

wikkelingen brachten veranderingen teweeg in de beoetenning van de natuurwetenschappen. Er ontstonden nieuwe 'milieuspecialismen' binnen en buiten de natuurwetenschappen (ibid.), en een nieuwe lichte biologen onderwierp bestaande natuurbeelden aan kritisch onderzoek. Uit deze kring kwamen de zogenaamde 'non-interventionisten' voort: biologen die de theorie van een natuurlijk evenwicht aanhangen en menselijk ingrijpen van de hand wijzen (Dekker & Van Leeuwen 1982: 8b). De publicatie *De Veluwe natuurlijk?* (Van de Veen 1975) die nogal opzien baarde omdat daarin het uitzetten van wolven bepleit werd, kwam uit deze 'kritische' biologie voort.

Milieubewust en maatschappijkritisch geworden natuurliefhebbers zaaiden in de jaren zestig onrust in de traditionele natuurbeschermingsorganisaties (Tellegen 1979: 59). Sommigen ontpopten zich als milieuactivisten die het actief voeren niet schuwden. Niet alleen organiseerden zij demonstraties en ontplooiden zij activiteiten op het gebied van voorlichting en onderzoek, ook eisten zij democratisering binnen de bestaande organisaties (ibid.). De afwijzing van de 'plezierjacht' door onder meer Vogelbescherming en Natuurmonumenten is een duidelijke aanwijzing van het toenemende machtsverlies van de meer conservatieve leden. Hierdoor kwam een proces op gang in de loop waarvan de elite, die vanouds de besturen had gevormd, steeds meer plaats ging maken voor een nieuwe lichte natuurbeschermers. Daarnaast werden allerlei nieuwe bewegingen en organisaties opgericht die niet bezwaard waren met een 'elitair' verleden (ibid.). Kritisch Faunabeheer is daar een voorbeeld van. In het verlengde van deze democratisering en differentiatie verdween de consensus en verdraagzaamheid die de 'groene sector' sinds de eeuwwisseling gekenmerkt had. De nieuwe natuurbescherming bond de strijd aan tegen de groeperingen die natuurbeheersing hoog in hun vaandel hadden staan, zoals de jagers. De kritische natuurbeschermers namen geen genoegen met wettelijke regels die op de vrijheden van jagers beknibbelden, maar eisten een jachtverbod. Natuur- en milieuproblemen waren politiek gevoelige kwesties geworden. De publiciteit die de acties van kritische natuurbeschermers kregen, heeft haar effect op het jachtbeleid niet gemist. De regelgeving van de ganzejacht was daar een duidelijk voorbeeld van.

Door de toename van het aantal hier overwinterende ganzen kwamen deze in de belangstelling te staan, niet alleen bij internationale natuurbeschermingsorganisaties, maar ook bij de media. Aan het begin

Kolganzen (foto: O. Kaňa)

van de jaren tachtig was een door duizenden ganzen bevolkt weiland nieuws, daar zich hier nooit eerder een dergelijk verschijnsel had voorgedaan. De ganzen bléven in het nieuws, omdat met hun aantal ook de problemen groeiden. Terwijl er onder boeren steeds meer stemmen opgingen die een oplossing van de ganzenproblematiek eisten, bepleitten vogelbeschermers de protectie van deze vogels. In de daarmee gepaard gaande elkaar doorkruisende belangen gingen jagers een precare positie innemen: opeens kwamen hun verrichtingen in de publieke belangstelling te staan. De acties van Kritisch Faunabeheer tegen de ganzejacht zorgden voor een explosieve situatie, die nog aangewakkerd werd door 'nieuws'gierige journalisten. Hun berichten over de ganzejacht werden op de voorpagina van landelijke dagbladen afgedrukt, hetgeen duidelijk maakte dat deze berichtgeving inspeelde op in de maatschappij levende gevoeligheden. Door de tussenkomst van de media en de anti-jacht-beweging, alsmede door de internationale aandacht, groeide de ganzenproblematiek uit tot een 'oorlog'. De publiciteit droeg niet bij tot een betere beeldvorming omtrent de jacht. De roep naar volledige bescherming van deze vogels klonk menige niet-jagende krantenlezer sympathieker in de oren dan het pleidooi voor een beperkt afschot. Door gebruik te maken van onderzoeksgegevens die juist de stedelijk-burgerlijke visie op de 'ganzenmaatschappij' bevestigden, wisten natuurbeschermers de sentimenten van niet-jagers te bespelen. Zoals Thomas heeft laten zien was een dergelijk mechanisme ook bij het ontstaan van nieuwe gevoeligheden ten aanzien van de natuur in het achttiende-eeuwse Engeland werkzaam. Toen 'de natuur' in sentimenteel opzicht dichterbij de mensen gebracht werd, groeide ook de 'liefde' daarvoor, terwijl de fysieke afstand juist groter werd (Thomas 1983: 261).

Deze veranderingen bleven niet zonder invloed op de jachtwetgeving en het overheidsbeleid. Aan het begin van deze eeuw werden deze in hoge mate bepaald door jagers zelf. Zoals we gezien hebben slaagden zij er destijds in ganzen als jaagbaar wild in de Jachtwet opgenomen te krijgen. Met het toenemende aantal internationale verdragen, waardoor de bevoegdheden van de Nederlandse overheid beperkt werden, veranderde dit. Het nationale ganzenbeleid kwam hierdoor onder druk te staan van zowel internationale belangen alsook van pressiegroepen in de eigen samenlevingen. Het stedelijk-burgerlijke ethos deed langs deze weg zijn intrede in het overheidsbeleid. In

dit licht moeten we de oprichting van ganzereservaten en het zoeken naar voor ganzen 'minder fatale' strategieën tegen landbouwschade zien. In de stedelijk-burgerlijke visie op natuurbescherming was niet alleen geen plaats voor het doden van, maar evenmin voor een speelse krachtmeting met dieren. In het verbod op de jacht met levende lokganzen komt deze houding naar voren. Het jachtbeleid en de wetgeving confronteerden jagers steeds meer met voor hen ongunstige maatregelen.

Tegen de achtergrond van toenemende kritiek, negatiever worden-de publiciteit, gewelddadiger acties en groeiende bedreiging werden verschillen binnen de jagerswereld zichtbaar. Jagers kwamen gedeeltelijk aan de kritiek tegemoet door 'overtreders' te berispen en zoals in het geval van de affaire Mastenbroekpolder uit hun vereniging te stoten. De kritiek die zelfs in jagerskring op de commerciële ganzejacht geïnfuseerd werd, attendeert ons op het onderscheid tussen 'jacht uit winstbejag' en 'jacht omwille van de jacht', op het onderscheid tussen 'goede' en 'slechte' jagers, en tussen leden van de jagersvereniging en niet-leden. In de volgende hoofdstukken wil ik de interne differentiatie van de jagerswereld in kaart brengen. Ik wil daarbij in het bijzonder letten op het ethos van jagers dat verschilt van de stedelijk-burgerlijke opvattingen, waarin voor het doden van dieren 'voor het vermaak' steeds minder plaats is.

Jagers

2.1 INLEIDING

‘Niet weinigen beschouwen de jacht als een immoreel bedrijf, een wrede hobby voor bevoorrechte rijke lieden’¹

‘Jacht is een statussymbool geworden Een elitaire sport, voornamelijk bedreven door “upper ten”’²

‘Het opvallendste aspect aan de jacht is dat er een zekere status aan wordt ontleend. Helemaal wanneer het een soort herenjacht wordt, waarbij je zakenrelaties kunt uitnodigen’³

‘Ik stel me jagers voor als van die dikke directeuren die in het wild eens lekker gaan knallen’⁴

‘Vroeger dacht ik. Dat is ‘m, dus alsof ‘De Jager’ bestaat. Dus ik dacht alleen aan die VVD’er zeg maar. Conservatief, paternalistisch, enzovoort, dus toch een bepaalde maatschappelijke bovenlaag, kleine adel misschien of daarvan afgeleid’⁵

Deze citaten uit het *SP-Rapport Jachtreputatie* laten zien dat veel Nederlanders jagers associëren met een elite. In veler ogen is jagen om het in termen van Thorstein Veblen te zeggen *conspicuous consumption* van een *leisure class*, een expressiemiddel en tevens een bevestiging van een hoge status. Deze beeldvorming, die nauwelijks nuanceringen toelaat, is geen recent verschijnsel.⁶

Een blik achter de façade leert evenwel dat jagers oog hebben voor nuanceverschillen in eigen kring en deze op velerlei manieren tot uitdrukking brengen. Zij zijn niet zozeer geconcentreerd met de beeldvorming van niet-jagers, maar veeleer met hun relatie tot andere jagers. Hun doen en denken draait vooral om de jachtburen die ‘mee profiteren’ van de wildstand in het eigen veld, om de ‘rijkaard’ die zijn jachtterrein op andermans kosten almaar blijft uitbreiden, om de ‘stadse jager’ die slechts twee keer per jaar komt jagen terwijl het in zijn

Eén criterium waardoor jagers zich kenmerken is hun legale status. Jagers die de jacht legaal beoefenen beschikken over een document, de jaarlijks opnieuw aan te vragen jachtakte⁷, waaruit blijkt dat zij op een bepaald terrein in de gelegenheid zijn te jagen met een geweer. Een jachtakte legaliseert tevens de daarop vermelde jachtgeweren. Jagers die in bezit zijn van een dergelijk document heten jachtaktehouder. Deze term is ontleend aan de ambtelijke taal en wordt in de spreektaal weinig gebruikt. In de jagerswereld is het gebruikelijk om jagers zonder jachtakte met de term stropers aan te duiden. In de ogen van jachtaktehouders zijn stropers géén jagers.

Juridische scheidslijnen voldoen echter niet om de nuanceverschillen te begrijpen die jagers in eigen kring aanbrengen. Steeds weer gaan in de jagerswereld stemmen op om aan bepaalde categorieën jachtaktehouders de titel 'jager' te weigeren. Hieraan liggen verschillende overwegingen ten grondslag, die voor een deel te maken hebben met de sociale achtergrond van de leden van het 'Groene Gilde'. Jagers onderscheiden zich van elkaar door hun afkomst, beroep, woonplaats en relatie tot het grondbezit. Deze kenmerken liggen ten grondslag aan de classificaties die men in de jagerswereld hanteert. In dit hoofdstuk zullen vooral de sociale categorieën centraal staan waarin de legaal opererende jagers elkaar indelen. Jachtopzichters en illegaal opererende 'jagers' komen in de volgende hoofdstukken aan de orde.

Voor de verschillende categorieën zijn in de jagerswereld specifieke termen in omloop zoals broodjager, boerjager⁸, gastjager⁹, om een willekeurige greep te doen. Onder jagers bestaat geen consensus omtrent de betekenis van deze termen. Die verschilt naar gelang de context waarin ze gebruikt worden. De meeste termen zijn verwijzings termen, zij dienen ertoe andere categorieën aan te duiden. Andere termen dienen als zelfverwijzingstermen, als aanduiding voor de categorie waartoe een jager zichzelf rekent. Tenslotte zijn er nog termen die gebruikt worden om leden van een categorie aan te spreken, aanspreektermen⁷. Deze termen, die deel uitmaken van het jagersvocabulaire, zijn niet van dezelfde orde maar overlappen elkaar. Ze zijn context-gebonden, en één en dezelfde persoon kan in verschillende categorieën vallen.

De nuanceverschillen in de terminologie verschaffen inzicht in de

wijze waarop jagers interne grenzen definiëren, verdedigen en bevestigen. Termen als heerjager en boerjager, klein jager en groot jager duiden op statusverschillen in de jagerswereld. Deze termen doen vermoeden dat de aldus aangeduide categorieën in een hiërarchische relatie tot elkaar staan. In dit hoofdstuk wil ik inzicht verschaffen in de wijze waarop jagers zich van elkaar onderscheiden, welke termen zij daarbij gebruiken en welke betekenissen zij daaraan verbinden. Tevens zal ik laten zien hoe de hiërarchische relaties tussen verschillende categorieën jagers in de loop van deze eeuw zijn veranderd en hoe dit tot uitdrukking komt in de terminologie. Ten slotte wil ik, om terug te komen op de beeldvorming omtrent de jacht in onze samenleving, nagaan in hoeverre de associatie met elite voor jagers een motief vormt om het lidmaatschap van het 'Groene Gilde' te ambiëren.

2.2 HIERJAGERS

Een jonkheer, die ik hier Gerard zal noemen, wordt door zijn jachtvrienden en -personeel een 'heerjager van de oude stempel' genoemd. Terwijl het in zijn jachtcombinatie gebruikelijk is dat de jagers, drijvers en andere helpers elkaar tutoyeren, noemen ze hem 'meneer Gerard'. De drijvers, die onder plaatselijke boeren gerecruteerd worden, noemen hem achter zijn rug om ook 'de heer'. Alleen voor zijn intieme vrienden, enkele leeftijdgenoten onder de jagende leden van de combinatie, heet hij Gerard.

De jonkheer is afkomstig uit een adellijke familie, die landerijen bezit in Oost-Nederland en België. Hij is bijna zeventig jaar oud en woont in de buurt van Utrecht 'voor de zaken', zoals hij zegt. Enkele weken per jaar brengt hij door op zijn landgoed. In zijn familie is de jacht een traditie, hij weet niet anders dan dat de mannelijke leden gepassioneerd jager waren. Zo is de jonkheer van jongs af aan met de jacht vertrouwd. Toen hij tien jaar oud werd kreeg hij zijn eerste geweer en schietlessen van zijn vader. Onder leiding van hun jachtopzichter raakte hij al gauw bedreven in het schieten van konijnen. Zijn eerste haas schoot hij toen hij twaalf was, en op zijn zestiende maakte hij zijn debuut als jager op een grote drijfjacht op het landgoed. Zijn familie heeft connecties met het vorstenhuis. De 'oude heer', zoals 'meneer Gerards' vader wordt genoemd, heeft met prins Hendrik ge-

jaagd, en de zoon heeft al vaker de prinselijke fazantejacht bijgewoond. Terwijl de jonkheer over deze relaties weinig mededelingen doet, schetsen jachtopzichter Gijs en enkele drijvers die als helpers aanwezig mochten zijn een kleurrijk beeld van de koninklijke jachten. Onmiskenbaar ontleent de hele combinatie prestige aan de connecties met het vorstenhuis, men acht zichzelf een vleugje exclusiever dan jachtgezelschappen die op een vergelijkbaar niveau opereren maar niet 'met de prins jagen'.

De glans die van de hoofse jacht op de jonkheer afstraalt, compenseert het recentelijk geleden statusverlies. Terwijl namelijk zijn vader de jacht in eigen handen wist te houden, zag zijn zoon zich genoodzaakt het jachtgenot te delen. De kosten voor het jachtbedrijf waren voor één persoon steeds moeilijker op te brengen. Zoals de jonkheer mij berichtte, is er jaarlijks een bedrag van tachtigduizend gulden mee gemoeid, waarbij inbegrepen het salaris voor de jachtopzichter, diens auto, het materieel, vijfhonderd gekweekte fazanten en de representatiekosten voor de drijfjachten. In 1972 richtte de jonkheer een jachtcombinatie op. Het bleek niet moeilijk te zijn geïnteresseerden in de eigen sociale kring te vinden die bereid waren een financiële bijdrage aan de jacht te leveren. De acht jagende leden van de combinatie zijn overwegend afkomstig uit zijn familie, één jager is een oude zakenvriend en twee zijn 'buren' van de jonkheer. Deze twee burens hebben hun bezit dat aan het landgoed grenst in de combinatie ingebracht. Dankzij deze constructie kan het gezelschap over circa vijftienhonderd hectare jachtterrein beschikken, wat voor Nederlandse omstandigheden aanzienlijk is.

De benaming heerjager en de daarvan afgeleide herenjacht worden vanouds gebruikt om jagers uit grondbezittende kringen aan te duiden. Zij onderscheidden zich van andere jagers doordat zij de jacht uitsluitend voor het vermaak beoefenden. In deze eeuw heeft de term heerjager een betekenisverandering ondergaan, die ertoe geleid heeft dat jagers deze benaming zoveel mogelijk mijden.

Oorspronkelijk verwezen de termen heerjager en herenjacht naar het bijzondere karakter van de jachtrechten van geprivilegieerde groepingen in ons land, namelijk de zogenaamde 'heerlijke jachtrechten' van feodale oorsprong. Kenmerkend was dat een houder van heerlijke jachtrechten de jacht kon uitoefenen op gronden die in bezit van der-

den waren. De eigenaar moest zich van iedere poging om wild op zijn eigen grond te bemachtigen onthouden, hij zou zich immers schuldig maken aan stroperij.⁸ Veelal waren 'heren' van adel. Maar in de achttiende eeuw trachtten burgerlijke regenten zich door koop in het bezit te stellen van een heerlijkheid, vanwege de daarmee verbonden titel en de vis- en jachtrechten (Keuning 1979: 177). Hiermee zij echter niet de indruk gewekt dat enkel eigenaren van heerlijkheden tot de jacht gerechtigd waren. Ook grootgrondbezitters, al dan niet van adellijke herkomst, beschikten over jachtrechten, voor zover op hun grond geen heerlijk recht rustte.⁹ Heerlijke jachtrechten, althans resten daarvan, hebben pas in 1923 plaatsgemaakt voor een regeling waarbij het jachtrecht onlosmakelijk verbonden werd met grondbezit.

De associatie van de jacht met een adellijk privilege werd in de hand gewerkt door het voortbestaan van niet alleen heerlijke rechten, maar ook van de dominantie van adel en aristocratie op het terrein van de jacht. Voor een belangrijk deel ontleende deze categorie van heerjagers haar identiteit en legitimiteit aan de toonaangevende hofse jacht. Immers, de vorsten van Oranje-Nassau lieten zich op jacht vaak vergezellen door een jachtgevolg. De kern daarvan werd doorgaans gevormd door leden van de hofhouding en telgen uit aanzienlijke families (Van Everdingen 1984: 168). De koning en later de prins-gemaal waren ook gast op jachten in de heerlijkheden en op landgoederen,¹⁰ zodat heerjagers met hofse jagers een jachtcultuur deelden. Dit was vooral het geval bij de 'grote jagers in het land'. Met deze term werden de grootste landeigenaren in Nederland aangeduid, zoals de familie Van Pallandt die een deel van het hedendaagse Nationale Park 'De Veluwezoom' en het Landgoed 'Het Planken Wambuis' tot haar privé-bezit kon rekenen, in totaal een oppervlakte van enkele duizenden hectares grond. Ook de familie Kroller-Müller maakte deel uit van de 'grote jagers'. Haar nalatenschap bestond uit het zesduizend hectare omvattende park De Hoge Veluwe (Eygenraam 1970: 164-165).

In jagerskring is het thans de gewoonte om terugkijkend naar de geprivilegieerde jagers van weleer deze met de term heerjager aan te duiden. Het lijkt me echter van belang om stil te staan bij nuanceverschillen in het gebruik van deze benaming. Het is opvallend dat men in de jachtliteratuur rond de eeuwwisseling de aanduiding heerjager zelden aantreft. De auteurs van deze werken maakten zelf deel uit van de

jagende elite Als zij over de jacht schreven, de jacht zoals die in hun kringen werd beoefend, dan duiden zij zichzelf met 'jager' aan. Dit was geen teken van bescheidenheid, integendeel. Volgens de toen vigerende opvattingen was de titel 'jager' voorbehouden aan personen van stand, de adel, de grondbezittende elite, regenten en notabelen die volgens de voor deze categorie kenmerkende regels jaagden. Wie daarvan afweek, heette niet jager en zijn verrichtingen niet jagen. Juist door aanspraak te maken op de schijnbaar eenvoudige benaming 'jager' benadrukten zij het eervolle karakter en de exclusiviteit van het groepslidmaatschap

Ondanks de afschaffing van de heerlijke jachtrechten en de jachtprivileges in 1923 veranderde er tot aan de Tweede Wereldoorlog weinig in de sociale samenstelling van de jagerswereld. Terwijl de juridische taal aangepast raakte aan de veranderingen in de Jachtwet, het jachtrecht heette voortaan jachtgenot en de jachtheer werd jachthouder, bleven de in het jagersjargon gebezigde benamingen dezelfde. De term heerjager dook slechts sporadisch op, en voor zover die al gebruikt werd, gebeurde dit zelden door de heren zelf Al in de jaren dertig, maar met name vanaf de jaren vijftig, deden zich daarin duidelijke veranderingen voor. In de advertentie-rubriek van *De Nederlandse Jager* trof men opeens veelvuldig de term heerjager aan Het ging hierbij met name om advertenties waarin jagers jachtvelden te huur vroegen of aanboden:

'Kleinwildjacht gevraagd of deelname, door heerjager, hefst midden of westen des lands ...' (DNJ 1955, nr. 4)

'Aangeboden: Mooi jachtterrein, Z H. groot 600 ha Zoek een heer-jager. ' (DNJ 1955, nr. 11).

'Jachtterrein Weidelyk heer-jager zoekt goed bezet jachtterrein, niet verder dan ca 70 km van Amsterdam gelegen. Evnt. opn. in combinatie Gaarne opgaaf van ligging, afschot, enz. onder lett. ...' (DNJ 1955, nr. 37).

Deze trend zette zich voort in de jaren zestig, en zelfs in de eerste helft van de jaren zeventig kon men deze advertenties nog lezen. Heerjager was echter niet meer synoniem met grondbezittende elite, adel, regenten en notabelen Veeleer noemden zich nu heerjager de kapitaalkrachtige stedelijke burgers, die door de economische *hausse* tot de sociale stijgers zijn gaan behoren Deze groepering had geld maar geen eigen

grond, en doorgaans vormde de jacht in dat geval geen familietraditie. Deze 'nieuwe' elite trachtte haar pas verworven sociale positie te bevestigen door allerlei gedragingen van de 'oude' elite na te bootsen, onder meer de jacht. Het waren de parvenu's die zich de benaming heerjager aanmaten en bewust hanteerden.

Een opvallend contrast met de advertentierubriek vormden de overige pagina's van *De Nederlandse Jager*. Daarin troffen we de term heerjager slechts zelden aan, en als die gebruikt werd, stond die consequent tussen aanhalingstekens. Sinds de jaren vijftig was er op deze pagina's rechtstreekse kritiek op de gedragingen van heerjagers te vinden. Het volgende 'Sinterklaasversje' dat in *De Nederlandse Jager* (1951: 414) stond afgedrukt, geeft daar een indruk van:

Zwarte Piet	Dus hij pacht	Hond in 't riet
Vermomd als heer	Grote jacht	Klinkt gekwaak
Waarom niet?	Koopt terstond	Mijnheer schiet
Gebeurt meer	Ook een hond	Dadelijk raak
Wil ook jagen	Er op uit	Eerste schot
Elite vragen	Met zijn spuit	Hond kapot
Hoort erbij		
Oordeelt hij		

Het hoeft geen verbazing te wekken dat voor *De Nederlandse Jager* schrijvende jagers, overwegend afkomstig uit de oude grondbezittende elite, zich fel tegen de nieuwe heerjagers keerden. Zij behoorden immers tot de 'heerjagers van de oude stempel', die het niet nodig hadden via advertenties aan jachtgelegenheid te komen. In haar kritiek liet de oude elite doorschemeren dat zij de jacht door de parvenu's in discrediet gebracht zag. De oude jagerslitteratuur noemde de nieuwkomers dan ook denigrerend 'heerjagers van dit soort'.

In de loop van de jaren zeventig tenslotte is de term heerjager in onbruik geraakt. De heerjagers van weleer worden nu als een karikatuur afgeschilderd: 'Ze kleden zich in Engelse tweed en plusfours en komen in een auto met chauffeur' (DNJ 1984: 205). Jagers ervaren het zelfs als pijnlijk heerjager te worden genoemd. Zo acht 'meneer Gerard' het van belang dat men hem met respect bejegt, maar hij ontkent dat 'de heer' zijn bijnaam is.

Jager Thijs, die al ver in de zeventig is, begeleidt 'heren', zoals hij zijn gasten pleegt te noemen, op waterwildjacht. Thans doet hij dit voor zijn plezier, maar enkele jaren geleden voorzag hij daarmee gedeeltelijk in zijn levensonderhoud. Thijs is een van de laatste broodjagers die aan de kust van het IJsselmeer nog actief zijn. Hij werd begin van deze eeuw geboren in een kinderrijk gezin. Zijn vader werkte 's zomers als dagloner bij Friese boeren; 's winters was hij broodjager en visser. Thijs heeft slechts twee jaar lang de lagere school bezocht, en dit alleen in de winter omdat hij 's zomers werd ingeschakeld bij de inspanningen van het gezin om aan de kost te komen. Maar ook 's winters bracht hij weinig tijd door op school, omdat dan zijn belangstelling uitging naar de eende- en ganzejacht. Toen Thijs elf jaar oud was, bracht zijn vader hem als hulpje bij een eendenkooiker onder. Enkele jaren lang heeft Thijs daar eenden geslacht, het kooibos schoongehouden, de vangpijpen opgeknapt en tenslotte eenden leren vangen. Zijn hoop om de kooiker op te volgen werd tenietgedaan doordat de eigenaar van de eendenkooi de exploitatie wegens tegenvallende vangstresultaten opgaf. Voor Thijs zat er niets anders op dan om net als zijn vader als dagloner te gaan werken en buiten het seizoen met jagen en vissen aan de kost te komen. Zijn hart ging vooral uit naar het laatste. Dit bleek toen hij voor enige tijd vast emplooi vond bij een Friese hereboer, die met de jacht niets op had en zijn bedienden verbood zich daarmee bezig te houden. Thijs hield het bij deze boer niet lang uit en verkoos een 'vrij leven' zoals hij dit noemt. Hij werd beroepsjager en ging nog slechts bij uitzondering voor boeren werken.

Voor de Tweede Wereldoorlog was het niet moeilijk om een jachtvergunning te krijgen. De meeste boeren die Thijs kende, tekenden de jachtvergunning zonder een tegenprestatie te vragen, andere waren met een koppel eenden tevreden. Van september tot februari leefde Thijs van de waterwildjacht. Een groot deel van de op de ochtendtrek geschoten eenden, ganzen en watersnippen verkocht hij nog dezelfde ochtend in de dorpen en steden die hij te voet kon bereiken – een fiets kon Thijs zich niet permitteren. 's Winters ving hij ook bunzings, daar de pels van deze kleine roofdieren veel geld opbracht. In het vroege voorjaar maakte de jacht plaats voor het palingvissen en het rapen van kievitscieren. Zowel de palingen, die hij zelf rookte, als de kievitscieren

verkocht hij gewoonlijk op de markt in de omliggende stadjes 's Zomers leefde Thijs van het vissen

Na de oorlog kon Thijs tegen gunstige voorwaarden aan een jacht[~] komen. Alhoewel het aan het IJsselmeer met het wild goed gesteld was, leverde de verkoop van geschoten wild en gevangen vis niet genoeg op om van rond te komen. In de jaren zestig begon Thijs regelmatig jagers tegen betaling mee te nemen op waterwildjacht. Thijs' zaken ontwikkelden zich voorspoedig. Door mond-tot-mond-reclame kreeg hij een omvangrijke clientèle. Zelfs uit Duitsland, België en Italië kwamen 'heren' bij hem eenden schieten. Thijs kreeg er echter genoeg van, als jager-in-hart-en-nieren ging hij van deze schietpartijen walgen. Sinds hij een uitkering ontvangt, neemt hij nog slechts 'heren' mee die hem aanstaan. Hij heeft meestal slechts één gast per week, jagers die hij al jarenlang kent en die ieder seizoen terugkeren. Alhoewel Thijs niet ontkent dat hij het geld best kan gebruiken, voor een ochtend op de eenden met Thijs is een jager honderd gulden verschuldigd, heeft het jagen met 'heren' nu een andere waarde voor hem gekregen. Het 'vrije' leven, Thijs is nooit getrouwd, is vooral een eenzaam bestaan. Naarmate hij ouder wordt, wordt het steeds riskanter om alleen op jacht te gaan. Thijs is thans afhankelijk van zijn gasten om zijn geliefde waterwildjacht te kunnen beoefenen.

Volgens een veel gehoorde mening in jagerskringen bestonden er in de eerste helft van deze eeuw slechts twee categorieën jagers: heer- en broodjagers. Terwijl heerjagers voor hun vermaak jaagden, bemachtigden broodjagers het wild voor de verkoop (DNJ 1977: 12). Hoewel het jachtbedrijf voor beide categorieën jagers vaak een familietraditie was, maakten zij deel uit van zeer verschillende maatschappelijke kringen, extremen in zeker opzicht. De broodjacht had haar economische betekenis niet alleen te danken aan de gunstige geografische ligging van Nederland ten opzichte van de trekroutes van verschillende vogelsoorten, maar ook aan zijn waterrijkdom, waardoor het land vanouds als pleisterplaats voor het waterwild zeer aantrekkelijk was. In Nederland werden verschillende vangsttechnieken ontwikkeld om van deze natuurlijke rijkdom gebruik te maken, zoals het ganzenflappen^{~11} en de eendenkooien. Eendenkooien waren een typisch Nederlandse vangstinrichting die in lage, waterrijke gedeelten van ons land gelegen waren: in het Wadden- en Deltagebied, langs de

rivieren en rond het IJsselmeer ¹² Kooikers vingen eenden voor de verkoop Ze waren meestal afkomstig uit kooikersgeslachten, ¹³ maar niet noodzakelijk eigenaar van de kooi die zij exploiteerden Pacht, onder- en deelpacht behoorden tot de mogelijkheden In sommige streken waren eendenkooien in bezit van grootgrondbezitters of middenstanders (poeliers), die een kooiker in loondienst hadden, bij een dergelijke kooiman ¹⁴ is jager Thijs jarenlang knecht geweest Sinds de vorige eeuw is het aantal eendenkooien in ons land aanzienlijk gedaald ¹⁴ De resterende kooien worden vaak nog slechts voor hun cultuur-historische waarde in stand gehouden, en de eendenvangst geschiedt vaak voor wetenschappelijk ringonderzoek

Andere categorieën broodjagers deelden het lot van de kooikers Zoals het verhaal van jager Thijs liet zien, was de broodjacht-met-geweër net als het kooikersbedrijf en de flapperij vaak een familie-traditie Ook de broodjagers-met-geweër was het vooral om het waterwild te doen, zelden maakten zij ander wild buit Voor hun vangsten waren zij afhankelijk van het trekwild In verband met de ganzejacht hebben we al gezien hoe onvoorspelbaar de trek was, en hoe slecht het in de eerste helft van deze eeuw met het waterwild gesteld was Bovendien verbleef het waterwild hier slechts enkele maanden per jaar Van uitsluitend de jacht konden broodjagers dus niet rondkomen Net als veel eendenkooikers en ganzenflappers pasten zij verschillende economische strategieën toe en exploiteerden zij de natuur op velerlei, seizoengebonden wijzen ¹⁵ In deze eeuw hebben broodjagers geen prominente rol meer gespeeld in het Nederlandse jachtbedrijf Rond de eeuwwisseling werden broodjagers al een 'uiterstervend ras' genoemd (DNJ 1914 4) ¹⁶

De mensen die van marginale bestaansbronnen afhankelijk waren werden ook als marginaal beschouwd Jager Thijs is in dit opzicht representatief voor deze groepering Broodjagers beschikten òf over kinderrijke gezinnen of gingen juist als verstokt vrijgezel door het leven Vaak leefden zij buiten of aan de rand van een dorpsgemeenschap, omdat zij daarbinnen niet graag gezien werden Zo vertelde een broodjager uit Friesland in *De Nederlandse Jager*

'In dit door keurige burgers bewoonde dorp was zo'n halve wilde, zoals men ons in die tijd zag, een schandvlek Wij

werden door de vroege vaders uit het dorp verbannen naar een stuk onland' (DNJ 1982 32)

Terwijl broodjagers door plattelanders veelal gestigmatiseerd werden, zag men in hun gezelschap wel eens heerjagers die tegen betaling van hun diensten gebruik maakten. De vrees met deze randfiguren te worden geassocieerd hield blijkbaar alleen de plattelandsbevolking in de dorpen bezig. De grondbezittende klassen en de rijken uit de steden deelden deze smetvrees niet. De sociale en fysieke afstand tussen hen zelf en de broodjagers was dermate groot dat hun reputatie niet in het geding was. Dit nam niet weg dat ook heerjagers neerkeken op deze categorie, wat tot uitdrukking kwam in de dubbele betekenis waarin de term broodjager gebruikt werd. Behalve als een aanduiding voor een beroepscategorie deed deze term ook dienst als scheldwoord. In het laatste geval werden daarmee jagers aangeduid die de jacht uit winstbejag beoefenden. 'Boutschieter' was een vaak gebruikt synoniem voor broodjager (Hermans 1947: 61), waarin de afkeur duidelijk doorklinkt.

In de loop van deze eeuw werd het begeleiden van heerjagers tegen betaling een steeds belangrijker bron van inkomsten voor deze beroepscategorie. In Kampen is dit zelfs traditie. Vanouds bieden Kamper beroepsjagers compleet verzorgde jachtdagen aan (DNJ 1930: 419-420). Deze broodjagers wisten niet alleen waar het wild te vinden was – stadse heerjagers waren daarin minder bedreven – maar stelden ook de faciliteiten (boot, lokvogels, schuilhut) ter beschikking. De broodjagers zagen hun inkomsten hierdoor verveelvoudigd, want niet alleen ontvingen zij geld voor hun diensten, maar ook hielden zij vaak het geschoten wild – heerjagers kwamen immers voor de jacht, niet voor de buit. Daar de belangstelling voor zulke jachtdagen onder jagers in binnen- en buitenland een hoge vlucht had genomen, wisten enkele broodjagers zich tot op heden te handhaven. Zoals we in het vorige hoofdstuk gezien hebben, is het *paying guest system* niet onomstreden. De overheid is inmiddels overgegaan op een 'uitsterfsysteem'. Oude broodjagers mogen hun bedrijf voortzetten, aan nieuwelingen worden echter geen vergunningen voor de hutjacht meer verstrekt.

2.4. BOLRJAGERS

Op een contactavond van een lokale afdeling van de KNJV had ik, in afwachting van de opening, plaatsgenomen naast een oudere heer die

weinig bekend leek te zijn bij de aanwezige jagers. Plotseling richtte een van de leden van het afdelingsbestuur zich tot mijn buurman 'Dag Piet, wat doe jij in het hol van de leeuw?' Uit het gesprek dat zich tussen beide mannen ontspon kon ik opmaken dat Piet, een plaatselijke jager, geen lid van de KNJV was en nogal vijandig tegenover de jagersvereniging stond. De reden voor zijn houding leek verband te houden met problemen die hij ondervond bij het handhaven van zijn jachtveld, waarbij hij zijn belangen door de KNJV te weinig vertegenwoordigd zag. 'Ik zal je vanavond wat vertellen. Jullie hebben nog nooit iets voor ons boerjagers gedaan, en nou willen jullie ook nog mijn jachtvergunning~ afpakken!' 'Niemand wil jouw jachtvergunning afpakken, Piet', zei de man van de KNJV, 'en trouwens, jij had toch een akte, geen vergunning, jij jaagt toch op je eigen grond, dat bouwland tussen de rijksweg en het Staatsbosterrein. Dan ben je toch jachthouder en niemand kan de jacht van je afpakken. Piet, je bent helemaal geen "boerjager".' Bij deze laatste opmerking werd mijn buurman vreselijk kwaad. Hij geen boerjager? Als hij geen boerjager is wie dan wel? Hij is toch boer en hij jaagt, en dat deden zijn vader en grootvader ook. Het KNJV-bestuurslid bleef nog een tijdlang op hem inpraten. De oude jager raakte door dit gesprek van de wijs. Tijdens de vergadering liet hij zich niet meer horen. Na afloop was hij niet de enige die de bijeenkomst verward verliet, ook de observerende antropologe vroeg zich af wat de term boerjager nu eigenlijk betekent.

Een 'boerjager', aldus het *Jagerswoordenboek* van Hermans (1947-56), 'is een boer die jaagt'. Bij nader inzien blijken achter deze term meer verschillen schuil te gaan dan de simpele omschrijving doet vermoeden. Zoals de categorie 'boer' gedifferentieerd is en zowel hereboeren en pachtboeren als keuterboeren en loonwerkers kan omvatten, zo worden ook met de term boerjager verschillende jachtbeoefenaren aangeduid. Onder boeren is het vanouds gebruikelijk een jachtgeweer voorhanden te hebben. Afhankelijk van hun sociale positie jaagden boeren daarmee voor hun vermaak, beperkten zij zich tot de bestrijding van schadelijke dieren of stroopten zij voor de pot. De categorie boerjager strekte zich uit over een breed sociaal terrein. Aan de ene kant overlapte die gedeeltelijk met de heerjagers, aan de andere kant raakte ze de broodjacht en, voor zover boeren geen jachtvergunning bezaten, zelfs de stroperij.

De schrijvende jagerselite van rond de eeuwwisseling had over boeren weinig goeds te melden. Boeren zijn nou eenmaal stropers, merkte Baron van Voorst tot Voorst op in zijn *Handboek voor den Jager* dat eind vorige eeuw is verschenen (z.d.: 95). De grenzen tussen stroperij en legale jachtoefening waren inderdaad vaag. Kleine grondeigenaren beschikten soms over een 'buitengewone machtiging' voor het doden van dieren die in de Jachtwet als 'schadelijk gedierte' werden aangeduid, zoals konijnen.¹⁷ Deze machtiginghouders waren gerechtigd hiervoor een geweer te gebruiken. In de ogen van de jagende elite onderscheidde men zich echter in niets van gewone stropers. Wie garandeerde immers dat zij zich inderdaad tot het 'schadelijk gedierte' beperkten en niet 'stiekem' een haas of fazant verschalkten (DNJ 1918: 613-614)? Achterdocht was dan ook de teneur in de houding van heerjagers ten aanzien van jagende boeren, zozeer zelfs dat zij de aanduiding jager voor deze categorie geheel vermeden. In plaats daarvan bedachten zij constructies als 'eigenaar-machtiginghouder' (DNJ 1942: 487).

In de eerste helft van deze eeuw was de benaming boerjager voorbehouden aan hereboeren. Zij bezaten grond van enige omvang waar zijzelf de jacht uitoefenden (DNJ 1919: 219). Samen met de dorpsnotabelen, die heerjager heetten, behoorden deze boeren tot de kleine elite van de geletterde plattelandsbevolking. Hun jachtstijl was beïnvloed door de jachtcultuur van de jagerselite. Zij lazen de jachtliteratuur, waren fel gekant tegen de stroperij en namen soms een jachttopzichter in dienst (ibid.).

Deze categorie boerjagers trof men vooral aan in streken waar grootschalig grondbezit overheerste, zoals in het noorden van het land. Kenmerkend voor deze boeren was dat zij noch voor de schadebestrijding noch voor de pot jaagden, maar voor hun vermaak. Terwijl heerjagers de jagende hereboeren accepteerden – zij duidden deze zelfs met 'jagers' aan – maakten zij zich ongerust over de machtiginghouders. Een groeiend aantal kleine grondeigenaren diende bij de overheid een aanvraag in voor een vergunning om op eigen grond schadelijk wild te schieten. Aan het begin van de jaren zestig dreigden de vergunninghouders het aantal jachtaktehouders te overtreffen (DNJ 1962: 129). Heerjagers waren beslist niet de mening toegedaan dat deze groei een reactie was op een toenemende wildschade. Veelmeer zagen zij daarin een poging om de Jachtwet te ontduiken. Door de speciale mach-

tigingen werden boeren immers in staat gesteld om met geweer maar zonder jachtakte te jagen, waardoor zij allerlei voor jachtaktehouders geldende beperkingen omzeilden.¹⁸ Heerjagers waren tegen het toenemende aantal jagende boeren gekant. Grootgrondbezitters zagen zich hun jachtveld al met hun pachters delen. Heerjagers die hun jacht bij boeren hadden gehuurd, vreesden die te verliezen naarmate meer grondeigenaren de jacht zelf gingen uitoefenen.

Om deze ontwikkeling tegen te gaan gingen in *De Nederlandse Jager* stemmen op die voor een verbetering van de verstandhouding tussen jagers en boeren pleitten. Jagers werd geadviseerd zich regelmatig bij hun verhuurders te laten zien, interesse te tonen voor de problemen van het boerenbedrijf en zo weinig mogelijk overlast te bezorgen. Men benadrukte de gemeenschappelijke belangen van boeren en jagers. Beiden zouden er een utilitaire natuurvisie op na houden, wat onder meer zou blijken uit de oogstgedachte: boeren oogsten gewassen, jagers oogsten wild (DNJ 1983: 350). Dit impliceerde tevens een taakverdeling: boeren dienen zich om de flora te bekommeren, jagers om de fauna. Bijgevolg wierpen jagers zich op de bestrijding van schadelijk wild. Het doden van wildsoorten die schade veroorzaakten aan landbouwgewassen, maar als jachtobject weinig waardering kregen, werd een respectabele taak voor jagers. Het was niet langer *bon ton* lastige karweitjes als deze aan boeren over te laten, niet in de laatste plaats omdat wildschadebestrijding een legitimatie voor de jacht in het algemeen ging vormen. Het aantal machtiginghouders per jachtveld werd voortaan als een graadmeter gezien voor de aard van de relaties tussen boeren en jagers. In deze gewijzigde situatie viel de benaming heerjager uit de toon, een patroniserende houding ten aanzien van boeren werd niet meer op zijn plaats geacht. Het streven naar een betere verstandhouding met boeren heeft ertoe bijgedragen dat de term heerjager uit het vocabulaire van jagers verdween.

De nieuwe strategie leverde echter niet het verwachte resultaat op. In de jaren tachtig behoefde het een ministeriele maatregel om het aantal speciale machtigingen terug te dringen. In 1981 kondigde het ministerie van Landbouw en Visserij, daarbij gesteund door de KJV (DNJ 1984: 172), een wijziging af in het jarenlang soepel gehanteerde uitgiftebeleid voor artikel-53-vergunningen, zoals de speciale machtigingen werden genoemd naar het wetsartikel dat de verstrekking regelde. Voortaan diende een aanvrager overtuigend aan te tonen dat

een geweer bij de schadebestrijding onmisbaar was en niet door andere toegestane vangmethoden kon worden gecompenseerd (DNJ 1983 11)

Door de ministeriele maatregel werd veel boeren het recht ontnomen een geweer voorhanden te hebben. Volgens persberichten hadden tot in 1982 circa achthonderdvijftig boeren in Overijssel hun jachtvergunning verloren. Volgens schattingen van de betrokkenen zou dit aantal in het hele land oplopen tot tienduizend.¹⁹ De gedupeerden kwamen hiertegen in verzet. Een aantal Overijsselse boeren sloot zich aan in de Nederlandse Boerenjagersvereniging. Bij de betrokkenen liepen de emoties hoog op: 'een geweer is voor een boer net als een hark of een schop, gewoon een werktuig, om van zijn land te halen wat erin zit. We beschermen er onze gewassen mee, en dat laten we ons niet afnemen', aldus de voorzitter van de Boerenjagersvereniging in een interview met een aantal dagbladen.²⁰

De Boerenjagersvereniging drong aan op het terugdraaien van de ministeriele maatregel. In de pamfletten die deze vereniging verspreidde, eiste zij namens de boeren het recht op wildschadebestrijding. Echter, het gewijzigde overheidsbeleid maakte het boeren geenszins onmogelijk wildschade op eigen grond te bestrijden. Het gebruik van vallen bijvoorbeeld bleef toegestaan. Het ging om het verlies van het geweer. De termen die door de gevestigde jagerswereld waren bedacht om aan de jagende boeren een bijzondere status te geven – eigenaarmachtigingshouder, artikel-53-vergunninghouder – konden niet verhullen dat de aldus aangeduiden zichzelf als 'jager' beschouwden. Het geweer symboliseerde deze status. Hoezeer zij aan dit symbool hechtten bleek uit het dreigement van de Boerenjagersvereniging om de boeren-met-jachtake die lid waren van de KNJV los te maken van deze vereniging. In de toekomst zou de jacht op boerengrond nog enkel door boeren worden beoefend, aldus de Boerenjagersvereniging. Dit vormde een rechtstreekse aanval op de gevestigde jagerswereld die voor een groot deel afhankelijk was van de jachtverhuring door boeren.

De overheid heeft in dit conflict op een compromis aangestuurd, om recht te doen zowel aan de eisen van de gevestigde jagerswereld als aan die van de Boerenjagersvereniging. Boeren die ouder zijn dan vijftig jaar en minstens drie jaar achter elkaar over een speciale machtiging ex-artikel-53 hebben beschikt, mogen voorlopig hun geweer

houden Jonge boeren moeten zich echter voor een jachtakte bekwaamen of genoeg nemen met vormen van wildschadebestrijding waar geen geweer aan te pas komt ²¹ Deze regeling komt neer op een 'uiterststelsysteem' op den duur zullen vergunninghouders verdwijnen om plaats te maken voor gediplomeerde jachtaktehouders

Het conflict tussen jagers en boeren bracht ingrijpende veranderingen in de hiërarchische relaties tussen verschillende categorieën jagers naar voren Toen het gezicht van de jagerswereld voornamelijk bepaald werd door heerjagers, was de benaming boerjager slechts weggelegd voor de boeren die op een zelfde wijze als de heerjagers de jacht beoefenden Ook in sociaal-economisch opzicht waren de verschillen tussen heerjagers en de hereboer-jagers kleiner dan tussen de laatste categorie en de machtiginghouders Recentelijk ontpopten de machtiginghouders zich als een groepering met een eigen identiteit Zij ambieerden geen reguliere jachtakte en geen integratie in de gevestigde jagerswereld Het voorstel dat in KNJV- en overheidskringen geopperd werd, namelijk dat de boeren die hun geweer terug willen een jachtakte moeten aanvragen, werd door de Boerenjagersvereniging van de hand gewezen ²² Hierbij speelden onder meer oude tegenstellingen een rol, ressentimenten uit de tijden waarin heerjagers neerkeken op boeren De boerjagers draaiden nu de rollen om en keken op hun beurt neer op de heerjagers van weleer die zij nu met plezierjager, een scheldwoord ontleend aan de anti-jacht-beweging, aanduiden Boerjagers willen niet met plezierjagers geassocieerd worden In dit licht moet ook de verwarring rond de term boerjager begrepen worden Sinds de oprichting van de Boerenjagersvereniging wordt die voornamelijk gebruikt voor leden van deze vereniging, houders van een machtiging ex-artikel-53 die gerechtigd zijn op eigen grond wildschade met het geweer te bestrijden Dit neemt niet weg dat deze term in de jagerswereld daarnaast wordt gebruikt in de betekenis die wij ook in Hermans' *Jagerswoordenboek* aantreffen, namelijk voor een 'boer die jaagt' Meer recent is het onder leden van lokale jachtverenigingen op het platteland mode zich deze benaming aan te meten Zo merkte een Limburgse fabrikant, lid van een dergelijke vereniging, tijdens een interview met mij op 'Ik ben ook maar een simpele boerenjager'

Omstreeks het midden van deze eeuw deden nieuwe categorieën hun intrede in de jagerswereld. Alhoewel de benaming heerjager nog gebruikt werd, doken er in de jachtliteratuur uit die tijd nieuwe termen op, zoals 'klein jager', 'groot jager', 'gastjager' en 'jong jager', om slechts enkele te noemen. Steeds meer mensen van verschillende sociale herkomst gingen jagen en vrijwel alle nieuwkomers deden dit voor hun vermaak. Terwijl in de eerste helft van deze eeuw de jacht-voorhet-vermaak voorbehouden was aan heren, en heerjager synoniem was met een jager die 'voor zijn vermaak jaagt', werd deze groepering na de Tweede Wereldoorlog omvangrijk en onoverzichtelijk. Het aspect vermaak verloor daardoor zijn onderscheidende waarde. De 'inflatie' van de term heerjager sinds de jaren vijftig duidde op veranderingen in de jagerswereld. Er werden nieuwe scheidslijnen getrokken en nieuwe termen geïntroduceerd.

In een polder in het midden van het land heb ik kennis gemaakt met jagers die enkele van deze nieuwe categorieën vertegenwoordigen. Op een terrein van circa dertienhonderd hectare weiland doorklieft met talloze sloten delen drie combinaties het jachtgenot. De grootste van de drie combinaties beschikt over een veld van circa negenhonderd hectare, de andere twee honderdvijftig respectievelijk tweehonderdvijftig hectare. Pogingen om de drie verschillende jachtterreinen aaneen te voegen tot één geheel, een zogeheten wilbbeheereenheid, hebben tot nu toe gefaald. Eén reden hiervoor is gelegen in de sociale compositie van de verschillende combinaties. De grootste van de drie telt zeven vaste leden, allen afkomstig uit de Randstad. Onder hen bevinden zich twee directeurs van een bouw- respectievelijk exportbedrijf, een fabrikant, een overheidsfunctionaris, een beleggingsadviseur, een advocaat en een universitair docent. Het gezelschap houdt iedere zaterdag in het seizoen een drijfjacht waarvoor gasten, meestal zakenrelaties, uitgenodigd worden. De jagers laten zich buiten het jachtseizoen nooit in het veld zien, zij verklaren unaniem dat zij het te druk hebben met hun baan en hun sociale leven in de stad. Om het veld niet onbewaakt achter te laten, hebben zij een 'toezichthouder' in dienst, een oudere jager uit het nabije dorp die in ruil voor een geringe vergoeding en een jachtvergunning het roofwild kort houdt, stropers weert en 'wat fa-

zanten uitzet' De buurjagers hebben nogal veel kritiek op deze combinatie die in de polder onder de naam 'de Rotterdammers' bekend staat De plaatselijke jagers beschuldigen deze stedelingen ervan de jachthuurprijzen op te drijven, omdat 'zij alles betalen wat de boeren vragen' 'Kapitalistenjagers' en 'statusjagers' zijn termen die in dit verband te beluisteren vallen Een tweede kritiekpunt vormt de beslotenheid van de combinatie Plaatselijke jagers achten het ongehoord dat 'de Rotterdammers' zich slechts voor de jacht laten zien en ieder contact met de plaatselijke bevolking mijden Ze nemen zelfs hun eigen drijvers mee, vaak werknemers uit hun eigen bedrijf

De kleinste combinatie wordt door een drietal lokale boeren gevormd Hun jachtveld bestaat voor een deel uit eigen grond, voor een deel uit percelen die bij andere landbouwers gehuurd zijn De jachthuur wordt voldaan door een 'haas met de kerst' Deze kleine combinatie heeft geen jachttopzichter in dienst 'Jachttoezicht dat doen we hier zelf' De boeren bij wie ze grond gehuurd hebben, beschikken doorgaans over een machtiging ex-artikel-53, zodat wildschade door de grondeigenaren zelf bestreden wordt Deze combinatie zet geen wild uit 'want we houden geen drijfjachten' In het seizoen jagen de drie 'een paar middagen voor de voet' op hazen, waarbij zij 'een paar jongens uit het dorp' als polsdrager meenemen De 'Rotterdammers' praten minachtend over 'dat boerenjachtje' Ze zijn van mening dat de kleinere burens 'meeprofiteren' van de wildstand in hun grote jacht Terwijl zij veel geld voor het jachtbeheer neertellen, investeren de burens niets, toch schieten zij wild Als ik na afloop van een jacht met een van 'de Rotterdammers' huiswaarts keer, stopt hij zijn auto onderweg en wijst hij op een weiland waar de boerencombinatie bezig is op hazen te jagen 'Zie je wel, die boeren maken onze hazen dood', luidt zijn commentaar

De derde combinatie, die de resterende tweehonderdvijftig hectare bejaagt, bestaat voor een groot deel uit niet-agrariers die woonachtig zijn in de gemeente waar het terrein gelegen is Zij telt negen leden, onder wie een gemeentesecretaris, een onderwijzer, een veearts en enkele middenstanders Deze combinatie jaagt volgens een 'beheerplan' en stelt aan het begin van het jachtseizoen een rooster op, waaruit ieder lid kan opmaken op welke jachtdagen hij als jager dan wel als drijver zal fungeren Doordat het beschikbare jachtterrein beperkt en het leedental relatief hoog is worden alle taken die met de jacht en het beheer

samenhangen gelijkelyk verdeeld. Deze combinatie jaagt nooit op zaterdag, 'want we zijn geen plezierjagers', is fel gekant tegen de drijfjacht zoals door haar 'grote' bureu beoefend, en staat haar leden slechts eens per seizoen toe een gast te inviteren. Twee jonge jagers, de zoons van combinatie-leden die net het jachtdiploma hebben behaald, houden onbezoldigd toezicht op het terrein van de combinatie. Zij zijn aspirant-leden en hebben in afwachting van een volledig lidmaatschap slechts een machtiging om 'schadelijk' wild te schieten. Hun jachtburen, de boerencombinatie, noemen dit veld ridiculiserend de 'modeljacht'. Zij doen meewarig over de reglementering en planning. De 'grote' bureu laten vergelijkbare geluiden horen de 'knutselaars' en de 'kleintjes van hiernaast' zijn de gebruikelijke aanduidingen.

KLLINE JAGERS

Omstreeks 1950 maakte naar schatting circa tachtig procent van de jachtaktehouders deel uit van de categorie 'kleine jager' (DNJ 1948: 418). Sindsdien is dit percentage vermoedelyk nog gegroeid. De term verwijst naar twee kenmerken die typisch zijn voor de aldus aangeduide groepering, namelijk de omvang van haar jachtveld en haar beperkte financiële draagkracht. Deze twee factoren houden met elkaar verband, maar hoeven niet noodzakelyk tegelyk aanwezig te zijn.

Er bestaat onder jagers geen overeenstemming over de omvang van kleine dan wel grote jachtvelden. Wanneer een jachtveld ophoudt 'klein' te zijn en zijn bezitter tot de 'grote' jagers kan worden gerekend, is van meer factoren afhankelijk dan slechts het aantal hectares. Vertegenwoordigers van de oude, grondbezittende jagerselite worden nooit met deze term aangeduid, al is hun veld tot zeer beperkte omvang gekrompen. Andere categorieën zoals de leden van de laatst beschreven combinatie treffen we wel onder de 'kleine' jagers aan. Vaak hebben die een stedelyke achtergrond. Onder kleine jager, aldus een stem in *De Nederlandse Jager*, verstaat men

'.. volstrekt niet uitsluitend de jagers met een kleine beurs, maar ook zij, die in grote steden woonachtig, door hun druk beroep den noodigen tyd missen om naar buiten te trekken. .' (DNJ 1942: 139).

Daar kleine jagers doorgaans geen eigen grond bezitten en om financiële redenen geen aantrekkelijke terreinen kunnen huren, bejagen zij kleine velden met een matige wildstand. Meestal zijn deze velden in gebieden met intensieve landbouw gelegen. De huurprijzen zijn daar lager dan in landschappelijk aantrekkelijke gebieden, en voor minder gefortuneerde jagers betaalbaar.

Kleine jager wordt naast verwijzingsterm ook als zelfverwijzingsterm gebruikt. In het eerste geval kan deze term een denigrerende betekenis krijgen, zoals blijkt uit de manier waarop door een lid van de grote combinatie in ons voorbeeld over de burens wordt gesproken. Dit neemt niet weg dat sommige van mijn informanten zichzelf met trots kleine jager noemden, juist om zich van kapitaalkrachtige burens te onderscheiden.

STATUSJAGERS

In *De Nederlandse Jager* wordt er echter voor gewaarschuwd alle jagers met kleine terreinen voor minder draagkrachtig aan te zien. Soms schuilen onder hen ook jagers die met een klein veld tevreden zijn omdat zij weinig geld aan de jacht wensen te besteden, terwijl zij zich wel als jager willen voordoen (DNJ 1970: 82). Zij worden met de term statusjager aangeduid. Deze categorie treedt tot het 'Groene Gilde' toe enkel om haar sociale positie of statusaspiraties te onderstrepen. De categorie statusjager strekt zich ook naar de kapitaalkrachtigen uit. Onder hen treffen we niet alleen mensen aan die voor weinig geld 'erbij' willen horen, maar ook degenen die zich het jagen iets laten kosten, de zogenaamde 'nieuw-rijken' (DNJ 1972: 490). Zij trachten zich juist 'in te kopen' in een jachtveld van allure, dat bijvoorbeeld om zijn uitstekende wildstand bekend staat. Deze kapitaalkrachtige groepering heeft zich in het verleden de titel heerjager aangemeten. Vaak, maar niet altijd, hebben deze statusjagers een stedelijke achtergrond.

De term statusjager heeft een denigrerende betekenis en wordt steeds gebruikt als verwijzingsterm, zoals voor 'de Rotterdammers' in ons voorbeeld, nooit als zelfverwijzingsterm. De gevestigde jagerswereld pleegt met statusjager steeds de nieuwkomers aan te duiden. Zo werd deze term in de jaren dertig gebruikt voor de welvarende stedelingen zonder eigen grondbezit, en sinds de jaren vijftig voor de jagers met een stedelijke achtergrond en een al dan niet bescheiden inkomen.

Ten slotte zijn er nog de grote jagers, tegenhangers van de kleine. Met deze term worden jagers aangeduid die het zich kunnen permitteren een omvangrijk en tevens aantrekkelijk jachtveld met een mooie wildstand te huren. Deze benaming is in de plaats gekomen voor heerjager in de oude betekenis van het woord. De aanduiding groot jager wordt vaak gebruikt voor adellijke en grondbezittende jagers. Deze oude elite is er vaak in geslaagd mooie en omvangrijke jachtvelden in eigen handen te houden, zoals bijvoorbeeld mijn informant, de jonkheer. In dit geval refereert de term zowel aan de omvang van het jachtveld als aan de sociale achtergrond van de aldus aangeduide jager. Net als heerjager wordt groot jager vooral als verwijzingsterm gebruikt, zelden als zelfverwijzingsterm. Bij de 'grote jagers in het land', de kapitaalcrachtige grootgrondbezitters met een bekende naam en vaak adellijke titel hebben we al stilgestaan. Soms is groot jager een eervolle aanduiding voor een oudere jager die op een lange jagerscarrière kan terugkijken en in de jagerswereld veel aanzien geniet. Zo wordt een van mijn informanten die vijftien jaar geleden de jacht om gezondheidsredenen heeft opgegeven nog steeds een groot jager genoemd. Wanneer vanuit de optiek van minder gefortuneerde jagers kritiek op de 'groten' wordt geoefend, dan worden die als grootveldbezitter of kapitalistenjager aangeduid (DNJ 1971: 523). Deze benamingen hebben een denigrerende ondertoon.

COMBINANTEN

Daar steden, wegen en industrieterreinen steeds meer ruimte zijn gaan opeisen, zijn na de Tweede Wereldoorlog veel gebieden voor de jacht verloren gegaan en stegen de huurprijzen aanzienlijk. Dit temeer daar het aantal jagers toenam. Onder deze omstandigheden hebben jagers allerlei strategieën ontwikkeld om te blijven jagen. Eén daarvan is de vorming van jachtcombinaties, waarbij jagers gezamenlijk een terrein huren en de kosten voor de jacht met elkaar delen. Er zijn verschillende constructies mogelijk om de rechten en plichten van de combinatieleden vast te leggen. In de meeste mij bekende gevallen treedt één hupper als jachthouder op die voor de combinatie aansprakelijk is.²³ De jachthouder verstrekt aan de andere combinanten een jachtvergunning.²⁴ In veel gevallen betalen jagers bij toetreding een eenmalig entreegeld, en voorts een vaste lidmaatschapsbijdrage door middel waar-

van de jachthuur, het jachtopzichterssalaris, en andere kosten wordt voldaan. Soms laten combinaties zich inschrijven bij de Kamer van Koophandel als vereniging met een eigen bestuur, huishoudelijk reglement en statuten. De laatste jaren is een ontwikkeling gaande naar grotere jachtterreinen, die door aaneensluiting van individuele velden tot stand komen, de zogeheten wilbbeheereenheden.

Combinaties zijn zowel bij kleine als bij grote jagers populair. Voor kleine jagers is het gezamenlijk jagen een overlevingsstrategie, niet alleen om het kostenaspect, maar ook omdat deze constructie een terrein voor meer jagers toegankelijk maakt en daarmee de jachtmogelijkheden vergroot. Deze factoren stimuleren ongetwijfeld de oprichting van lokale jagersverenigingen, die de laatste jaren overal in het land hun intrede doen. Kenmerkend voor deze verenigingen is dat zij doorgaans het lidmaatschap beperken tot de inwoners van de gemeente waarin hun jacht gelegen is.

Grote jagers zien in een combinatie of jachtvereniging een mogelijkheid om de jacht voort te zetten op een niveau dat zij vanouds gewend zijn. De kosten voor grote gezelschapsjachten, het uitzetten van gekweekt wild en toezicht door een jachtopzichter met een volledig dienstverband overtreffen thans de mogelijkheden van een enkeling, al behoort die tot de gefortuneerden. Daar combinaties doorgaans langs sociale scheidslijnen worden gevormd – men jaagt bij voorkeur met ‘gelijkgestemden’ zoals het heet – wordt hierdoor de sociale exclusiviteit van de grote jachten geenszins aangetast.

GASTJAGLRS

Met de combinatiejacht deed het verschijnsel gastjager zijn intrede. In termen van de Jachtwet wordt onder gastjager verstaan een jager die door een jachthouder schriftelijk is uitgenodigd om in zijn gezelschap te jagen.²⁵ Deze uitnodiging is gedurende één jaar geldig en stelt de geïnviteerde in staat een jachtake aan te vragen. Gastjagers hebben minder rechten maar ook minder plichten dan jacht- en vergunninghouders die zelfstandig mogen jagen. Immers, een gastjager is niet jachtgerechtigd op het terrein waar hij in de gelegenheid tot jagen is. Slechts onder begeleiding van de jachthouder mag hij daar de jacht beoefenen. Tegenover deze beperking staan minder financiële verplichtingen. Een gastjager hoeft zich doorgaans niet in te kopen in een combinatie, maar betaalt slechts mee in de lopende kosten. Voor de

vaste combinatieleden brengt het toelaten van gastjagers een verlaging van hun eigen bijdrage met zich mee zonder dat zij vergaande verplichtingen aangaan. Na één jaar kunnen zij zich gemakkelijk van hun gast ontdoen door van een hernieuwde invitatie af te zien. Door het gastjagerschap is het mogelijk op een bepaald terrein een in principe onbeperkt aantal personen te laten meejagen tegen relatief lage kosten. Sommige jachthouders maken hiervan gebruik om aan de jacht te verdienen. Van het gebrek aan jachtterreinen profiterend vragen zij hoge bedragen voor een gastverklaring.

Naast het in de wet verankerde gastjagerschap bestaat er onder jagers een informeel systeem van uitnodigingen en wederuitnodigingen 'onder vrienden'. Hieraan ligt het reciprociteitsprincipe ten grondslag. Soms zoeken jagers uitbreiding van hun actieradius per advertentie in *De Nederlandse Jager*:

'Jager met goede duivenjacht N. des lands zou gaarne enkele jachtdagen uitwisselen voor enkele dagen op de konijnen of gans. ' (DNJ 1985, nr. 2).

'Wil afschot bok ruilen tegen ganzenjacht...' (DNJ 1984, nr. 6).

De term gastjager wijst op de afhankelijke positie van de aldus aangeduide categorie in de jagerswereld. Deze benaming wordt slechts als verwijzingsterm gebruikt.

JACHTTOERISTEN

De uitwisseling van jachtdagen leent zich voor financiële exploitatie en ligt ten grondslag aan het betalende-gasten-systeem. Uit de advertenties in *De Nederlandse Jager* blijkt dat overal in het land geheel verzorgde jachtdagen 'geboekt' kunnen worden:

'Eigenaar/jager van groot landgoed in het zuiden des lands zoekt jagers die bereid zijn om de drijfjachten op klein wild en 'n gezellig samenzijn na afloop op enkele zaterdagdagen in het jachtseizoen mee te maken. Kosten per dag f 200,-.
Jachttableau seizoen 1975 1600 stuks...'
(DNJ 1975, nr. 13).

'Mec op de ganzen de maanden dec., jan. één dag per week, max. 5 pers. Kosten p.p f 1050,- ...' (DNJ 1985, nr. 18).

Dit systeem creëert een ander soort gastjagers dan de eerder besproken, namelijk jachttoeristen die in steeds wisselende entourages jagen. Het jachttoerisme strekt zich uit tot over de grenzen van ons land. Zoals we bij de bespreking van de broodjacht gezien hebben worden jachtarrangementen in Nederland aan buitenlanders aangeboden, de waterwildjacht is het meest gevraagd. Andersom gaan Nederlandse jagers ook in het buitenland jagen. Sinds de jaren zestig genieten jachtreizen toenemende belangstelling, hetgeen blijkt uit talrijke advertenties van reisbureaus in *De Nederlandse Jager*. Het aanbod omvat zowel een weekend jagen in de Ardennen als complete safari's in Afrika en Azië.

'Prachtkans voor snelle beslisser. In mei/juni 14 dagen jacht op grofwild in Namibië. Oryx, Kudu, Hartebeest, Springbok, Blesbok, wrattenzwijn, etc. De goedkope Rand biedt nu uiterst gunstige jachtmogelijkheid.' (DNJ 1986, nr. 8)

'Drijfjacht wilde zwijnen Pakistan, Jan Febr. Mrt. 1986, geen trofeekosten, tableau p.w.p. groep min. 50 stuks.' (DNJ 1985, nr. 6)

Ondanks de vaak hoge kosten die deze jachtreizen met zich meebrengen zijn het niet enkel 'kapitalistenjagers' of statusjagers die de klanten van de reisbureaus vormen. Mijn informantenkring telt verscheidene kleine en zelfs enkele boerjagers die wel eens in het buitenland jagen, zij het niet in Afrika of Azië maar wel in Schotland. Het jachttoerisme ontmoet in jagerskring felle kritiek. Jagen tegen betaling en zonder binding met het veld wordt door veel jagers afgekeurd. Het aantal tegenstanders van jachtreizen onder mijn informanten is de laatste jaren evenwel gedaald. Velen trachten te ontsnappen aan de toenemende belemmeringen die de jacht in Nederland ondervindt. Deze belemmeringen komen bijzonder hard aan bij kleine jagers, omdat het bestaan van hun velden wordt bedreigd als ze hectares moeten inleveren.

Het jagen in combinaties, als gastjager of jachttoerist is geen nieuw verschijnsel. Heerjagers in vroeger tijden hebben een terrein soms met gelijkgestemden bejaagd, hebben gasten gemitteerd, zijn tegen betaling met de broodjager op eendejacht gegaan en jaagden op grofwild in Duitsland of op exotische dieren in Indië.²⁶ Vroeger een voorrecht

van de geprivilegieerden in onze samenleving, werden deze organisatievormen van de jacht in de tweede helft van deze eeuw toegankelijk voor andere categorieën jagers. Naarmate hun aantal groeide en de jachtgelegenheid afnam, veranderden de toenmalige 'jachtgenoege' in strategieën in de strijd om de toegang tot de jacht. Thans worden de combinatiejacht, het gastjagerschap en jachtreizen niet alleen als een welkome afwisseling gezien, maar ook als een voorwaarde om te kunnen blijven jagen. Dit geldt ook voor een laatste constructie die onze aandacht vraagt, namelijk het 'assistentenschap' van jonge jagers.

JONGE JAGERS

De aanduiding 'jonge jager' verwijst niet zozeer naar de leeftijd van een jager als wel naar zijn sociale positie in de jagerswereld. Een jonge jager is een nieuweling, nog niet vertrouwd met de jachttechnieken en omgangsregels en nog niet gevestigd, dat wil zeggen in het bezit van een jachtveld. Tot in de jaren zeventig vormden jonge jagers geen afzonderlijke categorie in de jagerswereld. In de jachtliteratuur werd vroeger zelden aandacht besteed aan jonge jagers. Een enkele keer richtte de 'denkende en schrijvende elite' zich via *De Nederlandse Jager* met goede raadgevingen tot de nieuwelingen om enige kennis van natuur en wild, jachtetiquette en schiettechnieken over te brengen. Zodra beginnende jagers de kneepjes van het vak kenden, hetgeen al jagende in het veld gebeurde, werden zij in het 'Groene Gilde' geïntegreerd. De socialisatie van jonge jagers heeft sinds de jaren vijftig ingrijpende veranderingen ondergaan. De incidentele adviezen van de oude rotten in het vak hebben plaats gemaakt voor een geïnstitutionaliseerde jachtopleiding.²⁷

Daar diploma's in onze samenleving als een onderscheidingsmiddel worden gezien, zou men kunnen verwachten dat gediplomeerde jonge jagers een betere kans maken toegang tot de jacht te krijgen dan hun ongediplomeerde collega's van voor de jaren zeventig. Doch het tegenovergestelde is het geval. Jonge jagers zijn zelfs een probleemcategorie gaan vormen. Hun positie maakt duidelijk hoe fel de strijd om jachtgelegenheid inmiddels is geworden. De ervaring leert dat jagers vaak tot op hoge leeftijd blijven jagen. Uit een jachtstatistiek,²⁸ samengesteld aan het begin van de jaren zestig, bleek dat de jagerswereld toen al aan het vergrijzen was. Tussen 1955/1956 en 1961/1962 steeg het aantal vijftig- tot zestigjarige jachthouders met bijna 2%

Het aantal achttien- tot dertigjarigen daarentegen groeide slechts met 0,5%. In de categorie eenendertig- tot vijfenveertigjarigen deed zich een daling voor van 3%. Bijna 25% van de jachtaktehouders was in 1961 zestig jaar en ouder (DNJ 1965: 262). Voor velen die de pensioengerechtigde leeftijd bereiken is het bejagen en beheren van een jachtveld een zinvolle tijdsbesteding die zij niet aan jongeren willen afstaan. Bovendien zijn jagers niet gauw geneigd het veld te ruimen, omdat een dergelijke stap gezien het gebrek aan jachtterreinen vaak een deficiënte is.

Sinds enige tijd wordt in *De Nederlandse Jager* aandacht besteed aan de problemen van jonge jagers, die daarin ook wel als 'jonge-jager-zonder-veld' of 'kansarme' jagers worden aangeduid. De KNJV heeft allerlei strategieën gelanceerd om voor deze groepering jachtgelegenheid te creëren. Zo pleit men voor een samenwerkingsverband tussen jong en oud in de vorm van een mentorschap. Het gaat hierbij om een afspraak tussen een oudere jager met jachtveld en een jonge jager. Onder leiding van zijn mentor kan deze de jachtpraktijk leren kennen en tevens in de gelegenheid worden gesteld contacten in de jagerswereld aan te knopen die hem later van nut zouden kunnen zijn. In ruil hiervoor zou hij klussen in het veld van zijn mentor opknappen, zoals bijvoorbeeld het kort houden van schadelijk wild. Vandaar ook de aanduiding 'assistent-jager'.

Deze constructie heeft echter niet de in KNJV-kring verwachte navolging gevonden. Gevestigde jagers aarzelen hun jonge collega's in hun veld toe te laten. Ook een assistent-jager heeft immers een jachtakte om te kunnen functioneren, en die akte krijgt hij alleen als hij kan aantonen ergens in de gelegenheid tot jagen te zijn. De mentor is dan de aangewezen persoon die hem daaromtrent een schriftelijke verklaring dient te verstrekken. Hij zou met andere woorden zijn 'assistent' tot vergunninghouder of gastjager in de zin van de Jachtwet maken. Dit ligt nu juist erg gevoelig in de jagerswereld. Vaak ontpoppen medejagers zich namelijk als geduchte concurrenten in de strijd om het jachtterrein. De KNJV adviseert dan ook aan jonge jagers een speciale vergunning met concurrentiebeding te verstrekken (DNJ 1978: 425). Dergelijke constructies laten net als het jachtassistentenschap en gastjagerschap zien hoe fel de strijd om de toegang tot de jacht wordt gevoerd en hoe kwetsbaar de positie van de daarbij betrokken categorieën jagers is.

'Jager' is de meest gebruikte zelfverwijzingsterm in het 'Groene Gilde'. 'Jager' heten allen die 'jagen zoals wij'. Wie daarvan afwijken vormen een andere categorie en worden met een andere term aangeduid. Het repertoire van verwijzende termen is dan ook groter dan de mogelijkheden voor zelfaanduiding. In de loop van deze eeuw zijn de variaties van beide soorten termen toegenomen, waarmee de sterke differentiatie in de jagerswereld tot uitdrukking komt.

In de eerste helft van deze eeuw waren heerjager, boerjager en broodjager de meest gangbare aanduidingen voor de verschillende categorieën jagers. Naarmate de eeuw vorderde, kregen deze termen een denigrerende betekenis, eerst de brood- en boerjagers – die hadden al rond de eeuwwisseling een dubieuze reputatie – later ook de heerjagers. Deze betekenisverandering hing nauw samen met de positie van de aldus aangeduiden in de jagershierarchie.

Vanuit het perspectief van de jagerselite gezien bestond de jagerswereld uit twee lagen, een boven- en een onderlaag, waartussen een scherpe scheidslijn liep. Het was een scheidslijn tussen jacht voor het vermaak en jacht uit noodzaak voor de broodwinning, zoals kenmerkend voor broodjagers, en voor de schadebestrijding zoals kenmerkend voor boerjagers. De scheidslijn tussen beide lagen ging gepaard met sociale verschillen. De voor hun vermaak jagende heren waren overwegend afkomstig uit de grondbezittende kringen, adel, gegoede burgerij en hereboeren. Boerjagers trof men aan onder de kleine grondeigenaren. Broodjagers maakten deel uit van de landloze plattelandsbevolking. De denigrerende betekenis die de termen brood- en boerjagers in de mond van de jagende elite kregen was nauw verbonden met gevoelens van sociale superioriteit. Hiervan getuigen de inspanningen die de jagerselite zich getroostte om de benaming 'jager' voor zichzelf te reserveren en deze voor andere categorieën te vermijden.

Vanuit het perspectief van boer- en broodjagers bekeken was de scheidslijn tussen vermaak en noodzaak minder scherp dan de jagerselite deed voorkomen. Ook zij voelden zich jager en het element vermaak was onlosmakelijk verbonden met hun manier van jagen, ook al stonden daarbij utiliteitsoverwegingen voorop. In feite waren heerjagers zich daarvan bewust. Om die reden wantrouwden zij boerjagers

Jagershierarchy (eerste helft van deze eeuw)

	<i>zelfverwijzingsterm</i>	<i>verwijzingsterm</i>	<i>sociale achtergrond</i>
vermaak	jagers	heerjager	grondbezittende kringen <ul style="list-style-type: none"> – adel – gegoede burgerij – hereboeren
noodzaak	boerjagers (schadebestrijding)	eigenaar- machtiginghouder	kleine grondeigenaren pachters
	broodjagers (broodwinning)	boutschietter	landloze plattelands- bevolking

De verwording van de term heerjager tot scheldwoord markeerde het statusverlies van de grondbezittende kringen in de jagerswereld en de opkomst van stedelingen zonder grond maar met geld. De eerste symptomen daarvan manifesteerden zich in de jaren dertig en speelden een prominente rol in de jaren vijftig en zestig. De enorme groei van het aantal jagers in met name deze perioden werd gereflecteerd in de toetreding van stedelingen tot het 'Groene Gilde'. Deze nieuwkomers, niet vertrouwd met de nuanceverschillen van de terminologie, maten zich de benaming heerjager aan om duidelijk te maken dat zij geassocieerd wensten te worden met de jacht voor het vermaak. Zij wisten niet dat het in de kringen waarbij zij aansluiting zochten hoogst ongebruikelijk was status te benadrukken. Men bediende zich van subtieler methoden om daarover mededelingen te doen. De term verloor hierdoor zijn onderscheidende functie voor de oude jagerselite, die zich daarvan distantieerde en heerjager voortaan als scheldwoord ging gebruiken om zich van de nieuwkomers te onderscheiden.

Sinds de Tweede Wereldoorlog is de scheidslijn tussen vermaak en noodzaak aan het vervagen. Jacht als broodwinning is al nagenoeg verdwenen, en jagen enkel voor de wildschadebestrijding is nog slechts

voor een beperkt aantal bejaarde boeren weggelegd. Het door de overheid gehanteerde uitsterfbeleid voor diverse vormen van broodjacht en voor de schadelijk-wild-machtigingen leidt ertoe dat jacht nog slechts voor het vermaak wordt beoefend. Hiermee heeft het aspect 'vermaak' zijn onderscheidende functies verloren en zegt het niets meer over de positie van een jager in de hiërarchie. Sterker nog, onder invloed van de toenemende anti-jacht-sentimenten is 'genoegen', 'vermaak' of 'plezier' een dubieuze motivatie voor jagers geworden.

In dit licht moeten we de sterke differentiatie van categorieën in de jagerswereld na de Tweede Wereldoorlog zien. Het wegvallen van oude scheidslijnen maakte het definiëren van nieuwe noodzakelijk. Het ontstaan van nieuwe categorieën en een gevarieerdere terminologie zijn daar aanwijzingen voor. Jagen-voor-het-vermaak is niet langer voorbehouden aan de grondbezittende elite of rijke stedelingen. De hedendaagse jagerswereld omvat zowel gefortuneerden als minder draagkrachtigen, mensen met prestigieuze dan wel minder status dragende beroepen, zowel met urbane als rurale achtergronden.

De jagershiërarchie in de tweede helft van deze eeuw heeft door de sociale differentiatie ingrijpende wijzigingen ondergaan. Ze is daarom moeilijk in kaart te brengen. Er is geen systeem van onder- en bovenschikking waarin de verschillende categorieën een eenduidige plaats innemen. Zoals we hiervoor gezien hebben is er geen consensus over de afbakening van deze categorieën. Evenmin kan er een duidelijk verband gelegd worden tussen de gebruikte categorieën en de sociale achtergrond van de aldus aangeduiden. De zeer complexe terminologie is daar een uitdrukking van. Een en dezelfde term kan afhankelijk van de context en de spreker een denigrerende alsook een eervolle betekenis hebben. Relaties van onder- en bovenschikking zijn evenwel niet afwezig in de jagerswereld, integendeel. Grote en kleine, gast- en jonge jagers onderscheiden zich van elkaar, en hun onderlinge relaties kenmerken zich door statusverschillen. Het is echter niet *bon ton* deze verschillen te benadrukken en gevoelens van superioriteit tot uiting te brengen. Thans vermijden jagers de associatie met 'elite' en krijgen degenen die deze regels met voeten treden met sancties te maken. Nuanceverschillen in de terminologie duiden in die richting.

type jachtveld	zelfverwijzingsterm	verwijzingsterm	
		voor stedeling	voor platteland
groot	jager (klein jager) (boerjager)	kapitalistenjager statusjager	groot jager grootveldbezitter
combinatie	jager (boerjager)	combinant vergunninghouder (art 7 1b) statusjager	boerjager
klein	jager (klein jager)	knutselaar klein jager statusjager	boerjager
geen veld	jager (cursist)	gastjager statusjager jachttoerist kansarme jager jonge jager assistent aspirant	

Termen die in het verleden een denigrerende betekenis hadden, ondergaan thans een herwaardering. Het is geen belediging meer om iemand boerjager te noemen. Integendeel, het is zelfs een beetje chique dit te doen, en met name wanneer zo'n aanduiding als zelfverwijzingsterm wordt gebruikt. In het verlengde hiervan ligt de neiging van jagers met een relatief groot jachtveld zichzelf klein te maken. Termen als klein jager en boerjager zijn thans favoriet om de eigen positie te karakteriseren, groot jager wordt in dit verband bijna nooit gebruikt. In geval jagers al te veel nadruk leggen op statusverschillen zoals 'de Rotterdammers' in bovenstaande casus lopen zij het gevaar bespot te worden. Een groot jager wordt dan voor kapitalist uitgescholden. Onder jagers met een klein veld is het echter niet populair hun 'lage' status

te articuleren. Ze prefereren de aanduiding jager en ontwijken de vraag naar hun plaats in de hiërarchie met opmerkingen als 'wij zitten allemaal in hetzelfde schuitje, groot of klein'. Opvallend is de averie die agrariers-met-jachttakte tegen de benaming boerjager aan de dag leggen. Een in deze categorie passende informant, een veeteler uit Brabant, prefereerde desgevraagd de benaming klein jager, want 'boerjager, da's net een bokser op klompen'. Wellicht hangt dit samen met de devaluatie van deze term door de associatie met de schadebestrijding.

Er doen zich in de jagerswereld twee tendensen voor. Aan de ene kant hanteren jagers met een omvangrijk jachtveld een *low profile* en trachten zij de aandacht van hun status af te leiden. Aan de andere kant stellen jagers met een klein veld pogingen in het werk om hun 'lage' status te verdoezelen. Althans op terminologisch terrein is er sprake van nivellering, waardoor de aanduiding jager haar klassegebonden karakter lijkt te verliezen. In tegenstelling tot de onder niet-jagers gangbare mening dat de aantrekkingskracht van de jacht in haar 'elitair' karakter gelegen is, blijken jagers deze associatie juist zorgvuldig te vermijden. Lidmaatschap van het 'Groene Gilde' lijkt op het eerste gezicht geen beloning in termen van meer maatschappelijke status, aanzien en prestige te bieden. Maar betekent dit dat, zoals door jagers vaak wordt beweerd, nu 'iedereen' kan jagen? Deze vraag zal in het volgende hoofdstuk aan de orde komen.

De georganiseerde jagerswereld

3.1. INLEIDING

‘...wij dienen ons goed te realiseren, dat .. er angstvallig voor gewaakt moet worden de jacht te populariseren. M.a.w. bij nog meer mensen interesse voor de jacht op te wekken in zo’n vorm, dat zijzelf zouden willen gaan jagen. . . Uit

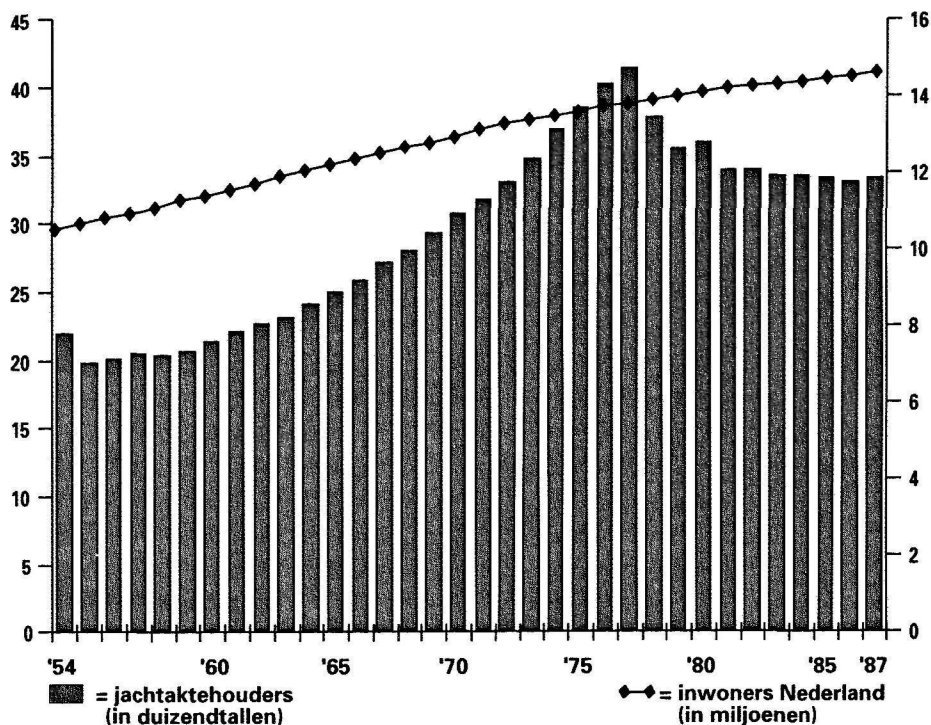
dien hoofde is van de jacht geen volkssport te maken. .’ (DNJ 1971: 624).

‘... En als we willen BLIJVEN jagen, dan zullen we de jacht toegankelijk moeten maken voor iedereen’ (DNJ 1978: 544).

Via *De Nederlandse Jager* richten vooraanstaande jagers, met name de redacteurs van dit blad en bestuursleden van de KNJV, vermanende woorden tot hun achterban: trek niet onnodig aandacht; maar ook, doe niet geheimzinnig, want dat wekt achterdocht. Zelfs: maak de jacht toegankelijk voor iedereen! ‘Democratisering’ luidt het parool, dat wil zeggen een grotere toegankelijkheid van de jacht voor verschillende maatschappelijke groeperingen en meer openheid en bereidheid met niet-jagers in discussie te treden. Maar daarnaast zijn er ook mensen die enige beslotenheid van de jagerswereld juist gewenst en noodzakelijk achten. Zij waarschuwen voor popularisering van de jacht.

Op het eerste gezicht scheppen deze vermaningen verwarring. Hoe kan de jacht toegankelijker gemaakt worden voor verschillende sociale groeperingen zonder dat zij haar beslotenheid verliest? En andersom, hoe kan de jacht exclusief blijven zonder een elitair karakter te vertonen? Gezien de veranderingen waarmee jagers zich gedurende de laatste decennia geconfronteerd zien, is het begrijpelijk dat er verschillende meningen in de jagerswereld leven. Terwijl het aantal jachtaktehouders tot aan het eind van de jaren zeventig aanzienlijk gegroeid is (zie figuur 2), zijn jachtterreinen steeds schaarser geworden, zoeken jonge jagers tevergeefs naar jachtgelegenheid en stijgen de jachthuurnprijzen. Deze ontwikkeling doet jagers vrezen dat de jacht ten onder

Figuur 2. Jachtaktehouders 1954-1987
(vergeleken met het aantal inwoners van Nederland)

Voor het aantal jachtaktehouders in Nederland beschik ik slechts over cijfers voor de periode 1954-1987. Voor de eerste helft van deze eeuw zijn geen officiële cijfers beschikbaar.

BRONNEN

Jachtaktehouders

1954: Jachtstatistiek van Spreen, DNJ (1965: 260)

1955-1974: Tweede Kamer, zitting 1975-1976, nr. 13188, nrs. 6-7, Bijlage Memorie van Antwoord

1975-1983: Kruijt e.a. (1987: 25)

1984-1987: Ministerie van Landbouw en Visserij, Directie Natuur, Milieu en Fauna-beheer

Inwoners van Nederland

1954-1984: CBS (1984: 20)

1985-1987: CBS *Statistisch Zakboek* (1988: 58).

zou gaan, mocht haar populariteit toenemen. Er wordt daarom gepleit voor een handhaving van het besloten karakter van de jagerswereld en voor protectionistische maatregelen. Aan de andere kant voelt de jagerswereld zich onder druk van de publieke opinie gedwongen iedere associatie met een elitair gezelschap te vermijden en zich toegankelijk op te stellen voor verschillende maatschappelijke groeperingen. Zo komen jagers voor een dilemma te staan. Meer openheid zou wellicht bijdragen aan een grotere maatschappelijke acceptatie, doch beslotenheid is vereist om de continuïteit van de jacht veilig te stellen.

In dit hoofdstuk zal de vraag centraal staan welke strategieën jagers hebben ontwikkeld om greep te krijgen op de toenemende schaarste aan jachtgelegenheid aan de ene en de groei van het aantal jachtaktehouders aan de andere kant. Hoe hebben 'democratiserende' tendensen zich hierbij verhouden tot protectionistische maatregelen? Om deze vragen te kunnen beantwoorden verdient de rol van de Jagersvereniging en haar officieel orgaan *De Nederlandse Jager* bijzondere aandacht. Hoe stemde zij haar beleid af op veranderende maatschappelijke omstandigheden en in het bijzonder op de jachtwetgeving? Tenslotte wil ik de vraag aan de orde stellen welke waarden ten aanzien van jachtvelden in dit beleid aan het licht komen, en in hoeverre deze waarden iets zeggen over de aantrekkelijkheid van de jacht voor een 'groene elite'.

3.2 DE JAGERSWERELD TOT 1940

JAGERS ORGANISEREN ZICH

In 1874 richtte een aantal jagers een vereniging op die de naam Nederlandsche Jachtvereniging Nimrod kreeg en die in Amsterdam zetelde. Bij haar oprichting telde Nimrod honderddertien leden, van wie er drieneveertig in Amsterdam woonden (DNJ 1973: 435-436). Naast de behartiging van de jachtbelangen van haar leden stelde deze vereniging zich ten doel hondtentoonstellingen en schietwedstrijden te organiseren.¹ De lidmaatschapsbijdrage was voor die tijd opmerkelijk hoog. In Amsterdam wonende leden waren veertig gulden per jaar verschuldigd, elders in het land wonende leden twintig gulden (ibid.). Het maandloon van een landarbeider rond de eeuwwisseling.² Bovendien was er een ballotage voor de toegang tot Nimrod.³

Dit alles droeg bij aan een exclusief en overwegend aristocratisch karakter van deze jagersvereniging. Onder de leden troffen we voornamelijk adel, academici, grootgrondbezitters en industrielen aan, met andere woorden 'heerjagers van de oude stempel'. Het aristocratische karakter van Nimrod werd nog onderstreept doordat de Prins van Oranje het beschermheerschap van de vereniging aanvaardde. Vanaf 1875 droeg zij de naam Koninklijke Nederlandsche Jagersvereniging Nimrod (ibid.)

Ondanks haar exclusieve karakter groeide Nimrod in de eerste jaren van haar bestaan aanzienlijk. In slechts twee jaar tijd was haar ledenbestand meer dan verdubbeld. In 1876 telde de organisatie al 231 leden (ibid.). De volgende jaren bleef dit aantal ongeveer gelijk. De vereniging ontwikkelde zich steeds meer tot een 'club' in Engelse stijl, die zich toelegde op het organiseren van schietwedstrijden en *fieldtrials* voor jachthonden (DNJ 1954: 475).

Het in 1895 voor het eerst verschenen jachttijdschrift *De Nederlandse Jager* werd het officiële orgaan van Nimrod.⁴ Dit weekblad werd samengesteld door een anonieme redactie. Pas in 1903 tekende jonkheer Six, een prominent jager en jachtschrijver, voor de hoofdredactie. In 1905 werd hij opgevolgd door Smelt Woodland, die onder zijn pseudoniem 'Moustache' grote bekendheid kreeg. Het schrijven onder een schuilnaam werd in de kringen rond *De Nederlandse Jager* een traditie die tot op heden is blijven voortbestaan.

Aangezien Nimrod niet alle jagers tot haar gelederen wilde toelaten, maar toch het nut van een belangenbehartiging voor alle jagers inzag, was een nieuwe organisatie nodig. Rond de eeuwwisseling ontstond in een aantal provincies, met name in Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland, een nieuwe jagersvereniging. Voorerst werd in deze provincies een bestuur geformeerd dat in handen van mannen was met een adellijke of academische titel. Sommige van deze namen kwamen ook op de ledenlijst van Nimrod voor. Deze provinciale organisaties vormden de afdelingen van een nieuwe jagersvereniging, die zich ten doel stelde de belangen van alle Nederlandse jagers te behartigen.⁵ In 1904 werden de provinciale afdelingen verenigd onder een hoofdbestuur dat in Den Haag zetelde (zie het schema p. 106). De functies van voorzitter en secretaris van deze nieuwe vereniging, die de naam Nederlandsche Jagersvereniging kreeg, werden bekleed door de voorzitter en secretaris van Nimrod. Voorts bestond het hoofdbestuur

uit de provinciale afgevaardigden, die door de afdelingen werden gekozen. Daar iedereen van deze vereniging lid kon worden en ieder lid in de afdelingsvergaderingen stemrecht had,⁶ had de nieuwe organisatie een betrekkelijk democratische structuur. De lage contributie, minimaal vijftig cent per jaar,⁷ bevestigde de indruk dat de Nederlandse Jagersvereniging voor iedere jager toegankelijk was. Dit nam niet weg dat de in Nimrod georganiseerde jagerselite gedurende de eerste jaren van haar bestaan een sterke controle uitoefende op de Nederlandse Jagersvereniging, niet alleen bestuurlijk maar ook financieel. Omdat de nieuwe vereniging geen eigen middelen bezat, werden de kosten door Nimrod gedragen (DNJ 1904, nr. 440). Bovendien deelden beide organisaties hetzelfde tijdschrift, waarin jaarlijks het verslag van de Algemene Vergadering van beide verenigingen verscheen, alsmede wekelijks het verenigingsnieuws.

Bij haar oprichting telde de Nederlandsche Jagersvereniging ruim duizend leden die over het hele land verspreid woonden (DNJ 1904, nr. 443). In de veertig jaren die op haar oprichting volgden, kenmerkte het ledenbestand zich door stagnatie en daling.⁸ Dit is opmerkelijk aangezien in die tijd het aantal jachtaktehouders steeg. De kloof tussen het aantal georganiseerde en niet-georganiseerde jagers werd steeds groter. Alhoewel de Nederlandsche Jagersvereniging zich, zonder op stands- of klasseverschillen te letten, tot alle jagers richtte, was zij in veler ogen een 'herenclub'. De afhankelijkheid van Nimrod en de dominante aanwezigheid van de adel in haar afdelingsbesturen hadden hiertoe bijgedragen. Het reilen en zeilen van de organisatie werd vooral door de afdelingsbesturen bepaald. De leden lieten het op de afdelingsvergaderingen afweten. Een actieve bemoeienis met verenigingszaken werd van hen ook niet verwacht (DNJ, jubileumnummer 1974: 359).

De geringe betrokkenheid van de leden kwam ook tot uitdrukking in de regionale verschillen binnen de Nederlandsche Jagersvereniging. De vereniging werd in feite gedragen door de afdelingen die het dichtst bij de bestuurlijke centra Den Haag en Amsterdam lagen. Hoe verder een afdeling daarvan verwijderd was, des te wisselvalliger haar medewerking. Het langst tot in de jaren dertig hebben de jagers in de provincies Drenthe, Overijssel en Limburg zich afzijdig gehouden. Zij hadden eigen lokale jagersverenigingen opgericht en negeerden de pogingen tot centralisatie die van de Nederlandsche Jagersvereniging uitging (DNJ 1916: 457, 1921: 521; 1930: 568).

De opkomst, kortstondige bloei en de daaropvolgende stagnatie in het ledental van de Nederlandsche Jagersvereniging hingen nauw samen met ingrijpende veranderingen in de machtsverhoudingen tussen jagers en overheid, jagers en de oude elite, jagers en boeren, stadse en rurale jagers. In hoeverre deze veranderende afhankelijkheidsrelaties van invloed waren op de jagerswereld in het algemeen en de Jagersvereniging in het bijzonder, zal in de volgende paragrafen worden belicht.

DE ANTI-JACHT-MENTALITEIT BIJ DE OVERHEID

Terugkijkend naar de beginjaren van de Jagersvereniging plegen jagers thans te verzoeken dat toen, in de 'goede oude tijd', de jacht algemeen geaccepteerd was.⁹ In de tweede helft van de vorige eeuw stond de jacht echter onder zware druk in het parlement. In 1873 werd in de Tweede Kamer een voorstel ingediend 'tot intrekking van de bijzondere bescherming van de Jacht en het Jachtrecht' (Van Voorst tot Voorst z.d. 192, DNJ 1973: 531). Het voorstel had tot doel grondeigenaren onbeperkte rechten te verschaffen op het doden van op hun grond levend wild. Dit laatste zou wettelijk in een zogenaamde 'wildschadewet' verankerd worden.

Het parlementaire initiatief om de landbouw tegen wildschade te beschermen, moet gezien worden tegen de achtergrond van de crisis die in de tweede helft van de vorige eeuw de landbouw teisterde. De voorgenomen wildschadewet, waarvan vooral kleine zelfstandige boeren zouden profiteren, maakte deel uit van een geheel van overheidsmaatregelen dat de landbouw er weer bovenop moest helpen. Jagers verzetten zich tegen de wildschadewet in een uitvoerig bezwaarschrift dat door bijna duizend belangstellenden ondertekend werd (Van Voorst tot Voorst z.d. 192-207). Zij bekritiseerden de protectionistische maatregelen die de staat ten behoeve van de landbouw en de kleine grondbezitters wilde nemen. De bedreiging die gedurende enkele decennia van de wildschadewet uitging, vormde de context waarin heerjagers zich organiseerden. De opkomst van de verenigingen moet als een strategie gezien worden om de krachten te bundelen tegen de voorgenomen jachtwetwijziging. De meeste inspanningen getroostten zich degenen die hierdoor het meest werden bedreigd, de 'heerjagers van de oude stempel'. Toen het gevaar geweken was, de wildschadewet niet van de grond kwam en de nieuwe Jachtwet van 1923 het jagen niet onmogelijk maakte, zoals eerder was gevreesd,

HET VERDWIJNEN VAN OUDE PRIVILEGIS

De opschudding die door de in voorbereiding zijnde jachtwetswijziging in de jagerswereld werd veroorzaakt, liet duidelijk zien dat het jachtrecht hier te lande geen onaantastbaar privilege van de machtigen en rijken was. In tegenstelling tot omringende landen waren hier de jachtrechten van het vorstenhuis en van de adel vanouds beperkt.¹⁰ Rond de eeuwwisseling waren nog 400 000 van de ruim drie miljoen hectare jachtgrond in Nederland bezwaard met heerlijke rechten (DNJ 1904, nr. 2).¹¹ Met de Jachtwet van 1923 werden alle jachtrechten definitief vervallen verklaard. Jacht werd een 'genot' gekoppeld aan grondbezit (Veltman 1930: 5-6). Het jachtgenot kwam uitsluitend aan grondeigenaren toe. Die konden dit genot evenwel door middel van een vergunning met anderen delen of zelfs geheel aan hen afstaan. Grondbezitters werden daarmee de meest invloedrijke groepering in de jagerswereld.

De geprivilegieerden van weleer werden voor het verlies van hun jachtrechten schadeloos gesteld. De Jachtwet van 1923 bepaalde dat de grondeigenaren de op hun grond rustende heerlijke rechten dienden af te kopen in jaarlijks te betalen termijnen gedurende dertig jaar (ibid. 41). In kringen van jagers en juristen werd dit bedrag 'jachtrente' genoemd. De afkoopregeling bracht conflicten met zich mee die besloten lagen in de relatie tussen houders van heerlijke jachtrechten en de eigenaren van de grond waarop deze rechten gevestigd waren. De eerstgenoemden treurden niet alleen om verloren privileges, maar achtten ook de aflossing vaak ontoreikend en de afwikkeling te traag. In 1933, tien jaar na invoering van de afkoopregeling, viel in *De Nederlandse Jager* te lezen dat de uitkering van de schadeloosstelling in veel gevallen nog niet begonnen was (DNJ 1933: 224-225). Menige afkoop werd voor de rechtbank uitgevochten omdat de partijen het niet eens konden worden over de prijs, omdat grondeigenaren de legitimiteit van heerlijke jachtrechten op hun grond in twijfel trokken, of omdat 'heren' hun legitiem geachte aanspraken aangetast zagen (ibid.).

In *De Nederlandse Jager* werd de toekomst van de jacht onder de nieuwe Jachtwet in sombere kleuren geschilderd: de mooiste jachten zouden verdwijnen, jachtopzichters zouden brodeloos worden en het wild

zou door toenemende stroperij uitgeroeid worden (DNJ 1923 457-459) Het blad maakte zich echter niet sterk om de afschaffing van de heerlijke jachtrechten tegen te houden, noch werd het de spreekbuis van degenen die door het verlies van oude privileges gedupeerd werden De redactie sprak zich ten voordele van grondbezitters uit (ibid 490-491), ofschoon ze hiervoor harde kritiek van een deel van haar adellijke lezers te verduren kreeg

HEERJAGIRS EN BOEREN

De opkomst van de jachtorganisaties in de tweede helft van de vorige eeuw moet mede gezien worden in het licht van de strijd die heerjagers tegen de afgifte van speciale machtigingen aanbonden Hoezeer wildschade altijd al een conflictstof tussen boeren en jagers was, hebben we in het vorige hoofdstuk gezien In het geval dat grondeigenaren de jacht op hun grond beoefenden, maakten zij vaak bezwaar tegen het gebruik van deze rechten door boeren Steeds weer kwamen in de notulen van de Nederlandsche Jagersvereniging klachten naar voren dat de overheid al te kwistig met de schadelijk-wild-machtigingen omsprong (DNJ 1911 nr 36)

In de ogen van boeren en landbouworganisaties gingen de bestaande rechten niet ver genoeg Zij eisten een betere bescherming van de landbouw tegen de gevolgen van een 'overmatige' wildstand Dit standpunt vond steun in de regering en het parlement De Jachtwet van 1923 kwam aan de eisen uit landbouwkringen in hoge mate tegemoet ¹² Het stijgend aantal jachtaktehouders in de jaren twintig en dertig werd echter niet door boeren gevormd, en hun stem werd niet in *De Nederlandse Jager* gehoord Volgens de schrijvende jagerselite ervoeren kleine boereigenaren het verplicht afkopen van de jachtrechten als een last zij betaalden voor iets dat zij niet eens wilden (DNJ 1933 224-225) De meeste boeren maakten niet zelf gebruik van het jachtgenot, maar verhuurden dit aan derden, doorgaans aan (landloze) heerjagers Met het huurstelsel werd niet alleen de jachtgelegenheid vergroot, maar ook de weg geëffend voor nieuwe jagers

STADSL EN RURALE JAGERS

In het geurbaniseerde westen van het land was het aantal uit de stad afkomstige jagers al rond de eeuwwisseling relatief groot Uit een jachtstatistiek, gepubliceerd in *De Nederlandse Jager* (1905, nr 46),

bleek dat de provincie Zuid-Holland in het seizoen 1902/1903 bijna achthonderd jachtaktehouders telde. Bijna de helft daarvan was woonachtig in de vijftien grootste steden van de provincie. Een groot deel van de stadse jagers bestond uit koopheden en industrielen. Zo droeg dertig procent van de Rotterdamse jagers namen die bekend waren in kringen van groothandel en rederij. In Den Haag behoorde vijftieng procent van de jachtaktehouders tot de adel (ibid.).

Overal in het land waren kleine en grote grondeigenaren bereid aan jagers vergunningen te verlenen om op hun grond te jagen. De grondeigenaren konden zelf bepalen hoeveel vergunningen zij tekenden en hoelang deze geldig waren. Er bestonden langdurige exclusieve huurovereenkomsten tussen een jager en een grondeigenaar, waarbij geen derde jager het recht kreeg op hetzelfde terrein te jagen. Maar er waren ook grondbezitters die de voorkeur gaven aan dagvergunningen en steeds wisselende jagers. Oudere jagers die dit vergunningstelsel nog hebben meegemaakt, weten te vertellen dat sommige boeren 'bij elk hek een jager hadden staan'.

De door de Jachtwet van 1923 bezegelde versocpeling van de toegang tot de jacht vond zijn weerslag in het stijgend aantal jachtaktehouders in de jaren twintig en dertig. In dertig jaar tijd (van 1905 tot 1936) groeide dit aantal van circa zeven naar dertienduizend. In de laatste jaren voor de Tweede Wereldoorlog daalde het aantal jachtaktehouders weer naar circa negenduizend. Onder de stedelijke bevolking beschikte in de jaren twintig en dertig slechts een kleine bovenlaag over voldoende geldmiddelen en vrije tijd om op het platteland voor het vermaak te gaan jagen. Zij vormde een nieuwe elite: mensen zonder grondbezit, maar met kapitaal verworven in handel, industrie, nijverheid; en mensen werkzaam in vrije beroepen, zoals artsen en notarissen. Voor sommigen van hen was de jacht een statussymbool dat de (pas) verworven sociale positie of aspiraties tot uitdrukking bracht.

Zoals wij in het vorige hoofdstuk gezien hebben, benadrukte de oude jagerselite, adel en grootgrondbezitters, het verschil tussen henzelf en de nieuwkomers uit de stad scherp. De voor de laatstgenoemden gebruikelijke benaming statusjager was daar een aanwijzing voor. De tegenstelling tussen stad en platteland liep als een rode draad door *De Nederlandse Jager*. Nadat de golven die door de afschaffing van de heerlijke jachtrechten waren veroorzaakt weer waren gladgestreken,

werd dit verenigingsblad de spreekbuis van de - al dan niet adellijke - grondbezittende groeperingen in de jagerswereld, die van de nieuwkomers een bijzonder negatief beeld hadden

3 3 INTERMEZZO JACHTORGANISATIES 1940-1945¹³

In de jaren dertig gaf de wijze waarop de toegang tot de jachtvelden geregeld was aanleiding tot toenemende ontevredenheid onder de jagerselite. Ze keerde zich tegen het vergunningstelsel dat aan een steeds groeiend aantal jagers jachtgelegenheid verschafte. De Nederlandsche Jagersvereniging zag daarin een grote bedreiging voor de wildstand. Onmiskenbaar kwam in deze houding de wens tot uitdrukking meer controle uit te oefenen op de toegang tot de jacht. Juristen bogen zich over alternatieven voor de bestaande regeling. Er gingen stemmen op voor de aaneensluiting van jachtterreinen tot grotere eenheden. In dit verband stond onder andere de invoering van 'jachtschappen' ter discussie. Deze organisatievorm was kenmerkend voor de jacht in Duitsland. Hierbij werden afzonderlijke jachtterreinen tot grotere eenheden verbonden, zodanig dat zij bijvoorbeeld een heel gemeenteterritorium omvatten. In jachtschappen zou het jachtgenot in handen zijn van een eigen bestuur dat jagers door middel van vergunningen op zijn terrein toeliet (Bloemers 1933). Voor de Nederlandsche Jagersvereniging was een dergelijk jachthuurstelsel aantrekkelijk, omdat de daarin aanwezige centraliserende tendensen de kans boden meer greep te krijgen op jagers. Maar juist vanwege de dreigende centralisatie stuitte het voorstel in de jagerswereld op verzet.¹⁴

De Duitse bezetting maakte in 1940 een eind aan deze discussie. Daar in 1940 alle jagers hun geweren moesten inleveren, leek vooreerst een einde te zijn gekomen aan de uitoefening van de jacht (DNJ 1941: 557). Al gauw werd duidelijk dat de bezetters een ingrijpende herstructurering van de jacht in Nederland ter hand zouden nemen, en wel naar Duits voorbeeld. Er deden geruchten de ronde dat de jacht onder een centraal gezag geplaatst, het gehele jachtareaal op de teken tafel in jachtschappen verdeeld en een exacte administratie van het geschoten wild voor iedere jager verplicht gesteld zou worden.

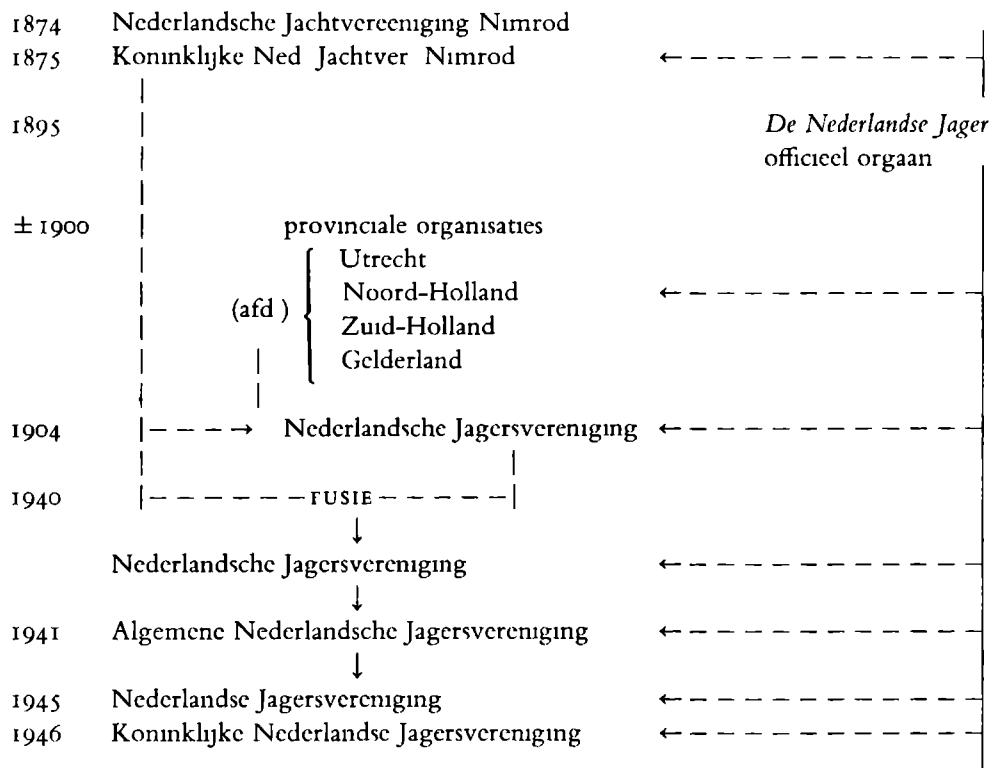
In de bezettingstijd maakten *De Nederlandse Jager* en de Jagersvereniging een kortstondige bloei door. Het aantal abonnees van het lijf-

blad steeg aanzienlijk, namelijk van enkele honderden begin 1940 tot bijna zevenendertighonderd in januari 1941 en tenslotte tot circa twaalfduizend in januari 1943.¹⁵ In die tijd waren de inspanningen van de Jagersvereniging erop gericht met de bezetters in contact te treden om hen ertoe te bewegen de maatregelen die de uitoefening van de jacht onmogelijk maakten af te schaffen. In de jachtseizoenen van 1940/1941 en 1941/1942 slaagde deze opzet. Aan het begin van het seizoen 1940 (in juli) ontvingen de 'bonafide' jachtaktehouders hun geweren terug, die aan het eind van het seizoen weer bij de politie in bewaring moesten worden gegeven. De ambities van de Jagersvereniging strekten zich nog veel verder uit. Hoe sceptisch haar bestuursleden ook tegenover de nieuwe autoriteiten stonden, zij zagen een kans al langer bestaande plannen te realiseren. In het jaarverslag over 1940 stak het bestuur zijn optimisme niet onder stoelen of banken.

'Er brak voor de bestuurders der vereniging een zeer drukke tijd aan, maar achteraf kan wel geconstateerd worden, dat de vele werkzaamheden vruchtbaar zijn geweest en dat de toekomst er in December 1940 voor de jacht in Nederland zeker niet ongunstig,

ja zelfs veelbelovend uitzag. Er zijn groote veranderingen op til, welke hopelijk en waarschijnlijk het jachtbedrijf eindelijk in die banen zullen leiden, die de Nederlandsche jagers, in casu hun organisaties, steeds voorgestaan en gepropageerd hebben' (DNJ 1941: 557)

Nadat in augustus 1940 de Nederlandsche Jagersvereniging en Nimrod een fusie waren aangegaan, werd één jaar later, op bevel van de autoriteiten, de Algemene Nederlandse Jagersvereniging opgericht, overigens met dezelfde bestuursleden als haar voorgangster. De uitgifte van jachtakten werd beperkt tot leden van deze organisatie, wat neerkwam op een verplicht lidmaatschap voor jagers met daaraan gekoppeld een abonnement op *De Nederlandse Jager* (DNJ 1942: 350-351). Het ledental steeg naar bijna twaalfduizend in december 1941 (ibid.: 350). Voor de eerste (en tot nog toe laatste) keer in haar geschiedenis omvatte de Jagersvereniging alle jachtaktehouders in Nederland. De in 1940 groots aangekondigde reorganisatie van de jacht als geheel en de introductie van de nieuwe Jachtwet lieten echter op zich wachten. Door het verloop van de oorlog zijn ingrijpende veranderingen op het gebied van de jacht achterwege gebleven, wel kwamen sommige aspecten van de plannen, met name betreffende de toegang tot jachtvelden, later in aangepaste vorm in de Jachtwet terecht.

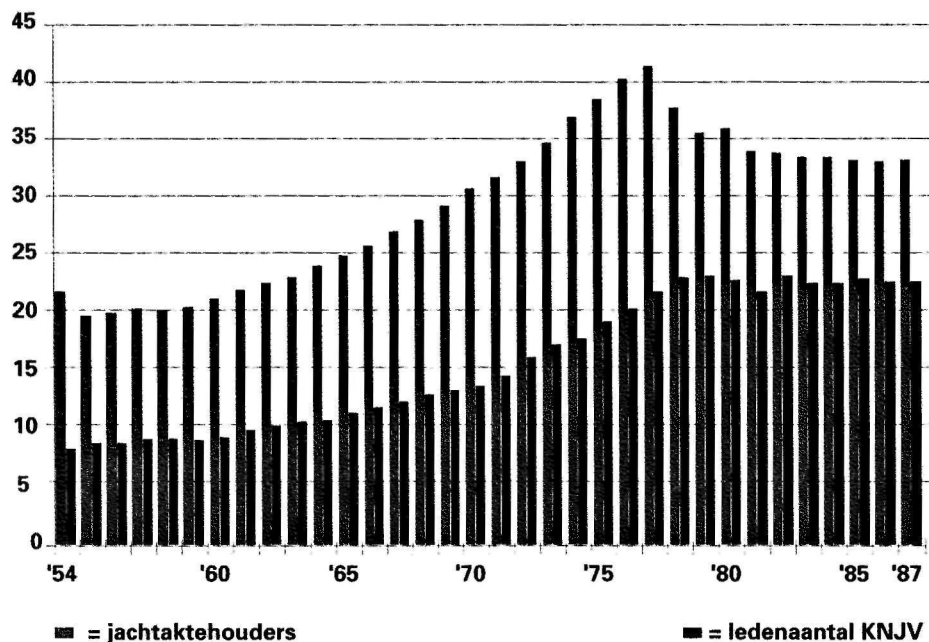
3 4 EEN NIEUW ZELFBELD 1945-1977

KONINKLIJKE NEDERLANDSE JAGERSVERENIGING

De periode na 1945 kenmerkte zich door een spectaculaire groei van het aantal jachtaktehouders. In 1947 telde Nederland bijna twintigduizend jagers. In vergelijking met 1942, toen er circa twaalfduizend jagers waren, betekende dit een toename van 60% in slechts vijf jaar. De grote belangstelling voor de jacht na de oorlog bleek meer dan een kortstondige inhaalbehoefte te zijn, want het aantal jachtaktehouders bleef groeien en verdubbelde zich tussen 1947 en 1977. Het ledenbestand van de Nederlandse Jagersvereniging hield daarmee geen gelijk-

ke tred. Toen in 1945 het verplichte lidmaatschap kwam te vervallen en de Algemene Nederlandsche Jagersvereniging weer gewoon Nederlandse Jagersvereniging ging heten, zette een daling van het ledental in die tot in de jaren vijftig voortduurde.¹⁶ Er werd destijds zelfs een 'Fonds Vrijwillige Bijdragen' opgericht om de organisatie te steunen (DNJ 1964: 24). Sinds de jaren zestig is er sprake van een gestage groei. Het ledenbestand van de Jagersvereniging zou na de oorlog uit nooit meer dan twee derde van de jachtaktehouders bestaan (zie figuur 3).

Figuur 3. Ontwikkeling ledenaantal van de KNJV, 1954-1987
(vergeleken met het aantal jachtaktehouders)

BRONNEN

1954-1956: KNJV-jaarverslagen over deze periode

1957-1987: DNJ, de laatste opgave per jaargang van de 'ledenbarometer'

In 1946 aanvaardde prins Bernhard het beschermheerschap van de vereniging, die zich voortaan Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (KNJV) mocht noemen. Tevens onderging de vereniging een ingrijpende reorganisatie (DNJ 1946 14-15).¹⁷ Doel van deze reorganisatie, die zich door een bestuurlijke democratisering kenmerkte, was de vereniging dichter bij haar leden te brengen. Het bestuur van 'boven' zou in toenemende mate bestuur vanuit de 'basis' worden.¹⁸ Bovendien spande het hoofdbestuur zich in, minder anoniem voor de leden te opereren. In de ogen van de bestuurders kon er niet mee volstaan worden om af en toe verenigingsnieuws in *De Nederlandse Jager* te plaatsen. Het werd steeds meer gebruikelijk via dit blad verantwoording af te leggen van de activiteiten van hoofd- en dagelijks bestuur. Hierdoor en omdat een abonnement op *De Nederlandse Jager* gekoppeld was aan het KNJV-lidmaatschap, veranderde het karakter van het tijdschrift. Het blad bevatte in toenemende mate technische en educatieve artikelen naast jachtbelletrie.

Het streven van de KNJV om meer greep te krijgen op haar achterban ging gepaard met meer aandacht voor de categorie kleine jager. In vergelijking met de periode voor de Tweede Wereldoorlog vormde dit een duidelijke koerswijziging in het beleid, die ongetwijfeld samenhang met de nog steeds groeiende kloof tussen het aantal jachtaktehouders en het ledental van de jagersvereniging. Van degenen die na de oorlog een jachtakte bezaten, behoorde naar schattingen van de KNJV circa tachtig procent tot de categorie kleine jager (DNJ 1948 418). Vermoedelijk waren deze voor een deel afkomstig uit kringen van kleine grondeigenaren en voor een ander deel uit de niet-agrarische bevolking in plattelandsgemeenten en uit steden. Bij de KNJV raakte men van het idee doordrongen dat het voortbestaan van de jacht afhankelijk was van de samenwerking met de nieuwe categorieën jagers die na de oorlog hun intrede hadden gedaan (DNJ 1950 27).

In de praktijk bleek het moeilijk te zijn de leden tot een actieve participatie in de afdelingen te bewegen. Steeds weer klaagden de afdelingsbesturen over een slechte opkomst bij afdelingsvergaderingen. Zoals uit de jaarverslagen van de KNJV bleek, verschilden de afdelingen vaak met het hoofdbestuur van mening over de mate waarin de democratie binnen de KNJV daadwerkelijk functioneerde. Sinds de jaren zestig uitten afdelingen op jaarvergaderingen steeds weer hun onvrede over de wijze waarop bestuurlijke beslissingen tot stand kwamen.¹⁹

Alhoewel het democratiseringsproces binnen de KNJV niet zonder strubbelingen verliep, werden hierdoor veranderingen op gang gebracht die het gezicht van de vereniging ingrijpend wijzigden. Deze ontwikkeling vond haar weerslag in de externe relaties van de KNJV. De Jagersvereniging raakte steeds meer betrokken bij maatschappelijke processen en ging deel uitmaken van nationale en internationale netwerken. Haar belangen bleven niet beperkt tot het veilig stellen van jachtgelegenheid in eigen land maar ook tot die in het buitenland. Het belang van internationale contacten is al in verband met de ganzejacht gebleken. De benoeming in 1955 van een bestuurslid van de KNJV, tevens redactielid van *De Nederlandse Jager*, tot vice-president van de Internationale Jachtraad (*Conseil International de Chasse*) was een mijlpaal in de 'internationalisering' van de KNJV (DNJ 1955: 819). Sindsdien is de vervlechting met buitenlandse overlegorganen nog toegenomen.²⁰

De verstrengeling met natuurbeschermingsbelangen noopte tot meer aandacht voor wetenschappelijk onderzoek, vooral naar de effecten van de jacht op bepaalde wildsoorten. Het onderzoek naar trekwild, waarmee internationale belangen gemoeid waren, stond hierbij voorop. In eigen land stimuleerde de KNJV biologisch onderzoek. Hierdoor onderging de wildkennis en het jachtveldbeheer een verwetenschappelijking (DNJ 1968: 332, 1974: 493).

Openheid en bereidheid tot overleg strekte zich uit tot de niet-jagende bevolking, die in 's jagers ogen weinig begrip voor de jacht aan de dag legde. In 1955 stelde de KNJV een jachtvoorlichtingscommissie in, die tot taak had niet-jagers over de jacht voor te lichten om hier zo meer begrip voor te kweken (DNJ 1956: 820). Tegelijkertijd deed zich in de Nederlandse jagerswereld een toenemende specialisering voor. Er ontstonden nieuwe organisaties die zich op bepaalde wildsoorten richtten, zoals de Vereniging Het Vcluws Hert (1946) en Het Reewild (1951). Deze organisaties waren met de KNJV geassocieerd en gebruikten *De Nederlandse Jager* als hun officiële orgaan. De opening van de KNJV naar het buitenland, de natuurbescherming en het niet-jagende publiek alsmede de specialisatie op het terrein van het wildbeheer duiden op een 'vermaatschappelijking' van de jacht.

In het bestuur van de KNJV manifesteerde deze koerswijziging zich in een groeiende professionalisering van de staf. Tot aan de Tweede Wereldoorlog werden alle bestuursfuncties op vrijwillige basis en on-

bezoldigd vervuld. Na de oorlog werd de administratie van het 'centrale bureau' van de KNJV met betaalde krachten bemand. Met de uitbreiding van de staf ging een toenemende arbeidsdeling en specialisatie gepaard – vanaf 1975 worden bijna jaarlijks nieuwe medewerkers aangenomen. Een duidelijk teken van de toegenomen verwetenschappelijking was de indiensttreding van een bioloog (DNJ 1980: 416). De vermaatschappelijking van de jacht leidde in 1984 tot de aanstelling van een medewerker *public relations* (DNJ 1985: 215), om slechts enkele nieuwe stafleden te noemen. Terwijl het administratieve personeel werd gerecruteerd op basis van opleiding en beroepservaring, bleven in het hoofdbestuur, dat als ere-ambt werd bekleed, relatief veel leden van de oude elite vertegenwoordigd. De professionalisering die zich dus met name in het management van de vereniging voordeed, leidde onder meer tot een gericht ledenwervingsbeleid en een dienstenaanbod dat de ledenbinding versterkte. Hierbij valt te denken aan de jachtcursus en een voordelige aansprakelijkheidsverzekering voor leden.²¹

De KNJV werd een volwaardige gesprekspartner van de overheid. Haar incidentele betrokkenheid bij de totstandkoming van jachtwetten en -beleid veranderde in een geïnstitutionaliseerde deelname. Zo werd in 1954 de Jachtraad ingesteld – die sindsdien als adviescollege van de overheid bij de uitvoering van de Jachtwet functioneert – waarin naast natuurbeschermings- en landbouworganisaties ook de KNJV is vertegenwoordigd.²⁰ In de dertig jaar na de Tweede Wereldoorlog hebben zich binnen de KNJV democratiserende tendensen voorgedaan, zowel in haar bestuurlijke structuur als in haar relaties met niet-jagers in binnen- en buitenland. De toename van het aantal leden in de jaren zestig en zeventig was daar een gevolg van.

Niet alle vooraanstaande figuren binnen de KNJV juichten deze ontwikkelingen toe, sommigen maakten zich grote zorgen over de almaar groeiende kloof tussen de beschikbare jachtgelegenheid en het aantal gegadigden (DNJ 1948: 417-418). Sinds de Tweede Wereldoorlog treffen we zowel in de jachtwetgeving als in het beleid van de KNJV twee strategieën aan die nauw met elkaar samenhangen: uitbreiding of althans handhaving van de jachtgelegenheid aan de ene en beperking van het aantal jagers aan de andere kant. Deze maatregelen vormden een geheel van protectionistische tendensen dat de tweede helft van deze eeuw kenmerkte.

In 1946 werd de wijziging van de uit 1923 daterende Jachtwet ter hand genomen door de minister van Landbouw, Mansholt, lid van de Partij van de Arbeid. Mansholt nodigde de KNJV uit een voorstel in te dienen betreffende de herziening van de Jachtwet. Hij richtte zijn verzoek niet alleen tot de Jagersvereniging, maar ook tot vertegenwoordigers van de landbouw en de natuurbescherming (DNJ 1947 17). Gezamenlijk namen zij plaats in de regeringscommissie die zich over de nieuwe Jachtwet boog. Het zou acht jaar duren voordat de verschillende, en soms conflicterende belangen van deze instellingen onder één noemer waren gebracht. De Jachtwet van 1954 droeg een compromis-karakter, dat zich wellicht het duidelijkst manifesteerde in de wijze waarop de toegang tot de jacht was geregeld.

In de eerste jaren na de oorlog had de overheid een proef met een jachtstelsel genomen dat op een minimumgrootte voor jachtvelden gebaseerd was. Iedereen die in aanmerking wilde komen voor een jachtakte diende aan te tonen dat hij in de gelegenheid was op een terrein van minstens veertig hectare te jagen. Deze bepaling, die in de nieuwe Jachtwet opgenomen werd, ging het vergunningstelsel vervangen. Bovendien werd in de nieuwe wet een huurovereenkomst gebonden aan een duur van zes jaar. Hierdoor kreeg de binding tussen jagers en veld enige continuïteit. Tevens betekende deze bepaling een rem op een snelle doorstroming, wat de toegang tot de jacht voor nieuwkomers bemoeilijkte. De ongebreidelde groei van jachtaktehouders werd hierdoor een halt toegeeroepen. Kleine grondeigenaren en landloze jagers, die in de jaren vijftig al veruit de meerderheid vormden, konden hierdoor niet zonder meer aan een jachtakte komen. Zij dienden voortaan samenwerkingsverbanden aan te gaan.

In KNJV-kring werden deze maatregelen zeer positief ontvangen. Ze realiseerden immers een lang gekoesterde wens. Met de veertig-hectare-regeling hoopte de KNJV de jacht minder aantrekkelijk te maken voor de vaak bekritiseerde statusjagers. Inderdaad had deze maatregel vrijwel onmiddellijk gevolgen voor het aantal jagers. Tussen 1954 en 1956 daalde dit met tweeduizend (DNJ 1965 260). Echter, na een periode van aanpassing waarin veel jachtvergunningen werden vervangen door schriftelijke overeenkomsten van huur en verhuur, bereikte dit aantal weer het peil van voor 1954 om vervolgens weer te stijgen (ibid.)

Jagers ontwikkelden strategieën om aan de beperkende maatregelen van de Jachtwet te ontsnappen. Zoals uit de jachtstatistiek van Spreen blijkt, jaagden in de jaren vijftig steeds minder jagers op eigen grond en steeds meer op gehuurde terreinen.²³ In het verlengde hiervan lag de tendens in toenemende mate gezamenlijk te jagen, met name in combinaties. De combinatievorming ging gepaard met een samenvoeging van gronden tot grotere jachtvelden. Hierdoor daalde het aantal kleine en zeer kleine jachtterreinen.²⁴ Jachtgelegenheid werd ook gecreëerd door de mogelijkheid via een gastverklaring een jachtake te verkrijgen.²⁵ Een gastverklaring was (en is nog steeds) niet aan de veertig-hectare-regeling gebonden, zodat er in principe een onbeperkt aantal per veld kan worden afgegeven.

De veertig-hectare-regeling, oorspronkelijk bedoeld als een rem op de ongebreidelde toename van het aantal jagers, werd voor een deel buiten werking gesteld door combinatievorming, terreinsamenvoeging en gastverklaringen. Alhoewel hierdoor protectionistische tendensen voor een deel werden omzeild, bevatte het nieuwe jachthuurstelsel meer beperkingen dan het vergunningstelsel. Vanaf 1954 werd het steeds moeilijker om zonder relaties in de jagerswereld of in grondbezittende kringen aan een jachtake te komen. Er begon zich een ontwikkeling af te tekenen die vooral in de jaren tachtig van groot belang zou worden, namelijk die van een toenemende verschuiving naar jachtakehouders met een rurale achtergrond.

JACHTHUURPRIJZEN

Na het in werking treden van de Jachtwet van 1954 begonnen de jachthuursprijzen enorm te stijgen. In KNJV-kring maakte men zich over deze ontwikkeling ongerust. Hoge prijzen mochten dan wel de toename van het aantal jachtakehouders afremmen, in de ogen van de KNJV deden zij dit evenwel voor de verkeerde groeperingen. In *De Nederlandse Jager* werd de prijsstijging geweten aan de commercialisering van de jacht en de 'kolonisatie van het platteland' (DNJ 1964: 350), waarmee tussen de regels door de toestroom van statusjagers uit de steden werd bedoeld. Jagers, vooral afkomstig uit de Randstad, zochten eerst in de onmiddellijke nabijheid van hun woonplaats een jachtterrein, zodat de prijzen in het westen van het land het eerst omhoog gingen en pas later in andere gebieden (DNJ 1971: 484). In de jaren vijftig en zestig trof men in *De Nederlandse Jager* dan ook veel adver-

'Klein veld (polderjacht of waterwild)
gevraagd, in de omstreken van
Amsterdam, ca 30 km Eventueel ook
deelname Br onder lett '
(DNJ 1954, nr 1)

'Kleinwildjacht gevraagd of deelname
gevraagd, door heer-jager liefst midden
of westen des lands ' (DNJ 1954, nr 4)

'Heer, 38 jr R'dam, enthousiast
geworden voor de jacht, in bezit
jachtakte, geweer en auto, zoekt
deelgenootschap in jacht waar partners
genegen zijn hem in geheimen v d jacht
in te wijden Bereid bij te dragen tot
enkele honderden per jr '
(DNJ 1954, nr 13)

Binnen de KNJV gingen stemmen op die de prijsstijging een halt wil-
den toeroepen Men voorzag dat de 'minder-bedceelden' hun velden
zouden kwijtraken, terwijl de 'kapitalistenjagers' de jacht als represen-
tatiekosten op de inkomstenbelasting in mindering zouden brengen
(DNJ 1964 459) Hierdoor dreigden grondbezit en binding met het
platteland als doorslaggevende factoren in de toegang tot de jacht te
worden verdrongen door geld De prijsstijging werd namelijk niet
alleen in de hand gewerkt door de groei van het aantal jagers, maar
ook door de wijze waarop terreinen werden verhuurd Met name de
rijksoverheid en gemeenten, de grootste verhuurders in ons land, gin-
gen over op het systeem van openbare inschrijving Doorgaans ging
dit zo in zijn werk dat, na bekendmaking van de voorgenomen ver-
huring in de plaatselijke en/of landelijke pers, belangstellenden per
gesloten brief een bod konden uitbrengen De hoogste bieder kreeg de
jacht toegewezen Dit gebeurde tijdens een openbare vergadering
waarop de enveloppen werden geopend Een variant hierop vormde
de verhuring bij opbod In dit geval werd een publieke vergadering
belegd waarop belangstellenden hun bod openlijk uitbrachten Net als
bij een veiling kreeg de hoogste bieder de jacht toegewezen Wanneer
de wettelijke huurperiode van zes jaar was afgelopen, diende de huur-
der opnieuw mee te bieden Bij deze vorm van jachtveldverhuring
werd het de zittende jagers moeilijk gemaakt hun huurovereenkomst
te continueren Bovendien konden zij geen controle uitoefenen over
hun opvolging Zelfs de jagerselite werd hierdoor getroffen, daar de
criteria waaraan zij hun positie in de jagerswereld ontleenden door-

kruist konden worden door het op het inschrijvingsformulier vermelde bedrag. Familietraditie, binding met het jachtveld en banden met de lokale bevolking moesten het afleggen tegen geld. Volstrekt vreemden kregen de kans om in vanouds bestaande huurrelaties in te breken. Geen wonder dus dat KNJV-bestuurders die hun positie in de jagerswereld vaak aan deze criteria te danken hadden aandrongen op maatregelen tegen deze praktijken.

JACHTPLICHT

Na de Tweede Wereldoorlog veranderde het beeld van de jacht dat via *De Nederlandse Jager* werd uitgedragen. Steeds meer presenteerden de schrijvende jagers zich als deskundige wilbbeheerders: mannen met gevoel voor en kennis van de natuur die het jagen slechts als één middel (naast andere) zien om een verantwoord natuurbeheer te realiseren. De nieuwe koers vond zijn grondslag in de voorgeschiedenis van de Jachtwet van 1954, toen de KNJV door het ministeriele beleid gedwongen was haar wensen in overeenstemming te brengen met die der natuurbeschermings- en landbouworganisaties. Hierdoor bevatte de Jachtwet tenslotte regels die men in termen van 'jachtplicht' zou kunnen omschrijven. In deze wet werden jagers verplicht zorg te dragen voor een 'redelijke' wildstand.²⁶ Tevens werd de voorkoming en bestrijding van wildschade in handen gelegd van jachtaktehouders.²⁷ Het zou voortaan hun verantwoordelijkheid zijn dat bos en veld door wild bevolkt blijft, maar ook dat dit wild de boeren niet tot last wordt.

De jachtplicht sneed een aantal categorieën jagers de pas af die al geruime tijd aan kritiek van de jagerschite blootstonden, namelijk de machtiginghouders onder de boeren en de statusjagers uit de stad. Door jachtaktehouders te verplichten zelf maatregelen tegen wildschade te nemen kwamen boeren niet zonder meer in aanmerking voor een speciale machtiging. In plaats daarvan voorzag de Jachtwet in een schadeloosstelling van boeren via het Jachtfonds. Een tweede categorie die door de jachtplicht werd getroffen, waren de uit de stad afkomstige jagers. Het nemen van beheermaatregelen impliceerde dat jagers tijd en kennis in hun veld dienden te investeren, niet enkel geld. Hier tekende zich een trend af ten voordele van grondbezittende, grondgebruikende en op het platteland woonachtige jagers. Deze kringen, die zich kenmerkten door een hechte en langdurige binding met het jachtterrein, voldeden het meest aan de eisen van het moderne natuurbeheer.

Ondanks de beperkingen die de Jachtwet van 1954 aan de toegang tot de jacht stelde bleef het aantal jachtaktehouders groeien. De KNJV drong bij de overheid nadrukkelijker aan op strengere toegangscriteria. Met de jachtwetswijziging in 1977 werd deze wens gehonoreerd, er werd voor alle aankomende jachtaktehouders een jachtexamen verplicht gesteld. Sindsdien dient de aanvrager van een jachtakte een jachtdiploma te overleggen.²⁸ Dit besluit van de wetgever was voor een belangrijk deel te danken aan de inspanningen van de KNJV. Al sinds de Tweede Wereldoorlog leefde in deze vereniging de wens jagers in Nederland te onderwerpen aan een examen. In de jaren vijftig is op initiatief van een aantal vooraanstaande jagers en KNJV-leden de mogelijkheid tot het behalen van het 'Jagersbrevet' geboden. Deze eerste jachtcursus is later uitgemond in de jachtopleiding die door de KNJV is opgezet en in samenwerking met een particuliere onderwijsinstelling wordt verzorgd ter voorbereiding op het examen.²⁹ Sinds 1975 hebben circa twintigduizend cursisten de jachtopleiding al dan niet met goed gevolg doorlopen.³⁰ Het aandeel gediplomeerde jagers op het totaal aantal jachtaktehouders neemt toe. Onmiskenbaar komen hierin verwetenschappelijking en professionalisering van de jacht naar voren.

In KNJV-kring verwachtte men van de invoering van het jachtexamen een drempelverhoging voor met name statusjagers (DNJ 1968: 333). Al gauw bleek dat het examen een merkbaar effect op de aantalsontwikkeling in de jagerswereld had. In het jachtseizoen 1977/1978, het laatste voordat de nieuwe Jachtwet in werking trad, telde Nederland ruim 41.000 jachtaktehouders, in het daarop volgende seizoen nog slechts 38.000, een daling met zeven procent. In tegenstelling tot de veertig-hectare-regeling, die slechts in zeer beperkte mate een daling bewerkte, blijkt het jachtexamen een permanente drempel te vormen. Zoals de cijfers laten zien, zette de daling verder door. In 1983/1984 stonden er nog slechts 33 481 jagers geregistreerd, een daling met achten-procent ten opzichte van 1978. Sinds 1983 stagneert de aantalsontwikkeling.

Door het jachtexamen krijgen nieuwe categorieën jagers toegang tot de jacht. Sommige cursisten hebben meer kans van slagen dan anderen. Enige vertrouwdheid met de jacht en het hanteren van een geweer draagt bij aan een snelle en succesvolle afronding van de opleiding. Hoe beter een cursist voorbereid is, hoe meer hij in de gelegen-

heid is gedurende het cursusjaar in de praktijk te oefenen, des te groter is zijn kans van slagen. Veel jachtervaring maakt het volgen van de opleiding overbodig en stelt een kandidaat in staat om na een test van bekwaamheid meteen te worden toegelaten tot het examen. Het jacht-examen verlaagt de drempel voor degenen die met de jacht zijn opgegroeid. Wie door jagende familieleden in de gelegenheid wordt gesteld in hun gezelschap te jagen, profiteert het meest van de examenregeling. In combinatie met de eerder besproken factoren – het toenemende gebrek aan jachtvelden, de hoge jachthuursprijzen en de toenemende wettelijke beperkingen die met de jachtplicht gepaard gaan – heeft het jachtexamen veranderingsprocessen op gang gebracht die tot uitdrukking komen in de sociale compositie van de jagerswereld. Deze verandering, die zich ten voordele van op het platteland wonende jagers voltrekt, wil ik met de term ‘ruralisering’ aanduiden.³¹

3.5 RURALISERENDE TENDENSEN IN DE JAGERSWERELD SINDS 1977

LOKALE JAGERSVERENIGINGEN

Sinds de jaren zeventig is het voor stadse jagers moeilijker geworden hun huurcontracten te verlengen. Boeren en andere particuliere grondeigenaren geven er de voorkeur aan hun grond te laten bejagen door bekenden, familieleden, burens, dorpsgenoten of vrienden. De afkeer van vreemden en de voorkeur voor bevriende relaties is niet nieuw op het platteland. In *De Nederlandse Jager* schrijft iemand dat zakelijke of vriendschappelijke banden van oudsher doorslaggevend zijn bij de jachtverhuur, wat zich ook in de huurprijs doet voelen. Vreemden betalen daar een ‘acht- of tienvoud’ van (DNJ 1968: 333). In het verleden zijn veel kleine grondeigenaren gezwicht voor de bedragen die door de ‘geldadel’ werden geboden. Pas in de jaren zeventig is daar verandering in gekomen, wat onder meer te maken heeft met een stijging van de welvaart waardoor boeren de inkomsten uit de jacht niet meer nodig hebben. Overal in het land, en met name in de oostelijke provincies van Drenthe tot Zuid-Limburg, ontstonden lokale jagersverenigingen. Kenmerkend is dat zij uitsluitend toegankelijk zijn voor de inwoners van de gemeente waarin het jachtterrein gelegen

Al naar gelang de plaatselijke omstandigheden huurt een vereniging als rechtspersoon jachtterreinen bij particuliere grondeigenaren, de gemeente, de kerk of het rijk, die liefst het hele gemeenteterritorium omvatten. De huurprijzen blijven op die manier betrekkelijk laag. Soms is de jachthuurstelling bestemd voor een goed doel. In Limburg en Noord-Brabant bijvoorbeeld trof ik verenigingen aan die de jachthuurstelling aan de kerk, de harmonie of de brandweerdiensten toekomen. In Drenthe wordt de jacht door zogenaamde 'boermarken' aan (voornamelijk) lokale jagers verhuurd. Deze boermarken vormen een oud Drents instituut waarin het gemeenschappelijk gebruik van woeste gronden door de dorpsgemeenschap geregeld is (Buis 1985, dl 1 30-31). De opbrengst van de jachtverhuurstelling vloeit in de kas van het marktenbestuur, dat met behulp daarvan bijvoorbeeld projecten financiert die ten goede komen aan het plaatselijke natuurbeheer (DNJ 1988 578-579). Kenmerkend voor deze organisatievormen in het oosten van het land is dat jagers, grondeigenaren en -gebruikers met elkaar samenwerken waardoor tegenstellingen, zoals over wildschadekwedsties, gemakkelijker worden overbrugd. Vaak bestaan de plaatselijke jagersverenigingen uit kleine zelfstandige boeren, in andere gevallen uit de lokale middenstand, gemeente-ambtenaren, leraren. Ook al verschillen de verenigingen van elkaar in hun sociale compositie, steeds spannen zij zich in voor een goede verstandhouding met de boeren in de omstreken. Zo is het niet ongebruikelijk om de verhuurstellers en de landbouwers uit de omgeving te betrekken bij feesten die door de vereniging georganiseerd worden. Laten we het reilen en zeilen in een lokale jagersorganisatie eens nader bekijken.

In een Limburgse gemeente heeft de plaatselijke jachtvereniging het genot van de jacht op het gemeenteterritorium gehuurd, dat circa zevenhonderd hectare bos, akker- en weiland omvat. Tot de verhuurstellers behoren kleine grondeigenaren, onder wie veel tuinders, de Provincie en de gemeente zelf. De leden, negentien in totaal (van wie zes aspiranten die nog niet mogen meejagen), ontvangen van het verenigingsbestuur een vergunning 'ex-artikel-7-1b'. Lidmaatschap is slechts toegankelijk voor de inwoners van de gemeente.

In haar huidige vorm werd de vereniging in 1976 opgericht door de niet-jagende burgemeester. Aanleiding waren geruchten dat de 'heerjagers' van het nabijgelegen landgoed een oogje hadden laten vallen op

een aantrekkelijk perceel gemeentegrond. Waren zij in hun opzet geslaagd, dan was niet alleen een aantal 'kleine' jagers de jacht kwijt geraakt, maar waren ook de huurprijzen in de aangrenzende velden enorm gestegen. De dreiging die hiervan uitging was groot genoeg om de vier uit de gemeente afkomstige kleine jagers, de gemeentesecretaris, twee middenstanders en een leraar, tot samenwerking te bewegen. Een arts uit Maastricht, die een groot deel van de gemeentegronden gehuurd had, zag af van verlenging van zijn huurcontract toen hij van het initiatief van de burgemeester hoorde. Het weren van de heerjagers, zowel die van het landgoed als die uit de stad, wordt door de leden van de vereniging steeds met trots vermeld.

In het eerste jaar trokken de vier jagers met een aantal gasten en bijgestaan door onder hun mededorpelingen gerecruteerde drijvers, er iedere zaterdag op uit om een drijfjacht te houden. Dat bleek voor het wild funest te zijn, want in het daaropvolgende seizoen viel er nog maar weinig te jagen. Aldus besloten zij een beheerplan op te stellen zoals dit in *De Nederlandse Jager* werd aanbevolen. Dat tegen die tijd drie mededorpelingen hun jachtexamen behaalden en tot de vereniging toetraden kwam daarbij goed van pas. Ook de daaropvolgende jaren onderging de vereniging uitbreiding met gediplomeerde jagers uit de gemeente.

De jagers brachten hun veld in kaart, organiseerden wildtellingen en wezen rustgebieden aan die niet meer bejaagd mochten worden en waar wildakkers werden ingezaaid. Thans wordt er voor ieder jachtseizoen een rooster opgesteld waarop precies vermeld staat op welke dagen er op welke percelen gejaagd wordt, door hoeveel jagers dit zal gebeuren en hoeveel wild er maximaal buitgemaakt mag worden. Bovendien is het aantal gasten dat een jager per seizoen mag uitnodigen tot twee beperkt. Zo kan men op drijfjachten van deze vereniging zien dat een jager in de loop van de dag zijn geweer verruult voor een knuppel. Hij is zo 'fortuinlijk' geweest al snel het vastgestelde aantal te schieten en moet dan de rest van de dag als drijver fungeren.

Er is geen strikte scheiding tussen jagers en drijvers. Iedere jager is op een aantal jachtdagen, waarop hij volgens het rooster niet geacht wordt een geweer te dragen, verplicht te drijven. Er is trouwens geen gebrek aan gegadigden voor deze taak. Jonge mannen uit de gemeente die met de jachtcursus bezig zijn, willen maar al te graag als drijver bij de jacht betrokken raken. De vraag is zo groot dat de vereniging een

wachtlijst voor aspiranten heeft ingevoerd Momenteel heeft zij zes 'jonge' jagers in haar gelederen opgenomen. Twee van hen worden vooral belast met de wildschadebestrijding en het kort houden van roofwild. Hiervoor hebben zij een 'schadelijk-wild-akte' gekregen. De andere vier moeten zich voorlopig nog tevreden stellen met taken waarvoor geen geweer nodig is Zij worden pas volledig lid als een van de zittende leden de vereniging verlaat, want uitbreiding van het aantal jagers wordt niet in overweging genomen.

De lokale jagersverenigingen vertonen een trek die al in het vorige hoofdstuk in verband met de combinatievorming is geconstateerd, namelijk een hoge mate van sociale homogeniteit Jagers sluiten zich bij voorkeur met sociaal gelijken aan, zodat er wel sociale verschillen bestaan tussen combinaties en verenigingen, maar zelden daarbinnen. Het is opvallend dat tot de orale traditie van veel lokale jagersverenigingen het verhaal behoort hoe men 'de heren' of een 'bekende Nederlander' van het jachtterrein verdreven heeft. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de oorsprong van deze organisaties vaak is gelegen in afspraken tussen kleine grondeigenaren om hun veld niet aan derden te verhuren. De leden van de meeste mij bekende verenigingen zijn afkomstig uit de niet-agrarische middengroeperingen, met name kleine ondernemers, winkeliers, leraren alsmede gepensioneerden en arbeidsongeschikt verklaarde personen Het gaat hierbij om mannen die over veel vrije tijd beschikken of op zijn minst flexibel hun tijd kunnen indelen, dit in tegenstelling tot kantoorpersoneel en loonarbeiders die wij dan ook weinig in deze kring aantreffen. Met het oog op het zelf ter hand genomen wildbeheer gaat vrije tijd een steeds belangrijker selectie criterium vormen in de toegang tot de jacht. 'Plezierjagers' in de strikte betekenis van het woord, dat wil zeggen jagers die zich slechts tijdens het jachtseizoen op de afgesproken jachtdagen in het veld laten zien, raken uit de mode. De nieuwe organisaties onderscheiden zich van de meer gebruikelijke combinaties niet alleen doordat hun leden in de nabijheid van hun jachtveld wonen, maar ook doordat zij een nauwe binding hebben met de grond die zij bejagen

WILDBEHIERENHEDEN

Plannen om door de aansluiting van jachtvelden tot grotere eenheden te komen, leven al langer zowel bij de KNJV als bij de overheid;

denk aan de discussie over jachtschappen in de jaren dertig en veertig en tijdens de voorbereiding van de Jachtwet 1954. In de jaren zeventig werd de noodzaak om door middel van terreinsamenvoeging jachtgelegenheid te behouden bijzonder urgent. Niet alleen nam het verlies van gronden door infrastructurele ontwikkelingen toe, maar ook kondigden sommige overheids- en natuurbeschermingsinstanties op hun terreinen een jachtbeperking af of stelden ze zelfs een jachtverbod in. Met de jachtwetwijziging in 1977 heeft de overheid initiatieven ontwikkeld om jachtvelden tot grotere verbanden aaneen te sluiten. Hiervoor kwam de term 'wildbeheereenheid' in zwang (Kramer 1983: 44).

De door de overheid voorgestane organisatievorm voorzag in een juridische eenwording. Dit betekende de inbreng van individuele jachtvelden in een groter geheel. De jagers stonden in dat geval hun status als jachthouder aan het bestuur van de wildbeheereenheid af en kregen een vergunning op basis van artikel-7-1b. De jachthuur diende te worden betaald aan het bestuur, dat de contacten met de verhuurders onderhield. De door de overheid geïnitieerde wildbeheereenheden dienden zich in de eerste plaats op een goed faunabeheer te richten. Het jagen zou deel uitmaken van het faunabeheer, maar geen prioriteit hebben. Om wildbeheereenheden voor jagers aantrekkelijk te maken, stelde de wetgever een verlenging van de huurovereenkomst tot twaalf jaar in het vooruitzicht, een verdubbeling van de termijn die wettelijk was voorgeschreven.

Dit initiatief sloot aan bij reeds bestaande samenwerkingsverbanden van jagers zoals de lokale jagersverenigingen. Jagers echter bleken het nieuwe model weinig te waarderen. Alhoewel deze organisatievorm niet essentieel verschilde van de particuliere initiatieven, vormden het verlies van de zelfstandigheid van individuele jagers, de schaalvergroting en formalisering een steen des aanstoots. Een groot probleem leverde de inbreng van jachtvelden op. Jagers hechtten aan het jachthouderschap omdat deze positie hen in staat stelde te beslissen aan wie zij eventueel een vergunning verstrekten en hoe zij hun jacht organiseerden. Een jachthouder is vaak omschreven als 'koning in eigen rijkje'. Aansluiting bij een groter geheel betekende verlies van deze positie. Alhoewel dit ook voor de lokale jagersverenigingen gold, verschilden de relaties daarbinnen aanzienlijk van die van de nieuwe wildbeheereenheden. Bij oprichting van deze laatste stond niet de sociale band tussen de jagers voorop en was niet een plattelandsgemeente de organi-

satie-eenheid Een wildbeheereenheid diende een ecologisch geheel, dus een biotoop³² te vormen In veel gevallen betekende dit schaalvergroting, aangezien een biotoop enkele duizenden hectare kon omvatten Het ledenbestand van een dergelijke wildbeheereenheid is dan niet alleen groot, maar ook sociaal heterogeen kleine en grote jagers, plattelands- en stadse jagers, boeren en vertegenwoordigers van overheid en natuurbeschermingsinstanties bogen zich gezamenlijk over de organisatie van de jacht Omdat de belangen van deze groeperingen nogal uiteenliepen, liet de samenwerking vaak te wensen over Dit kon tot wrijving en misverstanden leiden

Met de oprichting van wildbeheereenheden ging een verregaande institutionalisering gepaard statuten en een huishoudelijk reglement, geformaliseerd overleg, vergaderingen en notulen gingen deel uitmaken van het jachtbedrijf De in de opinie van jagers toch al vergaande overheidscontrole werd zo nog versterkt, temeer daar overheidsambtenaren nauw bij oprichting en bestuur van deze wildbeheereenheden waren betrokken De jagers voelden zich op de vingers gekeken

Het initiatief van de overheid vond in de KNJV een pleitbezorger (DNJ 1978 474) De vereniging maakte echter een aantal wensen kenbaar die tot een andere opzet van wildbeheereenheden zouden leiden Zij ontwierp een alternatief model (met verschillende varianten) dat zich hierin onderscheidde dat de jacht prioriteit kreeg boven andere doelstellingen en de jachthouder in het bezit bleef van het jachtgenot Ongetwijfeld is samenwerking op deze basis voor jagers aantrekkelijker omdat deze hun zelfstandigheid handhaaft Een nadeel is echter dat het KNJV-model minder sancties heeft om het naleven van de regels af te dwingen De wildbeheereenheden die onder haar toezicht ontstaan, berusten op vrijwillige en betrekkelijk vrijblijvende samenwerking tussen jachthouders van aangrenzende jachtvelden Hierbij blijven de combinaties en jagersverenigingen voortbestaan en met hen de aanwezige sociale scheidslijnen De samenwerking in groter verband doet niets af aan de wens met 'gelijkgestemden' te jagen Doordat binnen deze wildbeheereenheden de beslotenheid van de afzonderlijke jachtgezelschappen gerespecteerd wordt, heeft deze constructie bij jagers meer kans van slagen dan het overheidsmodel Sinds 1978 zijn er bij het bureau van de KNJV honderdvijfentwintig wildbeheereenheden ingeschreven (DNJ 1987 284) De voordelen die voor jagers verbonden zijn aan de toetreding tot wildbeheereenheden blijven niet beperkt tot een

langere jachthuurperiode, maar strekken zich uit tot subsidiering van wildbeheermaatregelen door het Jachtfonds

De inspanningen van de KNJV om jagers te bewegen zich te organiseren, moeten voor een deel in het licht van de overheidsinitiatieven op dat terrein gezien worden, maar voor een deel ook in de toename van het aantal lokale jagersverenigingen. De vijandigheid die deze verbonden vaak aan de dag leggen tegen de jagerselite, kan niet de goedkeuring van de leidende figuren in de KNJV wegdragen. Bovendien onttrekken veel lokale verenigingen zich aan de invloed van de overkoepelende belangenorganisatie. Aangezien de 'nauwe binding met het veld' ook voor de door haar gepropageerde wildbeheereenheden een sleutelbegrip vormt, profiteren hiervan vooral op het platteland woonachtige jagers. Dit betekent echter geen uitsluiting van de (rurale) elite, wat voor verschillende boerjagers onder mijn informanten aanleiding is zich tegen de wildbeheereenheden uit te spreken.³³

Voor de KNJV zijn wildbeheereenheden een belangrijke strategie gaan vormen om haar machtspositie te versterken. De diensten die de Jagersvereniging ten behoeve van wildbeheereenheden biedt werkt ledenbinding in de hand.³⁴ Dit kan bovendien bijdragen tot verhoging van het ledental, omdat de niet-KNVJ-leden die zich bij wildbeheereenheden aansluiten voor de ledenwerving bereikbaar worden. De decentraliserende tendensen die in de wildbeheereenheden aanwezig zijn – ze zouden zich immers tot gesprekspartners van de overheid kunnen ontwikkelen, waardoor de KNJV als intermediair overbodig zou worden – worden in de kiem gesmoord. Dankzij haar expertise met betrekking tot de juridische, financiële en bestuurlijke aspecten bij de oprichting en het management van wildbeheereenheden wenden veel jagers zich thans tot de KNJV voor advies en hulp bij het papierwerk. Zo blijft de KNJV een belangrijke schakel tussen jagers en overheid.

GEPRIVATISEERD TERREINBEHEER

De nieuwe vormen van terreinbeheer zoals die ten uitvoer worden gebracht door de met de KNJV geassocieerde Stichting Behoud Natuur en Leefmilieu (SBNL), onderstrepen de betekenis die aan de binding met het veld wordt toegekend. Toen aan het eind van de jaren zeventig Natuurmonumenten haar jachtbeleid ten nadele van jagers wijzigde (*Argus* 1980, nr. 2/3: 36) en het ministerie van CRM steeds vaker overging tot de instelling van natuurreservaten waarin de jacht aan

banden gelegd was, vreesde men in KNJV-kring voor de toekomst van de jacht (DNJ 1985 374). Tegen deze achtergrond kwam uit het KNJV-bestuur het initiatief voort zelf tot terreinaankopen over te gaan. Op de terreinen wilde men een vorm van natuurbeheer ontwikkelen waarin ook voor de jacht en andere vormen van natuurgebruik ruimte zou zijn. Om dit te realiseren koos men voor een stichting die voor een belangrijk deel gedragen werd door vooraanstaande figuren uit de KNJV, maar die zelfstandig zou opereren. In 1980 werd de SBNL officieel opgericht (DNJ 1981 310). *De Nederlandse Jager* was het medium bij uitstek om donateurs te werven en jaarverslagen en nieuwe aankopen te publiceren. Zoals uit dit blad viel op te maken werd dit initiatief door KNJV-leden toegejuicht en ontving de stichting vele donaties en legaten uit jagerskring. In zeven jaar steeg het donateursbestand naar vierduizend en groeide het grondbezit van deze stichting tot ruim 250 hectare (*Inzicht in Natuur* 1988 3). Daarnaast nam zij in 1986 het beheer over circa 500 hectare 'geadopteerde' gronden voor haar rekening (DNJ-bijlage 1986 8).

Het beleid van de stichting berust op het principe van 'rentmeesterschap' degenen die van de natuur gebruik maken, hetzij door middel van jacht en visserij, hetzij door houttoegst, hebben de verplichting tot goed beheer. De SBNL koopt terreinen van slechts enkele hectares. Deze terreinen bestaan uit waardevolle landschapselementen, zoals houtwallen, oeverpercelen, en bosjes waar het wild dekking en voedsel vindt. Deze percelen kunnen bejaagbaar worden gemaakt door ze bijvoorbeeld toe te voegen aan aangrenzende jachtvelden. Het beheer komt voor rekening van vrijwilligers, zoals de leden van een naburige combinatie of wilddbeheereenheid. De stichting wil een particulier natuurbeheer realiseren, gebaseerd op inbreng en zelfwerkzaamheid van mensen die zich als jager, land- of bosbouwer, visser en beheerder van landgoederen bij de natuur betrokken voelen (DNJ 1985 374, 1986 253). Het toekomstige natuurbeheer zou voorrang geven aan de 'gebruikers van de groene ruimte', zoals deze groepering in kringen van de SBNL en KNJV wordt genoemd. De toegang tot de jacht en het natuurbeheer op deze terreinen wordt overwegend beperkt tot mannen met een rurale achtergrond. Aan de ene kant ondergaat het particuliere grondbezit hiermee een herwaardering. De stichting spant zich in voor meer armslag voor grondeigenaren om een bijdrage te leveren aan het behoud van natuurwaarden (DNJ 1986 253). Zij vertegen-

woordigt dan ook de belangen van een groepering in onze samenleving die in deze eeuw een aanzienlijk machtsverlies geleden heeft, doch in de jagerswereld een vooraanstaande rol is blijven spelen. Aan de andere kant biedt zij jongeren, al dan niet jagers, de kans om ervaring op te doen in het wild- en natuurbeheer (DNJ 1987: 168).³⁵

3.6 DL BINDING MET DE GROND

De geschiedenis van de (Koninklijke) Nederlandse Jagersvereniging kan niet los worden gezien van de relaties die de geletterde jagerselite heeft onderhouden met andere jagende groeperingen aan de ene en de overheid aan de andere kant. Dankzij haar rol als intermediair heeft zij haar dominante positie in de jagerswereld kunnen vestigen en tot op heden kunnen handhaven, waarbij organisatie en communicatie belangrijke machtsbronnen waren. In de loop van dit proces veranderden niet alleen de machtsverhoudingen tussen jagerswereld en overheid, maar ook tussen verschillende categorieën jagers waardoor tenslotte ook het karakter van de jagerselite zich wijzigde. De toegang tot jachtterreinen is steeds de voornaamste preoccupatie van de jagerselite geweest. De 'binding met de grond' is een sleutelbegrip dat inzicht verschaft in de wijze waarop de elkaar doorkruisende en overlappende relaties tussen overheid, Jagersvereniging en achterban in deze eeuw gestalte gekregen hebben.

In het grondbezitsethos komt de binding tussen jagers en het platteland tot uitdrukking. Zowel als grondbezitter als als huurder van een jachtterrein is een jager gedwongen te handelen in overleg met de gebruiker(s) van de grond. De relatie tussen jagers en boeren kenmerkt zich door wederzijdse afhankelijkheden. In de loop van deze eeuw is de machtsbalans ten voordele van de plattelandsbevolking verschoven. Grondbezit werd geassocieerd met 'vrijheid' en 'autonomie' aan de ene en 'goed rentmeesterschap' aan de andere kant. Grondbezit was een 'aristocratische' notie met een 'burgerlijke' inslag. Macht, vrijheid en autonomie maakten daarvan deel uit. Alleen wie grond bezat was, althans in het zelfbeeld van grondbezittende kringen, een volwaardig lid van de samenleving, een 'vrij' man, autonoom, 'koning in zijn rijkje', gerechtigd wapens te dragen en de jacht uit te oefenen. Als 'koning in zijn rijkje' had een grondbezitter evenwel plichten. Deze

kwamen tot uiting in de notie 'goed rentmeesterschap' die ervan uitging dat mensen slechts beheerders en geen eigenaars van aardse goederen waren, en als zodanig de plicht hadden voor alles wat zij wegnamen ook iets terug te geven. Deze ideologie heeft paternalistische trekken. Grondeigenaars zagen zichzelf als 'patroon', beschermers van het hun door God toevertrouwde bezit. In dit licht bezien wordt duidelijk waarom ideeën omtrent natuurbeschoud en -beheer met name onder de grondbezittende elite zoveel respons kregen.

Tot diep in de negentiende eeuw was het bezit van grond een belangrijke machtsbron op nationaal en lokaal niveau. Alleen gegoeëden hadden politiek zeggenschap en konden daardoor invloed uitoefenen op land- en bezitslozen die stemrecht noch deel aan het bestuur hadden (Verrips-Roukens 1982: 195). In de tweede helft van de vorige eeuw kwam daar verandering in, mede door de toenemende commercialisering van de landbouw. Grootgrondbezitters, pachters en kleine zelfstandige boeren werden meer dan ooit betrokken bij een wereldwijd marktsysteem (ibid.: 196). De afhankelijkheid daarvan deed zich voelen, toen de landbouw omstreeks 1875 geteisterd werd door de grootste crisis sinds de middeleeuwen (Noordam 1987: 257). De agrarische depressie betekende een onmiddellijke bedreiging voor degenen die voor hun inkomen en status van de landbouw afhankelijk waren, zoals vele adellijke grootgrondbezitters. De Nederlandse regering zag zich genoodzaakt protectionistische maatregelen te nemen ten behoeve van de landbouw. Dat landbouwbelangen in de Jachtwet van 1923 prioriteit kregen moet in dit licht worden gezien.

De landbouwcrisis heeft ingrijpende gevolgen gehad voor de aard van de sociale bindingen op het platteland. Het idee dat er een 'natuurlijke' orde zou zijn waarin mensen ongelijke taken, rechten en plichten toebedeeld kregen, werd door steeds minder mensen geaccepteerd (Quispel 1987: 353). Rond de eeuwwisseling stelde de overheid allerlei pogingen in het werk om haar greep op de samenleving te versterken en sociaal-economische, politieke en culturele verschillen te overbruggen (De Hen 1985: 17, Knippenberg & De Pater 1988: passim). Een uitvloeisel daarvan vormde de 'ont-privilegering' van de toegang tot de jacht.

Al konden adel en grootgrondbezitters, ondanks de verslechtering van hun economische positie, door behoud van hun politieke machtsposities een toonaangevende rol blijven spelen, na de Eerste Wereld-

oorlog veranderde dit ingrijpend. Velen zagen het uitbreken en het verloop van de oorlog als een faillissement van de traditionele, door deze groepen beheerste politieke orde. Op politiek gebied deden zich democratiseringsprocessen voor die de traditionele machtsstructuren definitief deden verdwijnen. Groeperingen die in de negentiende-eeuwse nationale politiek een belangrijke rol hadden gespeeld, verdwenen geleidelijk van het parlementaire toneel (Verrips-Roukens 1982: 84-85, Daalder 1985: 311-312).

Deze ontwikkelingen bedreigden de positie van de jagerselite. Het machtsverlies in de politieke arena had gevolgen voor de mate waarin de elite invloed kon uitoefenen op wetswijzigingen en het Haagse jachtbeleid. Om zich van enige invloed te verzekeren moest zij het politieke spel volgens de nieuwe democratische regels leren spelen. Vandaar dat de jagerselite overging tot organisatie. Dit betekende evenwel dat zij afstand moest doen van haar beslotenheid en andere categorieën jagers in haar kring moest toelaten. We hebben gezien dat de tegenstrijdige belangen – de wens de exclusiviteit te bewaren en tevens het streven meer acceptatie als jager te krijgen – voor een deel werden opgelost door gedurende de eerste helft van deze eeuw twee verenigingen te handhaven: één exclusieve, Nimrod, en één die een betrekkelijk democratische structuur kende en algemeen toegankelijk was voor allerlei categorieën jagers, de Nederlandsche Jagersvereniging. Het bleef echter bij een democratisering van bovenaf. Het bestuur van de Nederlandsche Jagersvereniging kreeg geen *feed-back* vanuit zijn basis en stelde dit ook niet op prijs. De schijnbare openheid van de jagerselite naar andere jagende groeperingen diende een beperkt doel, namelijk de bescherming van het grondbezit als toegangscriterium voor de jacht. Er was geen sprake van integratie van andere categorieën jagers. Het hoeft dan ook geen verwondering te wekken dat de Nederlandsche Jagersvereniging geen echte achterban had.

Eén categorie die de oude elite veel zorgen baarde, waren jagers met een stedelijke achtergrond, die zij met 'heerjager van dit soort' en 'statusjager' aanduidde. In de eerste helft van deze eeuw nam hun aantal in de jagerswereld aanzienlijk toe. Dit weerspiegelde de opkomst van nieuwe invloedrijke groeperingen binnen de burgerij in de negentiende eeuw en hun sterke getalsmatige groei in de Nederlandse samenleving (Quispel 1987: 365-366). De oude jagerselite was tegen de op gang komende stroom van stadse jagers gekant. De groei van ste-

den en de 'ontdekking' van het plattelandsleven door welvarende stedelingen werd door grootgrondbezitters als hinderlijk ervaren (Verrips-Roukens 1982: 85). Zij noemden dit verschijnsel de 'kolonisatie' van het platteland. Het hoeft dan ook geen verwondering te wekken dat grondbezittende kringen zich zowel tegen de heerlijke jachtrechten als tegen het vergunningstelsel keerden, maar daarentegen de koppeling van het jachtgenot aan grondbezit en tevens een minimum-grootte van jachtvelden bepleitten. Voor zover aan deze wensen toegevoet gekomen zou worden, zou de toegang tot de jacht voor een belangrijk deel beperkt worden tot hun eigen kring.

De waarden die met het grondbezit samenhangen, vonden in de tweede helft van deze eeuw ingang in de Jachtwet. De criteria die met het 'goede rentmeesterschap' werden geassocieerd, zoals de minimum-grootte van het jachtveld, jachtplicht en gediplomeerde deskundigheid, ontpopten zich in de loop van de laatste decennia tot protectionistische maatregelen die de toegang tot de jachtvelden beperkten en een aanhoudende stagnatie van het aantal jachttakthouders teweegbrachten. Al was het bestuur van de KNJV niet meer uitsluitend in handen van grondbezittende kringen, hun waarden bleven toch een stempel drukken op het beleid.

Zoals we in het vorige hoofdstuk hebben gezien, kenmerkte de naoorlogse jagerswereld zich door toenemende differentiatie. De KNJV spande zich in voor integratie van de verschillende onder haar hoede vallende categorieën. Eén strategie om dit te realiseren was democratisering van haar bestuur. Daarachter ging het streven schuil om een belangenvereniging van gewicht te worden. Professionalisering van de staf, verwetenschappelijking van de kennis, internationalisering van de contacten en uitbreiding van het dienstenaanbod waren uitingen daarvan, net als de deelname aan geïnstitutionaliseerd overleg met overheidsorganen. Naarmate de overheid en in haar kielzog de KNJV meer invloed gingen uitoefenen op het doen en laten van individuele jagers, eisten die inspraak in het besluitvormingsproces. Dit resulteerde voor een deel in een groeiend ledenbestand van de KNJV. De denkende en schrijvende jagerselite onderging hierdoor veranderingen. In haar gelederen drongen jagers door met een academische scholing en deels met een stedelijke achtergrond. Daarnaast, los van de gebureaucratiseerde vereniging, ontstonden er belangengroeperingen op dorps- en gemeenteniveau, de lokale jagersverenigingen. Die hadden andere

ideeën omtrent de op hoger niveau genomen besluiten en trachtten deze tegen te houden of om te buigen. Deze nieuwe solidariteit groeide tussen jagers uit de rurale midden- en lagere klassen. De lokale jagersverenigingen, gekenmerkt door sociale homogeniteit en beslotenheid, keerden zich tegen de onpersoonlijke bestuursinstanties waaronder zij zowel de overheid als de KNJV begrepen.

De KNJV, die zich bewust was van het gevaar dat in deze ontwikkeling voor haar machtspositie schuilde, trachtte dit integratieconflict te overbruggen. Hierbij maakte ze gebruik van strategieën die gebaseerd waren op de waarden van het grondbezit, namelijk autonomie en goed rentmeesterschap. Deze waarden bleken ook te leven onder de nieuwe categorieën jagers. De wilbbeheereenheden, in de door de Jagersvereniging voorgestane vorm, respecteren de voorkeur van jagers om met gelijkgestemden in besloten kring te jagen. De jagerswereld als geheel is dan wel sociaal heterogeen, doch per organisatie-eenheid relatief homogeen. Van een 'nivellering' van de jagerswereld kan daarom geen sprake zijn.

Het integratieconflict dat zich thans in de jagerswereld voordoet, kan niet verhullen dat de oude grondbezittende elite en de nieuwe plattelandsjagers dezelfde waarden delen. Het bindende element is de 'binding met het veld' en de patroniserende houding ten aanzien van de natuur. Wanneer jagers zich verzetten tegen de associatie met elite, dan hebben zij een elite voor ogen waarmee zij inderdaad weinig gemeen hebben, namelijk de geprivilegieerde adel van welken en stedelijke 'kapitalisten'. De daling van het aantal jachtaktehouders sinds 1977 en de stagnatie van het ledental van de KNJV zijn niet strijdig met het streven naar democratisering. Deze is niet gelogen in een verdere groei van het aantal jagers, maar in de heterogeniteit van de jagerswereld, waarvan thans mensen uit verschillende sociale milieus deel uitmaken. De hedendaagse jagerswereld vormt een 'groene elite' die haar identiteit ontleent aan de toegang tot de grond en aan gediplomeerde deskundigheid. De toenemende druk waaraan de hedendaagse jagerswereld zowel van binnen als van buiten is blootgesteld heeft de jacht niet doen verdwijnen. Veeleer zijn jagers daaruit beter georganiseerd, verwetenschappelijkt en geprofessionaliseerd te voorschijn gekomen. Welke invloed deze accentverschuiving gehad heeft op andere met de jagerswereld geassocieerde groeperingen, zoals jachtopzichters en stroopers, zal in de volgende hoofdstukken worden behandeld.

Jachtopzichers

4.1. INLEIDING

In veler ogen zijn jachtopzichers een anachronisme. Deze beroeps-categorie wordt vaak geassocieerd met de 'oude koddebeier', een 'nog-al heerszuchtig persoon, ietwat bruut en zeldzaam . . . een man met een lange baard, gewapend met een knots van een knuppel' (DNJ 1961 514-515) ¹ Deze beeldvorming lijkt de problematische positie van jachtopzichers in de jagerswereld te weerspiegelen. Zoals een vertegenwoordiger van de Nederlandse Vereniging van Jachtopzichers tegen me zei, is het jachtopzicherschap een uitstervend beroep. Naar schatting zijn er nog slechts driehonderd particuliere jachtopzichers met een volledige dienstbetrekking, een zelfde aantal zou een deeltijd-baan hebben (Kruyt e a. 1987: 27). Dit getal verschilt nauwelijks van het ledental van de jachtopzichersvereniging in de eerste jaren na haar oprichting aan het begin van deze eeuw. In 1915 telde zij ongeveer vijfhonderd leden-jachtopzichers, het totale aantal jachtopzichers werd toen op drieduizend geschat (DNJ 1911, nr. 51). Deze ontwikkeling houdt geen gelijke tred met de groei van het aantal jachtaktehouders. Terwijl aan het begin van deze eeuw de verhouding jachtopzichers/jagers ongeveer één op twee bedroeg, is die in de jaren tachtig verlaagd naar één jachtopzichter op 28 jagers ² Jachtopzichers lijken nog slechts een marginale rol in de jagerswereld te spelen.

Daar staat tegenover dat jachtopzichers er een ander beeld van hun beroepsstatus op nahouden, een beeld dat haaks staat op hun feitelijke positie. Mijn informanten uit het jachttoezicht zijn zich bewust van het lage maatschappelijke aanzien van hun beroep, niettemin benadrukken zij geen spijt te hebben van hun beroepskeuze. Integendeel, de meesten zijn van mening 'de mooiste baan te hebben die er is'. Zij voelen zich een 'vrij man', 'koning in hun rijkje', 'vrije ondernemer', en kijken meewarig neer op mannen die 'hun leven in de fabriek of op kantoor moeten slijten'.

Dit contrast tussen beeldvorming omtrent en zelfbeeld van een beroepscategorie is ook door andere onderzoekers geconstateerd (zie Verrips 1987: 251). Hier dringt zich de vraag op in hoeverre dit contrast samenhangt met de marginale positie die jachtopzichters in de jagerswereld innemen. In het verlengde hiervan wil ik nagaan in hoeverre jachtopzichters pogingen hebben gedaan om een volwaardig lidmaatschap in de jagerswereld te verkrijgen, van welke strategieën zij daarbij gebruik gemaakt hebben, en hoe deze strategieën aansluiten bij de centrale waarden van de jagerswereld, met name de binding met de grond. Ten slotte zal ik aandacht besteden aan de vraag waarom steeds minder jagers gebruik maken van de betaalde hulp van deze specialisten in het jachttoezicht.

4.2. DE KODDEBLIER HLT JACHTTOEZICHT ROND 1900

Rond de eeuwwisseling trof men onder jachtopzichters de meest uiteenlopende lieden aan. De aard van hun dienstverband verschilde al naar gelang de binding tussen hun broodheer en zijn jachtveld. Onder heerjagers was het vanouds gebruikelijk helpers te belasten met het toezicht op hun jachtterreinen. Dit gebeurde voor een deel omdat de jacht hen bijzonder ter harte ging, maar voor een deel ook omdat men zich in deze sociale kringen met personeel placht te omringen. De jacht vormde hierop geen uitzondering. Heerjagers die op basis van vergunningen soms hier soms daar in het land jaagden en er geen eigen jachtveld op nahielden, lieten zich op hun jachttochten vaak vergezellen door steeds wisselende helpers, polsdragers geheten. De polsdragers werden doorgaans ter plekke gerecruteerd onder de lokale bevolking. Hun beloning beperkte zich tot een fooi, soms een stuk wild, en verder bestonden er geen verplichtingen tussen jager en helper. Op publieke jachtterreinen werd geen toezicht gehouden op stropen. De rijksveldwachters, die formeel met deze taak belast waren, hadden wel beter te doen dan bij nacht en ontij terreinen te bewaken die door steeds wisselende heerjagers en de lokale bevolking intensief naar wild afgezocht werden. Anders was het gesteld met particuliere jachtvelden en de terreinen waarop heerlijke rechten gevestigd waren. De eigenaren hiervan, leden van de adel of grootgrondbezitters, wezen vaak een of zelfs meerdere personen aan om stropers te weren.

Heerjagers waren vaak absenteïstisch. Bovendien leefden landadel en grootgrondbezitters rond de eeuwwisseling niet permanent op hun bezittingen (Verrips-Roukens 1982: 77, Kuiper 1988: 23 e.v.). Zij bezaten dikwijls verschillende jachtterreinen verspreid over het gehele land. Meer nog dan op hun landgoed verblijvende jagers hadden absenteïstische 'heren' personeel nodig dat bij hun afwezigheid hun belangen in het jachtveld beschermde. Bij voorkeur kozen zij hiervoor personen uit die niet alleen met de lokatie vertrouwd waren, maar ook met de lokale bevolking goed overweg konden. Het lag voor de hand dat mannen die afkomstig waren uit de strek waar het veld gelegen was hiervoor het meest geschikt waren. Doordat hun baas, toen jacht-heer geheten, slechts aanwezig was als hij wenste te jagen, waren jacht-opzichters 'koning in hun rijkje' (DNJ 1961: 514-515) – zo althans zagen de heerjagers het. Hoe meer stropers zij pakten, hoe groter hun naam als listig jachtopzichter. Jachtheren letten bij de aanstelling van een jachtopzichter vooral op onverschrokkenheid en fysieke kracht.³ De scheidslijn tussen jachtopzichter en stroper was toen vaag, en dat droeg niet bij tot een goede reputatie van de opzichters. Er was nog geen sprake van een jachtopzichterskorps, en jachtopzichter was nog geen professie. Door hun broodheren werden jachtopzichters als manusje-van-alles beschouwd. Dit blijkt onder meer uit advertenties in *De Nederlandse Jager* van het begin van deze eeuw, waarin sollicitanten ook gevraagd werd andere werkzaamheden te verrichten, zoals die van tuinman.⁴

Het loon van de toezichthouders liet vaak te wensen over. Zoals uit advertenties in *De Nederlandse Jager* blijkt, schommelde het loon van jachtopzichters rond de eeuwwisseling tussen de 300 en 500 gulden op jaarbasis, wat ongeveer overeenkwam met het loon van industriearbeiders.⁵ Hoe laag dit was wordt pas duidelijk wanneer men zich realiseert dat in die tijd een tweedehands jachtgeweer 125 gulden kostte, en een voor de jacht afgerichte rashond 150 gulden.⁶ Veel jachtopzichters konden van hun loon dan ook niet rondkomen en waren genoodzaakt aanvullende bronnen van inkomsten te vinden. Niet zeldzaam was het verschijnsel boer-jachtopzichter: een grootgrondbezitter belastte een pachter tevens met de veldbewaking (DNJ 1984: 31-32). Soms ontvingen jachtopzichters van hun jacht-heer een dienstwoning met een lapje grond om in hun eigen levensonderhoud te voorzien. Omdat men vroeger slechts gedurende het broedseizoen toezicht hield, bleef

er ruimte voor nevenactiviteiten (DNJ 1987 45-46) De verdenking van stropery was inherent aan deze dubbele functie, temeer daar met de verkoop van wild een aardig centje te verdienen viel

4 3 DE WILDSCHUT⁷ IN DE EERSTE HELFT VAN DE ZIEFTE EEUW

In de eerste twee decennia van deze eeuw veranderde de recruiteringsstrategie voor jachtopzichters In de jaren twintig werd er in *De Nederlandse Jager* steeds nadrukkelijker op aangedrongen geen boerenjongens en ex-stroppers in dienst te nemen, maar een toekomstige jachtopzichter te zoeken onder drijvers, poldragers of – de beste strategie – onder de zoons van jachtopzichters (DNJ 1920 489-490) Vooral de laatste categorie, aldus stemmen in *De Nederlandse Jager*, brengt niet alleen liefde voor het vak mee, maar ook enige kennis van zaken Deze aanbeveling werd opgevolgd door heerjagers Zo zijn de meeste jachtopzichters van middelbare en oudere leeftijd in mijn informantenkring afkomstig uit een jachtopzichtersgeslacht Met de recruitering veranderde ook de plaatsing van jachtopzichters Steeds vaker werden zij tewerkgesteld op lokaties waar zij niet geboren en getogen waren Dit had verstrekkende gevolgen voor zowel de relatie tussen jachtopzichter en jachtheer, als tussen jachtopzichter en lokale gemeenschap Voor de jachtheer had dit voordelen Een jachtopzichter uit een andere lokatie was niet vertrouwd genoeg met de lokale bevolking om stropery door de vingers te zien Hij verkeerde meestal in een geïsoleerde positie, waardoor zijn afhankelijkheid van de jachtheer groot was Het streven zich van een goede relatie met zijn baas te verzekeren, resulteerde doorgaans in een harde aanpak van de stropery en in een grote inzet voor de belangen van zijn broodheer in het algemeen

In de eerste helft van deze eeuw deden zich veranderingen voor op het terrein van de jacht, die niet zonder gevolgen bleven voor de positie van jachtopzichters Aan de ene kant ging het om sociale veranderingen, waardoor jacht om statusoverwegingen in opmars kwam Zoals we in eerdere hoofdstukken hebben gezien nam het aantal uit de stad afkomstige jagers vooral in de jaren dertig aanzienlijk toe Daarmee ging een groeiende populariteit van gezelschapsjachten gepaard, vooral fazantedrijfjachten Aan de andere kant hadden de veranderingen te maken met de op handen zijnde jachtwetwijziging en de daar-

Wildschut en jachtheer in de jaren vijftig
(met toestemming van P. van der Hoogen)

mee gepaard gaande afschaffing van heerlijke jachtrechten in 1923. Hierdoor en door het vergunningenstelsel raakten jachtterreinen versnipperd en groeide tevens het aantal jagers. De wildstand ging achteruit, terwijl het succes van de steeds populairder wordende drijfjachten juist van de aanwezigheid van veel wild afhankelijk was (DNJ 1950: 599-600).

Voor jachtopzichters kwamen deze ontwikkelingen neer op een taakverzwaring. Voor drijfjachten moest er voldoende wild zijn, geconcentreerd op de percelen waar het wild gedreven werd. Vooral fazanten bezorgden een jachtopzichter veel werk, omdat een deel van de stand gefokt en uitgezet, en vervolgens tegen roofwild beschermd moest worden. Voorts vereisten gezelschapsjachten organisatorisch talent en sociale vaardigheden om de aanwezige jagers een plezierige jacht te bieden. Alles bij elkaar dienden jachtopzichters opeens over een grote deskundigheid te beschikken om aan de verwachtingen van hun jachtheren te voldoen.

Heerjagers deden een eerste stap om hun jachtopzichters een betere scholing te bieden. De inhoud van het door vooraanstaande lieden in de jagerswereld geschreven *Handboek voor den Jachtopzichter* (1912) werpt niet alleen licht op het verwachtingspatroon van de heerjagers in die tijd, maar ook op de relatie tussen heer en jachtpersoneel. In het *Handboek* werd er geen twijfel over gelaten waar de prioriteiten van jachtopzichters dienden te liggen. 'Het roofwild en de wijze waarop het te bemachtigen' is een van de eerste hoofdstukken. De lijst van 'voor de jacht schadelijke' of 'voor het jachtwild gevaarlijke roofdieren' was uitgebreid en omvatte diersoorten die nu beschermd zijn, zoals uilen en stootvogels. Jachtopzichters ondervonden weinig belemmering bij de bestrijding daarvan. Veel van in het *Handboek* aanbevolen vangmiddelen, zoals beugels en klemmen, zijn inmiddels bij de wet verboden. De belangrijke plaats die de roofwildbestrijding in de taakstelling voor jachtopzichters inneemt, weerspiegelt het belang van de jachtheren bij de bescherming van het jachtwild. Dit laatste vormde dan ook het tweede belangrijke aandachtsveld in het *Handboek*. Een wildschut diende te zorgen voor voldoende jachtwild. Het op een hoog peil houden of zelfs het opvoeren daarvan was de ratio achter het idee 'bescherming'. Leverde een jachtpartij te weinig wild op, dan plachten jachtheren dit aan het falen van hun wildschut te wijten.

Stroperijbestrijding, eveneens een vorm van 'beschutting', werd in het *Handboek* zeer beknopt in een subparagraaf afgehandeld, terwijl het leven van jachtopzichters daar vaak om draaide. In het perspectief van de jachtheren bestond er slechts een gradueel verschil tussen dierlijke en menselijke stropers. Het effect van beide op de wildstand – waar al hun aandacht naar uitging – was immers hetzelfde. Heerjagers achtten het zelfs van groter belang roofwild te bestrijden dan stropers te vangen, waaruit duidelijk de afstand blijkt tussen hen zelf en de lokale omstandigheden waarin de jacht plaatsvond. Voor hen was het platteland vaak slechts een sfeervol decor.

In de eerste helft van deze eeuw beschikten veel jachtopzichters over een aanstelling als onbezoldigd gemeente- of rijksveldwachter, om de stroperij effectief tegen te gaan. Deze aanstelling was onder de wildschutten zeer gewild, zeer tot ongenoegen van het politiekorps, dat jachtopzichters dubieuze figuren achtte. De 'rijkspenning' vormde namelijk het enige legitimatiebewijs voor jachtopzichters, die uniform noch wapen hadden. Voor de strijd tegen stropers waren zij slecht toegerust. Jachtheren aarzelden hun wildschut van een geweer te voorzien, dit zou slechts hinderlijk zijn bij het achtervolgen van wilddieven, aldus een verklaring uit jagersmond (DNJ 1924 54-55). De ware reden, concurrentievrees, sprak daarentegen uit de waarschuwing die een heerjager tot zijn jachtgenoten richtte:

<p>'Haal nooit de dwaasheid uit uwen jachtopziener een jachtacte en een geweer te geven. Reeds meermalen zag ik de treurige gevolgen van deze luxe. Door</p>	<p>uw jachtopziener tot jager te promoveeren, brengt gij hem in de verzoeking op eigen houtje te gaan jagen' (DNJ 1910, nr. 30)</p>
--	---

De bewapening van jachtopzichters raakte pas ingeburgerd toen jagers het met de verspreiding van de (fazante)drijfjacht wenselijk achtten dat hun wildschut de schietkunst machtig was. Om een drijfjacht tot tevredenheid van de heren te organiseren, moest hijzelf met een geweer kunnen omgaan (DNJ 1924 54-55).

Een goed georganiseerd jachtopzichterskorps trof men rond de eeuwwisseling alleen aan in het hoofse jachtbedrijf. Het hoofse jachtpersoneel werd met grote zorgvuldigheid gerecruteerd.⁸ Het koninklijke jachtopzichterskorps onderscheidde zich door zijn strenge discipline, uniform, inzet en deskundigheid van het leger toezichthouders in andere velden (Van Everdingen 1984: 151-153).

Het lijkt geen twijfel dat het koninklijke jachtopzichterskorps model heeft gestaan voor de hervormingen die het jachttoezicht na de eeuwwisseling heeft ondergaan, en die in het teken van professionalisering stonden. Een belangrijke rol daarin speelde de Nederlandse Vereniging van Jachtopzichters. In het verslag van de oprichtingsvergadering viel te lezen dat in 1910 Zeeuwse jachtopzichters een 'Vereniging van Jachtopzichters en Boswachters' hadden opgericht; een initiatief dat navolging vond in Gelderland en Overijssel. De oprichting van een landelijke vereniging ging echter uit van heercjagers, afkomstig uit de hoogste kringen, die ook aan het hof verkeerden en een vooraanstaande positie in de KNJV bekleedden. Deze heercjagers lieten er geen twijfel over bestaan dat zij in de organisatie voor jachtopzichters de leiding wensten te nemen (DNJ 1911, nr. 51).

De vereniging werd naar het voorbeeld van de Nederlandse Jagersvereniging opgezet met een hoofdbestuur (dat in Utrecht zetelde) en een aantal provinciale afdelingen, waarbij het financieel beheer bij het hoofdbestuur rustte. Er werd jaarlijks een Algemene Vergadering gehouden, waarop naast het voltallige hoofdbestuur ook vertegenwoordigers van de afdelingsbesturen aanwezig waren om de jaarverslagen te presenteren. De baten van de vereniging werden bijeengebracht door de contributies van de leden, donaties en schenkingen. Jachtopzichtersleden waren een lagere contributie verschuldigd dan bijvoorbeeld donateur-leden. Deze laatsten waren afkomstig uit kringen van heercjagers die de vereniging een warm hart toedroegen.⁹ In 1919 aanvaardde Prins Hendrik het beschermheerschap van de vereniging.

Bij de oprichting telde het hoofdbestuur slechts één jachtopzichter; in 1919 trad er een tweede toe. Pas in 1956 werden de statuten van de jachtopzichtersvereniging zodanig gewijzigd dat voortaan minstens de helft van de bestuursleden uit jachtopzichterskring afkomstig diende te zijn.¹⁰ Heercjagers bepaalden ook het gezicht van de afdelingsbesturen.

Zoals in de statuten vermeld, was het de doelstelling van de vereniging 'de zedelijke en stoffelijke belangen der jachtopzichters te behartigen langs de wettelijke weg en wel door het bevorderen van onderlinge kameraadschap, omgang en samenwerking en het verrijken van de kennis der leden in verband met hun werkkring' ('Statuten' 1912, art. 3). In deze doelstelling wordt niet gesproken over de zwakke rechtspositie van jachtpersoneel, evenmin over salariering en verzekeringen. Wel werd er geroepen om scholing en uitbreiding van kennis. Al in de eerste jaren na haar oprichting beijverde de NVJ zich dan ook voor een betere scholing voor jachtopzichters. Zo werd er een jachtopzichtersexamen gerealiseerd, en werd het *Handboek voor den Jachtopzichter* uitgegeven, alsmede een eigen cluborgaan, *De Wildschut*. Voorts trachtte de vereniging te bemiddelen bij de plaatsing van werkzoekende jachtopzichters, en stelde zij een geringe financiële ondersteuning in het vooruitzicht voor behoeftige leden. Door uitreiking van medailles voor trouwe diensten hoopte men jachtopzichters aan de vereniging te binden, de begeerde eerbewijzen werden slechts aan leden verstrekt. Deze immateriële beloningen duiden op het onprofessionele en marginale karakter van het jachttoezicht.¹¹

Uit de jaarverslagen blijkt dat de pogingen om het jachttoezicht te professionaliseren nogal moeizaam verliepen. In kringen van heerejagers kon de vereniging op minder medewerking rekenen dan de initiatiefnemers hadden verwacht. Zo verzuimden jachtheren bijvoorbeeld vacatures bij het secretariaat op te geven, zodat er weinig terecht kwam van de bemiddeling van werkzoekende jachtopzichters, het via de NVJ geplaatste aantal bleef beperkt tot twee of drie per jaar. Maar ook de jachtopzichters waren voor de vereniging niet op de been te krijgen. Op een jaarvergadering in 1918 werd erover geklaagd dat jachtopzichters onmiddellijk na uitreiking van de dienstmedailles hun lidmaatschap opzegden (DNJ 1918: 462). Het jachtopzichtersexamen, voor het eerst gehouden in 1916, moest na een hoopgevend begin in de navolgende jaren vaak wegens gebrek aan belangstelling worden afgelast. Voor zover het doorgang vond, kwam het aantal inschrijvers zelden boven de vijftien uit. De financiële steun aan behoeftige leden bleef beperkt tot twee of drie gevallen per jaar. De vereniging stelde gedurende de eerste twee decennia van haar bestaan slechts een totaal

bedrag van vijfhonderd gulden per jaar voor dit soort gevallen ter beschikking, iets meer dan het jaarloon van een jachtopzichter. Het cluborgaan, *De Wildschut*, leidde een kwijnend bestaan, wat voor een groot deel te maken had met het gebrek aan kopij. Het blad kon alleen voortbestaan omdat zijn hoofdredacteur dezelfde functie bij *De Nederlandse Jager* bekleedde en langs die weg het blad wist te vullen. Het schortte eveneens aan medewerking van de afdelingen. Sommige, zoals Limburg, ontbraken jarenlang op de Algemene Vergaderingen. Het kwijnende bestaan werd nog eens onderstreept door een stagnerend ledental. Sinds haar oprichting, toen de NVJ ongeveer 500 leden telde, daalde dit aantal tot minder dan 400 in 1940 (DNJ 1940: 505).

Dat jachtopzichters weinig belangstelling toonden voor het reilen en zeilen van 'hun' vereniging wekt weinig verwondering, gezien de machtsverhoudingen die daarbinnen heersten. De NJV werd in belangrijke mate gedragen door de werkgevers van de jachtopzichters. De opzichters zelf waren er nauwelijks bij betrokken. De opkomst van jachtopzichtersleden bij vergaderingen was gering. Zoals in 1940 op een Algemene Vergadering ter sprake kwam, leken jachtheren hun personeel om niet genoemde redenen in deelname te hinderen (DNJ 1940: 516-518). Een andere, wellicht zwaarderwegende reden was de doelstelling van de vereniging. Het bestuur hield vast aan zijn streven 'het zedelijk peil' van jachtopzichters te verhogen. Dit geeft al aan dat jachtopzichters een inferieure positie toegewezen kregen. De houding van het bestuur was bevoogdend. Ook zegt deze doelstelling duidelijk wat de vereniging niet beoogt, namelijk opkomen voor de belangen van jachtopzichters.

De verwachtingen van de jachtopzichters-leden lagen echter op een ander vlak. Steeds weer werden op afdelingsvergaderingen aanvragen ingediend voor het tot stand brengen van een pensioenvoorziening, loonsverhoging, ongevallenverzekering, en andere de arbeidsvoorwaarden betreffende zaken. Het hoofdbestuur onttrok zich aan deze vragen door op te merken dat de NVJ geen vakbond beoogde te zijn en dat men het ongepast achtte zich te mengen in persoonlijke aangelegenheden van de jachtheer en zijn jachtopzichter.

De slechte economische situatie in de jaren twintig en dertig deed zich in het bijzonder voelen onder jachtopzichters. Zelfs in *De Nederlandse Jager* werd er herhaaldelijk op aangedrongen om jachtpersoneel een 'duurtetoeslag' uit te keren (DNJ 1916: 542, 1920: 193-194). Heer-

jagers verzetten zich hiertegen openlijk door crop te wijzen dat zij eveneens de gevolgen van de slechte economische omstandigheden voelden, en er van een salarisverhoging voor hun personeel niet gerept hoefde te worden (DNJ 1918 531-532) Een aanbevolen methode om de inkomsten van jachtopzichters te verbeteren was het premiestelsel, waarbij een jachtheer geheel vrijblijvend en naar eigen goeddunken een extraatje betaalde voor iedere gevangen stroper of gelichte strik, ieder gedood roofdier en elke geslaagde jachtpartij (ibid) Deze en andere aspecten van de sociale positie van jachtopzichters kwamen tot na de Tweede Wereldoorlog steeds weer aan de orde in vergaderingen van de NVJ, zonder tot een bevredigende oplossing te worden gebracht De heerjagers bleven de boot afhouden zowel voor wat betreft de sociale verzekeringen als een uniform- en legitimatieregeling voor jachtopzichters Pas na de oorlog werden enkele van deze agendapunten gerealiseerd Tot op heden is de NVJ meer een werkgevers- dan een werknemersorganisatie gebleven Nog steeds weigert de NVJ jachtopzichters als werknemers te zien en nog steeds wil zij geen vakvereniging voor haar leden vormen Het is verbazingwekkend hoezeer de standpunten en doelstellingen van de 75-jarige NVJ overeenkomen met die in de beginjaren van haar bestaan Zo meldde de voorzitter Jhr mr Van Sminia, in een interview met *De Nederlandse Jager* ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de vereniging

‘Voor onze Vereniging staat centraal de individuele belangenbehartiging van de leden De Vereniging is dus geen vakbond, maar duidelijk een belangenbehartigingsorganisatie Dit was 75 jaar geleden, toen de rechtspositie van de jachtopzichter zeer wankel was, zeker geen overbodige luxe Maar ook nu is het noodzakelijk op te komen voor de

belangen van de jachtopzichter, teneinde voor overheid en burgers zijn nuttige taak voor de natuur in de breedste zin van het woord duidelijk te maken Naast de individuele belangenbehartiging zijn er nog twee belangrijke doelstellingen de bevordering van de onderlinge kameraadschap en de verbetering van de kennis van de leden’ (DNJ 1986 375-376)

Met de invoering van de nieuwe Jachtwet in 1954 verbeterde de rechtspositie van jachtopzichters. Voor het eerst werd deze functie namelijk in de Jachtwet omschreven. Sindsdien is onder jachtopzichter te verstaan

‘Degene, die in dienst van een
jachthouder door deze is belast met de
bescherming van diens jachtbelangen en
onbezoldigd ambtenaar van politie is’
(Van Leeuwen 1955: 39)

Door aan de functie drie voorwaarden te verbinden, te weten het dienstverband bij een jachthouder, een professionele taakstelling en een onbezoldigde aanstelling als opsporingsambtenaar, kregen jachtopzichters beroepsstatus en daarmee enige bescherming. Een wettelijk voorgeschreven dienstverband bij een jachthouder betekende dat een jachtopzichter ‘zich bij een arbeidsovereenkomst heeft verbonden als werknemer tegen een bepaald loon gedurende zekere tijd arbeid te verrichten’, aldus een toelichting op de Jachtwet (ibid.). In tegenstelling tot de NVJ zag de overheid de relatie tussen jachthouder en jachtopzichter wel degelijk in termen van een werkgever/werknemer-verhouding, waarbij de eerstgenoemde zorg diende te dragen voor een verzekering van zijn jachtpersoneel, met name een ongevallen- en ouderdomsverzekering.¹² Bij ontstentenis van een vakvereniging bestaat er tot op heden geen CAO voor jachtopzichters, al hebben sommigen zich aangesloten bij een Land- of Bosbouwvereniging.

De werkzaamheden die een jager zijn wildschut opdroeg, dienden sinds 1954 van dien aard te zijn dat zij hem als jachtopzichter kwalificeerden. Al luidde de taakomschrijving nog ‘bescherming van de jachtbelangen van de jachthouder’, jachtopzichters kregen steeds meer te maken met opdrachten waarbij de belangen van de landbouw en natuurbescherming prevaleerden. De wetgever zag jachtopzichters als bemiddelaar tussen Jachtwet en jagersbelangen.

Dankzij de verplichte aanstelling als onbezoldigd opsporingsambtenaar werd er definitief een einde gemaakt aan de recrutering van personen van een dubieus allooi. Jachtopzichters uit stroperskring waren niet meer aanvaardbaar. Controle hierop was niet enkel toever-

trouwd aan jachthouders, maar werd gedeeld door het politiekorps dat er belang bij had enkel betrouwbare personen uit te rusten met politio-nele bevoegdheden, een legitimatiebewijs en een handvuurwapen

Door de beroepsstatus en de verbeterde rechtspositie van jachttop-zichters oefende dit beroep in de jaren na de Tweede Wereldoorlog een grote aantrekkingskracht uit op jonge mannen uit de land- en bosbouw. Zo steeg in die tijd het ledental van de NVJ van 386 in 1940 (DNJ 1940 505-507) tot circa 600 leden aan het begin van de jaren vijftig (DNJ 1951 685). Deze toename is voor een deel te verklaren uit de groei van het aantal jagers na de oorlog. We hebben gezien dat de jaren vijftig en zestig in het teken stonden van welvaart en expansie. Onder heerjagers was het in dienst nemen van jachtpersoneel niet enkel noodzaak maar ook een teken van status. Daar de jacht ook voor de nieuwe categorieën een statussymbool was, zou men kunnen verwach-ten dat er na de oorlog gouden tijden aanbraken voor jachttopzichters. Temeer daar de Jachtwet van 1954 een gunstig perspectief voor het jachttoezicht bood. Naast de reeds genoemde taakomschrijving be-loofden ook de veertig-hectare-regeling en de jachthuurperiode van zes jaar positief op het jachttoezicht uit te werken. Het jagen met vergunning zonder binding met het terrein verdween, en iedere jacht-houder was voortaan bij de wet verplicht zorg te dragen voor het door hem bejaagde terrein. Deze 'jachtplicht' leende zich bij uitstek voor vervulling door specialisten. Toch bleek dat de toename van het aantal jachttopzichters geen gelijke tred hield met die der jagers. Iegenover de 22 000 jachtaktehouders in 1954 (DNJ 1965 260) stonden slechts zo'n 600 jachttopzichters. Statistisch gezien betekende dit één jachttopzichter op 37 jagers. In de jaren veertig was de verhouding nog één op 22. Na 1954 werd de kloof tussen het aantal jagers en jachttopzichters snel groter.¹³

Een verklaring voor deze ontwikkeling moet gezocht worden in de komst van nieuwe jachtheren. Na de oorlog waren de grootgrond-bezitters en zeer rijken niet meer zo ruim vertegenwoordigd onder de jachthouders als in vroeger tijden. Kleine jagers waren in opmars. Die beschikten echter niet over de middelen om jachttoezicht te bekosti-gen. De prijsstijging op het gebied van jachthuur, lonen en materieel deden de toestand er niet beter op worden. Zoals uit advertenties in *De Nederlandse Jager* viel op te maken, kostte een jachttopzichter in de jaren vijftig en zestig vier- tot vijfduizend gulden per jaar, de kosten voor

beroepskleding, uitrusting en vervoer moesten er nog bijgeteld worden.¹⁴ De meeste jagers vonden dit een flinke aanslag op hun financiën en probeerden op het jachttoezicht te bezuinigen. Zo is me in gesprekken met jachttopzichters gebleken dat zij soms letterlijk met hun baas moesten vechten om een nieuwe (tweedehands) fiets of een nieuwe uniformbroek als de oude in een gevecht met stropers onherstelbaar was beschadigd. Menige wildschut moest zich neerleggen bij een functie als huisknecht, daaraan deed ook de roep naar professionalisering van het jachttopzichterschap en de mooie taakomschrijving in de Jachtwet geen afbreuk. Zo lezen we in een interview met een jachttopzichter die na de oorlog bij een Twentse heerjager in dienst was

‘Het jachtterrein konden ze eerst als onkosten aftrekken. Later ging dat niet meer. Dus hadden de heren er geen zin meer in. Je zag het achteruitgaan. En dan die lonen. Met die lonen wilden ze ook niet mee. Er kwam al minder en minder personeel. En dan beginnen ze. Gerrit, zou je even kunnen helpen. Net een

schroef die ze aandraaien. Op het laatst stond ik fietsen te poetsen, banden te plakken, ramen te zemen, het terras te vegen, de tuin te doen. En dan ’s nachts nog het veld in. Die dingen moesten niet. Je moest nooit niks. Het was: ‘Gerrit kun je even? Het wordt van je verwacht’ (Vrij Nederland 8-2-1986, bijlage p. 9).

In die tijd zette de vorming van jachtcombinaties door. Zo kwamen veel jachttopzichters in dienst van dergelijke jachtcombinaties, één jachttopzichter tegenover meerdere bazen. Uit de curricula van mijn informanten maak ik op dat daarmee de beroepsmobiliteit onder jachttopzichters in de tweede helft van deze eeuw in vergelijking met die in de eerste helft is toegenomen. Zij wisselden vaker van baan. In het aanstellingsbeleid van combinaties deed zich een bepaald patroon voor. Zo bleken combinaties waarvan de leden woonachtig waren in de onmiddellijke nabijheid van hun jachtveld vaker jachttopzichters uit andere streken aan te stellen. Combinaties van absenteïstische jagers daarentegen (bijvoorbeeld Amsterdammers die een jacht in Friesland hadden) waren eerder geneigd wildschutten in dienst te nemen afkomstig uit het gebied waarin het jachtveld gelegen was, dit in verband met de terreinkennis en vertrouwdheid met de lokale bevolking.

Een en ander had voor een deel te maken met de neergang van de grote landgoederen en de daarmee verbonden continuïteit van het jachtbedrijf, maar voor een deel ook met de veranderende bindingen

tussen jachtopzichter en jachthouder. Ondanks de pogingen van heer-jagers om deze ontwikkelingen tegen te houden, bevatten deze bindingen steeds meer elementen van een werknemer/werkgever-relatie (DNJ 1961: 566). Niettemin bleef de relatie tussen jachtopzichter en jachthouder zich onderscheiden van andere dienstverbanden. Nog in de jaren vijftig schroomden jagers niet deze relatie te omschrijven in termen van een meester/knecht-verhouding (DNJ 1950: 615-616). En net als aan het begin van deze eeuw werden jachtopzichters beoordeeld aan de hand van de aantallen wild die een jacht opleverde. Het verhaal van de Twentse jachtopzichter is in dit verband illustratief:

'De jaarlijkse herenjacht. November 1954. Meneer Jan Herman laat me bij zich roepen. Gerrit. Achtenzestig fazanten had de familie Jordaan. Wat denk je wat het bij ons wordt? ... Op de eerste drift schieten we er twee. De tweede drift ook niks. We lopen om de villa heen. Daar zaten er anders bar veel. Misschien vijftien. Met de middag hadden we niet meer dan vijftientig fazanten. Meneer doet lelijk, meneer Jan en meneer Frits doen ook lelijk: waar zitten ze nou, Gerrit? Ik had het niet meer. We komen bij mijn laatste kans. Alsof ze het wisten. Meer patronen, Herman! De knecht

werd om meer patronen gestuurd. Aan het eind van de middag lagen er honderdvijftien fazanten, achtenzestig hazen, tweenzeventig konijnen en een vos. Allemaal netjes uitgesteld. Wij eromheen en meneer houdt een toespraak. Mijn complimenten, Gerrit. Je hebt me niet teleurgesteld. Hij overhandigt mij een envelop. Wat denk je? Tweehonderd gulden. Tweehonderd gulden zat er in. Die tijden, als je bij de hoge heren in de gratie was, je kon alles krijgen. O wee als je uit de gratie was. Dan had je geen leven' (Vrij Nederland 8-2-1986, bijlage p. 9)

Het particuliere dienstverband werd door jagers en jachtopzichters vaak gekarakteriseerd als een vertrouwensrelatie. De woorden 'eer' en 'eerlijkheid' kwamen in dit verband opmerkelijk vaak voor. Een jachtopzichter diende een 'man van eer' te zijn die de belangen van zijn baas door dik en dun beschermde en onvoorwaardelijk loyaal was (DNJ 1968: 150). Dat dit vertrouwen niet noodzakelijk van twee kanten kwam, blijkt uit klachten over het aanstellingsbeleid van sommige particuliere jachthouders. Volgens stemmen in *De Nederlandse Jager* werd menige relatie gekenmerkt door een onpersoonlijk karakter of door conflicten omtrent de kosten van het jachtveld (DNJ 1949: 19-20). Een ander gevoelig aspect bleef de bewapening van jachtopzichters.

Alhoewel de Jachtwet van 1954 in een jachtake voor jachtopzichters voorzag,¹⁵ bleken er jachthouders te zijn die hun jachtpersoneel slechts een vergunning ex-artikel-53 deden toekomen, ter bestrijding van schadelijk wild. Deze vergunningen waren goedkoper dan een jachtake, alsmede beperkt tot een bepaald jachtveld en bepaalde soorten schadelijk wild. Dit laatste achtten sommige jachthouders een verzekering tegen concurrentie door de eigen jachtopzichter. Strikt bekeken was een jachtopzichter die slechts over een dergelijke vergunning beschikte in overtreding wanneer hij in de uitoefening van zijn functie, bijvoorbeeld op een drijfjacht, een aangeschoten haas het vangschot gaf (DNJ 1970 265).

4.6 MILIEU-AMBTENAREN EN NATUROPZICHTERS

In de jaren zeventig raakte het particuliere jachttoezicht steeds meer in de knel. In KNJV- en NVJ-kringen baarde vooral de dalende werkgelegenheid voor deze categorie zorg. In het jachttoezicht manifesteerde zich een duidelijke trend naar deeltijdwerk. In een enquête van het Ministerie van Justitie kwam naar voren dat aan het begin van de jaren tachtig ongeveer dertienhonderd personen op dat terrein in verschillende dienstverbanden werkzaam waren. Daarvan hadden circa duizend jachtopzichters een volledige, en driehonderd een deeltijd-betrekking. Van de dertienhonderd waren nog slechts 574 jachtopzichters bij een particuliere jager of jachtcombinatie in dienst, de helft daarvan had een deeltijdbaai.¹⁶ De andere jachtopzichters waren in dienst bij een (semi-)overheidsinstelling, een stichting of een grote organisatie.

De verschuiving van dag- naar deeltaak die zich met name in de particuliere sector manifesteerde, werd in jagerskring met lede ogen bekeken. Op deeltijd-jachtopzichters kon door een jachthouder immers niet in dezelfde mate een beroep worden gedaan als op *full-time* krachten. Men vreesde dat dit op den duur nadelig zou uitwerken op het professionele niveau van het jachtopzichterskorps. Ook in politieke en beleidskringen werd deze ontwikkeling als zorgwekkend ervaren. In verband met de jachtwetswijziging in 1977 boog de Tweede Kamer zich over problemen in het jachttoezicht. Naar aanleiding van een motie¹⁷ werd in 1978 een werkgroep ingesteld bestaande uit vertegen-

Jachtopzichter in de jaren tachtig
(foto: O. Kaňa)

woordigers van overheid, NVJ en KNJV, die zich bezighield met de vraag hoe het beroep jachtopzichter in de toekomst ingevuld moest worden

In het door deze werkgroep uitgebrachte rapport *Taakstelling Jachtopzichters* (1981) werden de veranderingen in het jachttoezicht toegeschreven aan een drietal factoren. In de eerste plaats liet de financiële draagkracht van de meeste jachthouders het niet meer toe een volledige dienstbetrekking te bekostigen. De loonkosten voor een jachtopzichter bedroegen aan het begin van de jaren tachtig ruim veertigduizend gulden per jaar, waarin niet begrepen de overige kosten van het toezicht en de jachthuurlast. Het hoeft dan ook weinig verwondering te wekken dat fooien en premies een belangrijke aanvulling vormen op het loon van de meeste jachtopzichters (DNJ 1987: 88-89).

In de tweede plaats achtte de werkgroep de toenemende beperkingen van de jachttuioefening debet aan de achteruitgang van de werkgelegenheid voor jachtopzichters, terwijl de problemen rond de jachtverhuring als een derde factor werden aangewezen. Door de NVJ is er herhaaldelijk op gewezen dat door de toenemende wettelijke bescherming van allerlei roofdieren de broodwinning van jachtopzichters in het geding komt. Met name voor de 'vossen- en havikenproblematiek' wordt steeds weer aandacht gevraagd. Volgens vertegenwoordigers van de NVJ zijn er te veel haviken – een beschermde stootvogelsoort – en te veel vossen. Het jachttoezicht zou hierdoor in een vicieuze cirkel terecht komen. Havik en vos, aldus de argumentatie, bedreigen de jachtwildstand, met als gevolg dat draagkrachtige jagers de jacht in Nederland de rug toekeren en in het buitenland gaan jagen. Dit kost arbeidsplaatsen in het inheemse jachttoezicht. De hoge jachthuurlast en het gevecht om de jachtterreinen zou de situatie alleen maar verergeren (DNJ 1983: 196-197, 348-349, 1985: 272).

Een belangrijke stap ter verbetering van de positie van jachtopzichters achtte men de aansluiting van jagers in wildbeheereenheden, niet alleen om de financiële draagkracht van jagers te verhogen, maar ook om het aangaan van langdurige jachthuurovereenkomsten te stimuleren waardoor de rechtspositie van jachtopzichters zou worden verbeterd. Daarnaast plitte de werkgroep voor een reductie op de jachthuurlast op terreinen waar jachttoezicht wordt uitgeoefend. Dit zou neerkomen op een gedeeltelijke subsidiering van het jachttoezicht door het Rijk. Deze zou gerechtvaardigd zijn voor zover jachtop-

zichters ook taken van gemeenschapsbelang vervullen, zoals controle op naleving van de verschillende natuurbeschermingswetten en de begeleiding van recreanten alsmede ordchandhaving in de buitengebieden.¹⁸ Jachtopzichters zouden voortaan worden ingezet in de voorlichting van 'recreanten' omtrent de natuur. In dit verband is het voorstel gedaan jachtopzichters voortaan als 'natuuroppzichter' of 'milieu-ambtenaar' aan te duiden (DNJ 1984 340). Minister Braks van Landbouw heeft naar aanleiding van Kamervragen echter laten weten dat gezien het heersende denkklimaat ten aanzien van de jacht, overheidssubsidies voor het jachttoezicht nu ondenkbaar zijn (DNJ 1983 768-769).

De werkgroep hield een pleidooi voor handhaving, zelfs uitbreiding van het particuliere jachttoezicht, alhoewel uit het rapport viel op te maken dat noch het professionele peil noch de rechtspositie van de werknemers in deze sector aan de eisen van deze tijd voldeden. Dit pleidooi wekte enige verwondering omdat er al sinds driekwart eeuw tevergeefs over professionalisering van particuliere jachtopzichters gesproken werd. Aan het ambtelijke jachttoezicht, dat al voor de Tweede Wereldoorlog bestond, werd weinig aandacht besteed. Uit de eerder geciteerde enquête van het Ministerie van Justitie kwam evenwel naar voren dat de meerderheid van de dertienhonderd jachtopzichters in ons land in dienst is bij Rijk, provincies, gemeenten, waterschappen en door de overheid gesubsidieerde instellingen. In tegenstelling tot de particuliere zijn op de ambtelijke jachtopzichters de arbeidsvoorwaarden van overheids personeel van toepassing, zoals onder meer een 38-urige werkweek, ATV-dagen, overwerkvergoeding en een pensioenregeling.

Op het eerste gezicht lijkt de verambtelijking een beter perspectief te bieden aan het toekomstige jachttoezicht. Ambtenaren-jachtopzichters werken onder voorwaarden die overeenstemmen met die van andere werknemers in ons land, en jagers kunnen vertrouwen op bewaking van hun jachtterrein zonder te moeten opdraaien voor de hoge kosten die daarmee gemoeid gaan. De jagerswereld heeft deze ontwikkeling nooit toegejuicht. Integendeel, ambtelijke jachtopzichters worden vaak in negatieve zin met hun collega's in particuliere dienst gecontrasteerd. In een interview met *De Nederlandse Jager* komt de voorzitter van de NVJ ervoor uit dat men ambtenaren voor het jachttoezicht niet geschikt acht.

148 'Een 38-urige werkweek, AIV-dagen, overwerkvergoedingen, zij passen niet in het min of meer 24-uur-per-dag-toezicht, dat voor een goed beheer nodig is Dit

kan het beste worden toevertrouwd aan het gemotiveerde en deskundige jachttoezicht' (DNJ 1986 375)

Deze mening wordt in jagerskring gedeeld (DNJ 1983 82, 1987 62-63) Opvallend is dat de jachttopzichthouders in particuliere dienst over het algemeen geen overheidsfunctie ambieren Integendeel, in mijn informantenkring is er niet één jachttopzichthouder die met een collega in overheidsdienst zou willen ruilen Een van mijn informanten, met een weids gebaar wijzend over de polder die hij bewaakt, merkte op

'Hier ben ik vrije ondernemer, doe mijn werk naar eigen goeddunken en deel mijn tijd naar eigen inzicht in Mijn baas is niet kleinzig, geeft me wat ik vraag, of het nou een extra zak voer of een rol

gaas is En als die langs komt is het "Alles goed, Gjs? Hoe zit het met de fazanten? Groeten aan moeder-de-vrouw " Bij het Rijk ben je een nummer en vind je je opdrachten in het postvak '

Bij de verdediging van het particuliere jachttoezicht is het jagers niet alleen te doen om de vaak veronderstelde grotere toewijding en inzetbaarheid van de jachttopzichthouders, maar ook om de gewijzigde machtsrelaties die verambtelijking met zich meebrengt Niet helemaal ten onrechte wordt er wel eens gezegd dat particuliere jachttopzichthouders onder quasi-feodale omstandigheden werken hun directe, persoonlijke afhankelijkheid van een jachthouder en hun achterstand op andere werknemers voor wat betreft de rechtspositie duiden in die richting Jachttopzichthouders in dienst van de overheid zijn voor hun arbeidsplaats en salaris niet direct afhankelijk van jagers Daarom kunnen zij een controlefunctie ten aanzien van jagers uitoefenen Particuliere jachttopzichthouders voelen zich niet gauw geroepen in te grijpen als hun baas de Jachtwet overtreedt Tijdens mijn onderzoek heb ik jachttopzichthouders ontmoet die schouderophalend gehoorzaamden aan de onwettige opdrachten van hun jachthouders, zoals het uitzetten van fazanten in de nacht vóór een drijfjacht,¹⁹ het toelaten van gasten zonder jachttak of het gebruik van klemmen en gif ter bestrijding van roofwild Ambtenaren-jachttopzichthouders daarentegen zien het niet alleen als hun taak om jagers te wijzen op de voorschriften van de Jachtwet, maar ook op de beperkingen die de morele code van de jacht aan hen oplegt Een van

‘Als hier een jager bij herhaling een
fazant op vier meter afstand neerknalt,
dan stuur ik hem het veld uit!’

Ambtenaren-jachtopzichters verweren zich tegen het verwijt minder toegewijd te zijn in hun taakvervulling dan hun collega's in particuliere dienst. Naar verluidt draait ook het ambtelijke jachtopzichterskorps overuren die niet altijd vergoed worden, en zijn deze mannen ook buiten hun werktijd in het veld te vinden.

‘Je werk is ook je hobby en je verslaving
Als ik dagen en weken probeer dat ene
stuk reewild te schieten omdat het
afschotplan dat zo wil zet ik het geweer
niet weg als mijn acht uur d'r op zitten’,
aldus dezelfde informant.

De afkeer van het ambtelijke toezicht in kringen van particuliere jachtopzichters kan voor een deel worden verklaard uit de bedreiging die verambtelijking betekent voor de bestaande arbeidsplaatsen in het particuliere jachttoezicht. Sommige jachtopzichters vrezen op den duur te worden vervangen door ambtenaren. Op sommige terreinen van particuliere en overheidsinstellingen worden inmiddels geen jagers meer toegelaten en ligt het wildbeheer in handen van uitsluitend daartoe aangewezen jachtopzichters. De opkomst van deze ambtelijke beheersjacht ging gepaard met toenemende kritiek op de ‘plezierjacht’. Het is daarom niet verwonderlijk dat verambtelijking een schrikbeeld is voor zowel jagers als particuliere jachtopzichters. Daarmee is nog niet gezegd waarom zijzelf de overheidsdienst onaantrekkelijk vinden. Een vaste baan, goede sociale voorzieningen, ambtenarenstatus, probleemloze aanstelling als onbezoldigd politie-ambtenaar,²⁰ dit alles weegt blijkbaar niet op tegen de ‘vrijheid van het kleine ondernemerschap’. Op dit aspect zal ik nog terugkomen.

De laatste jaren tracht de overheid het ambtelijk jachttoezicht af te stoten, en wel uit financiële overwegingen. Het ambtelijk toezicht wordt te duur. Vandaar dat de overheid pleitbezorger wordt van privatisering.²¹ Deze ontwikkeling houdt verband met veranderingen die zich sinds het begin van de jaren tachtig in de jagerswereld voordoen. Privatisering van het jachttoezicht is op gang gekomen met de vorming van jachtverenigingen op het platteland en de instelling van wilddbeheereenheden. Binnen deze samenwerkingsverbanden van jagers worden jachttopzichterstaken vervuld door de leden, in hun vrije tijd. Soms, maar niet altijd, leggen deze jachtakehouders het jacht-opzichtersexamen af en trachten zij een aanstelling als onbezoldigd opsporingsambtenaar te verkrijgen, waardoor zij promoveren tot deeltijd-jachttopzichter.

In kringen van professionele jachttopzichters is men recentelijk meer nadruk gaan leggen op het verschil tussen een volledige en een deeltijddienstbetrekking, en ook tussen 'echte' jachttopzichters (dat zijn personen met jachttopzichtersdiploma en opsporingsbevoegdheid) en 'toezichthouders'. Toezichthouder mag iedereen zich noemen die dieneende taken ten behoeve van de jacht vervult. Zoals één van mijn informanten opmerkte, is het 'toch te dol dat tegenwoordig iedereen zich jachttopzichter noemt, al heeft'ie jachtake noch aanstelling'. Er gaan zelfs stemmen op om de 'niet-professionelen' te weren uit de NVJ. Dit streven naar distinctie is kenmerkend voor groeperingen die hun (beroeps)status bedreigd zien. De toezichthouders, aldus vindt menig professionele jachttopzichter, vormen een bedreiging voor de werkgelegenheid van de 'echte vakmensen'. Als deze trend doorzet, zo vreest men, zal geen jager zich meer de moeite en het geld getroosten een jachttopzichter te bekostigen, maar zal men in toenemende mate vrijwilligers met het toezicht belasten. Dat kost jagers hooguit een onkostenvergoeding.

Vooral de sociale veranderingen op het terrein van de jacht hebben de inflatie van de titel jachttopzichter in de hand gewerkt. Veel wilddbeheereenheden en rurale jachtverenigingen herbergen kleine jagers, combinaties, gastjagers, vergunninghouders en jonge jagers die niet in staat zijn een *full-time*-jachttopzichter te betalen. Een van de redenen voor het ontstaan van deze samenwerkingsverbanden is geweest: het

toezicht in eigen handen houden. De leden zien het actief betrokken zijn bij de jacht juist als een zinvolle tijdsbesteding. De daarmee gemoeide werkzaamheden worden niet zoals vroeger door heerjagers als last afgeschoven op specialisten, veeleer kwijt men zich daarvan met plezier. De strikte scheiding tussen dienstverlening en vermaak maakt nu steeds meer plaats voor een combinatie van lusten en lasten. In verschillende jachtverenigingen die ik bezocht heb blijkt er zelfs zoveel belangstelling te bestaan voor 'jachttopzichterswerk', dat een eerlijke verdeling daarvan problematisch is.

Vooralsnog zijn het met name de oudere jagers die het gezicht van het jachttoezicht bepalen. Het gaat hierbij om mannen met verschillende achtergronden: bijvoorbeeld jagers die bij de oprichting van een vereniging of wildbeheereenheid hun jachtterrein hebben ingebracht, en om verlies van invloed te voorkomen een woordje mee willen praten over het gebruik daarvan. Dit temeer daar zij na hun pensionering tijd in overvloed hebben. Daarnaast treffen we in deze categorie mannen aan die in hun jonge jaren niet gejaagd hebben omdat de jacht toen iets voor 'heren' was, maar die met de oprichting van een jachtvereniging een kans zagen om een 'jeugddroom' te verwezenlijken, daarbij profiterend van de democratiserende tendensen. Zij nemen, vaak toegerust met een artikel-53-vergunning, de terreinbewaking voor hun rekening. Ook oud-jachttopzichters zijn als toezichthouders zeer gevraagd, vooral omdat zij over een opsporingsbevoegdheid beschikken die zij niet noodzakelijk met hun pensionering hebben ingeleverd.²² Op grond hiervan kunnen zij stropers inrekenen, wat zonder opsporingsbevoegdheid niet is toegestaan. Voor jonge jachttopzichters is het evenwel moeilijk de aanstelling als onbezoldigd opsporingsambtenaar te verkrijgen (DNJ 1983: 167), en toezichthouders zonder jacht-opzichtersdiploma zijn zelfs kansloos. In het algemeen vragen de oudere helpers geen loon, maar volstaan ze met een onkostenvergoeding.

Een andere groepering die de laatste jaren het jachttoezicht binnentreedt is die der jonge jagers. Door gebrek aan jachtmogelijkheden is het voor jonge jagers moeilijk om een jachtakte te verkrijgen. Een eerste stap in die richting is vaak een toezichthouder- of assistentschap bij gevestigde jagers. Wie zich in zo'n functie weet waar te maken en contacten opbouwt, vergroot zijn kans op toetreding tot een combinatie of jachtvereniging aanzienlijk. Jonge toezichthouders werken doorgaans gratis in hun vrije tijd.

Ook deze jonge toezichthouders hebben opsporingsbevoegdheid noch jachtopzichtersdiploma. Een toenemend aantal van hen studeert evenwel voor het examen. De groeiende belangstelling voor de opleiding en het stijgend aantal cursisten²¹ is opmerkelijk in een tijd waarin het jachttoezicht vooral door een verlies aan arbeidsplaatsen wordt gekenmerkt. Sommige deelnemers zien in het jachtopzichtersdiploma vooral een mogelijkheid om toegang te krijgen tot de jagerswereld. Anderen daarentegen hopen op langere termijn van hun hobby een beroep te maken. Jonge mannen, tussen de twintig en dertig jaar oud, nu werkzaam in een beroep als bijvoorbeeld meubelontwerper, analist, vertegenwoordiger of leraar, zien in het jachtopzichterschap een alternatief voor hun huidige baan, temeer daar zij soms met werkloosheid worden bedreigd of de arbeidsomstandigheden onacceptabel achten. Dat ook in het jachttoezicht de betaalde banen schaars en de lonen laag zijn, hindert deze jonge mannen niet. Zij zijn ervan overtuigd dat zij een betrekking in het toezicht zullen vinden dankzij de relaties die zij in de jagerswereld hebben opgebouwd, bijvoorbeeld via de jachtcursus, het KNJV-lidmaatschap of een assistentschap. Het lage loon wordt in hun ogen ruimschoots gecompenseerd door de aantrekkelijkheid van het werk.

4.8 HET VRIJLONDERSNEMERSCHAP

Het jachtopzichterschap als beroep, uitgeoefend in een volledig dienstverband, is tot in de jaren zeventig het ideaal geweest waarvoor jagers en jachtopzichtersvereniging zich inzetten. Professionalisering, althans de pogingen daartoe, vormde een strategie van de werkgevers van jachtopzichters om hun helpers een legitieme status te verlenen. Dit ideaal heeft echter steeds meer plaats gemaakt voor deeltijdtoezicht in handen van jagers die jacht en beheer met elkaar combineren. Deze privatisering wordt door meerdere factoren in de hand gewerkt. De in jagerskring als belangrijkste aspect aangewezen kostenstijging en de bezuinigingen op de overheidsuitgaven vormen slechts een deelverklaring. De daling van de werkgelegenheid in het jachttoezicht hangt ook samen met de niet ver genoeg doorgevoerde professionalisering waardoor het jachtopzichterschap nooit een volledige beroepsstatus heeft gekregen. Dit wordt nog versterkt door het ontbreken van een

vakorganisatie, slechte betaling en een zwakke rechtspositie, quasi-feodale arbeidsrelaties alsmede het in de huidige tijd ten aanzien van de jacht heersende denkklimaat. Deze aspecten hebben gedurende de hele eeuw een stempel gedrukt op de positie van jachtopzichters. Dit neemt niet weg dat de meeste jachtopzichters die ik ontmoet heb steeds met hart en ziel bij hun vak betrokken zijn en niet willen ruilen met andere mannen die een ander beroep uitoefenen.

De veranderingen in het jachttoezicht staan niet op zichzelf, maar sluiten aan bij de herverdeling en herdefiniering van arbeid zoals die zich in onze samenleving voordoet. Zo groeit de vraag naar deeltijdwerk en is de houding ten aanzien van onbetaald werk aan het veranderen. Het arbeidsethos ondergaat ingrijpende wijzigingen. Glijdende arbeidstijd, arbeidstijdverkorting en vrijwilligerswerk duiden op een versoepeling van de strikte scheiding tussen werk en vrije tijd, arbeid en ontspanning. Vergelijkbare ontwikkelingen doen zich op het terrein van de jacht voor. De grenzen tussen jacht en toezicht, tussen vermaak en beheer vervagen. Jagen is voor velen niet enkel vrijetijdsbesteding maar een zinvolle invulling van hun tijd zonder meer. Symptomen van deze ontwikkeling zijn zowel de vergrijzing als de verjonging van het jachttoezicht. Beide categorieën, de oudere en de jonge jagers, zien in de jacht een alternatieve bestaanswijze, de ouderen omdat zij na hun pensionering de tijd hebben hun leven geheel aan het jagen te wijden, de jongeren omdat ze, getroffen door de gesignaleerde veranderingen in onze samenleving, andere opvattingen hebben over de rol van werk in hun bestaan. Hoe vreemd het menigeen ook in de oren moge klinken, het jachtopzichterschap is voor velen een alternatief beroep, een manier om uit de sleur van een eentonig bestaan te stappen.

Het is frappant dat het zelfbeeld van jachtopzichters vanouds haaks staat op de positie waarin deze mannen feitelijk verkeren. Jachtopzichters associeren hun beroep met het vrije ondernemerschap (DNJ 1975: 352). Gevraagd naar wat hun vak van andere beroepen onderscheidt, benadrukken zij steeds de vrijheid, zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid alsmede de uitdaging en het avontuur die verbonden zijn met de dagelijkse taken. Jagers en jachtopzichters laten er geen twijfel over bestaan dat men om in dit beroep zijn man te staan een 'flinke kerel' moet zijn (DNJ 1955: 926). In menige karakterschets wordt dan ook melding gemaakt van 'typisch mannelijke' eigenschap-

pen waarover een goed jachtopzichter dient te beschikken Niet toevallig krijgen fysieke aspecten daarbij veel nadruk

<p>'Een schut moet goed kunnen horen, zien en ruiken, een goed geheugen bezitten, vlug van begrip zijn, een sterk gezond lichaam bezitten, zijn handen mogen niet verkeerd staan, hij moet een harde</p>	<p>werker zijn, hard kunnen lopen en ver springen, hij moet voor de duivel niet bang zijn, een sterk uithoudingsvermogen bezitten, hij moet tegen alle weersgesteldheden kunnen ' (DNJ 1968 150)</p>
--	--

De taken van jachtopzichters en de zaken waarin zij dienen uit te blinken zoals schieten, spoorlezen en wild traceren, trainen van jacht- en politiehonden, 's nachts posten om stropers te bekeuren, zijn activiteiten die doorgaans tot het mannelijke domein gerekend worden. Deze taken, uitgevoerd in eigen verantwoordelijkheid en vrijheid kenmerken zich door regulering van en controle op tamelijk onvoorspelbare 'natuurkrachten'. Op jachtopzichters rust de taak deze natuurkrachten voor de jacht beschikbaar te maken, hierin schuilt een element van temmen en beheersen, dat wil zeggen machtsuitoefening over de 'vrije' natuur. De strijd tegen de stropen, een vorm van 'mensenjacht', geeft aan het toezicht een dimensie die zijn aantrekkelijkheid voor beroepsmensen maar ook voor de moderne amateurs aanzienlijk verhoogt. Zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien, voelen jagers zich niet alleen tot jachtopzichterstaken aangetrokken omdat de zelfwerkzaamheid kostenbesparend is, maar ook omdat er in de confrontatie met stropers een uitdaging schuilt.

Particuliere jachtopzichters werken voor een baas die zich met dezelfde nimbus van vrijheid en mannelijkheid omgeeft als zijn wildschut. Jagers willen geen 'werkgevers' zijn omdat de jacht daardoor op een bedrijf gaat lijken, gericht op produktie en onderworpen aan strikte controle. Jagers ontleen hun identiteit echter aan het 'vermaakarakter' van de jacht, waarbij 'alledaagse' dwangen ontbreken. Deze dwangen en het 'bedrijfskarakter' zijn wel aanwezig bij een overheidsapparaat dat de ambtenaren-jachtopzichters in dienst heeft. Hun ambtenarenstatus impliceert een gebondenheid die niet in overeenstemming is met het idee van het vrije ondernemerschap. Ambtelijke jachtopzichters zijn werknemers, en daarom worden zij niet als gelijken geaccepteerd door particuliere jachtopzichters en stiefmoederlijk behandeld door de NVJ die spreekbuis is van de 'vrije' jagers. Vrijheid

en mannelijkheid komen in het gedrang als de professionalisering te ver wordt doorgevoerd. Daarom wist de NVJ tot op heden te voorkomen tot een vakbond uit te groeien. En daarom zijn jachtopzichters bereid zich zonder CAO, zwaar onderbetaald en soms met gevaar voor lijf en leden in te zetten voor de jacht.

Jachtopzichters mogen dan wel het ethos van hun werkgevers delen en 'autonomie' en 'goed rentmeesterschap' hoog in hun vaandel dragen, hun status in de jagerswereld is niet altijd even duidelijk. Jagers hebben oog voor de kwetsbaarheid van hun helpers en begrijpen dat de associatie met 'de jacht' eerder ongunstig dan bevorderlijk is voor de beeldvorming omtrent jachtopzichters. In dit licht moeten pogingen tot professionalisering van het jachttoezicht gezien worden, een professionalisering van 'boven', die niet gedragen wordt door de betroffenen zelf maar door hun werkgevers. Thans is er sprake van een toenadering tussen jagers en jachtopzichters. Onder de nieuwe categorieën, met name de kleine en plattelandsjagers, vallen de scheidslijnen tussen 'jachtbedrijf' en 'jagen voor het vermaak', tussen 'werk' en 'spel', zelfs helemaal weg. Jagers zelf doen aan jachttoezicht. Dit vormt een aanwijzing voor de democratisering die zich binnen de jagerswereld voordoet. Slechts in kringen van grote jagers is de aanwezigheid van een professioneel specialist met een volledige dienstbetrekking nog een onderscheidend kenmerk. Met de democratisering en professionalisering van de jacht dreigt het jachtopzichterschap als beroep te verdwijnen.

Stroopers

§ 1 INLEIDING

In de Nederlandse folklore leidt de mythe van de ridderlijke stroper een taai leven. Wie kent niet de verhalen van de stroper 'met de nobele inborst' die gelijk een Robin Hood de rijke jagers en de politie te slim af is.¹ Jagers hebben steeds bezwaar aangetekend tegen de 'valse romantiek' in deze stropersverhalen.

'Evenmin als de heroïsche ridderlijke roover uit het verhaaltje bestaat, met groene puntmuts op het hoofd, een geduchte donderbus in de vuist, sandalen aan en kruisbanden om de scheenbeenen,

een koppel pistolen in den gordel, evenmin bestaat de ridderlijke strooper of de geestige gladjanus met zijn "verweerde slimme kop" die de "gendarmen en politie" te slim af is ..' (DNJ 1929: 407)

In de jagerswereld is de strijd tegen de stroperij steeds een centraal thema geweest. In de ogen van jagers is er een duidelijk verschil tussen jagen en stropen.

'Wanneer wij in ons land het woord "jacht" gebruiken, dan bedoelen wij daarmee de legale jacht op wild. Alles wat illegaal gebeurt is roof of stroperij' (DNJ 1972: 610)

De grenzen tussen jagen en stropen worden niet alleen aangegeven door het al dan niet bezitten van een jachttakte, dus in juridische termen, maar ook door morele opvattingen. Het vaststellen van straffen voor jachtwetovertreedingen is zo oud als de regulering van de jacht zelf. Dat in deze eeuw de preoccupatie met de stroperij geenszins is afgenomen komt naar voren in een speciale rubriek in *De Nederlandse*

Jager, waarin het tot in de jaren zeventig gebruikelijk was melding te maken van de successen die de mannen van het jachttoezicht behaalden in de stroperijbestrijding ²

Een opvallend contrast met het anders zo deftige taalgebruik in deze periodiek vormden de scheldwoorden waarmee heerjagers gedurende de eerste helft van deze eeuw stropers aanduidden. Voorbeelden zijn, om slechts een kleine greep te doen 'tweebeenig rooftuig', 'schadelijke insecten', 'dierlijke parasieten', 'leegloopers', 'wilddieven' en 'moorde-naars' ³ In de tweede helft van deze eeuw maakten deze aanduidingen plaats voor 'woonwagengewoners', 'criminelen', 'souteneurs' en 'groene mafia' ⁴

Het wekt enige bevreemding dat jagers die toch overwegend tot de welgestelde groeperingen in onze samenleving behoorden en behoren zoveel ophef maken van het verlies van een stukje wild. In deze termen wordt de stroperij althans door niet-jagers gezien. Deze bevreemding neemt nog toe wanneer men zich realiseert dat de heerjagers die niet schroomden stropers aan lagere dieren gelijk te stellen zelf bijna nooit in aanraking kwamen met deze figuren. Meestal hadden zij specialisten in dienst om jachtdelicten tegen te gaan.

In de loop van deze eeuw is het aantal specialisten dat belast is met controle op naleving van de Jachtwet uitgebreid. De hardere aanpak van de stroperij hangt voor een deel samen met ingrijpende veranderingen in de werkwijze en sociale achtergronden van stropers. Deze ontwikkeling geeft aanleiding tot de veronderstelling dat jagers zich meer dan ooit afzijdig houden van bemoeienis met stropers, temeer daar zij vanouds gewend zijn deze taak over te laten aan specialisten. Het tegenovergestelde is echter het geval. De privatisering van het jachttoezicht blijkt zich ook uit te strekken over het terrein van de jachtdelicten. Leden van wildbeheereenheden en lokale jachtverenigingen organiseren steeds vaker eigen veldbewakingsdiensten. 'De jacht op stropers', zei een informant tegen mij, 'is het neusje van de zalm'. Een politiemann, met wie ik hierover praatte, liet er geen twijfel over bestaan dat deze gang van zaken hem met grote zorg vervulde. 'Jagers nemen het recht in eigen handen en gaan indiaantje spelen, waar moet dat heen als iedereen dat gaat doen?'

In dit hoofdstuk ga ik na waarom stroperij de gemoederen in de jagerswereld zozeer beheerst dat de bestrijding daarvan steeds een vooraanstaande rol in zijn doen en denken heeft gespeeld. Een ant-

woord op deze vraag zal gezocht worden zowel in de veranderde technieken waarmee stropers het wild bemachtigen, als ook in de zich wijzigende binding tussen stropers, jagers en lokale gemeenschap. Daar het aantal jagers aanzienlijk is gegroeid en de beperkingen van de jachtuitoefening toenemen, rijst hier de vraag in hoeverre de strijd tegen stropers met een uitbreiding van jachtgelegenheid gepaard gaat en een extra dimensie aan de jacht geeft.

5.2. JAGERS, BOIRIN EN LOKALE STROPER

'Heel (L.). Een dezer nachten was men onder deze gemeente (een berucht stropersnest ...) weder bezig met den lichtbak. Omstreeks twee ure werden door den Rijkveldwachter Sanders, van Wessen, en den gemeente- en onbezoldigden Rijks-veldwachter J.M. Janssen, van Beegden, bekeurd de harmonicaspeler H.V. en de orgeldraaier J C H.F., beiden uit Roermond Een dubbelloops jachtgeweer, het kunstlicht, en een zak met twee konijnen werden in beslag genomen. Procesverbaal werd opgemaakt tegen een hunner tevens wegens het lopen over bezaaiden grond' (DNJ 1905, nr. 34).

'Finsterwolde. Door den onbez. rijksveldwachter G Tiddens werd C.K. van Blyham voor het stroopen met geweer bekeurd. Geweer en patronen werden in beslag genomen' (DNJ 1914, nr. 21).

'Velsen. Den 13 Augustus werd door J.G. Jansen, onbezoldigd rijksveldwachter te Velsen, bekeurd voor het vervoeren van een strik, J. van der Steen, wonende te IJmuiden. Op 19 September werd M. Blom, wonende te IJmuiden, door vorengenoemden veldwachter bekeurd voor het delven naar konijnen en op 21 September J. Grimmink, voor het vervoeren van strikken. De strikken werden van al deze personen in beslag genomen' (DNJ 1914, nr. 21).

Dit is slechts een kleine greep uit het grote aantal meldingen van processen-verbaal die vroeger wekelijks in *De Nederlandse Jager* verschenen. Uit deze meldingen valt niet alleen op te maken dat er in het hele land gestroopt werd, maar ook dat dit op kleine schaal gebeurde. Steeds waren er slechts één of twee stropers bij betrokken en kon er door de gebruikte technieken slechts een beperkte hoeveelheid wild worden bemachtigd. De meeste geverbaliseerden hadden zich schuldig

gemaakt aan stropen met lichtbak en geweer en aan het zetten van strikken Daarnaast werd er melding gemaakt van het delven en fretten van konijnen, het vangen van wild met netten en het stropen met klemmen, kooien en andere vallen

Deze technieken veronderstelden een goede bekendheid met het terrein en de wildstand Zij werden toegepast door mensen die in de gelegenheid waren veelvuldig en ongezien in het veld te vertoeven en die hun vangactiviteiten tijdens hun dagelijkse bezigheden gedurende of op weg naar hun werk ontplooiden Lokale stropers bemachtigden wild niet ver van de plek waar zij woonden en hun actieradius was steeds beperkt tot enkele kilometers, afstanden die te voet of met de fiets waren af te leggen (Jagers 1985) Om die reden en omdat de vangmiddelen regelmatig gecontroleerd moesten worden, bleef stroperij een individuele, incidentele en kleinschalige activiteit

Stroperij werd vaak in verband gebracht met armoede Zo treffen we in de eerste helft van deze eeuw vooral stropers aan onder dagloners, (land-)arbeiders, keuterboeren en kleine landbouwers Armoede is vermoedelijk een van de redenen waarom de arme zandgronden in Noord-Brabant, Drenthe en op de Veluwe bekendheid hebben verworven als de gebieden in Nederland waar de stroperij hoogtij vierde In tijden van economische crises bleken de klachten over stroperij toe te nemen Uit de aantallen geverbaliseerde jachtwetovertredeningen in Noord-Holland (1912-1933) blijkt dat in de jaren rond de Eerste Wereldoorlog aanzienlijk meer gestroopt werd dan in de jaren twintig ⁵ De illegale activiteiten namen weer toe in de jaren dertig In jagerskring zag men een direct verband tussen de stijgende werkloosheid en het groeiende aantal processen-verbaal Voor 'steuntrekkers', die omstreeks 1935 met twaalf gulden per week moesten rondkomen, zat er vaak niets anders op dan de inkomsten op te vijzelen met de verkoop van gestroopt wild, aldus een schrijver in *De Nederlandse Jager* (1935: 55) Een opleving van stropersactiviteiten werd ook tijdens en onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog waargenomen (DNJ 1943: 171, 1946: 6-7)

Jagers hebben steeds met verachting neergekeken op stropers Heerjagers die zich in hun geschriften wel eens te buiten gingen aan beschimpingen, lieten er geen twijfel over bestaan dat zij stropers sociaal en moreel inferieur achtten De beschrijving die zij van deze mensen gaven, was vaak stereotyperend, zoals het volgende citaat laat zien

160 'Een klein verwaarloosd boerderijtje op zandgrond, een koppeltje armzalige koebeestjes waarvan de achterhand gepantserd is met mestschubben, een paar kankerige appelboompjes bij een vieze put en een kromme, trage, reeds oude rimpelige eigenaar. Aan werken had hij vanaf zijn jeugd een broertje dood, zijn handen lijken even vast in de zakken van zijn klepbrock gegrocid te zijn, als zijn bungelende pijp in zijn mondhoek, waaruit een bruin stroompje soppert, dat weer doet denken aan de sypelende mesthoop, de oorsprong van vele bruine riviertjes, die de omgeving van het verwaarloosde oude huis doorweken. Alles wijst op armoede en achterlijkheid. Zijn zoon werkt op een naburige fabriek

en brengt koperdraad mee uit de stad voor vader's strikken. Door gebrek aan bezigheid heeft de oude ruimschoots gelegenheid de omgeving af te sloffen, een borreltje te pakken hier, een praatje te maken daar, eens naar een houtverkoop te lopen of naar een boelhuis. Onderwijl loert hij rond, want van zijn versleten corpus, waarlijk niet van 't zwoegen, zijn de ooggen nog best. Hij kent alle wissels en paadjes in heggen of singels, kent den hazenstand beter dan de jager of opzichter. Hij is uiterst sluw, geduldig als een kat, voorzichtig en achterdochtig. Het strikkenzetten is een ingekankerde passie van hem, die niet eerder dan met zijn levenslicht zal uitdooven' (DNJ 1929: 407-408).

Heerjagers waren van mening dat de morele inferioriteit van stropers niet alleen tot uitdrukking kwam in hun leefwijze, maar ook in hun houding ten aanzien van het wild. Zij achtten iedere vorm van stropen dierenmishandeling en de daarbij gebruikte middelen 'martelwerktuigen' (DNJ 1932: 623-624). Zij plachten daarbij evenwel te vergeten dat de vangmiddelen die jachtopzichters gebruikten, met name klemmen en beugels, nauwelijks van stroperswerktuig verschilden. Overeenkomstig hun houding ten aanzien van stropers traden heerjagers deze mannen tegemoet. In de eerste helft van deze eeuw waren stropers vogelvrij, en menigeen wachtte in plaats van een proces-verbaal een roffel hagel uit het geweer van een jagende 'heer' (DNJ 1963: 14-15).⁶

De plattelandsbevolking, waarvan de lokale stropers deel uitmaakten, keek anders aan tegen de 'stickeme' activiteiten van sommige mensen in hun midden. Plattelandsers zagen geen kwaad in het stropen, evenmin als in andere verzamelactiviteiten zoals het sprokkelen van hout. Zij gingen ervan uit dat de natuur en met name het wild dat er leefde van iedereen was; degene die het wild bemachtigde, werd ook als de bezitter beschouwd. De plattelandsbevolking voelde zich gerechtigd het wild te vangen (Jagers 1985) ofschoon de term 'recht' hier

met helemaal op zijn plaats is. Deze houding vertoonde enige gelijkens met het collectieve gebruiksrecht zoals dit in vroeger tijden op gemene gronden bestond (Bloch 1975: 115, Blum 1978: 123 e.v., Buis 1985, dl. 2: 521). Jagers, met name de heerjagers afkomstig uit de stad, werden als indringers gezien die zich het wild toeëigenden ten koste van de plaatselijke bevolking. Boeren hadden geen bezwaar tegen het stropen op hun land, omdat het kleinwild waar stropers het op gemunt hadden regelmatig de jonge aanplant vernielde (Buskens 1983, Jagers 1985).

Opvattingen over collectieve rechten kwamen echter in botsing met het privé-recht dat jagers op het wild deden gelden. De overheid, die de belangen van grondeigenaren en houders van heerlijke rechten beschermde, bestempelde het stropen en bepaalde verzamelactiviteiten als 'bosch- en wilddieverij' en stelde die strafbaar. Daarmee was in de wet een duidelijke scheidslijn getrokken tussen legaliteit en illegaliteit. In een lokale context bleken echter de grenzen tussen legale en illegale handelingen, tussen jacht en stropen vaag te zijn. Lokale waarden en normen lieten een ruimere interpretatie van de wetten toe, onder bepaalde omstandigheden werden bepaalde vormen van natuurgebruik noch legaal noch illegaal, maar legitiem geacht. De inspanningen van jachtopzichters om stropen te bestrijden, werden daarom ook ervaren als zijnde gericht tegen de lokale gemeenschap als geheel.

In de conflicten tussen jagers en stropers kwam een sociaal antagonisme tot uitdrukking. Onder stropers leefde de opvatting dat de wetten voor en door de heren waren gemaakt om de kleine lui te onderdrukken, en daarom hoefden zij ook niet gehoorzaamd te worden (Buskens 1983). Stropen was een stil en individueel protest, want stropers liepen niet te koop met hun verhalen, zij vermeden juist de confrontatie met degenen – jachtopzichters en jagers – tegen wie hun handelen gericht was (Jagers 1985). Stropen was een vorm van sabotage van de staat en de wetten, burgerlijke ongehoorzaamheid, uitdrukking van solidariteit met de dorpsgemeenschap (Buskens 1983, Emmett 1964).⁷

5.3 STROPEN EEN SPEL MET DIEREN

In tegenstelling tot wat jagers daar gewoonlijk van dachten, hadden lokale stropers een eigen crecode. Zij hielden er een utilitaire natuurvi-

sie op na waarin het gebruiken van de natuur geaccepteerd was, maar dit diende volgens hun code met mate te gebeuren. Het stropen voor de pot, om de eigen nood te lenigen, werd geaccepteerd, stropen voor geldelijk gewin daarentegen werd afgekeurd. Maar zelfs de individuele nood kon niet als excuus dienen als stropers het wild bemachtigden op een wijze die de eigen ecode afkeurde. Zo stroopten zij niet in de tijd waarin het wild drachtig was of voor jongen zorgde, ook het vangen van grote aantallen wild was uit den boze (Buskens 1983).

De meningen over de beste methoden om wild te verschalken, liepen in stroperskring uiteen. Zo heeft het onderzoek van Buskens (1983) aan het licht gebracht dat stropers die in de eerste helft van deze eeuw hun activiteiten in een Noordlimburgs dorp uitvoerden, het gebruik van geweer en lichtbak streng afwezen. Klemmen en strikken daarentegen achtten zij 'natuurlijke middelen'. In gesprekken met jachtopzichters is me gebleken dat stropers eer legden in de vervaardiging van hun eigen vangmiddelen. Met name strikken, lussen gemaakt van koper- of ijzerdraad, droegen het persoonlijke stempel van de maker, waardoor hij zich van andere stropers onderscheidde. Bij een vondst van strikken was voor de meeste jachtopzichters meteen duidelijk met wie zij te maken hadden. Zo meldde een oud-jachtopzichter over de technieken van de duinstropers tussen Noordwijk en IJmuiden:

'Vierdraads fijn koperdraad voor "zetters" en driedraads voor "hangers". Beide soorten werden thuis gedraaid en klaargemaakt. De "zetters" werden van touwtjes voorzien, waarmee ze dan ter plaatse aan de pen werden bevestigd. Alle strikken, vooral de "zetters", droegen een kenmerk van de maker, en toen ik nog

maar twaalf jaar was kende ik ze op mijn duimpje. Hoe draaiden ze het oog, hoe bevestigden zij de touwtjes aan de strik, en hoe legden zij de strop om de "pennen". Ook het snijden van de "pennen" en het bewerken van de "hikken" toonde vaak het visitekaartje van de makers' (DNJ 1985: 22-23).

Strikkenzetters benadrukken steeds dat hun werkwijze een kunst is, die niet alleen technisch talent vereist, maar ook het vermogen zich in te leven in de prooidieren. Het gaat er niet om het wild kost wat kost te bemachtigen, maar 'het spel te spelen', zoals een van mijn informanten dit uitdrukte. Een goed stroper identificeert zich met het wild, anticipeert diens gedrag. Hij moet zijn ogen, oren en neus gebruiken

Konijnenstrik (foto: R. Jagers)

Paalklem (foto: R. Jagers)

zoals een dier dat doet, hij moet zich als een dier bewegen en dezelfde paden belopen, dan pas zal hij in staat zijn het volgens de regels der kunst te bemachtigen ⁸

Stroppers die andere technieken hanteerden, besteedden eveneens veel aandacht aan een vakkundige werkwijze. Zoals ik van een ex-stropper mocht vernemen, achtten 'lichtbakkers' hun manier van stroppen superieur aan het strikken zetten. Zij trokken er meestal met zijn tweeën op uit. Een man die in het veld vooropliep droeg de lichtbak. Vroeger vervaardigden stroppers die zelf, bijvoorbeeld uit een oude theekist met een kijkgat, waarin een carbidlamp gemonteerd werd. Daarmee werden de velden en bosranden verlicht op zoek naar wild dat, door de lichtstraal verblind, roerloos bleef zitten. De tweede man, toegerust met een wapen – vaak een flobert, omdat een hagelgeweer een te luide knal veroorzaakt die meteen de wijde omtrek alarmeert –, schoot het in de lichtstraal gevangen wild ⁹. Met deze techniek werd het wild onmiddellijk gedood en vocht het niet urenlang voor zijn leven, zoals bij het strikken regelmatig het geval was. Volgens mijn informant reden genoeg aan het lichtbakken de voorkeur te geven. Bovendien zou deze methode volgens dezelfde informant superieur zijn omdat zij een directe confrontatie met het wild veronderstelt, een krachtmeting tussen mens en dier. Een strikkenzetter was volgens deze oude lichtbakker te vergelijken met een 'sluipmoordenaar'.

Bekwaamheid in het stroppen, aldus lezen wij bij Buskens (1983), leverde aanzien op bij medestroppers en dorpelingen. Stroppers waren trots op hun specialismen. Stropen bood hen de mogelijkheid met elkaar te wedijveren en zich van elkaar te onderscheiden. Maar zij maten zich ook met dieren. Buskens' informanten gaven hoog op over hun behendigheid en kennis van het diergedrag. Typerend zijn de anekdotes die zij vertelden over een 'slimme' haas die ze tenslotte toch te pakken kregen, soms nadat rivalen dit tevergeefs gepoogd hadden. Een van mijn stropende informanten oogstte veel bewondering onder de stroppers in zijn streek omdat hij hazen in het leger met de hand wist te vangen. Zijn faam strekte zich uit tot het plaatselijk detachement van de veldpolitie.

Lokale stroppers jaagden op een onopvallende en voorzichtige manier. Dit hing slechts voor een deel samen met het verboden karakter van hun activiteiten. Voor een ander deel had dit te maken met hun natuurvisie. Stroppers zagen zichzelf als natuurmensen, of zoals een Veluwe stropper het onder woorden heeft gebracht:

Diverse klemmen (foto: R. Jagers)

166 'Ik voel mij één met de natuur, ik ben
erin en ermee geboren. Met alle geluiden
en geuren ben ik vertrouwd, en ik ken
ook de planten en de insecten. Aan de

blaadjes op de grond kan ik ruiken of er
wilde zwijnen zijn langsgekomen. .. Ik
ben een vos, een roofdier'
(*Grasduinen* 1983, nr. 8: 46-47).

De metafoor roofdier brengt het zelfbeeld van lokale stropers zeer toepasselijk tot uiting. Net als roofdieren besluiten en vangen zij het wild in stilte en doden zij niet meer dan zij voor hun eigen behoefte nodig hebben. Net als roofdieren werden zij echter ook verguisd door jagers en achtervolgd door jachtopzichters.

5.4. HET SOCIALE SPEL: JAGER EN GEJAAGDE

De relatie tussen jachtopzichters en lokale stropers was er een als tussen jager en gejaagde. Zij waren tegenstanders in een wedstrijd. Beide partijen namen dezelfde spelregels in acht. Het ging erom elkaar te slim af te zijn, zonder elkaar ietsel toe te brengen. Het gebruik van wapens was daarom uit den boze. De verliezer diende de overwinning van de ander ridderlijk toe te geven en zich zonder verzet over te geven. Volgens de regels was er maar één manier om stropers te pakken en dat was hen op heterdaad betrappen. Posten in het veld was voor jachtopzichters vrijwel de enige methode om dat te bereiken. Dit was een tijdrovende taak die naast de dagelijkse werkzaamheden ten behoeve van de jacht werd verricht. De onvoorspelbaarheid van de stropers vormde een factor die het opzichterswerk bemoeilijkt en tegelijk uitdagender maakte. Een jachtopzichter wist zelden van tevoren waar en op welke dag, in welke nacht of op welk uur de stropers kwamen. Bij strikken kon hij wachten, maar de route van lichtbakkers was niet te voorspellen (Jagers 1985). Stropers trachtten de jachtopzichter te misleiden, hun buit veilig te stellen en ongemerkt te ontsnappen. Dit spel functioneerde slechts in een lokale setting waar wetsdienaren en stropers elkaar kenden. En zoals andere spelen had ook deze wedstrijd zijn publiek. Niet alleen stonden de mensen op het platteland niet afwijzend tegenover de stroperij, zij genoten ook van de verhalen erover.

Van stropers en jachtopzichters vereiste dit spel slimheid, zelfbeheersing en koelbloedigheid: eigenschappen die vooral voor en door mannen hoog gewaardeerd werden (Jagers 1985). Stropen en posten

was dan ook bij uitstek een spel voor mannen. De elementen kunde en kracht, kans en risico maakten dit spel spannend en uitdagend. Dat menigmaal barre weersomstandigheden getrotseerd moesten worden en een goede nachtrust werd opgecofferd om dit spel te spelen, verhoogde alleen maar de aantrekkelijkheid.

Ondanks hun negatieve houding ten aanzien van stropers hadden jagers oog voor het spelelement in het stropen. Zo meldde een jager in de jaren twintig dat er stropers en strópers waren

‘Hoe graag wij ook onze velden verschoond zien van hun bezoek, de eerlijke strooper is iemand, voor wien wij toch iets kunnen voelen. Ik versta onder een eerlijke strooper een man, die zijn strijd met de politie als een soort

eerlijke sport beschouwt van list tegen list, maar die zich, gesnapt, gewonnen geeft, en er geen oogenblik aan denkt, verzet te plegen. De jachthartstocht is een wilde bloem, die bloeit in paelzen en hutten’ (DNJ 1928 611)

Ook heden ten dage treffen we op het platteland nog ‘strikjesmensen’ aan.¹⁰ Deze mannen maken deel uit van de lokale folklore, soms zijn zij een levende legende. In de loop van deze eeuw hebben de lokale stropers echter plaatsgemaakt voor andere types, die inbreuk maken op de codes die op het platteland worden nageleefd.

5.5 BEROEPSSTROPERS

‘(Goirle) Op 12 mei 1960 werden in hetzelfde jachtveld een grote partij wildstrikken gevonden. Door samenwerking van jachtopzichters en leden van de jachtdetachementen Bostel en Zundert werd een permanente bewaking ingesteld. Eerst op 14 mei 1960 mocht het de adj. v.d. Hulst, de wachmeester 1e kl. De Wijs en de jachtopzichter Huijberts gelukken v.d. H. staande te houden. Thans werden niet minder dan 200 wildstrikken en zes hazen in beslag genomen. In de strikken bevonden zich bovendien nog zes hazen

die ter plaatse werden vernietigd, daar deze in staat van ontbinding verkeerden’ (DNJ 1961 14)

‘Voor het Bossche gerechtshof stond de 26-jarige sputter J. v. d. R. uit Gemert terecht die door de politierechter tot vijf maanden gevangenisstraf veroordeeld was, omdat hij op 27 november van het vorige jaar, toen hij op heterdaad bij het stropen betrapt werd, zowel de jachtopziener Smits als de wachmeester Vijgen van de Rijkspolitie met zijn geweer had bedreigd’ (DNJ 1961 319)

168 'In de nacht van vrijdag 7 op zaterdag 8 juli j.l. gelukte het wachtmeester 1e kl J. Wassens en jachttopzichter H. Roding, beiden uit Beerse en wachtmeester 1e kl. P. Knoop van de jachtbrigade, twee bekende stropers, t.w. G.G. en H.G., beiden uit Vroomshoop, te pakken. Toen ze waren aangehouden op de motor, reden ze met volgas op de politie in, na het geweer te hebben weggegooid. Bij de val ging het schot er uit, en vloog op een meter afstand van de ambtenaren van politie in de grond' (DNJ 1961: 347).

'Op zaterdagmorgen 8 juli 1961, omstreeks 4 uur, ontving de rayoncommandant der rijkspolitie te Nederhemert, groep Brakel, bericht dat zich in de polder te Nederhemert een aantal personen met lange honden

ophielden ... Na een omsingeling en achtervolging gelukte het na korte tijd vier personen, allen verblijvende in woonwagens... aan te houden. De leeftijd van deze personen was resp. 18, 25, 28 en 34 jaar en allen waren zgn "koopman" van beroep. Tevens werden twee lange honden in beslag genomen, terwijl nog twee andere niet opgevangen konden worden, daar de overtredders geen medewerking wilden verlenen bij het vangen van deze honden. De stropers waren per auto naar de polder gekomen ... Een tweede auto, waarin zich eveneens enige mannen bevonden met honden en die vermoedelijk bij de eerste ploeg behoorde, kon niet aangehouden worden. Het kenteken van dit motorvoertuig bleek bij nadere controle vals te zijn .' (DNJ 1961: 379).

Meldingen als deze, waarin gewag wordt gemaakt van geweldpleging tegen jachttopzichters en politiemensen, zijn in de loop van deze eeuw de berichten over het aanhouden van lokale strikkenzetters en lichtbakkers gaan vervangen. Steeds vaker zijn stropers gewapend, treden zij in bendes op en trachten zij met het oog op de verkoop zoveel mogelijk wild te bemachtigen. De lokale gebondenheid heeft met de motorisering in de jaren vijftig plaats gemaakt voor grotere mobiliteit. Dankzij snelle auto's, waarmee stropers in staat zijn honderden kilometers per nacht af te leggen, en moderne wapens hebben zij hun arsenaal van technieken uitgebreid. Nieuwe methoden worden gecombineerd met de vanouds bekende, zoals lichtbakken (met halogeenlampen), strikkenzetten (honderden op een rijtje) en stropen met windhonden (vanuit auto's). Men spreekt thans van de 'harde' stroperij. In tegenstelling tot de lokale stroperij is die georganiseerd, grootschalig, commercieel en vaak gewelddadig.¹¹

Reeds in de eerste helft van deze eeuw stroopten sommige leden om met de verkoop van wild (gedeelte) in hun levensonderhoud te

voorzien Ze werden met de term 'beroepsstroker' aangeduid De beroepscategorieën die met deze vorm van stroperij in één adem werden genoemd, waren reizende kooplieden, muzikanten, kermisklanten en caféhouders Deze groeperingen namen dikwijls een marginale positie in de dorpsamenlevingen in, daar sommigen van hen perifeer woonden en mobieler waren dan andere dorpelingen (Buskens 1983) Opmerkelijk was dat meldingen van stroperij, gepleegd door deze mensen, vooral uit de grensstreken van Drenthe, Noord-Brabant en Limburg afkomstig waren Daar ging het stropen gedurende de eerste helft van deze eeuw vaak hand in hand met smokkelarij Het in Nederlandse velden gestroopte wild werd verkocht op de Duitse en Belgische markt (ibid , DNJ 1982 741-742)

In de ogen van heerjagers waren beroepsstropers misdadigers Zo wordt in *De Nederlandse Jager* gemeld

'Smokkelen, stelen, drinken, vechten en bekkensnijden, mollen vangen en vagebondeeren, zijn afwisselingen op strikken zetten, lichtbakken of onbeschaamd brutale strooptochten op klaarlichten dag Vooral wanneer ze in gezelschap 's avonds uitgaan, na kaarten en drinken en nadat met de gebrande kurken der jeneverflesschen de tronies zijn zwartgemaakt Ik weet dergelijke

heden, wier eersten gang 's nachts naar het huis van den jachtopzichter was, waar ze "een paar schoten hagel langs de dakpannen lieten rollen" en zich zoo vrijheid van handelen voor den geheelen nacht verzekerden Doorgaans zijn het kerels met ettelijke jaren gevangenisstraf achter den rug, die slecht bekend staan en voor niets terugdeinzen' (DNJ 1929 408)

De plattelandsbevolking was het in haar oordeel over beroepsstropers opvallend eens met de heerjagers Dorpelingen grepen de leefwijze van deze lieden aan om zich van hen te distantieren Beroepsstropers overtraden lokale normen en goede zeden Ze dronken, waren arbeidschuw, asociaal en gedroegen zich onzedelijk, aldus de gangbare mening (Buskens 1983) Deze beeldvorming werd in de hand gewerkt doordat deze beroepsstropers veelal buiten de lokale gemeenschap leefden en werkzaamheden hadden die in een laag aanzien stonden Lokale stropers keken neer op beroepsstropers omdat die te veel wild vingen, zelfs in de tijd dat er jonge dieren waren, en met de natuur weinig rekening hielden (ibid) Het meest rekende men hen aan dat stropen voor hen geen 'vermaak', maar een broodwinning was, zodat het hen

om de buit, niet om de sport ging. Het gebruik van wapens en geweldpleging jegens wetsdienaren achtte men dan ook typerend voor de beroepsstropen.

Sociale en ruimtelijke marginaliteit kenmerkt ook de beroepsstropers sinds de Tweede Wereldoorlog. In de jaren vijftig werden jagers opgeschrikt door toenemende grofwildstropen op de Veluwe. Naar schatting verdwenen daar jaarlijks meer reeën, herten en wilde zwijnen dan door de natuurlijke aanwas aangevuld werd (DNJ 1979: 310-313). In jagers- en politiekringen was men het erover eens dat deze 'grove wildstropen' beoefend werd door 'criminelen' uit de grote steden, met name Arnhem en Utrecht. Arnhemse souteneurs uit het Spijkerskwartier legden zich, naast de exploitatie van 'vrouwelijk schoon', toe op wildstropen met auto's. Een onderzoek naar de grofwildstropen heeft uitgewezen dat deze activiteiten zich in het tijdvak 1970-1974 concentreerden op de Noordwest-Veluwe, rond de dorpen Putten, Ermelo, Nunspeet, Elspeet, Nijkerk en Harderwijk (Van der Zalm 1975: 26). Uit deze gemeenten, naast Arnhem en Apeldoorn, waren ook de meeste grofwildstropers afkomstig. Terwijl de lokale stropers in vroeger tijden vooral in de landbouw emplooi vonden, blijkt uit dit onderzoek dat Veluwse grofwildstropers voor een groot deel uit lagere stedelijke milieus afkomstig zijn.

De ontwikkelingen op de Veluwe doen vermoeden dat de stropen na de Tweede Wereldoorlog meer een stedelijk dan een ruraal probleem is geworden, een vermoeden dat bevestigd wordt door veranderingen in de stropen zoals die zich ook op andere gebieden hebben voorgedaan. De ontwikkeling laat een patroon zien dat al voor de oorlog in de kiem aanwezig was in de grote steden in het westen van het land: 'Kroeglopers', 'inbrekers' en 'vechtersbazen' uit de Haagse, Amsterdamse en Haarlemse onderwereld stroopten al in de jaren dertig in de duinen tussen Noordwijk en IJmuiden (DNJ 1985: 22-23). Ook in Noord-Brabant waren de grote steden 'broedplaatsen' voor het nieuwe 'beroepsstropersgilde'. In de jaren zestig staken bij de politie en onder jagers klachten over stropende 'woonwagenbewoners' in Noord-Brabant de kop op. Gemotoriseerde bendes, afkomstig uit de woonwagenkampen van Eindhoven en Helmond, hadden het vooral op de Kempen gemunt, een bosrijk gebied dat naast kleinwild ook reeën herbergde, aldus viel in *De Nederlandse Jager* te lezen (DNJ 1973: 277). De beruchte 'Kempenbende', die dit gebied in de jaren zestig

onveilig maakte, verwierf niet alleen naam door juwelenroof, maar ook door grootschalige stropen. Kenmerkend voor deze stropende bendes was illegaal vuurwapenbezit en geweldpleging. Zo doen er geruchten de ronde dat sommige van deze bendes samenwerkten met knokploegen. Zij intimideerden politiemannen en jachtopzichters door hun honden dood te schieten, ruiten in te gooien en hun gezinsleden te bedreigen (DNJ 1973: 277; 1977: 649). De toename van het geweld en de groei van het aantal uit de onderwereld afkomstige stropers was voor wetsdienaren aanleiding om van de criminalisering van de stropen te spreken.

5.6. COMMERCIE EN STOER GEDRAG

Na de Tweede Wereldoorlog ging de stropen gepaard met een toenemende commercialisering. Ofschoon het vervoer van en de handel in wild aan wettelijke beperkingen waren gebonden,¹² vonden stropers steeds voldoende afnemers voor hun buit. Dit geldt tot op de dag van vandaag. Een deel van het gestroopte wild komt terecht bij restaurants en poeliers die het met de wet niet zo nauw nemen.¹³ Naar schatting wordt echter tachtig procent van het hier te lande gestroopte wild in België verhandeld (Schetters 1979: 159). Daar de jacht bij onze zuiderburen vroeger dan hier opent, is daar de kans op controle op de herkomst van wild gering. Symptoom voor de bloeiende handel is de opmerkelijke toename van de wildstropen in Nederlandse jachtvelden zodra de jacht in België geopend wordt (ibid.).

Zoals reeds aangestipt, richten moderne beroepsstropers zich vooral op grofwild (Van der Zalm 1975: 37). Niet alleen wordt het vlees van hert, ree en wild zwijn duurder verhandeld dan dat van haas en konijn, ook worden er door malafide preparateurs honderden guldens betaald voor de bijna volwassen embryo's van deze diersoorten. Het onderzoek van Van der Zalm heeft dan ook uitgewezen dat Veluwe grofwildstropers een voorkeur voor (drachtige) reegeten aan de dag leggen. Stropen uit commercieel oogpunt is echter niet beperkt tot het grofwild, maar strekt zich uit over verschillende in het wild levende diersoorten. In geprepareerde staat zijn vooral jonge dieren gevraagd als decoratie in huis. Daarnaast neemt ook de handel in levend wild een hoge vlucht (DNJ 1987: 402-403). Afnemers zijn niet alleen de talrijke

kinderboerderijen en wildparken, maar ook mensen die het als een teken van distinctie zien om in hun tuin levend wild te houden. Wel het meest bekende voorbeeld zijn volieres waarin niet alleen zang- maar ook roofvogels worden aangetroffen (Schetters 1979: 188 e.v.).

In tegenstelling tot de associaties die de aanduiding 'harde stroperij' wekt, ontbreekt het de beroepsstroperij geenszins aan spelelementen. Zoals verschillende politiemannen en jachtopzichers bevestigden, stropen 'kampbewoners' in het algemeen niet voor de pot of voor de verkoop. Om aan geld te komen weten zij lucratiever dingen aan te pakken, merkte een van mijn informanten op. Veel meer gaat het bij de stroperij om een krachtmeting tussen de mannen uit een kamp of tussen bendes uit verschillende kampen. Een politiemann, werkzaam bij de veldpolitie, gebruikte hiervoor de term 'recreatieve stroperij'.

'Wil je daar een naam hebben, wil je prestige op het kamp, moet je een goede stroper zijn. Goed wil zeggen met zo veel wild mogelijk thuiskomen. Iemand die in een nacht vijftig konijnen schiet en daarmee thuiskomt, nou, die wordt daar als een hele kerel bekeken. Ze doen het niet om die beesten te eten, ze stoppen ze

de volgende dag gewoon in de grond. Ze gaan daarmee showen. Als die kerels 's ochtends thuiskomen, tjonge, dan gaan die kofferdeksels open en komt het hele kamp naar de vracht kijken. En dan komen die verhalen los, hoe ze de politie te pakken hebben genomen.'

Stroppers zijn ook uit andere, vaak stedelijke randgroeperingen afkomstig. Zoals ik uit de tussen 1967 en 1985 opgemaakte processen-verbaal, die ik aantrof in de administratie van een jachtopzichter, kon opmaken, waren de geverbaliseerden veelal afkomstig uit zogenaamde 'volkswijken' van grotere steden. Vrijwel alle aangehouden mannen hadden zich aan illegaal vuurwapenbezit schuldig gemaakt. Andere opvallende kenmerken van deze stroppers vormden hun beroepsstatus en leeftijd: de meesten waren ongeschoolde arbeiders of 'zonder beroep', zoals het in de verbaal heet. Hun gemiddelde leeftijd lag tussen de zestien en vijfentwintig jaar.¹⁴ Ook het eerder aangehaalde onderzoek van Van der Zalm (1975: 49) heeft uitgewezen dat de jonge leeftijdscategorieën van twintig tot dertig jaar ruim vertegenwoordigd waren onder de Veluwe grofwildstroppers. Onder jonge mannen is het niet ongebruikelijk door 'stoer gedrag' onderlinge rivaliteiten uit te vechten en status te verwerven. Onder adolescenten zijn wetsover-

trekkingen soms een manier om zich een plaats te bevechten in klieken of bendes. Opvattingen over mannelijk gedrag spelen hierbij eveneens een rol. Het zich wapenen met stiletto's, windbuksen of floberts, nachtelijke strooptochten, soms met gestolen auto's, verzet tegen jachtopzichters en politie kunnen iemands reputatie als 'flinke kerel' binnen de subcultuur van jongeren vestigen.¹⁵

5.7 STRIJD TEGEN DE 'HARDE STROPERIJ'

Jachtopzichters stonden vrijwel machteloos tegenover de georganiseerde autostroperij en de gewelddadige bendes. Leidende figuren in de KNJV-kring verhieven hun stem om bij de overheid op hulp aan te dringen (DNJ 1953: 307-310, 1954: 511-513). De in 1954 ingestelde nieuwe Jachtwet kwam hen daarbij te hulp. Zoals we gezien hebben, bevatte deze een natuurbeschermingsgedachte. Stroperij belemmerde jagers hun 'jachtplicht' na te komen en diende daarom bestreden te worden, aldus het belangrijkste argument van de KNJV.

Een doorslaggevend bewijs van de 'verderfelijke' invloed van de stroperij leverde de achteruitgang van het grofwild op de Veluwe. In de KNJV-kring heeft men erop gewezen dat de bestrijding van de harde stroperij niet enkel als een 'herenbelang' gezien mag worden, al vormde de grofwildjacht een enclave die slechts voor weinige, gefortuneerde jagers toegankelijk was. Het Veluwse grofwild, en met name de herten, werd door veel mensen als een nationaal bezit beschouwd. Vandaar dat vooraanstaande jagers gehoor kregen toen ze de noodkreet slaakten dat 'het einde van het Veluwse hert nabij leek' (DNJ 1979: 311). De minister van Justitie stelde een commissie in die een oplossing moest aandragen voor het probleem van de harde stroperij. Dit resulteerde in de uitbreiding van het korps rijkspolitie met een speciale veldbrigade, de zogenaamde veldpolitie.

In 1955 werd kolonel De Beaufort¹⁶ belast met de oprichting van de veldbrigade. Hij selecteerde vrijwilligers bij de rijkspolitie in het hele land (DNJ 1979: 311), de meesten afkomstig uit boeren- of jachtopzichtersgezinnen, velen in het bezit van een jachtakte. Bij haar oprichting telde de veldbrigade twaalf man en zes politiehonden. Ze werd geïnstalleerd in het Aardhuis te Hoog Soeren, het voormalige jachtchalet van koning Willem III, en richtte haar inspanningen op het

tegengaan van de grofwildstropen op de Veluwe. Het succes dat de jachtbrigade boekte, afgemeten aan de 'karrevrachten' van in beslag genomen vuurwapens, vanginstrumenten en de opgemaakte verbalen, resulteerde in een uitbreiding van de veldpolitie. In 1958 werden er twee vaste detachementen geïnstalleerd in het door stropers geteisterde Noord-Brabant, namelijk in Boxtel en Zundert. Later werden daar nog de detachementen Ommen, Zeist, Maasbracht en Hansweert aan toegevoegd. De zeven detachementen beschikten in 1981 in totaal over 47 man (DNJ 1981: 404-405).

In tegenstelling tot hun broodheren stonden particuliere jachtopzichters in de jaren vijftig argwanend tegenover de veldpolitie (DNJ 1987: 177). Concurrentierees was hier niet vreemd aan. Zoals we in het vorige hoofdstuk hebben gezien, was voor veel jachtopzichters het succes op het terrein van de stropenbestrijding van belang voor hun reputatie in de lokale samenleving, de houding van hun broodgever en hun inkomsten. Zij ontvingen immers vaak een premie voor gepakte stropers en gelichte strikken. Met de komst van de veldpolitie dreigde deze bron van aanzien en inkomsten voor een deel verloren te gaan. Bovendien lag de relatie tussen jachtopzichters en overheid (politie en justitie) vanouds gevoelig. Jachtopzichters voelden zich door beide instanties niet helemaal serieus genomen. Sinds het begin van deze eeuw klaagden jachtopzichters, vaak bij monde van hun broodheren, niet alleen over de geringe straffen die rechters aan stropers oplegden,¹⁷ maar ook over moeilijkheden bij het verkrijgen van de aanstelling als onbezoldigd opsporingsambtenaar en over de beperkingen waaraan zij in de uitoefening van hun bevoegdheid onderworpen waren.¹⁸

De ambtenaren en velddienstassistenten van de veldpolitie kampten niet met dergelijke problemen. Niet alleen konden zij zelfverzekerder tegen stropers optreden omdat zij het politie-apparaat achter zich wisten, maar zij beschikten ook over een betere scholing en technische uitrusting. In de jaren vijftig, toen de meeste jachtopzichters nog per fiets surveilleerden, was de veldpolitie al gemotoriseerd, vandaar de aanduiding 'Vliegende Brigade'. Om gelijke tred te houden met de uitrusting van hedendaagse stropers, is de veldpolitie thans niet alleen toegerust met terreinwagens maar ook met communicatiemiddelen, infraroodkijkers en moderne wapens. Zoals uit het jaaroverzicht van de veldpolitie van 1976 naar voren komt zijn nu ook stropers voorzien van een moderne technische uitrusting. Zo werden er in 1976 onder

andere 24 auto's in beslag genomen, twee portofoons, 267 geweren en buksen, 95 vuistvuurwapens, 223 vuurwapenonderdelen en 21 slag- en steekwapens (DNJ 1977 647)

De veldpolitie heeft de laatste jaren moeite de stropen de baas te blijven. Dit heeft niet alleen te maken met de omvang en gewelddadigheid ervan, maar ook met de beperkte mankracht van de detachementen, die getroffen zijn door de bezuinigingen bij het Rijk, waardoor uitbreiding van het korps en modernisering van de uitrusting achterwege blijven (Beekhuis 1986 9-11). Een andere factor die het werk van de veldpolitie bemoeilijkt is de taakverzwaring die zich gedurende de laatste tien jaar heeft voorgedaan. De 'jachtbrigade' van weleer, enkel opgericht om stropen tegen te gaan, heet nu 'milieupolitie'. Zoals de Politiewet vermeldt, is haar taak de 'handhaving van het milieubeschermingsrecht' (ibid). Een gevolg hiervan is dat de veldpolitie illegale fuiken licht, volières controleert, lijnstokken raapt, clandestiene preparateurs opspoort, het uitsteken van beschermde planten bekeurt, waterverontreiniging, illegale mest- en afvallozing en misbruik van bestrijdingsmiddelen traceert (ibid, DNJ 1977 647). Deze taakuitbreiding is ongetwijfeld een strategische zet om tegemoet te komen aan de veranderde houding ten aanzien van de jacht bij de overheid en in de samenleving als geheel. Niet toevallig viel de opkomst van de benaming 'milieupolitie' samen met de opkomst van de georganiseerde anti-jacht-beweging. De veldpolitie heeft zeer goed beseft dat het steeds moeilijker zou worden om subsidies te verkrijgen enkel voor het vangen van stropers. Dit wordt door velen als jagersbelang gezien. Handhaving van de milieubeschermingswet daarentegen dient niet alleen het algemeen belang, maar past ook in het hedendaagse denken over natuur en milieu. Niettemin wordt de veldpolitie nu met opheffing bedreigd.

In de tweede helft van deze eeuw is een herdefiniering van taken ook voor het jachttoezicht kenmerkend geweest. Een gevolg hiervan is dat er geen echte specialisten voor de stropenbestrijding meer bestaan. Sinds de oprichting van de veldpolitie in 1955 zijn dan ook steeds meer groeperingen betrokken geraakt bij de stropenbestrijding. Velddienst is vanouds een onderdeel van het takenpakket van de rijkspolitie, maar heeft steeds een lage prioriteit gekregen bij het korps. Andere zaken werden belangrijker gevonden, temeer daar de resultaten van het opsporen van 'jachtdelicten' in vergelijking met de investering in tijd en

mankracht relatief gering waren (DNJ 1985 35) Er komt echter verandering in deze houding Zoals valt op te maken uit een artikel in *De Nederlandse Jager* (1985 35), geschreven door een politiemann, is er bij de ambtenaren van de rijkspolitie steeds meer belangstelling voor de velddienst waar te nemen Deze constatering staat niet op zichzelf, maar wordt bevestigd door een aantal van mijn informanten die werkzaam zijn bij de rijkspolitie Velddienst, en daaronder wordt dan niet zozeer de controle op naleving van de eerder genoemde natuurbeschermingswetten en milieuwetten verstaan maar vooral het tegengaan van stropen, is vooral in trek bij jongere ambtenaren Als motief geven zij unaniem dat zij deze taak als een belangrijk aspect van de bestrijding van criminaliteit zien, te belangrijk om over te laten aan het kleine aantal mannen van de veldpolitie en welwillende, maar slecht toegeruste burgers

Juist deze laatste gaan zich echter steeds actiever met de stropenbestrijding bemoeien Vooral kleine jagers die geen jachttopzichter kunnen bekostigen, organiseren zich om maatregelen tegen stropers te nemen Zo bestaan er al enkele 'bewakingsringen' in het land, opgericht door een aantal jagers van naburige jachtterreinen, die om beurten in elkaars veld posten Dat het daarbij tot confrontaties met stropers kan komen, achten de jagers meestal geen bezwaar

Zo vertelde een boerjager uit het Brabantse mij dat hij en zijn bureau al menige spannende achtervolging van autostropers over de dijken hebben meegemaakt Slechts enkele dagen voor ons gesprek had hij in samenwerking met een buurjager 'jongens van het kamp' in een grote 'Amerikaan' klem gereden Zij ontsnapten in hun auto over een weiland Toen zij vol gas en met piepende banden de hoofdweg opdraaiden, botsten zij

tegen een vrachtwagen zij sloegen over de kop en kwamen in een sloot terecht De politie werd gewaarschuwd, en een van de inzittenden moest per ambulance worden afgevoerd Mijn informant ging, gedreven door nieuwsgierigheid, een kijkje nemen Bang dat de politie van zijn betrokkenheid op de hoogte zou komen, reed hij 'met een onschuldig gezicht en aangepaste snelheid' langs de plek van het gebeuren

De politie acht dit uitvloeisel van de privatisering van het jachttoezicht onwenselijk, dit zou immers betekenen dat jagers het recht in eigen handen nemen (DNJ 1969 277-278, 1981 790). Men pleit liever voor een nauwere samenwerking tussen jagers en politie Zo worden jagers

aangemoedigd zich van een contactpersoon op het plaatselijke politiebureau te verzekeren en deze op de hoogte te brengen van de gebeurtenissen in het jachtveld. Ook zouden jagers als 'informanten' voor de politie kunnen fungeren, bij voorbeeld door de kentekens van in het veld gesignaleerde voertuigen te noteren en door te geven aan de contactpersoon (DNJ 1985: 35).

Dit neemt niet weg dat met name de nieuwe samenwerkingsverbanden tussen jagers de privatisering van de stroperijbestrijding in de hand werken. In dit verband verdienen de wilbbeheereenheden en lokale jachtverenigingen bijzondere aandacht. Zoals we in het vorige hoofdstuk gezien hebben nemen deze organisaties het jachttoezicht vaak voor eigen rekening. Voor de daarbij betrokken deeltijd-jacht-opzichters, toezichthouders en 'assistenten' vormt dit een strategie om toegang te krijgen tot de jacht. Anders dan in jachtvelden, waar de jagers slechts gedurende de jacht, dus incidenteel, aanwezig zijn, herbergen deze samenwerkingsverbanden, en dat geldt in het bijzonder voor de lokale jachtverenigingen, jagers die woonachtig zijn in de plaatselijke gemeenschappen. Niet alleen zijn zij snel ter plekke als er stroppers gesignaleerd worden, ook zijn zij fel gekant tegen de beroepsstoppers en criminelen die, zoals eerder al ter sprake kwam, inbreuk maken op plaatselijke gedragscodes ten aanzien van natuurgebruik. Zoals ik van verschillende informanten heb vernomen, betrekken jagers lokale stoppers in de strijd tegen de professionele en criminele stroperij. Soms laat men oude strikkenzeters ongemoeid op voorwaarde dat zij de jagers op de hoogte houden van nachtelijke activiteiten in het veld, autokentekens noteren en zo mogelijk de 'daders' identificeren. Daarnaast hebben veel jachtverenigingen en wilbbeheereenheden inmiddels een eigen bewakingsdienst ingesteld. Dit initiatief wordt gesteund door het Jachtfonds dat wilbbeheereenheden subsidie voor de aanschaf van communicatiemiddelen verstrekt. Volgens jagers heeft een regelmatige surveillance in het veld tot gevolg dat de stroperij ter plekke afneemt, omdat stoppers naar onbewaakte velden uitwijken. De privatisering van de stroperijbestrijding ligt vanuit het perspectief van de kleine jagers bekeken in het verlengde van het veel geciteerde wild- en faunabeheer. Het is echter zeer de vraag of de motieven van de betrokken jagers en politiemensen slechts door de eisen van de Jachtwet gevoed worden, of dat de aantrekkingskracht van de stroperijbestrijding schuilt in het spelelement dat daarin zit.

Voor de lokale stropers schuilde de aantrekkelijkheid van hun 'stieck-me' activiteiten in het spelelement, de positie van jager en gejaagde. De vraag is of ook jachtopzichters de confrontaties met lokale stropers in termen van een spel ervoeren. Om een stroper te pakken, moesten jachtopzichters zich met hem identificeren, zijn gedrag anticiperen, de omgeving met zijn ogen waarnemen. Zo was een jachtopzichter jager, en de stroper was zijn menselijke 'prooi'. Stroperybestrijding omvat dan ook het aspect 'mensenjacht', of zoals een wetsdienaar zei:

'Als politiemann staat men ten opzichte
van de stropers nu juist zó als de jager
ten opzichte van zijn wild, nl. beiden

gaan het veld in om hun uiterste best te
doen niet platzak thuis te komen'
(DNJ 1954: 271)

De rollen van jachtopzichter en stroper leken niet alleen op elkaar, ze waren ook complementair. Beiden waren vertrouwd met hetzelfde terrein, bespieden hetzelfde wild, observeerden geduldig zijn leefwijze en gingen met list te werk om het te bemachtigen (Bromberger & Dufour 1982: 360). Het sociale spel waaraan beide categorieën deelnamen, veronderstelde gedeelde waarden en normen: een spel kan immers alleen gespeeld worden als de partijen dezelfde regels in acht nemen.

De beroepsstropery maakte inbreuk op de regels van dit spel. Niet alleen maakten de daarbij gebruikte technieken geen deel uit van de lokale stroperstraditie, ook druiste de commerciële instelling van haar beoefenaren in tegen lokale waarden. Traimond (1984: 357) is van mening dat de confrontatie tussen wetsdienaren en beroepsstropers ontbloeit is van spelelementen. Inderdaad duidt de terminologie die met de bestrijding van de harde stropery in Nederland ingang vond meer op oorlog dan op spel. De schrijvende jagerselite noemde beroepsstropers 'tweebenige belagers' van het wild, vrijbuiters (DNJ 1940: 344), de 'natuurlijke tegenstanders' van jagers (DNJ 1963: 14). Een jachtopzichter vergeleek de confrontatie tussen bendes stropende Urkers en jachtopzichters in de Noordoostpolder (eind jaren veertig) met een 'treffen van twee legers' (DNJ 1984: 214-215).

De felheid waarmee jagers zich tegen de moderne beroepsstropers verzetten, doet denken aan het vijandbeeld dat de vechtende partijen

zich in een oorlog van elkaar vormen. 'De tegenstander' wordt in juridisch, sociaal en moreel opzicht inferieur verklaard en 'ontmenselijkt'. Huizinga (1938: 128) heeft erop gewezen dat in een strijd verwikkelde groepen, die de menselijke status van de ander ontkennen, niet meer elkaars tegenspelers zijn, maar elkaars vijanden; het spel is veranderd in krijg.

Jagers laten niet na erop te wijzen dat stropers in al hun doen en laten de negatie van jagers vormen. Zij vertegenwoordigen hun negatieve zelfbeeld. Jagers onderscheiden zich van stropers in de mate waarin zij de Jachtwet en de erecode van de jacht naleven. Terwijl jagers binnen een strikt afgebakend territorium jagen waarvan de grenzen bij de wet beschermd worden, bekommeren stropers zich daar niet om. Maar ook hier moeten wij differentiëren. In tegenstelling tot lokale stropers die territoriaal gebonden zijn en slechts plaatselijke grenzen overtreden, verplaatsen beroepsstropers zich over grote afstanden, zodat men terecht kan stellen dat zij op nationaal niveau opereren. Jagers zijn gebonden aan wettelijk vastgestelde jachtseizoenen, worden geacht tussen zonsopgang en zonsondergang te jagen en de zondagsrust in acht te nemen. Stropers trekken zich niets aan van de wettelijke jachtseizoenen. Lokale stropers nemen een 'gesloten tijd' in acht, namelijk de periode waarin het wild jongen heeft. Beroepsstropers daarentegen jagen het hele jaar door (Van der Zalm 1975: 39). Stropers ontplooiën hun activiteiten vooral 's nachts en op zondagen, met name dan wanneer jagers niet in het veld aanwezig zijn. In de ogen van jagers vormt de jacht met het geweer de enig legitieme wijze die de benaming jacht verdient. Stropers passen verschillende technieken toe en gebruiken verschillende hulpmiddelen. Voor zover stropers gebruik maken van een geweer, doen zij dat op een wijze die indruist tegen de gedragsregels die jagers daarbij in acht nemen. Jagers die hun identiteit ontnemen aan het jagen voor hun vermaak betichten stropers van het stropen voor de pot of voor de handel, wat in hun ogen lage motieven zijn. Alleen lokale stropers worden volgens jagers gedreven door jacht-passie. De moderne stropers ontberen met andere woorden, de bescherming van een in de jagerswereld legitiem geachte erecode.

Associaties met oorlog wekken ook de middelen waarmee de vijandige partijen vechten. Landen die oorlog voeren recruterende soldaten, die zij bewapenen en uniformeren. In het jachttoezicht heeft zich een vergelijkbare ontwikkeling voorgedaan. Zoals we in het vorige hoofd-

stuk gezien hebben, voorzagen jachtopzichers zich van de symbolen van de legitieme gezagdragers uniform, wapens en legitimatiebewijs. Bovendien werden na de Tweede Wereldoorlog ten behoeve van de stroperijbestrijding mannen gerecruteerd die uit hoofde van hun functie al gewapend en geuniformeerd waren, namelijk politiemensen. Met de opkomst van wildbeheereenheden en lokale jachtverenigingen zette deze trend zich ook onder jagers door. De wijze waarop in sommige gevallen de particuliere surveillance is georganiseerd doet denken aan een militaire patrouille. Zo kleden sommige jagers zich in camouflagepakken en bewapenen zij zich met mes, jachtgeweer en een patronengordel die zij als guerrillastrijders schuin over borst en rug dragen. Zij rijden rond in terreinwagens voorzien van mobilifoon en zwaailicht. Terwijl de confrontatie tussen lokale stropers en jachtopzichers het karakter van een sportieve competitie had, is de strijd tussen jagers en beroepsstropers harder en gewelddadiger geworden. De vechtende partijen gebruiken wapens tegen elkaar, wat het leven heeft gekost aan enkele jachtopzichers, politiemannen en stropers (DNJ 1979: 312). Beroepsstropers en met name zogenaamde 'recreatieve stropers' geven zich zelden zonder verzet over. Ze trachten koste wat het kost te ontsnappen, desnoods door op politiemannen in te rijden. Aangezien zij vaak een strafblad hebben staat bij een aanhouding voor hen meer op het spel dan een bekeuring voor een jachtwetovertreiding. De strijd wordt met alle middelen gevoerd, de gedragsregels die de confrontatie tussen lokale stropers en jachtopzichers kenmerkten, zijn nu uit de relatie tussen wetsdienaren en stropers verdwenen. De wetsdienaren op hun beurt hebben hun gedrag aangepast aan het gewijzigde karakter van de stroperij en pakken stropers niet met fluwelen handschoenen aan. Een politiemann die enkele jaren velddienst had verricht, merkte in een gesprek met mij op dat het er bij de veldpolitie nogal ruw aan toe gaat. Schermutselingen met stropers, schiet- en knokpartijen, wilde achtervolgingen met de auto, het stellen van stropers met honden zijn aan de orde van de dag.

In officiële bronnen wordt het tegengaan van stroperij gepresenteerd als bestrijding van criminaliteit en dierenmishandeling. Dit neemt niet weg dat de confrontatie met stropers voor jagers, jachtopzichers en politiemensen een grote aantrekkingskracht heeft. Zij worden niet afgeschrikt door het risico daarbij gewond te raken of zelfs gedood te worden. Integendeel, dit gevaar lijkt de aantrekkings-

5.9 QUI SI FOR EXCITEMENT

In de loop van deze eeuw heeft de stroperij ingrijpende veranderingen ondergaan. De lokale stroperij in de eerste helft van deze eeuw was een plaatselijk gebonden, kleinschalig en incidenteel verschijnsel, beoefend door de lagere strata van de plattelandsbevolking van vrijwel alle leeftijden. De professionele en 'recreatieve' stroperij van vandaag heeft een nationale, zelfs grensoverschrijdende reikwijdte, wordt grootschalig beoefend door overwegend jonge mannen afkomstig uit de lagere milieus in stedelijke (en daarnaast ook rurale) gebieden. Veranderd is ook de motivatie van stropers. Lokale stropers stroopten slechts voor een deel voor de pot; belangrijker was de sportieve krachtmeting zowel met het wild als met de wetsdienaren. Beroepsstropers hebben vooral commerciële doeleinden op het oog, de marginalen daarentegen zoeken de confrontatie met jachtopzichters en politie. Wetsovertredingen, geweldpleging en botsingen met wetsdienaren maken deel uit van de cultuur van sommige randgroeperingen in onze samenleving. Stroperij is in de sociale hiërarchie gedaald. Van maatschappelijke acceptatie kan nu geen sprake meer zijn, ook niet op het platteland.

Jacht en stroperij hebben zich in tegengestelde richtingen ontwikkeld, althans voor wat betreft de sociale en regionale achtergronden van haar beoefenaren. In de eerste helft van deze eeuw hadden de toonaangevende kringen in de jagerswereld een 'nationaal' karakter. Zij vormden een exclusieve groep, die de dominante jachtcultuur in Nederland vertegenwoordigde. Deze kring is niet verdwenen, maar heeft in de tweede helft van deze eeuw lokaal georiënteerde jagers naast zich moeten accepteren, jagers die afkomstig zijn uit allerlei sociale groeperingen en die woonachtig zijn op het platteland.

Schematisch kunnen de veranderingen in stroperij en jacht als volgt worden weergegeven

	STROPERIJ	
lokaal	— -- →	nationaal
ruraal	————→	urbaan
kleinschalig	— -- -- →	grootschalig
arme plattelanders	————→	arbeiders en randgroeperingen
alle leeftijden	—— —→	jongeren
voor de pot	————→	commercieel
sportieve krachtmeting	————→	geweldpleging

	JACHT	
nationaal	————→	lokaal
urbaan	—— —→	ruraal
distinctiemiddel	————→	<i>low profile</i>
elite	————→	plattelanders
alle leeftijden	- — —→	ouderen (vergrijzing)

Jachtopzichers hebben door de veranderingen in de stroperij en in de jacht een functieverlies geleden. Met name de particuliere jachtopzichers staan, als enkeling zonder de steun van een organisatie die mankracht en technische uitrusting biedt, hulpeloos tegenover de stroperij. Deze is nu geen jachtwetovertrekking meer die zich beperkt tot een aantasting van het jachtgenot van een klein aantal jagers. Jachtopzichers dreigen steeds hun bevoegdheden te overschrijden als zij tegen de stropers van nu optreden. Geweldgebruik door particulieren maakt inbreuk op het geweldmonopolie van de staat; vandaar dat de politie slechts aarzelend opsporingsbevoegdheid aan niet-korpsleden verstrekt, en vandaar ook dat zij voor een deel de stroperijbestrijding zelf ter hand heeft genomen.

Thans ondergaat het jachtoezicht een toenemende privatisering, die zich uitstrekt tot de stroperijbestrijding. Deze ontwikkeling wordt mede gestimuleerd doordat zowel de professionele jachtopzichers als de veldpolitie onder druk van de publieke opinie hun aandachtsveld moesten verbreden. Zij houden zich nu bezig met het milieubeheer in de brede betekenis van het woord. In de ogen van jagers komt hierdoor de stroperijbestrijding in de verdrukking, zodat zij zich genoodzaakt zien zelfhulp te organiseren.

Dit is een opmerkelijke ontwikkeling die de ingrijpende wijzigingen weerspiegelt in de positie van jagers in onze samenleving. Heerjagers in de eerste helft van deze eeuw namen distantie ten aanzien van andere groeperingen in acht. Door de zorg voor het jachtveld toe te vertrouwen aan jachttopzichters kwamen zij zelden in contact met stropers. Vanuit deze afstand keken zij weliswaar neer op deze categorie, doch oordeelden zij mild over de lokale strikkenzetters. Zij herkenden in hun motieven zelfs een gevoel voor sportiviteit en passie. Sinds (lokale) jagers de bestrijding van de stroperij voor eigen rekening nemen, is de fysieke afstand tussen hen en stropers kleiner geworden. Jachttopzichters als intermediair en tevens buffer tussen beide categorieën zijn aan het verdwijnen. De felheid waarmee jagers zich tegen stropers keren is evenwel toegenomen.

Met de toename van het aantal jagers zijn de jachtmogelijkheden schaarser geworden. Niet alleen moeten meer jagers minder jachtereinen met elkaar delen, ook moeten zij zich aan toenemende wettelijke beperkingen onderwerpen. Met name de nieuwe categorieën zijn daar de dupe van. Juist deze categorieën worden er het hardst door getroffen. In vergelijking met de gevestigde jagerselite behelst de jacht voor de nieuwe categorieën meer 'werk' en minder 'plezier'. Het hoeft dan ook geen verwondering te wekken dat juist in kringen van kleine jagers de jacht op stropers een welkome aanvulling wordt geacht. Net als jachtinvites of het *paying-guest-system* vormt de stroperijbestrijding een strategie om de jachtmogelijkheden uit te breiden. Door wettelijke beperkingen nemen bovendien de mogelijkheden af om daar met behulp van kunstmatig ingrijpen iets aan te doen, zodat de jacht voor veel jagers aan aantrekkingskracht heeft ingeboet. De jacht op stropers is avontuurlijk, zelfs gevaarlijk, en compenseert jagers voor het verlies aan vrijheden die zij door allerlei recente veranderingen hebben geleden. Daarnaast sluit het aspect van 'het recht in eigen handen nemen' aan bij de idealen van vrijheid en autonomie die sterk leven onder de mannen van het 'Groene Gilde'. Dat zij daarbij grote risico's lopen voor lijf en leden en op de rand van de illegaliteit balanceren, verhoogt de aantrekkingskracht alleen maar. Hierin schuilt een element van vrijbuitery dat door wettelijke reglementering uit de legale jachtbeoefening vrijwel geheel verdwenen is.

Het opvoeren van de spanning hebben Elias en Dunning *quest for excitement* genoemd. Naarmate het samenleven van mensen meer ge-

reglementeerd raakt en tot sleur verwordt, naarmate het dus *unexciting* wordt, trachten mensen compensatie te vinden in spannende vrijetijdsbestedingen. Niet alleen jagers zijn op zoek naar een 'spannende ontspanning'. Zoals we gezien hebben schuilt dit aspect ook in vrijwel alle vormen van stropen. De romantisering van de stroperij in de Nederlandse folklore hangt nauw samen met *the quest for excitement*. Stropers blijven aanleiding geven tot legendevorming, voor een deel omdat zij doen, waarvan menig man weleens droomt, maar waarvoor in zijn geordend leven geen kans is: een avontuurlijk bestaan, vrijbuiten en verzet tegen de gevestigde orde. In hoeverre ideeën zoals vrijheid, autonomie en mannelijkheid tot uitdrukking komen in de beeldvorming van jagers omtrent de dieren waarop zij jagen, zal in het volgende hoofdstuk worden behandeld.

Wild

6 I INLEIDING

In tegenstelling tot de onder veel niet-jagers gangbare opvatting dat 'jagers op alles schieten wat beweegt' (DNJ 1987-1995), zijn voor jagers niet alle in het wild levende dieren als jachtobject geschikt. Uit de grote verscheidenheid van diersoorten selecteren zij slechts enkele, die zij met de term 'wild' aanduiden. 'Wild' is een begrip dat in de jagerswereld een specifieke invulling krijgt, die niet overeenkomt met andere gangbare omschrijvingen.¹

Jagers verzorgen en beschermen het wild, richten voeder- en drinkplaatsen in, leggen beschuttende dekking aan, bestrijden de natuurlijke vijanden van het wild en fokken wild om het uit te zetten. Hierdoor dringt zich een vergelijking met de status van huisdieren op. Jagers zijn echter de mening toegedaan dat zij op 'in het wild levende' dieren jagen die in de 'vrije' wildbaan leven. Half tamme dieren achten zij voor de jacht ongeschikt. Jagers laten niet na te benadrukken dat zij door 'liefde voor de natuur' in het algemeen en 'liefde voor het wild' in het bijzonder gedreven worden. Dit kan ze er niet van weerhouden de meeste wildsoorten als eetbaar te classificeren. Voor veel mensen sluit liefde voor een dier, in het bijzonder voor de alle menselijke zorg genietende 'troetel- en hobbydieren', consumptie van het vlees uit. Zij walgen van de gedachte hun viervoetige of gevederde 'vrienden' te verorberen.² Jagers daarentegen doden en consumeren de dieren die zij verzorgen en 'liefhebben'.

Voor veel niet-jagers is de wijze waarop de mens/dier-verhouding in jagerskring gestalte krijgt problematisch. Aanhangers van de anti-jacht-beweging verwijten jagers 'hypocrisie' en 'vals sentimentaleiteit'. Jagers ontkennen de ambivalentie in hun houding en gedrag ten aanzien van de dieren niet. Zij wijzen erop dat deze ambivalentie inherent is aan de jacht.³ In deze bespiegelingen wordt evenwel geen aandacht besteed aan de vraag waarom in het doen en denken van jagers slechts

specifieke soorten uit de grote verscheidenheid van in het wild levende dieren centraal staan

In dit hoofdstuk zal ik trachten een antwoord op deze vraag te geven. Door na te gaan welke diersoorten jagers als wild classificeren en waarom zij juist op deze en niet op andere jacht maken, wil ik hun classificatieschema ontrafelen en de daaraan ten grondslag liggende criteria analyseren. Alvorens in te gaan op de conceptvorming van jagers, wil ik de definitie van wild in de Jachtwet nader bekijken. Daarin worden immers de grenzen aangegeven waarbinnen het classificatieschema van jagers legaal is. De relatie tussen de in de Jachtwet gehanteerde definitie en de conceptvorming van jagers verdient daarom nader te worden belicht. De verschillen en overeenkomsten tussen beide classificatieschema's attenderen ons op de aspecten die de jacht voor jagers werkelijk aantrekkelijk maken.

6.2 ONTWIKKELING VAN DE CATEGORIE 'WILD' IN DE JACHTWET

Wat is wild? Deze vraag lijkt op het eerste gezicht eenvoudig te beantwoorden. In de Jachtwet worden de diersoorten die in Nederland mogen worden bejaagd met naam genoemd. De dieren in de Jachtwet vormen slechts een klein gedeelte van alle in het wild levende dieren. Veel andere soorten zijn door andere wetten beschermd.⁴ De huidige Jachtwet (1977) onderscheidt vier subcategorieën waaronder een beperkt aantal specifieke diersoorten geclassificeerd worden. In tabel 1 op pp. 188-189 is deze indeling weergegeven en in tabel 2 (pp. 190-191) de tijd van het jaar waarin de jacht op de verschillende soorten geopend is. De in de Jachtwet (Kramer 1983: 35-38) genoemde wildsoorten mogen niet zonder meer bejaagd worden. Voor de meeste soorten is een jachtseizoen ingesteld dat verschillend naar wildsoort door de minister van Landbouw bij uitvoeringsbeschikking wordt vastgesteld.⁵ Deze jachtseizoenen zijn in heel Nederland uniform. Een aantal wildsoorten is van deze regeling uitgezonderd, waaronder het grofwild. Slechts een zeer beperkt aantal diersoorten mag in principe het hele jaar door bejaagd worden.⁶

Een vergelijking van de opeenvolgende jachtwetten in deze eeuw laat zien dat de daarin gehanteerde classificatie van dieren veranderingen heeft ondergaan. Niet alleen werden nieuwe diersoorten aan de wet toegevoegd terwijl sommige verdwenen, ook zijn de termen gewijzigd, waarmee deze soorten in de Jachtwet werden aangeduid. In de negentiende-eeuwse jachtwetten van 1814, 1852 en 1857 werden slechts herbivore, en daarom eetbaar⁷ en nuttig geachte diersoorten als wild omschreven. Reeën en herten genoten bijzondere bescherming; deze dieren werden met de termen 'edel' en 'hoog wild' aangeduid (Hermans 1947: 97, 154), termen met een aristocratische connotatie. De jacht daarop bleef voorbehouden aan de vorst en enkele adellijke heren (Pelzers 1987: 36-44).⁸

De natuurlijke vijanden van het jachtwild, de roofdieren, werden als 'onedel' en in de Jachtwet als 'schadelijk gedierte' geclassificeerd. Zij mochten niet alleen door jagers gedood worden, maar ook door grondeigenaren en iedereen die daarvoor toestemming kreeg.⁹ Het doden van roofdieren werd door de wetgever zelfs aangemoedigd door middel van premies. Op vertoon van een dood exemplaar konden bij het gemeentebestuur de wettelijk vastgelegde bedragen worden geind. De premies voor bijna alle roofdieren werden alleen gedurende de zomer uitgekeerd omdat hun vachten 's winters veel waarde hadden, zodat men mocht veronderstellen dat gedurende dat jaargetijde het schadelijk gedierte genoeg belagers vond (Pelzers 1986b: 195). Daar het premiestelsel zich beperkte tot carnivore dieren, valt te concluderen dat 'schadelijk' toen vooral 'schadelijk voor het jachtwild' betekende (Pelzers 1986a: 107). Niet alleen werden deze dieren niet als 'wild' beschouwd, ook werd het bemachtigen en doden daarvan niet als 'jagen' omschreven. Gejaagd werd immers alleen op jachtwild met bepaalde technieken die kenmerkend waren voor het 'edele' jachtbedrijf, zoals de jacht met het geweer, met lange honden¹⁰ of met jachtvogels. Zoals we eerder gezien hebben, waren deze jachtvormen voorbehouden aan heerjagers. De in de Jachtwet 1857 vermelde methoden om schadelijk gedierte te bemachtigen vielen daarentegen onder de vangjacht¹¹. Deze werd beoefend door boeren en door bepaalde categorieën beroepsjagers die van het premiestelsel profiteerden. Voor de armen op het platteland betekende de premie voor en de verkoop van de gedode roofdieren een bijverdienste (DNJ 1978: 11; 1984: 31, 285; Pelzers 1986b: 195).

Tabel 1 Als wild geclassificeerde diersoorten in de jachtwetten

Diersoort	1814 ¹	1852 ²	1857 ²	1923 ¹	1954 ⁴	1977 ⁴	1988	
GROFWILD							5	6
edelherten	x	x	x	x	x	x	x	x
reeen	x	x	x	x	x	x	x	x
damherten				x	x	x	x	x
moefflons					x	x	x	x
wilde zwijnen						x	x	x
KLEINWILD								
hazen		x	x	x	x	x	x	x
fazanten		x	x		x	x	x	x
korhoenders		x	x	x	x	x		
patrijzen		x	x	x	x	x	x	x
houtsnippen		x	x	x	x	x	x	
kwartels		x	x					
lijsters		x						
leeuwenkikken		x						
vinken		x						
holenduiven					x			
boommarters					x			
steenmarters					x			
dassen					x			
otters					x			
zeehonden					x			
WATERWILD					x			
ganzen		x		x	x	x	x ⁷	x ⁸
eenden		x	x	x	x	x	x ⁹	x ¹⁰
goudplevieren		x	x	x	x	x		
watersnippen		x	x	x	x	x	x	
poelsnippen		¹¹	¹¹	¹¹	x	x		
bokjes		¹¹	¹¹	¹¹	x	x		
duikers		x	x	x				
meerkoeten				x	x	x	x	x
kemphanen		x	x	x ¹²				
wulpen		x	x	x ¹³				
scholeksters				x ¹²				
grutto's				x ¹²				
tureluurs				x ¹²				
schrieken		x	x					
strandlopers		x	x					
waterhoenders		x	x	x ¹²				
zwanen		x	¹³	x ¹³				

Diersoort	1814 ¹	1852 ²	1857 ²	1923 ³	1954 ⁴	1977 ⁵	1988
SCHADE / OVERIG				14			
fazanten				x			
houtduiven					x	x	x
zwarte kraaien					x	x	x
bonte kraaien					x	x	
roeken					x	x	x
kauwen					x	x	x
vlaamse gaaien					x	x	x
eksters					x	x	x
wilde zwijnen				x	x		
konijnen		x ¹⁵	x ¹⁵	x	x	x	x
vossen	x ¹⁷	x ^{15 16}	x ^{15 16}	x	x	x	x
wilde katten						x	
verwild katten		x ¹⁵	x ¹⁵	x	x	x	
bunzings	x ¹⁷	x ^{15 16}	x ^{15 16}	x	x	x	
hermelingen	x ¹⁷	x ^{15 16}	x ^{15 16}		x	x	
wezels		x ^{15 16}	x ^{15 16}	x	x	x	
eechhoorns					x	x	
boomkarters		x ^{15 16}	x ^{15 16}	x		x	
steenmarters		x ^{15 16}	x ^{15 16}	x		x	
dassen		x ¹⁵	x ¹⁵	x		x	
otters		x ¹⁵	x ¹⁵	x		x	
zeehonden						x	
wolven	x ¹⁷						
div. roofvogels	x ¹⁷	x ^{15 16}	x ^{15 16}				

1 De Jachtwet 1814 bevatte geen limitatieve opsomming van wild. In principe mocht er op alle in het wild levende dieren gejaagd worden, tenzij de Jachtwet anders bepaalde. Zo was de jacht op reeën en herten gesloten (art. 13).

2 Volgens art. 11 werd de opening en sluiting van de jacht (het jachtseizoen) jaarlijks door Gedeputeerde Staten van de verschillende provincies vastgesteld.

3 Art. 18 bepaalde dat de jacht jaarlijks per provincie werd vastgesteld.

4 Zie voor opening en sluiting van de jacht tabel 2, pp. 190-191.

5 In het Ontwerp Flora- en Faunawet wordt een onderscheid gemaakt tussen buitsoorten (art. 49) en soorten waarop ter voorkoming en bestrijding van schade (art. 51) gejaagd mag worden. In deze kolom staan de soorten van art. 49 vermeld.

6 In deze kolom staan de soorten van art. 51 vermeld, soms overlapt deze met de vorige.

7 Van alle wilde ganzensoorten is de jacht slechts op kol-, riet- en grauwe ganzen toegestaan (art. 49).

8 Ter bestrijding van schade kan een jachtvergunning worden verstrekt voor kol-, riet-, grauwe en rosganzen, alsmede voor de kleine rietgans (art. 51).

9 Van alle wilde eendesoorten is de jacht slechts toegestaan op de wilde, slob-, krak-, topper- en kuifeend, en op pijlstaart, smient en wintertaling (art. 49).

10 Ter schadebestrijding kan een jachtvergunning worden verstrekt voor wilde eend en smient (art. 51).

11 Poelsnippen en bokjes werden als watersnippen geïnclassificeerd.

12 De jacht op deze vogels was gesloten, slechts het rapen van hun eieren was toegestaan.

13 Het bemachtigen van zwanen was nog slechts toegestaan aan houders van een geregistreerde zwanendrift (vanginrichting voor wilde zwanen, vergelijkbaar met eendenkooien).

14 De in deze rubriek vermelde soorten werden niet bejaagd in de zin van de Jachtwet, maar bestreden wegens schade.

15 Deze als schadelijk voor de landbouw of visserij geïnclassificeerde dieren mochten volgens art. 29 (resp. 28 Jachtwet 1857) door grondgebruikers op eigen grond gevangen worden.

16 Premiewild volgens art. 30 (resp. art. 29 Jachtwet 1857).

17 Volgens art. 46 werden door de overheid voor het doden van deze dieren premies uitgekeerd.

Tabel 2. Opening en sluiting van de jacht

Diersoort	Jachtwet 1954 ¹	Jachtwet 1977 ²
GROFWILD		
merkenregeling ¹		
edelherten (m)	gesloten	1 sept. - 28 febr.
(v)		1 sept. - 15 mrt.
(k)		1 sept. - 15 mrt.
reeen (m)		15 mei - 15 sept.
(v)		1 jan. - 15 mrt.
(k)		1 jan. - 15 mrt.
damherten		incidenteel
moefflons		incidenteel
wilde zwijnen (m)	schadelijk wild	1 okt. - 31 jan.
(v)		1 okt. - 31 jan.
(b)		1 aug. - 31 jan.
KLEINWILD		
patrijzen	1 sept. - 31 dec.	1 sept. - 31 dec.
fazanten (m)	15 okt. - 31 jan.	15 okt. - 31 jan.
(v)	15 okt. - 31 dec.	15 okt. - 31 dec.
houtsnippen	15 okt. - 31 jan.	15 okt. - 31 jan.
hazen	15 okt. - 31 dec.	15 okt. - 31 dec.
korhoenders	gesloten	gesloten
holenduiven	15 juli - 31 jan.	Vogelwet
boommarters	gesloten	overig wild
steenmarters	gesloten	overig wild
dassen	gesloten	overig wild
otters	gesloten	overig wild
zechonden	merkenregeling ¹	overig wild
WATERWILD		
ganzen	1 sept. - 31 jan. ⁵	1 sept. - 31 jan. ⁶
wilde eenden	24 jul. - 31 jan.	24 jul. - 31 jan.
meerkooten	18 aug. - 31 jan.	18 aug. - 31 jan.
slobeenden		
wintertalingen		
smienten		
pijlstaarten	1 sept. - 31 jan.	1 sept. - 31 jan.
krak-, toppe-,		
tafel- en		
kuifeend		
watersnippen	18 aug. - 31 jan.	18 aug. - 31 jan.
goudplevieren	1 nov. - 31 dec.	1 nov. - 31 dec.
poelsnippen	18 aug. - 31 jan.	gesloten
bokjes	18 aug. - 31 jan.	gesloten

Diersoort	Jachtwet 1954 ¹	Jachtwet 1977 ²
OVERIG WILD		
houtduiven	het hele jaar	het hele jaar
zwarte kraaien	het hele jaar	het hele jaar
bonte kraaien	het hele jaar	gesloten
roeken	het hele jaar	gesloten
kauwen	het hele jaar	het hele jaar
vlaamse gaaien	het hele jaar	15 juli - 30 apr
eksters	het hele jaar	het hele jaar
konijnen	het hele jaar	het hele jaar
vossen	het hele jaar	het hele jaar
wilde katten	niet vermeld	gesloten
verwilderde katten	het hele jaar	het hele jaar
bunzings	het hele jaar	15 aug. - 15 febr.
hermelijnen	het hele jaar	15 nov - 15 febr
wezels	het hele jaar	gesloten
eekhoorns	het hele jaar	gesloten
boommarters	klein wild	gesloten
steenmarters	klein wild	gesloten
dassen	klein wild	gesloten
otters	klein wild	gesloten
zechonden	klein wild	merkenregeling ⁷
wilde zwijnen (m)	het hele jaar	grof wild
(v)	1 aug. - 28 febr.	grof wild

1 Openering en sluiting geschiedt bij de Beschikking 'Openering en sluiting van de jacht op andere dan schade-lyk wild' van 3 juli 1964, *Staatscourant* 8 juli 1964, nr 130. Zie Van Leeuwen 1955, Bylage v.

2 Openering en sluiting geschiedt bij Beschikking van de Minister van Landbouw en Visserij inzake de openering en sluiting van de jacht van 8 augustus 1977 (*Staatscourant* 1977, nr 153).

3 Ministeriele beschikking van 12 januari 1956, (*Staatscourant* 1956, nr 9). Zie Van Leeuwen 1955, Bylage xii, 11-13. In de periode 1956-1977 werd de openering van de jacht per merk bepaald, sinds 1977 worden wildmerken slechts binnen de boven aangegeven periodes verstrekt.

4 Ministeriele Beschikking van 8 april 1957 (*Staatscourant* 1957, nr 523). Zie Van Leeuwen 1955, Bylage xii, 25-27.

5 Alle ganzesoorten met uitzondering van brand-, rot- en canadaganzes.

6 Slechts voor grauwe, kol- en rietganzes. Voor alle andere soorten is de jacht gesloten.

7 Ministeriele Beschikking van 27 januari 1964 (*Staatscourant* 1964, nr 22). Zie Van Leeuwen 1955, Bylage v, 3.

De fundamentele scheiding tussen nuttige en schadelijke dieren bleef in de Jachtwet van 1923 gehandhaafd (De Blécourt & Van Andel 1923. 13). De wetgever had vooral oog voor het economisch belang dat broodjagers bij de jacht op waterwild hadden. De Vereniging tot Bescherming van Vogels, die erop aandrong een aantal waterwildsoorten uit de Jachtwet over te hevelen naar de Vogelwet (van 1912), wees op de 'geringe economische waarde' van deze soorten (ibid. 48, Drijver 1956: 94). Ondanks dit pleidooi bleven ze in de Jachtwet gehandhaafd, al werd de jacht op deze soorten niet meer geopend. Het rapen van de eieren van deze vogels bleef echter toegestaan. Bij plaatsing onder de Vogelwet zou dit onmogelijk geworden zijn (Van der Burgt 1927: 1-2), waardoor broodjagers en andere plattelanders een bron van inkomsten zouden verliezen (Veltman 1930: 21). Ook andere wildsoorten werden onder de Jachtwet geplaatst omdat zij eetbaar en dus voor economische exploitatie waardevol geacht werden. Zo was volgens de wetgever het criterium eetbaarheid doorslaggevend voor de bejaging van de kleinwildsoorten hazen, patrijzen, korhoenders en houtsnippen en van de grofwildsoorten herten, reeën en damherten (De Blécourt & Van Andel 1923. 47).

Naast economisch nut vormde schadelijkheid een criterium om dieren in de Jachtwet op te nemen. De categorie 'schadelijk gedierte' bleef in de Jachtwet van 1923 gehandhaafd. Een belangrijk verschil met oudere jachtwetten was dat in de omschrijving van schadelijkheid nu ook rekening werd gehouden met de belangen van de landbouw. In de negentiende eeuwse wetten waren slechts konijnen om die reden in de categorie 'schadelijk gedierte' vermeld.¹⁰ Voortaan werden ook fazanten en wilde zwijnen hiertoe gerekend.¹¹ Alhoewel het vlees eetbaar werd geacht, werden deze dieren in wetstermen niet meer als wild geclassificeerd; het bemachtigen en doden daarvan was geen jagen meer. Veel meer kregen uitsluitend boeren het recht deze dieren op de door hen bewerkte grond te bestrijden. Jagers werden niet meer geacht op fazanten en wilde zwijnen te jagen. Wellicht is de aanduiding 'boerenwild' voor 'schadelijke' soorten uit die tijd afkomstig.

DE JACHTWET 1954

Met de jachtwetwijziging van 1954 verdween het onderscheid tussen wild en 'schadelijk gedierte'. Deze wet kende nog slechts de categorie

wild. Daarbinnen werd grof-, klein- en waterwild onderscheiden van schadelijk wild (Van Overveldt & Beljaars 1955: 31, Van Leeuwen 1955: 23). De in de vorige wet als schadelijk geclassificeerde diersoorten hielden deze status ook in de nieuwe. Alleen fazanten verhuisden terug naar het kleinwild, zij waren voor de landbouw minder schadelijk gebleken dan de wetgever in 1923 had vermoed (Van Overveldt & Beljaars 1955: 30). Verder onderging de categorie schadelijk wild in 1954 een aanzienlijke uitbreiding (zie tabel 1). Evenals in de vorige Jachtwet bleven boeren het recht houden schadelijk wild te bestrijden. Een noviteit vormde de mogelijkheid tot financiële vergoeding voor geleden wildschade door het speciaal daartoe ingestelde Jachtfonds. Tevens werden jagers verplicht gesteld wildschade op de door hun bejaagde gronden te voorkomen, een verplichting die zich over alle wildsoorten uitstreckte, ongeacht het feit dat de als schadelijk geclassificeerde dieren ook door boeren bestreden mochten worden. Tegenover de lusten van het jachtgenot stonden nu ook de lasten. In een van de vorige hoofdstukken heb ik hiervoor de term 'jachtplicht' geïntroduceerd.

Al doen deze regelingen anders vermoeden, in de Jachtwet van 1954 kregen de landbouwbelangen geen prioriteit meer. De aandacht ging in toenemende mate uit naar natuurbeschermingsbelangen. In de in 1948 ingestelde commissie die de jachtwetswijziging voorbereidde was ook de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten vertegenwoordigd. De invloed daarvan was onmiskenbaar in de Jachtwet aanwezig. Een aantal diersoorten verdween uit de Jachtwet om voortaan door andere wetten te worden beschermd (zie tabel 1). Andere soorten bleven deel uitmaken van de Jachtwet, al werd de jacht op deze dieren niet meer geopend. Als wild geënclassificeerd vielen zij onder de verantwoordelijkheid van jagers, die immers verplicht waren zorg te dragen voor een redelijke wildstand. Hiermee deed het natuurbeheer zijn intrede.

DE JACHTWET 1977

Bij de jachtwetswijziging van 1977 wonnen natuurbeschermingsbelangen nog meer terrein. Zo verdween de benaming 'schadelijk' uit de Jachtwet. In plaats daarvan werd de vage term 'overig wild' geïntroduceerd voor een bonte verzameling diersoorten. Doordat de negatieve implicaties waren weggenomen, konden sommige soorten bin-

nen deze categorie geheel beschermd worden (zie tabel 1). De wildsoorten die het hele jaar door jagers bejaagd en door boeren bestreden mochten worden, werden in de Jachtwet in artikel 8 afzonderlijk vermeld. Door het verdwijnen van de kwalificatie 'schadelijk' uit de juridische terminologie worden deze dieren nu met 'artikel-acht-wild' aangeduid. In de volksmond heten ze echter schadelijk wild of boerenwild. Voor vossen is nog steeds een premiestelsel van kracht, waarbij jagers op vertoon van een gedood exemplaar bij de plaatselijke politie vijftien gulden ontvangen.¹²

Door de toenemende invloed van de natuurbeschermingsgedachte veranderde niet alleen de terminologie, maar ook namen de beschermende maatregelen voor het wild toe. Wilde zwijnen, die in het verleden voor de landbouw extreem schadelijk geacht werden, verhuisden naar het grofwild, waardoor strikt omlijnde jachtseizoenen, beheersmaatregelen en voorschriften ten aanzien van voor het afschot te gebruiken munitie voor deze dieren van kracht werden.¹³ Andere categorieën wild werden nog verder ingekrompen (zie tabel 1).

DE FLORA- EN FAUNAWET

Al enkele jaren is op overheidsniveau en in de overkoepelende organisaties van jagers, vogel- en natuurbeschermers een discussie gaande omtrent ingrijpende wijzigingen van de bestaande wetgeving. De versnippering van wetten wordt steeds meer als een obstakel beschouwd voor een goed georganiseerd natuurbeheer.¹⁴ In 1988 presenteerde de minister van Landbouw een voorontwerp van een nieuwe wet aan het publiek, die aan de verschillende wensen en verwachtingen trachtte tegemoet te komen.¹⁵ Deze regeling kreeg de naam Flora- en Faunawet. Opvallend is dat de naam van deze wet niet meer aan jacht doet denken. Voor het eerst in eeuwen zal er geen bijzondere wettelijke regeling voor de jacht meer zijn. De jacht zou in de toekomst moeten voldoen aan een 'redelijk doel'. Volgens de samenstellers van dit wetsontwerp vallen de criteria 'economisch nut' en 'eetbaarheid' hierbij buiten beschouwing, want 'het bemachtigen van voedsel is thans geen primair doel meer van de uitoefening van de jacht' (Ontwerp Flora- en Faunawet 1988: 30).

Voorkoming en bestrijding van wildschade, alsmede beheer gericht op de instandhouding van een soort worden als 'redelijk doel' omschreven. Voor wat het eerste criterium betreft, vermeldt het wetsont-

werp een aantal dieren waarop ter voorkoming en bestrijding van schade gejaagd mag worden. Mochten de omstandigheden dit vereisen, dan kan de bestrijdingsjacht op deze soorten gedurende het hele jaar uitgeoefend worden.¹⁶ Daar de laatstgenoemde categorie voor een deel de categorie dieren die 'buitsoorten' worden genoemd overlapt, is de scheiding tussen 'schadelijke' dieren en 'jachtwild' definitief opgeheven (zie tabel 1).

Jagers hebben in de loop van deze eeuw steeds meer rekening moeten houden met andere maatschappelijke belangen. Terwijl de negentiende-eeuwse jachtwetten nog vrijwel uitsluitend jagersbelangen dienden, hebben in deze eeuw eerst landbouwbelangen en later natuurbeschermingsbelangen de rechten van jagers beperkt. De overwegend utilitaire argumenten: eetbaarheid, schadelijkheid, nut, noodzaak tot beheer, die tot de opname en handhaving van diersoorten in de Jachtwet hebben geleid, vormden een rechtvaardiging voor het doden van het wild. Tevens werd het wild in eenduidige categorieën ingedeeld: het was of voedsel of schadeveroorzaker, en in de tweede helft van deze eeuw tenslotte een zorgvuldig te beheren 'nationaal bezit'. Het in jagerskring veel geciteerde 'genoege' en 'vermaak' is in de jachtwetten nooit expliciet een criterium geweest om de jacht toe te staan.

6.3. JACHT EN UTILITEIT

OOGST

Naar aanleiding van een in opdracht van de KNJV door een aantal Wageningse studenten verricht onderzoek naar de kosten en baten van de jacht in Nederland (Kruyt e.a. 1987), wist de Jagersvereniging te melden dat de jacht een 'grote economische betekenis' heeft. Hierdoor werd evenwel de indruk gewekt dat jagers de jacht beoefenen omdat deze direct of indirect een in economische termen meetbare waarde opleverde. Jagers zouden dan op hazen, fazanten en waterwild jagen omdat het vlees eetbaar en dus voor eigen consumptie of voor de verkoop geschikt is, een vorm van 'wildoogst'. Nog recent, bij publicatie van het nieuwe wetsontwerp, merkte een bestuurslid van de KNJV op dat jacht 'het op een verantwoorde wijze bemachtigen van dieren ten behoeve van consumptie' is (DNJ 1988: 230).

Voor wat de consumptie van wildvlees en andere wildprodukten betreft, zijn de eetgewoonten in deze eeuw aanzienlijk veranderd. Vóór de Tweede Wereldoorlog vormde het door broodjagers geleverde klein- en waterwild relatief goedkoop voedsel. Wildvlees legde het echter af tegen bijvoorbeeld het vlees van varkens en pluimvee dat in de loop van deze eeuw steeds goedkoper werd. Tegenwoordig heerst er grote verdeeldheid over de status van wildvlees als voedsel. In vergelijking met de buurlanden zijn Nederlanders matige wildeters.¹⁷ Bij veel mensen staat wild nog slechts tijdens de kerstdagen op het menu, bij anderen nooit. De een ziet daarin een dure lekkernij, de ander een culinaire ontsporing. Radicale vertegenwoordigers van het laatste standpunt hebben enkele jaren geleden hun mening kracht bijgezet door in een spraakmakende actie tegen restaurants wildschotels te vermelen.¹⁸ Maar ook onder 'doorsnee' consumenten is de gang naar de poelier meer uitzondering dan regel. Hierbij spelen vermoedelijk gevoeligheden een rol die samenhangen met de associatie van jacht met bloedvergieten en geweldpleging. Hier te lande houden poeiers rekening met deze gevoeligheden van hun klanten. De kleurrijke tafereelen die in de herfst- en wintermaanden bij de wildhandelaren bij onze ooster- en zuiderburen worden getoond, zijn hier zeldzaam. Daar wordt het wild met vacht of verentooi in de etalages uitgesteld, hier ligt het vaak schoongemaakt en gefileerd in de vitrines (Beekhuis 1986: 5-7). Deze korte uiteenzetting van Nederlandse eetgewoonten zal duidelijk hebben gemaakt dat jagers hier te lande niet ter jacht gaan om aan een grote vraag naar wildvlees te voldoen.

Maar hoe staat het met de wildconsumptie van de jagers zelf? Zijn zij uitgesproken wildeters? Een aanwijzing vormt wellicht de jagersterminologie. Daarin wordt het eetbare jachtwild, bijna uitsluitend de herbivoren, vanouds edel wild genoemd (Hermans 1947: 97). De vermeend schadelijke soorten, met name de carnivore roofdieren, worden als onedel geclassificeerd (ibid. 253). Dit neemt niet weg dat ik onder mijn jagende informanten zowel wildliefhebbers als 'wildhaters' heb aangetroffen. De eetgewoonten en voedselvoorkeuren van jagers verschillen in dit opzicht niet ingrijpend van hun niet-jagende landgenoten. Wildbraad vormt ook voor wildliefhebbers geen dagelijks dis. Jagers die het door hen geschoten wild uitsluitend zelf consumeren vormen een uitzondering. Veruit de meesten verdelen de (eetbare) buit onder de drijvers en jagers, onder vrienden, burens en jachtverhuurders.

Anderen leveren het tableau bij een poelier af 'om een paar centen terug te verdienen van wat de jacht mij kost', aldus een informant

De wildrecepten die in de jagerswereld in omloop zijn duiden erop dat wildvlees ook daar als een delicatessen wordt beschouwd, die het verdient met zorg en finesse te worden bereid. Een culinaire attractie is voor sommigen de bereiding van 'snippen-met-drekje'

'Watersnippen vormen een verrukkelijke wildbraad, waarbij echte gastronomen de snippen gebraden willen hebben met de ingewanden er nog in. Weer andere halen de ingewanden er wel uit, doch deze worden, geflambeerd met cognac op een bepaalde wijze bereid en op toast opgediend, zoals ook vaak met de

ingewanden van houtsnippen geschiedt. Natuurlijk dient de kop van een watersnip meegebraden te worden en uitgezonderd de snavel te worden geconsumeerd, waarbij de hersens een delicatessen zijn en het als beschuit knappende schedeldakje een pikante en croquante smaak aan het geheel geeft' (Jurgens 1975: 78)

Al is dit geen alledaags wildrecept, het wijst op de houding die jagers ten aanzien van wildbraad aan de dag leggen. Zij achten het acceptabel een goed stuk wild te waarderen, het is echter volstrekt uit den boze de waardering van het wild af te laten hangen van de 'bout'. Deze regel vindt haar oorsprong in vorige eeuwen toen heerjagers zich trachtten te onderscheiden van broodjagers door het vermaakarakter van hun jachtbeoefening te onderstrepen. Voor broodjagers vormden snippen bijvoorbeeld geen aantrekkelijk jachtobject 'omdat er te weinig bout aanzit' (ibid.).

Jagers plegen jacht vaak in termen van 'een stukje vlees uit de natuur' te vertalen (DNJ 1964: 166-167, 1988: 230). Dit beeld past in het *low profile*-beleid waardoor de georganiseerde jagerswereld zich heden ten dage kenmerkt. Deze strategie is geenszins nieuw. Ook in het verleden hadden jagers, met name in crisistijden zoals tijdens en na de wereldoorlogen, oog voor de economische waarde van wildvlees. Maar ook de periode rond de eeuwwisseling, toen de gevreesde wildschadewet ter discussie stond, wezen heerjagers met alle nadruk op de economische noodzaak van de jacht.¹⁹ In dit verband is het veelzeggend dat het onderzoek naar de economische betekenis van de jacht door de KNJV geïntanceerd werd in een tijd waarin de jacht meer dan ooit het mikpunt van kritiek is. In zijn historische context geplaatst

blijkt het economisch argument vooral een strategie te zijn die op de buitenwacht is gericht. Over de motieven van jagers zegt dit weinig.

JACHTPLICHT

In hoeverre jacht een effectieve methode ter bestrijding van wildschade vormt is omstreden. Wildschade aan land- en bosbouw is thans actue-
ler dan ooit. Niet alleen omdat de intensieve landbouw hiervoor steeds
vatbaarder wordt, maar ook omdat het de gemeenschap geld kost. Het
Jachtfonds keert jaarlijks miljoenen aan schadevergoeding uit.²⁰ Daar-
om zijn boeren, jagers, natuurbeschermers en de overheid op zoek naar
methoden die een effectieve schadebestrijding toelaten, zonder dat de
natuur te sterk belast wordt. Jacht wordt slechts als één van vele me-
thoden beschouwd.²¹ De gedachte dat jagers mede verantwoordelijk
zijn voor de schade die het wild veroorzaakt, heeft pas na de Tweede
Wereldoorlog met de wettelijke jachtplicht ingang gevonden in de
jagerswereld. Voordien werd de bestrijding van wat toen nog schade-
lijk gedierte heette overgelaten aan boeren en jachtopzichters. Deze als
onedel beschouwde wildsoorten hadden in de ogen van jagers een
lagere status dan het eetbare jachtwild. Dit betekende echter niet dat
alle onedele wildsoorten door jagers als jachtobject genegeerd werden.
De ochtenden die ik met een informant in de dekking schuilde om één
bepaalde vos te bemachtigen, en zijn voldoening toen 'Remtje' daar
lag, deden mij niet denken aan de bestrijding van 'schadelijk' wild.
Evenmin was dit het geval bij de zomerse duivejacht op de stoppel ~ of
bij het fretteren van konijnen, alhoewel deze soorten vanouds tot het
schadelijk wild gerekend worden.

Dit duidt op verschillen in de classificatie van dieren. In de jacht-
wetten sinds 1923 wordt geen onderscheid gemaakt tussen dieren die
schadelijk zijn voor de landbouw en soorten die schadelijk zijn voor
het jachtwild. Wildsoorten die door boeren schadelijk geacht worden,
hoeven deze status in de ogen van jagers niet noodzakelijk te hebben,
temeer daar de definitie van wat schadelijk is met zich wijzigende
landbouwmethoden verandert; de fazantenkwesie in de eerste helft
van deze eeuw is daar een voorbeeld van. Dit geldt ook voor konijnen.
Voor menig jager is de konijnejacht het hoogtepunt van de jaarlijkse
jachtcyclus. Deze dieren weten jagers zozeer te bekoren dat zij deze de
'muziek van de jacht' noemen (Hermans 1947: 243). Toen de konij-
nenstand enkele jaren geleden ten gevolge van de myxomatose-epide-

Twee jagers waren succesvol op de vos
(foto: O. Kaňa)

mie²² sterk achteruitgang, zetten jagers gezonde exemplaren uit, al verbiedt de Jachtwet het uitzetten van artikel-acht-wild (*Argus* 1985, nr 4 18) Dit maakt duidelijk dat zij de jacht op konijnen niet slechts als corvee ervaren

De wettelijke verplichting om wildschade te voorkomen heeft niet kunnen bewerkstelligen dat jagers ijveriger zijn gaan jagen op wildsoorten waarvoor zij vanouds weinig belangstelling hebben Daarin kwam ook geen verandering toen deze dieren niet langer schadelijk genoemd werden Ook de neutrale aanduiding 'overig wild' kan jagers niet stimuleren om bijvoorbeeld meer op kraaien en eksters te jagen In jagerskring is men het erover eens dat deze cultuurvolgers²³, die de laatste jaren in aantal toegenomen zijn, fel bejaagd moesten worden, omdat zij niet name in de broedtijd in het voorjaar schade zouden toebrengen aan de (jaagbare) vogelstand (Antonisse 1978 188-192) Sommige jachtverenigingen organiseerden zelfs kraaienschietwedstijden²³ Desondanks zijn kraaien en eksters als jachtobjecten niet geliefd Een van mijn informanten zei

<p>'Een patroon kost me vijfenzeventig cent Maar niet ieder schot is een kraai Ik ben een middelmatig schutter en raak één kraai op vijf patronen Tel maar op, dat</p>	<p>is drie gulden vijfenzeventig per kraai En wat krijg je daarvoor terug? Niets Dat knallen op die vogels geeft me weinig voldoening, en je kunt ze niet eens eten '</p>
--	---

Deze houding is in jagerskring zo stevig verankerd dat het gezegde 'schieten naar kraaien is zonde van de patronen' zelfs ingang gevonden heeft in Hermans verzameling van jachtaforismen (Hermans 1951 303)

Noch economisch nut noch eetbaarheid en schadelijkheid kunnen verklaren waarom de belangstelling van jagers naar bepaalde wildsoorten uitgaat Dit wil niet zeggen dat deze criteria geen betekenis voor de jacht hebben Wildvlees wordt als delicatessen gewaardeerd en wildschadebestrijding is een bij de wet verplichte taak van jagers Nut en schadelijkheid zijn echter slechts bijkomstige aspecten Jagers maken geen jacht op wild omdat het eetbaar is, veel meer consumeren zij het omdat het nu eenmaal een bijproduct van hun jachtactiviteit vormt Zij bejagen schadelijk wild niet dankzij maar ondanks zijn vermeende schadelijkheid De aantrekkingskracht van bepaalde wildsoorten schuilt voor jagers in andere kenmerken ervan Welke dat zijn zal in de volgende paragraaf worden belicht

WEERBAAR, NIET ZWAK

Wanneer jagers over hun veldwaarnemingen en jachtbelevissen berichten, besteden zij uitvoerig aandacht aan de gedragingen en vermeende eigenschappen van de dieren waarop zij jagen

'sterk en grimmig, zwart afstekend op het wit van de sneeuw, onverwacht opduikend uit het hout', zo beschrijft Craandijk (1980: 167) een solitair levende ever, een mannelijk wildzwijn 'Geen dier dat zo eigenzinnig en ongenaakbaar, zo nors en stuurs als vervuld van eigen macht en onaantastbaarheid, maar ook zo eenzaam als zo'n oude solitair, zijn weg

door de bossen kiest 't Is of zijn kleine ogen, die diep wegschuilen in de ruige borstels van zijn dik winterhaar, onheilspellend fonkelen Of ze alles zien, alle gevaar waarnemen, maar dit negeren met een minachting, die hij, het oude everzwijn, mag koesteren voor alles en ieder die zijn rust verstoort en hem in de weg komt'

Niet alleen wildsoorten die door hun grootte al tot de verbeelding spreken, maar ook kleinwild en waterwild ontlokken jagers vergelijkbare woorden Over ganzen schrijft Cartouche, voormalig hoofdredacteur van *De Nederlandse Jager*

'ze blijven waakzaam, die grote intelligente vogels en ze hoeven maar iets verdachts te zien of ze zwaaien haastig af Vooral de oudere vogels kennen het klappen van de zweep' (DNJ 1983: 5)

Jagers worden niet moe de bekoorlijke eigenschappen van snippen te prijzen

'Op de een of andere manier heb ik wat met snippen Waarom? Misschien is het de uitdaging van het onverwachte de snelle grillige vlucht en het uitdagende rappe schot', aldus een onder het pseudoniem 'Hirsch' schrijvende redacteur van *De Nederlandse Jager* (DNJ 1983: 821)

Ook duiven worden om deze reden gewaardeerd:

'De plotseling over een laan wegvliegende duiven, die op het zien van de schutters of het horen van de schoten	vaak de gekste capriolen maken, bieden de jager de mooiste denkbare schoten...', aldus Jurgens (1975: 193)
--	--

Konijnen, de 'muziek van de jacht', zijn volgens dezelfde auteur bij jagers geliefd omdat

'Drijfjachten op konijnen ... vaak van de schutters een hoge mate van schietkunst en een bliksemsnelle reactie (vergen). Men hoort de konijnen niet aankomen en	ziet ze evenmin en op post dient men dan ook constant in volle concentratie zijn kansen af te wachten. ' (ibid.: 195)
--	--

De hier beschreven wildsoorten worden om verschillende kenmerken gewaardeerd: een sterk lichaam of mooi verenkleed, scherpe zintuigen en 'intelligentie'; een grote trofee; een hoge, grillige vlucht of vlugge, onverwachte bewegingen; snelheid, slimheid, waakzaamheid en moed. Jagers vatten deze eigenschappen samen onder de noemer 'weerbaarheid'. Alleen de jacht op weerbaar wild vormt voor jagers een echte uitdaging. Een jacht op dieren die niet weerbaar zijn verdient volgens hen de naam jacht met eens. Volgens Hermans (1951: 807-808) is weerbaarheid een kenmerk van het strijdbare wild dat zich weet te verdedigen. Daartegenover staat 'weerloosheid' hetgeen betekent 'zonder weer of wapen ter verdediging' (ibid.: 809; Van Dale 1984).

Geen ander jachtwild wordt zo nadrukkelijk om zijn weerbaarheid geprezen als wilde zwijnen, volgens sommigen de enige hier levende wildsoort die dit predikaat verdient (D&J 1983: 680, 1984: 74). Wilde zwijnen, mannetjes zowel als vrouwtjes, beschikken over sterk ontwikkelde hocktanden. Bij de ever kunnen deze ver naar buiten uitgroeien, maar slechts sterke oude exemplaren bezitten hocktanden die buiten de bek duidelijk zichtbaar zijn. De bovenhocktanden worden door jagers met de term 'haderer' aangeduid; de benedenhocktanden heten zeer toepasselijk 'houwers' of 'geweren' (Antonisse 1978: 32). De 'houwers' en 'haderer' van een ever zijn in jagerskring begeerde trofeeën. Ook andere wildsoorten bezitten in zekere zin 'wapens', zoals reebokken en mannelijke herten met hun gewei. Deze dieren gebruiken hun hoofdtool als wapen in de strijd met tegenstanders van de eigen soort, met name in de bronsttijd.

Weerbaarheid kenmerkt vooral de mannelijke dieren. Zo spreekt de jacht op de 'rode bok' nogal tot 's jagers verbeelding. Het gaat hierbij om de jacht op reebokken gedurende de zomermaanden, wanneer hun vacht felrood gekleurd is. De dieren verkeren dan in de beste conditie, hun gewei is volgroeid en geveegd, en ze zijn gereed voor de bronst. De bokken zijn dan bijzonder actief en agressief tegen concurrenten, met wie zij stevige gevechten leveren (ibid. 49). In die tijd worden bokken intensief bejaagd. Jagers hebben hiervoor een pragmatische verklaring: na de bronst worden de bokken 'heimelijk', dat wil zeggen moeilijk te bemachtigen, daar ze zich dan rustiger gedragen en zich weinig laten zien. De rode bok is echter ook een geliefd jachtobject omdat die het meest beantwoordt aan het ideaalbeeld van weerbaar wild: hij is sterk, agressief en potent.

Daar staat tegenover dat jagers slechts aarzelend het afschot van vrouwelijk reewild ter hand nemen. Zo pleiten reewilddeskundigen al jarenlang voor een versterkt afschot van reegeiten, daar de geslachtsverhouding niet in evenwicht is. Jagers schieten kennelijk meer bokken dan geiten. Hierover zegt reewildkenner Van Haaften:

'Van oudsher is de jacht op de bok de meest interessante jacht en daarom worden in heel wat reewildrevieren meer bokken dan geiten en kalveren geschoten.

"De geitenjacht", hoor ik vaak zeggen, "vind ik niets. Vaak is het rotweer, koud en donker, voor de dierenwereld ook niet het leukste

jaargetijde. De kalveren van het afgelopen jaar lopen vaak nog met de geit die inmiddels weer drachtig is mee, nee, die geiten laten we maar liever lopen." U heeft groot gelijk, leuk is het allemaal niet om bij het ontweiden van een geit de muisgrote embryo's te ontdekken' (DNJ 1984: 4).

Ook bij de jacht op andere wildsoorten geven jagers de voorkeur aan mannetjes, al levert dat geen trofee op, zoals bij de meeste grofwildsoorten het geval is. Wanneer de jacht op klemwild open gaat, drukt menig jagermeester zijn jagers op het hart geen fazantchennens te schieten. Jagers geven hiervoor een pragmatische verklaring: de vrouwtjes moeten gespaard worden, omdat de wildstand van hun reproductieve capaciteiten afhankelijk is. Daarmee is echter nog niet alles gezegd. De factor weerbaarheid speelt hierbij eveneens een rol. Zo zijn fazantchennens kleiner dan de hanen, dragen ze een onopvallend bruin verenkleed, zijn ze minder snel op de wieden te krijgen en eerder

geneigd zich in de dekking te drukken~ (Antonisse 1978 137) De hanen daarentegen zijn forse vogels met een bonte verentooi en snelle vliegers Ze zijn moeilijker te bemachtigen dan hennen Zo vertelt Jurgens (1975 115) dat fazantehanen uiterst geslepen zijn en zich vaak bij het geringste geluid in veiligheid brengen Vogels die een drijfjacht overleefd hebben, laten zich geen tweede keer verschalken 'ze weten drommels goed waar de schutters staan'

Niet bij alle wildsoorten onderscheidt het mannetje zich duidelijk van het vrouwtje Desalniettemin trachten jagers de vrouwtjes te ontzien Bij hazen is niet onmiddellijk zichtbaar of men een rammelaar~ of een moertje~ voor zich heeft Volgens jagers blijkt het verschil uit het gedrag Moertjes zouden vaster in het leger~ liggen dan rammelaars, ze drukken~ zich en worden door de schutkleur nagenoeg onzichtbaar Jagers en drijvers passeren het dier soms zonder het op te merken Als een moertje tijdens een drijfjacht uit haar leger opgestoten wordt, zou zij de neiging hebben achteruit te slaan, dat wil zeggen door de drijfversluis te vluchten Rammelaars daarentegen zouden door de geringste verstoring al op de lopers~ gebracht worden en met hoge snelheid honderden meters voor de drijvers wegelopen, pal op de wachtende jagers af (Antonisse 1978 87) Om hun snelheid en vermeende 'stoutmoedigheid' worden rammelaars een aantrekkelijk jachtobject geacht

De waardering voor weerbaar wild loopt dwars door de scheidslijn tussen nuttig en schadelijk wild Als zogenaamd schadelijke dieren zich weerbaar opstellen, vormen zij voor jagers een uitdaging Dit geldt met name voor de vaak verguisde roofdieren, zoals vossen

'Ik heb er een meegemaakt', schrijft een jachtopzichter, 'dat ik er een ijzer voor had liggen en dat Reintje zich een weg

had gegraven langs het ijzer om vrijuit te gaan Ik nam het hoedje voor hem af, want hij was mij te slim' (DNJ 1965 127)

Jagers beschouwen deze dieren vaak als hun vijand en vervolgen ze op allerlei manieren Vossen worden afgeschoten, met terriers en teckels uit hun hol gejaagd, uitgegraven en in vroeger tijden met klemmen gevangen en met gif verdelgd Maar de vos waarop zij jacht maken kan door zijn weerbaar gedrag hun respect afdwingen, temeer daar het een echt wild dier is dat niet getemd kan worden

De conceptvorming omtrent weerbaar wild hangt nauw samen met het onderscheid tussen wilde en tamme dieren. Zoals de term wild al aangeeft, gaat het hierbij om dieren die in wilde staat leven, onafhankelijk van menselijke invloeden. Hierin onderscheidt wild zich van gedomesticeerde dieren, die door een leven in de nabijheid van mensen gedegeneerd worden geacht (Thomas 1983: 288).²⁴ Gedomesticeerde dieren die zich agressief gedragen tegen andere dieren of mensen worden als gevaarlijk beschouwd en afgemaakt, wild daarentegen wordt dan juist weerbaar genoemd en als jachtobject gewaardeerd. Tamme dieren hebben hun weerbaarheid verloren en worden daarom voor de jacht ongeschikt geacht. 'Vanzelfsprekend', merkte Alfred Brehm, de negentiende-eeuwse Duitse zooloog op, 'is het wilde zwijn een volmakter en moediger schepsel dan ons, door een leven in slavernij bedorven, staldier' (Brehm 1939: 49).

De grenzen tussen tam en wild liggen niet eenduidig vast, in feite zijn ze nu meer dan ooit in het geding. Menselijk ingrijpen in de natuur heeft de leefomstandigheden van veel diersoorten sterk veranderd. Sommige soorten zijn hierdoor in aantal achteruit gegaan, andere weten hiervan te profiteren en vermenigvuldigen zich zozeer dat ze voor mensen een plaag gaan vormen. Deze laatste categorie wild legt haar schuwheid af en zoekt de nabijheid van mensen op. Deze dieren heten zeer toepasselijk 'cultuurvolgers'. Zij kruisen gemakkelijk met tamme soortgenoten, of nodigen die uit te verwilderen. De vele kruisingen tussen wilde, verwilderde, halftamme en tamme exemplaren van een diersoort vormen een bedreiging voor de raszuiverheid van het wild. Daarmee komt het onderscheid tussen wild en tamme dieren in het gedrang. Jagers vervult de bastaardering van het wild met grote zorg. In hun ogen zijn de effecten hiervan te vergelijken met domesticatie: het wild degenereert en verliest zijn weerbaarheid (DNJ 1984: 174). Zo brengt Jurgens zijn zorg tot uitdrukking over de toekomst van de wilde eend als soort:

'Steeds meer vogels trekken naar onze waterrijke grote steden om daar ongestoord de dag te kunnen doorbrengen en door het vaak rijkelijk uitgestrooide voedsel worden ze vaak lui

en vadsig. De echte wilde eenden die vaak een harde strijd voor hun bestaan moeten voeren, gaan vooral in de broedtijd een zeer gevaarlijke periode tegemoet. Zij hebben de gehele winter

206 door moeten pogen hun natuurlijke
vijanden te slim af te zijn, en de
overlevenden zijn hier dan ook
wonderwel in geslaagd. De stadseenden
hebben echter zonder enig risico hun

tafelteje gedekt gevonden .. Door
pessimisten wordt wel eens beweerd dat
er bijna geen echte wilde eenden in
Nederland meer zijn’
(Jurgens 1975: 12-13)

In jagerskring wordt dan ook aanbevolen bastaardeenden, die zich door de kleur van hun verenkleed onderscheiden en daarom ook ‘bont spul’ worden genoemd, af te schieten; de term ‘jagen’ wordt in dit verband niet gebruikt. De tegenhanger van het ‘bonte spul’ is het trekwild, de waterwildsoorten die aan het begin van de winter hun broedplaatsen in Noordeuropa verlaten om naar het warmere zuiden te trekken. De jaarlijkse vogeltrek stelt mensen nog steeds voor raadsels, zodat het waterwild nog altijd iets geheimzinnigs heeft. Veel jagers zien hierin pas het echte wild: door mensen moeilijk te manipuleren, onbedorven door bastaardering (DNJ 1983: 438), oerwild (DNJ 1983: 5).

Jagers zijn gepreoccupeerd met het handhaven van de ‘oorspronkelijke’ eigenschappen van wild, eigenschappen die met weerbaarheid geassocieerd worden. Zij reageren met afschuw op de vertroeteling van wild door natuurminnende niet-jagers. Zo zijn de wilde zwijnen die op de Veluwe bij de dagjesmensen om voedsel bedelen menig jager een doorn in het oog. Te nauwe associatie met gedomesticeerde dieren kan ertoe leiden dat jagers een wildsoort voor de jacht ongeschikt gaan achten. Zo zijn sommige jagers van mening dat damherten²⁵ geen echt wild zijn; deze dieren doen hen denken aan de halftamme dieren in hertenkampen: ‘...de vaak heel licht gekleurde gevlekte hertjes die zo vriendelijk broodkorstjes uit de hand pakken’ (DNJ 1985: 113). Volgens een liefhebber onderscheiden echte wilde damherten zich van deze parkhertjes: ‘ .. veel donkerder, soms bijna zwart, slim, geruisloos en zeer snel, boeiend wild dat zich geweldig verstoppen kan’ (ibid.). Ook moefflons²⁶ vallen niet bij iedere jager in de smaak. Deze wilde schapesoort wordt door sommige jagers gemeden omdat zij daarin een tam schaap menen te herkennen (DNJ 1964: 587).

De associatie met tamme dieren kan vermoedelijk ook verklaren waarom jagers doorgaans weinig belangstelling tonen voor de jacht op zogenaamde cultuurvolgers. Zo was men in jagerskring niet blij met het besluit van de minister van Landbouw om de in Nederland in

Jager schiet op invallende eenden bij een
eendenput (foto: O. Kaňá)

groten getale broedende kok- en zilvermeeuwen vanaf 1985 voor de duur van twee jaar onbeschermd te verklaren waardoor zij in principe jaagbaar werden. In de bezwaren van ethische en praktische aard die van jagerszijde tegen dit besluit werden aangedragen,²⁷ klonk het argument door dat men niet op meeuwen wilde jagen omdat die kenmerken van tamme dieren zouden vertonen: '... er is geen enkel sportief element aan, ook al door het vertrouwde gedrag van die vogels' (DNJ 1985: 44).

Vrees voor een vergaande domesticatie van het wild kan jagers er niet van weerhouden maatregelen te nemen om bepaalde wildsoorten in hun jachtveld een handje te helpen. Beheersmaatregelen omvatten onder meer het bijvoeren van wild in de winter en het regelmatig verstrekken van voedsel. Ook het uitzetten van wild en de introductie van nieuwe soorten kan deel uitmaken van het wildbeheer. Tegenstanders van de jacht betichten jagers van faunavervalsing. Op het eerste gezicht lijken deze maatregelen moeilijk te rijmen met de voorkeur voor weerbaar wild. Het bijvoeren, uitzetten en anderszins beïnvloeden van de wildstand duidt meer op 'intensieve veehouderij' dan op jacht. In de conceptvorming van jagers zijn de beheersmaatregelen geenszins strijdig met het aspect weerbaarheid. Integendeel, de meeste ingrepen zijn erop gericht weerbaar wild te handhaven of de weerbaarheid van aanwezige wildsoorten te verhogen.

Zo werden in enkele Nederlandse jachtvelden exemplaren van uit Oost-Europa afkomstige hazen uitgezet. 'Ter bloedverversing', zeggen jagers. Deze 'buitenlanders' waren zwaarder dan de inheemse hazen, zodat kruisingen tussen die twee rassen een 'betere' hazenstand opleverde (Jurgens 1975: 159), dat wil zeggen zwaardere exemplaren dan de oude hazenstand te bieden had. Met hetzelfde doel werd op de Veluwe roodwild uit Oost-Europa uitgezet, dat gemiddeld zwaarder is en grotere geweien draagt dan het inlandse. Beroemd is het kapitale hert Caesar dat uit Rominten, een landgoed in Oost-Pruisen, afkomstig was en uitsluitend voor fokdoeleinden op de Veluwe, de wildbaan van Het Loo, rondliep. 'Caesar' stierf niet door de kogel van een jager, maar liet, bijna twaalf jaar oud, zijn leven in een gevecht met een sterkere rivaal (DNJ 1962: 256-257, 1964: 658-659). Beheersmaatregelen als deze zijn erop gericht de wildstand aan te passen aan het weerbaarheidsideaal van jagers. Uiterlijke kenmerken als een zwaarder lichaam en een forser gewei duiden in die richting.

Ook het uitzetten van grote aantallen wild van één soort beoogt weerbare dieren voor de jacht te handhaven. Fazanten waarvan er voor het ministeriele verbod in 1986 duizenden werden uitgezet, zijn wel het meest bekende voorbeeld. Volgens jagers hoeven de jachteigenschappen van fazanten door het menselijk ingrijpen niet te lijden.

‘Er is geen wildsoort waarop de jager zo’n invloed kan uitoefenen als de fazant. Voornamelijk door de kunstmatige vermeerdering, maar ook wel door het voeren en de bescherming in het algemeen. Deze “mensverbondenheid” betekent niet dat de jacht op fazanten

onder hoeft te doen voor die op enig ander wild. Ware het anders dan zouden generaties van voortreffelijke jagers en jachtopzichters zich hier en elders niet met fazanten hebben opgehouden, want naar “kippen” ging hun belangstelling niet uit’ (DNJ 1979: 813).

De associatie met pluimvee dringt zich op als men jagers van fazantejachten hoort vertellen, waarbij de van de fokker afkomstige vogels vlak vóór de jacht losgelaten worden. In jagerskring heeft men zich herhaaldelijk tegen deze praktijken uitgesproken. Men is van mening dat uitgezette fazanten, net als iedere andere wildsoort, de tijd moeten krijgen om te ‘verwilderden’, zodat het kweekwild weerbaar kan worden (DNJ 1978: 41).

HET INDIVIDU, NIET DE SOORT

Wild en weerbaar zijn de kenmerken van dieren die in het denken van jagers een centrale plaats innemen. Het gaat hierbij om wildsoorten die een confrontatie met hun menselijke belagers aangaan en daarbij een ‘strijdbare’ houding aannemen, dieren die zich, in de conceptvorming van jagers, als tegenspelers of tegenstanders gedragen. Het meest gewaardeerd zijn de wildsoorten die zich zodanig laten manipuleren dat het crop lijkt alsof ze het spel volgens regels van de jagers spelen. Het wild gedraagt zich echter niet ‘van nature’ als een strijdbare tegenstander, jagers moeten enkele kunstgrepen toepassen om het jachtwild te doen meespelen. De manipulatie moet ertoe leiden dat het wild zich als een uitdagende tegenstander aan de jagers presenteert. Met fazanten lukt dit bijzonder goed, betoogt Cartouche:

‘Er is geen wildsoort waarmee men tijdens de jacht zo “spelen” kan. In de

eerste plaats door de driften~ zodanig en op vaste tijden te voeren dat men de klok

Есн 'hoge' fazant (foto: O. Kaňa)

Wild dat hoge eisen stelt aan de schietvaardigheid van jagers staat garant voor een aantrekkelijke jacht. Er zijn echter soorten, die niet in volle loop of hoge vlucht geschoten worden, maar juist als ze stilstaan. Dit geldt met name voor het grofwild, zoals reeën, herten, dammen en moefflons. Waarom dit zo is, zal in het laatste hoofdstuk worden besproken. Hier wil ik volstaan met de observatie dat de aantrekkelijkheid van deze jacht voor jagers schuilt in de inspanningen die ze zich moeten getroosten om deze dieren dicht genoeg te naderen om het schot te kunnen plaatsen. Jagers ervaren deze jachtvorm als een strijd die een winnaar en een verliezer kent. Cartouche heeft dit aspect beschreven voor het besluipen van een reebok, of zoals jagers zeggen, het bersen~ op de bok.

'Bersen is daarom zo moeilijk in vele terreinen omdat reewild bijzonder goed oogt'. Althans op honderden meters iedere beweging opmerkt. Hier is het spel dus wie ziet 't eerst. Is de jager de vlugste, dan is het soms niet meer zo

moelijk om dichterbij te komen Maar
meestal is de bok winnaar bij de bers
omdat de jager beweegt, handen of
gezicht wit afsteken tegen het groen, een
takje kraakt ' (DNJ 1975: 351)

De jacht op dè bok, hèt hert, dè ram, hèt zwijn, maar ook op dè vos spreekt tot de verbeelding van jagers, meestal meer dan een fazante- of hazejacht. Een van mijn informanten heeft dit verschil als volgt onder woorden gebracht:

'Als ik op de duiven ga en ik schiet er slechts één of twee, dan is de jacht mislukt. Maar als ik op de bok ga en ik schiet 'm niet, dan heb ik toch gejaagd.'

De dieren die de gevoelens van jagers zo zeer aanspreken, beschikken over unieke kenmerken waardoor zij zich van hun soortgenoten onderscheiden. Zo zijn reebokken, mannelijke herten en moeflonrammen aan de hand van hun gewei of hoorn eenduidig als individu te

herkennen Bij everzwijnen vormen de hoektanden zo'n merkteken, al geven die minder nauwkeurige informatie dan een gewei Vossen, en dat geldt ook voor het andere grote haarwild, kunnen aan de hand van hun leefgewoonten, prenten, de kleurschakering van hun vacht, littekens of andere bijzondere kenmerken als individuen geïdentificeerd worden Soms kennen jagers een bepaald dier zo goed dat zij het met een bijnaam aanduiden, zoals de reebok die door zijn belagers 'onze oude' genoemd werd

'En nu plotseling staat daar "onze oude", zonder dat ik crop gejaagd heb, zonder aanwachten, zonder aanbersen maar gewoon door stom toeval als een schietschijf breed op vijftig meter Zelfs als ik nog een paar meter in zijn richting loop, blijft hij staan om tenslotte en als met grote tegenzin dieper in het bos te verdwijnen Onder het teruggaan

realiseer ik me dat het misschien wel stom is om zo'n oude rakker te laten lopen Dat zulke gelegenheden zich niet zo vaak voordoen Maar aan de andere kant om zo gemakkelijk, zo simpel je eerste bok te schieten, en dan ook nog wel "onze oude" geeft ook weinig jachtbeleving' (DNJ 1983 670-671)

Uit dit citaat blijkt hoezeer de aantrekkelijkheid van de jacht voor jagers afhankelijk is van de spanningen die ze zich moeten getroosten om het wild te verschalken en van het tegenspel dat het wild daarbij biedt Len al te gemakkelijke prooi bederft dit spel

Hoezeer de jacht op een individueel dier tot de verbeelding van jagers spreekt, moge blijken uit het feit dat zij graag een herinnering daaraan bewaren in de vorm van een trofee De meest in het oog springende trofeeën zijn afkomstig van de mannelijke dieren van de grofwildsoorten, zoals het gewei van reebokken en herten, de hoektanden van everzwijnen en de hoorn van moeflon-rammen Menig grofwildjager heeft zijn huis opgesierd met dit soort 'souvenirs' Ander wild biedt meestal geen opvallende trofee Dit neemt niet weg dat het gekrulde staartveertje van de eerste woerd die een jager in het nieuwe seizoen schiet, of het schildersveertje van de snip, een plaats op zijn jagershoed krijgt Van bijzondere exemplaren bewaren jagers een herinnering waaraan een 'eigen verhaal' vastzit Voor de meeste jagers neemt het eerste exemplaar van een soort dat zij ooit hebben geschoten een bijzondere plaats in Dit dier blijft steeds als een individu in zijn gedachten voortleven, terwijl alle volgende fazanten, hazen,

eenden of ganzen wegzinken in het geheel van zijn *Lebensstrecke*. Bijna iedere jager weet zich te herinneren waar en onder welke omstandigheden hij zijn eerste haas of houtsnip geschoten heeft. Zo blijkt 'Mijn eerste gans' bijvoorbeeld een onuitputtelijk thema te zijn voor de jachtverhalen die men in *De Nederlandse Jager* aantreft. Het is in jagerskring niet ongebruikelijk om die eerste vos, snip of gans te laten prepareren om in de huis- of jachtkamer uit te stallen. Wie dit te kostbaar acht laat zich op zijn minst met zijn 'primeur' vereeuwigen op de foto. De bijzondere plaats die individuele dieren in de conceptvorming van jagers innemen, onthult waar het jagers om te doen is. Zij zoeken de confrontatie met een dierlijke 'tegenspeler' die agressie, moed en kracht toont en die moeilijk te overwinnen is. Hoe meer een dier in dit beeld past, des te hoger wordt het in jagerskring gewaardeerd.

6.5 TUSSEN MENS EN DIER

De ontwikkeling van de notie wild in de Jachtwet heeft weinig gemeen met de conceptvorming die jagers hanteren. Uit de opeenvolgende jachtwetten in deze eeuw is gebleken dat wild daarin in utilitaire termen werd omschreven, als eetbaar vlees, schadeveroorzaker of nationaal bezit. In deze terminologie worden in het wild levende dieren ondergeschikt gemaakt aan menselijke behoeften. Het wild wordt geteld, zijn aantallen worden gereguleerd, het wordt beschermd en verzorgd, opgesloten in omrasterde gebieden, dus voor een deel 'getemd', 'gecultiveerd' en beheersbaar gemaakt. De betekenis van wild wordt meetbaar in termen van vleesproductie, verrijking van het 'recreatieve groen' en schade aan landbouwgewassen. Hierdoor wordt het wild een factor in sociaal-economische overwegingen en in politieke beslissingen.

Ook jagers weten voor hun handelingen steeds pragmatische 'verklaringen' te geven. Het sparen van vrouwelijk wild zou ten goede komen aan de reproductie, het uitzetten van sterke individuen zou ten behoeve van de wildstand geschieden en de jacht op de rode bok zou met het oog op selectief afschot onvermijdelijk zijn. Geplaatst in het kader van het natuurbeheer zijn deze handelingen legitiem en voor veel groeperingen binnen de 'groene wereld' aanvaardbaar. Daar staat

tegenover dat voor jagers in de conceptvorming van wild utilitaire aspecten geen vooraanstaande plaats innemen. Er is zelfs sprake van een spanningsverhouding tussen de gevoelswaarde die het wild voor jagers heeft en zijn economisch 'nut'. In de waardering van het wild staan met nut en schadelijkheid voorop, maar ligt de nadruk op de mate waarin het zich als een 'wilde' en 'weerbare' tegenstander gedraagt. Terwijl het natuurbeheer een hoge mate aan beheersbaarheid van de wildstand vereist, is voor de jacht de totale beheersing van het wild ongewenst. Een zekere onvoorspelbaarheid is noodzakelijk om de jacht aantrekkelijk te maken. Jagers moeten voor zichzelf de illusie kunnen creëren dat zij zich meten met 'echt' wild en hun wil opleggen aan de 'vrije' en 'ongetemde' natuur. Daar gaat het bij de jacht juist om: jagen is in wezen een 'cultiverende' activiteit (Thomas 1983: 25, 41). Hierdoor krijgen in het wild levende dieren een culturele betekenis. Wij zien deze opvatting in de Jachtwet bevestigd. Daarin wordt levend wild als 'res nullius' omschreven, het behoort aan niemand toe. Pas wanneer het gedood wordt, treedt het de maatschappelijke sfeer binnen, krijgt het een eigenaar, een juridische status en een economische waarde.

In hun cognitieve schema bedelen jagers zowel zichzelf als het wild waarop zij jagen een plaats toe tussen mensen en dieren in, namelijk door aan zichzelf 'dierlijke' en aan het wild 'menselijke' eigenschappen toe te schrijven. Jagers plegen zichzelf als predatoren te zien. In hun conceptvorming nemen zij in de natuur de plaats in van carnivore roofdieren die op herbivore prooidieren prederen. Ze zien hun relatie met het wild in termen van een predator/prooi-relatie. Zij meten zichzelf een 'natuurlijke' status aan, waardoor ze zich van niet-jagers onderscheiden. Dit maakt tevens duidelijk waarom jagers roofdieren fel haten en desondanks de 'bestrijding' daarvan voor een groot deel overlaten aan derden (zoals jachtopzichters of premievangers). In het cognitieve schema van jagers zijn roofdieren zowel hun 'gelijken' als hun concurrenten. Voor zover zij hen als 'gelijken' zien, spiegelen jagers zich aan de vermeende eigenschappen van roofdieren en weten zij deze te waarderen. Zo is de slimheid van vossen spreekwoordelijk, en wordt de jacht op 'de vos' met dezelfde passie beoefend als die op ander wild. Als concurrenten moeten de roofdieren echter wijken. Het conflict dat hieruit voortvloeit, plegen jagers te omzeilen door aan deze activiteiten een andere status te verlenen. Het gaat hierbij niet om 'jagen' maar om 'kort houden' of 'bestrijden'.

Natuurbeschermers hebben erop gewezen dat de beeldvorming van jagers omtrent predatoren afwijkt van het natuurlijk gedrag van deze dieren (Jansen 1983). Niet alleen leven roofdieren meestal van aas, ook doden zij vooral de zwakke, oude en zieke dieren die niet sterk en snel genoeg meer zijn om aan een roofdier te ontsnappen (Broekhuizen 1977; *Argus* 1988, nr. 2/3: 17-18; 1985, nr. 4: 7-8). Jagers daarentegen hebben het vooral op het weerbare wild gemunt, waardoor zij de sterkste dieren uit de natuur wegnemen. Daarachter gaat een tweede aspect van het cognitieve schema van jagers schuil, namelijk de 'vermenselijking' van dieren. Jagers classificeren als wild de dieren die een waardige tegenstander zijn. Zij vertalen de gedragingen van het wild in menselijke eigenschappen. Aspecten die deel uitmaken van de notie weerbaarheid, zoals agressie, moed, kracht, snelheid, slimheid, uithoudingsvermogen en behendigheid worden op het wild geprojecteerd. Niet toevallig zijn dit eigenschappen die in onze samenleving nog steeds met mannelijkheid geassocieerd worden. Jagers, overwegend mannen, meten hun kracht, moed, en snelheid met het wild en spiegelen zich aan hun dierlijke tegenstanders. Daarom waarderen zij juist de wildsoorten die het ideaalbeeld van een waardige tegenspeler het dichtst benaderen, zoals de als individuen herkenbare mannelijke dieren die met 'wapens' toegerust zijn.

Hierdoor wordt de fundamenteel ongelijkwaardige relatie tussen jager en wild gelijkwaardiger, althans vanuit de jager gezien. De fundamentele ongelijkheid tussen jager en wild wordt echter niet opgeheven. Wil er sprake zijn van jacht, dan mag de superioriteit van jagers ten opzichte van het wild niet absoluut zijn en dienen zij concessies te doen aan het wild. Als zij dat niet deden, zouden zij de dieren uitroeien. Door vrijwillig afstand te doen van hun menselijke suprematie en tegelijkertijd aspecten daarvan aan dieren af te staan, wordt de strijd 'gelijker', en de ontmoeting tussen mens en dier spannender.

Een vergelijkbaar mechanisme zien we in de relatie tussen jagers en stropers. Zoals we eerder gezien hebben, associeren jagers stropers met dieren. Het is opmerkelijk dat slechts lokale stropers als 'wild' geclassificeerd worden. In het cognitieve schema van jagers vormen zijzelf predatoren, en zijn lokale stropers potentiële prooidieren. Zij worden door jagers gewaardeerd omdat zij net als het wild tegenspel bieden en als tegenspelers in het jachtspel fungeren. Er is sprake van een rapport tussen deze stropers en jagers. Terwijl jagers en stropers in het

dagelijkse leven deel uitmaken van sociale categorieën die weinig met elkaar gemeen hebben – niet alleen behoren jagers doorgaans tot ‘betere’ sociale kringen dan stropers, maar ook hebben zij het recht aan hun kant, terwijl stropers illegaal opereren – wordt hun relatie, door ze in diermetaforen te kleden, minder ongelijk. Beroepsstropers daarentegen worden met andere soorten uit de dierenwereld geassocieerd. De voor hen gebruikte benamingen zoals schadelijke insecten en parasieten verwijzen naar ‘lage’ schepsels die geen rol in de jacht spelen, maar als ongedierte ‘verdelgd’ worden. De associatie met ‘wild’ geeft lokale stropers een plaats in het spel en in de sociale orde van de jagerswereld, de associatie met ‘lagere’ dieren plaatst beroepsstropers daarbuiten.

6.6 WILD EN ELITECONCEPT

In de conceptualisering van de ideale (dierlijke) tegenstander komt een manbeeld naar voren dat in belangrijke mate van het burgerlijke ideaal verschilt. Het gaat hierbij om kracht en macht, om fysieke en mentale superioriteit. Jagers hanteren een mannelijkheidsideaal dat in wezen aristocratisch is, het refereert aan lichamelijke en geestelijke voortreffelijkheid. De aan het wild toegeschreven kenmerken ‘weerbaar’ en ‘edel’ hebben aristocratische connotaties, die nog worden versterkt doordat jagers voor bepaalde wildsoorten (zoals wilde zwijnen) het epitheton ridderlijk gebruiken en slagstanden en geweren met wapens associeren. Tevens is er in dit zelfbeeld ruimte voor facetten die ‘irrationeel’ lijken, zoals het *rapport* tussen jagers en het wild, gevoelens van trots als zij raak geschoten hebben, maar ook van melancholie en berouw uit respect voor een weerbaar dier (DNJ 1986: 455-456).

Onmiskenbaar vond de voorkeur voor edele, weerbare en wilde diersoorten haar oorsprong onder de jagerschikte. *De Nederlandse Jager* is een belangrijk medium gebleken om deze concepten onder zijn lezers uit te dragen en in de jagerswereld ingang te doen vinden. Zoals we in een vorig hoofdstuk hebben gezien, beperkte de functie van dit blad zich in de eerste helft van deze eeuw tot ‘preken voor eigen parochie’. De lofzang op de rode bok, het ridderlijke zwijn of het burlende hert kwam uit de mond van heerjagers, die zich daarmee onderscheidden van concurrenten in het jachtveld die schijnbaar geen oog voor deze eigenschappen van het wild hadden.

De jagerselite heeft aan brood- en boerjagers, en in de tweede helft van deze eeuw aan de nieuwe categorieën, steeds een utilitaire houding ten aanzien van het wild toegeschreven overeenkomstig de rechten die de Jachtwet aan deze categorieën verleende. Zo zouden broodjagers geen belangstelling hebben voor snelle hazen en hoge fazanten, omdat zij immers om de bout en niet voor het vermaak jaagden. Moeilijk te bemachtigen wild deed hun dagopbrengst dalen. Boerjagers zouden om de wildschade jagen, en als zij zich al aan een haas 'vergrepen' zou dit 'voor de pot' gebeuren, niet voor het vermaak. In hoeverre de betrokkenen deze visie deelden is moeilijk te achterhalen. De geschreven bronnen waaraan ik voor de eerste helft van deze eeuw mijn gegevens ontleen, zijn afkomstig van de hand van een jagende elite.

Met de toename van het aantal jachtaktehouders en de differentiatie van de jagerswereld in de tweede helft van deze eeuw is de voorkeur voor wilde en weerbare soorten ook onder de nieuwe categorieën jagers die niet tot de elite behoren verspreid geraakt. De bewering dat kleine en plattelandsjagers vooral 'om de bout' of 'voor de pot' zouden jagen en met de wildopbrengst 'op de jacht willen verdienen' – geluiden die onder grote jagers weleens te beluisteren zijn – wijst men in die kring verontwaardigd van de hand. In deze beschuldigingen klinkt de associatie met broodjacht door, en daarvan willen ze zich juist distancieren. Kleine jagers en plattelandsjagers voelen zich gelijkwaardig aan de jagerselite. Zij benadrukken te jagen volgens de regels en voor hun vermaak. Zij ontkennen tot de hebbelijke schutters, zoals de heerjagers hen afschilderden, te behoren.

De sociale veranderingen op het terrein van de jacht zijn van invloed gebleken op het cognitieve schema van jagers. Naarmate meer jagers interesse kregen voor de wildsoorten die eerder aan de jagende elite voorbehouden waren en steeds meer wildsoorten voor de jacht verloren gingen, zij het door uitsterven, zij het door wettelijke beperkingen, 'ontdekten' jagers weerbare aspecten aan soorten waarvoor zij eerder weinig waardering hadden. Zo krijgen zij bijvoorbeeld steeds meer belangstelling voor de verguisde cultuurvolgers. Enkele jaren geleden viel in *De Nederlandse Jager* te lezen hoe 'bekoorlijk' de jacht op kraaien en eksters kan zijn.

'Al jaren bejaag ik eksters en kraaien,	kloppen als ik zo'n zwarte roofridder
doch steeds begint mijn hart onstuimig te	besluis. Hoe vaak zijn zij mij ook niet te

Voorjaarsjacht op eksters (foto: O. Kaňa)

slim af geweest? Wat voor een tactiek ik
 ook uitstippelde, steeds waren zij op hun
 hoede en kozen krassend de hoogte'
 (DNJ 1984 278)

Een van mijn informanten berichtte mij dat hij een techniek voor de kraaijacht heeft ontwikkeld die op de lokjacht voor duiven en waterwild gebruikelijk is. Hiervoor verschanst hij zich op een akker in een schuilhut nadat hij op enige afstand vóór de hut voer heeft gestrooid en lokkers van kunststof heeft geplaatst. Gretig op het voer afkomende kraaien bieden dan een aantrekkelijk jachtobject.

Met deze opmerkelijke ontwikkelingen worden veranderingen ingeluid die de op handen zijnde jachtwetswijziging met zich mee zal brengen. Jagers vrezen dat in de komende jaren nog meer wild voor de jacht verloren zal gaan. In dit licht bezien lijken jagers met hun recente belangstelling voor cultuurvolgers van de nood een deugd te maken. Het is tekenend dat zelfs onder deze omstandigheden weerbaarheid de graadmeter blijft waaraan de geschiktheid van een soort voor de jacht afgemeten wordt. Voorzien van antropomorfe kenmerken en verheven in de stand der 'zwarte roofridders' gaan kraaien door voor slimme tegenspelers die aan een jager gewaagd zijn.

In de zorg om de status van het wild klinkt bezorgdheid over de plaats van de jacht in onze samenleving door. In de vrees voor bastaardering van de wildstand, voor faunavervalsing door de komst van exoten, voor de toename van cultuurvolgers en voor de verwording van natuurgebieden tot 'kieteltuinen' speelt de angst een rol dat jagen geheel dienstbaar gemaakt wordt aan de burgerlijke noties van schadebestrijding en natuurbeheer – de 'redelijke' doelen uit het ontwerp van de Flora- en Faunawet. Jacht, ondergeschikt gemaakt aan burgerlijke doelstellingen, verliest zijn aantrekkelijkheid voor de 'aristocratisch' denkende jagers, rationalisering leidt onherroepelijk tot 'onttovering'.

Polderjagers op weg naar de drift
(foto: O. Kaňa)

Jacht

7.1 LEN DRIJFJACHT

In een polder, ergens in het oosten van het land, ligt een vlakjacht~ van ongeveer duizend hectare. Deze jacht is in het bezit van een combinatie van acht heren, bekende namen in het economisch leven van ons land. In de wijde omstreken wordt deze combinatie wel eens met 'industriële jacht' aangeduid. In het jachtseizoen tussen half oktober en eind januari houdt deze combinatie nagenoeg iedere zaterdag een drijfjacht met gasten, drijvers en *picker-ups*~. Er worden dan vooral hazen en fazanten geschoten. Konijnen, eenden en een enkele watersnip of vos sieren soms ook het tableau. Op het terrein wordt toezicht gehouden door een jachtopzichter in volledig dienstverband. Een groot deel van de in een seizoen geschoten fazanten wordt door hem gefokt, uitgezet en in het wild verzorgd. Voor de drijfjachten recruteert hij een aantal drijvers onder de plaatselijke bevolking, de meesten zijn boeren. Daarnaast zorgt hij ervoor dat steeds twee of drie hondenleiders met afgerichte jachthonden aanwezig zijn. In het seizoen 1983/1984 mocht ik enkele keren in deze combinatie participeren. Ik volgde tijdens de jacht één van de jagers, die de functie van jagermeester vervulde, als een schaduw. Hierdoor was ik in de gelegenheid het hele gebeuren, dat zich als een 'Bruegeliaans tableau' voor me uitspreidde, te observeren.

Op een zaterdagochtend in november, klokslag negen uur, worden de gasten ontvangen in de jachtkamer, ook wel 'herenkamer' genoemd, die gesitueerd is in een bijgebouw van het jachtopzichtershuis aan de dijk. In de entreehal is de echtgenote van de jachtopzichter druk in de weer met het schenken van koffie. De jagers, sommigen in stemmig groen of Engels tweed gekleed, anderen echter in stoere buitenkleding, kennen elkaar en hun gasten van vorige gelegenheden, zodat de begroeting informeel is. Van de acht combinanten zijn er zeven aanwezig, vier met elk een gast, zodat er met elf geweren~ gejaagd zal worden. Onder de geweren bevindt zich één vrouw. De drijverskamer

in hetzelfde gebouw, gescheiden van de herenkamer, begint vol te stromen Een van de jagers, die formeel de jachthouder van deze vlak-jacht is, heeft als jagermeester de taak de jacht te 'regisseren'. Hij is verantwoordelijk voor de organisatie en de veiligheid van de deelnemers. Van zijn jachtervaring, terreinkennis en strategisch inzicht hangt in hoge mate het succes van deze dag af. Tijdens de ochtendreceptie is hij in gesprek met de jachtopzichter die de leiding van de vijftien drivers op zich zal nemen. Dan is het tijd voor de 'ochtendpreek'. Terwijl de jagers een laatste slok koffie nemen, heet de jagermeester iedereen welkom en geeft hij een kort overzicht van het *plan de campagne* van de dag Er zullen zeven driften worden genomen, vier 's morgens en drie in de middag Hazen en fazanten zullen de voornaamste buit vormen. Met alle nadruk wijst de jagermeester erop dat voor het aanblazen en na het afblazen niet meer geschoten mag worden; evenmin is het toegestaan in de drift te schieten Behalve op post dient het geweer steeds ontladen te zijn en open getoond te worden

Vervolgens zet het hele gezelschap zich in beweging. De drivers en de jachtopzichter bestijgen een veekar die met een trekker naar de eerste drift gebracht wordt. De geweren begeven zich per auto naar hun bestemming, voorop de wagen van de jagermeester Op een landweg nabij de eerste drift stopt de stoet Jagers stappen uit, honden worden uit de kofferruimte van de auto's bevrijd, geweren uit het foedraal gehaald en de zakken met patronen gevuld. Ondanks het slechte weer – het regent en er staat een stevige wind – heerst er een opgewekte stemming Als eerste drift wordt een lang en smal perceel weiland genomen dat tussen de uiterwaarden en een openbare weg gelegen is, een hazendrift. De jagermeester posteert vijf jagers aan de smalle kant van dit perceel, de kop geheten. De andere zes komen aan de lange kant, de flank, te staan, met tussen hen steeds een afstand van circa vijftig meter. De jagers kennen deze drift en hebben aan één woord van de jagermeester genoeg. Terwijl wij met het hele gezelschap de kop aflopen, hoeft hij slechts een voornaam te noemen en de desbetreffende jager neemt met een 'dank je wel' zijn post in. Slechts één gast wordt er nog nadrukkelijk op gewezen waar de hazen vandaan komen Zelf neemt de jagermeester de laatste post op de flank in, de minst aantrekkelijke, zoals hij toelicht. De jachtetiquette gebiedt immers dat hij in de eerste plaats aan zijn gasten denkt

Zodra iedereen op zijn post staat, geeft de jagermeester met een

Jager op post (foto: O. Kaňá)

hoornsignaal het begin van de drift aan, hij draagt hiervoor gedurende de hele jacht een 'toeter' bij zich. De klanken zijn niet sfeervol, doch hard genoeg om zowel door de jagers als door de in de verte opgestelde drijvers gehoord te worden. De laatsten zullen vervolgens in een gestaag tempo in één rechte lijn met een stok op de grond kloppend richting kop lopen. Terwijl de oprukkende drijvers nog niet te zien of te horen zijn, vertonen zich in de drift de eerste hazen. Met grote snelheid rennen zij richting kop. 'Rammen', meldt mijn begeleider, 'die worden al door het minste op de lopers gebracht'. Kort daarop klinken de eerste schoten op kop. Inmiddels is de drijverslinie tot op zichtafstand van ons genaderd. Mijn gastheer stopt twee patronen in zijn geweer en gebiedt mij weg te duiken in een droge sloot die het weiland begrenst. Voorzichtig turen wij over de rand. De jager trekt zijn pet dieper in het gezicht en fluistert 'niet bewegen, haas links'. Langs de drijverslinie vlucht een haas. Hij rent pal op ons af om door de sloot te ontsnappen. Op dit moment heeft de jager naast mij gewacht. Hij laat het dier de flank passeren, schouderd zijn geweer en drukt af. De haas slaat over zijn kop en is op slag dood. De hond mag de buit apporteren.

Omdat de drijvers ons inmiddels gepasseerd zijn, verlaten wij de post en lopen we langs de flank samen met hen op. Een enkele keer slaat een haas achteruit door de drijverslinie heen. 'Die is vrij', zegt de jagermeester, 'wij schieten hier niet op achteruit slaand wild, da's niet weidelijk'. Op kop klinken af en toe schoten. De jachttopzichter, de enige gewapende onder de drijvers die eventueel aangeschoten wild het vangschot geeft, keurt de haas 'Mooie kans, goed schot', is zijn commentaar.

Als de drijvers de kop hebben bereikt, blaast de jagermeester de drift af. Jagers, drijvers en *picker-ups* verzamelen zich rond een busje dat tijdens de drift de landweg is opgereden. Het doet dienst als wildwagen en 'bar'. Het is in deze combinatie gebruikelijk na de eerste drift gezamenlijk een borrel te drinken, terwijl het geschoten wild binnengebracht en gekeurd wordt. Jagers en drijvers vertellen wat zij tijdens de drift meegemaakt hebben. Iedereen is nat en verkleumd, maar dit doet geen afbreuk aan de sfeer. De jagermeester informeert bij de geweren 'of ze wel aanloop hebben gehad'. De drijvers melden hoeveel hazen ze gezien hebben en hoeveel er achteruit gegaan zijn. Jagers praten over hun missers, en hoe die tot stand kwamen. Een jager verhaalt over

Drijvers met een kop koffie tussen twee
driften (foto: O. Kaňa)

'het haas' dat in de sloot verdween en niet meer te voorschijn kwam Grappend merkt zijn toehoorder op 'die zal wel ondergelopen zijn'¹ De opbrengst van deze drift vijf volle~ hazen In de wildwagen zit een helper klaar, die de buit vakkundig verzorgt Er bevindt zich een stellage waaraan het geschoten wild wordt opgehangen Bij de hazen geschiedt dit aan de achterlopers~ die eerst worden doorgestoken~ Fazanten en ander vliegend wild worden aan de stropen~ opgehangen nadat een vleugelpen~ door de neusgaten gestoken is

Er worden deze ochtend nog drie driften genomen op steeds wisselende lokaties Door het slechte weer wordt er niet zoveel geschoten als de jagermeester aan het begin van de ochtend voorspeld had Volgens hem zou de dagopbrengst tachtig stuks bedragen Na de vierde drift zijn er pas twintig fazanten, zes hazen en drie konijnen geschoten, tot ongenoegen van mijn gastheer 'Ze willen bij nat weer niet vliegen', aldus zijn verklaring De laatste drift, een veelgeprezen fazantebosje, voldoet evenmin aan de verwachtingen In plaats van fazanten levert die drie konijnen op

Aan het einde van deze drift, vlak voor de middagpauze, komt het tot een pijnlijk incident De jagermeester heeft de drift al afgeblazen, als er nog twee schoten vallen Een van de combinanten heeft een fazant die zich enige tijd in de dekking had schuilgehouden plotseling op de wiken zien gaan om beschutting in een ander perceel te zoeken In plaats van deze vogel te laten ontsnappen, heeft hij die beschoten en gemist De andere jagers werpen hem bestraffende blikken toe, en de jagermeester is laaiend Hij loopt, de hond en een dood konijn bij mij achterlatend, naar de overtreder toe om uitleg te vragen Tussen beide mannen ontspint zich een twistgesprek De jager verwijt zijn jagermeester de jacht veel te vroeg te hebben afgeblazen waardoor men niet in de gelegenheid is geweest alle kansen te benutten De jagermeester beroept zich op zijn recht de jacht te beeindigen wanneer het hem gepast lijkt, temeer daar de drijvers de kop al hadden bereikt De stemming is door dit incident wat gedrukt als wij naar de auto's terug lopen 'Hij is te gepassioneerd', becommentarieert een van de jagers het gedrag van zijn mede-combinant 'Te onbeheerst, onweidelijk, geen binding met de jacht, een schieter en statusjager', aldus andere, minder begripenden Uit de reacties kan ik opmaken dat de jager in kwestie een notoire overtreder van de goede jachtzeden is 'Als ik het voor het zeggen had', zegt later een van de aanwezige jagers tegen mij, 'dan zou

Verzorging van geschoten wild: door de neusgaten van de bovensnavel van de fazant wordt een vleugelpen gestoken en

door de ondersnavel een stuk touw gehaald (foto: O. Kaňa)

Doorgestoken hazen en fazanten op een wildwagen (foto: O. Kaňa)

ik hem uit de combinatie zetten, maar helaas gaat dat niet omdat een deel van ons jachtterrein zijn eigendom is '.

De lunch voor jagers, drijvers en helpers vindt plaats in het café van een dichtbij gelegen dorp. Voordat het café betreden wordt, tracht iedereen zich enigszins te fatsoeneren. De natte overjassen en vuile laarzen, de geweren en stokken worden in de auto's achtergelaten. Dit geldt ook voor de honden. Binnen zijn twee lange tafels gedekt, één voor de jagers en één voor de drijvers. Er wordt een warme maaltijd opgediend. Vooraf drinkt het gezelschap eerst een borrel. De lunch is bij uitstek de gelegenheid de voorafgaande driftten te recapituleren en met eerdere jachtdagen te vergelijken. De gesprekken draaien bijna uitsluitend om de jacht. Anderhalf uur later maakt het gezelschap zich gereed voor de middagdriften. Het valt niet mee de natte jassen en laarzen weer aan te doen.

Het weer is inmiddels opgeklaard, en de fazanten willen weer vliegen. Een met riet begroeide drift levert niet minder dan twintig vogels op. Aan het einde van de dag heeft iedere jager zijn kansen gehad en wild geschoten. Het loopt tegen vier uur als de jacht wordt afgeblazen. Wildwagen, drijvers en jagers begeven zich naar het huis van de jachtopzichter. Terwijl de jagers hun honden verzorgen, natte kleren en laarzen verwisselen en thee drinken, zijn op het erf de jagermeester, jachtopzichter en enkele helpers bezig het geschoten wild uit te stallen. Het uitleggen van het tableau, zoals dit uitstallen in de jagers-taal heet, geschiedt onder een afdak in de open lucht. Het wild wordt opgehangen aan een speciaal daarvoor bestemde muur met haken. De verschillende wildsoorten worden soort bij soort in rijen bijeengehangen en geteld. Pas als het tableau klaar is, worden de jagers, hun gasten en de drijvers gewaarschuwd. Iedereen begeeft zich naar het tableau om naar de korte toespraak van de jagermeester te luisteren. Hij maakt de resultaten van de dag bekend. Er zijn vijfenzeestig fazanten, twaalf hazen, drie konijnen en vijf eenden geschoten, waarmee zijn voorspelling ruimschoots uitkwam. De jachtopzichter, een van de gasten en een *picker-up* hebben zich inmiddels met hun jachthoorns naast het verlichte tableau opgesteld. Met hoornklanken wordt het wild doodgeblazen en de jachtdag besloten. Daarna blijven de jagers en de helpers ieder in hun eigen optrek nog enige tijd bijeen om onder het genot van een borrel en enkele versnaperingen, geserveerd door de echtgenote van de jachtopzichter, de dag nog een keer de revue te laten passeren.

Drijvers op weg naar de drift
(foto: O. Kaňa)

De gesprekken, althans onder de jagers, gaan nu niet meer over de jacht, maar krijgen een zakelijk karakter. Voorzien van enkele waardevolle 'beurstips' verlaat ik tenslotte tegen zes uur het gezelschap

7.2. LEEFEN EN GEBRUIK VAN DE GEBRUIKTE

Ieder jaar op 15 oktober gaat, zoals jagers zeggen, de 'Grote Jacht' open. Die duurt tot eind januari en is op allerlei soorten klein- en waterwild gericht. Met name in die tijd worden drijfjachten gehouden. Het begrip Grote Jacht duidt niet alleen op het gezelschapskarakter van drijfjachten, maar ook op centrale waarden van de jagerswereld die daarin tot uitdrukking komen. Een drijfjacht is in tijd en ruimte afgebakend, kent een eigen vocabulaire, eigen regels en specifieke symbolen en is slechts voor bepaalde personen toegankelijk. Ze vormt een 'wereld apart', een wereld die relatief los staat van het dagelijks leven van haar deelnemers, en die op gezette tijden steeds weer herschapen en herbeleefd wordt. Vergelijkbare gebeurtenissen zijn door antropologen in termen van ritueel geanalyseerd (Moore & Myerhoff 1977: 7-8).

Een drijfjacht is een gestileerde strijd tussen mensen en dieren waarbij de laatste de dood vinden. Jagers doden niet doel- en emotioneel, ze houden zich aan strikte regels. Hun gedrag is geritualiseerd. In dit hoofdstuk wil ik nagaan in hoeverre deze ritualisering kenmerkend is voor allerlei gangbare jachtvormen. Hiervoor wil ik de drijfjacht vergelijken met het 'jagen voor de voet' en het 'peuteren'. Ik wil me daarbij specifiek richten op het aspect dat in de drijfjacht met de meeste zorg wordt omgeven, namelijk het doden van het wild. Door nauwkeurig te analyseren op welke wijze dit gebeurt, welke rollen de deelnemers daarbij spelen en welke categorieën jagers de drijfjacht prefereren, wil ik inzicht verschaffen in de betekenis van deze jachtvorm voor haar beoefenaren.

EEN 'WERELD APART'

Een drijfjacht kent drie fasen. In de beginfase wordt door de deelnemers afstand genomen van de dagelijkse beslommingen en een eigen wereld gecreeerd. In de centrale fase, waarvan aanvang en einde door akoestische signalen worden aangegeven, speelt zich de confrontatie tussen jagers en wild af. De laatste fase na het afblazen van de jacht

markeert de overgang en terugkeer naar de 'gewone' gang van zaken. Deze fasering doet denken aan gestructureerde gebeurtenissen die door Arnold van Gennep (1960) *rites de passage* zijn genoemd. Terwijl de riten die Van Gennep heeft geanalyseerd vooral statusveranderingen in de levenscyclus van personen markeren, kenmerken de handelingen die jagers verrichten, slechts een tijdelijke deelname aan een 'wereld apart' met eigen regels, een eigen terminologie en tijdsbesef. In deze en de volgende paragrafen wil ik de drie fasen van een drijfjacht de revue laten passeren.

Voor het begin van een jacht ondergaat het uiterlijk van jagers ingrijpende wijzigingen. Zij verwisselen hun alledaagse kleren voor een *outfit* waardoor zij zich duidelijk onderscheiden van hun niet-jagende medemensen. Het gaat hierbij om buitenkleding die haar drager beschermt tegen weersinvloeden en nieuwsgierige blikken.² De dominante kleur is groen in allerlei tinten. Dit jagersgroen kan makkelijk verward worden met het groen dat sportvissers en vogelaars³ dragen. Van deze buitenlieden onderscheiden jagers zich evenwel door hun hoedje. Het hoofddeksel vormt een onmisbaar onderdeel van hun uitrusting, daar het een beschermende en camouflerende functie heeft. Maar daarmee is nog niet alles gezegd. Hoezeer jagershoedjes ook in kleur en vorm mogen verschillen, steeds vertellen zij een verhaal over hun eigenaar. Veel jagershoedjes zijn voorzien van jachtsouvenirs en insignes, zoals bijvoorbeeld van de KNJV, de Engelse *Game Conservancy* of de *Deutsche Jagdverband*, en geven uitsluitsel over de internationale oriëntatie van een jager. Insignes die op het lidmaatschap van de Vereniging Het Reewild en Het Veluws Hert wijzen, typeren een grofwildliehebber. Een gekruld staartveertje van een eend duidt op een waterwildjager, een snippenbaardje op een fortunlijke snippenjager en een immense *Gamsbart*⁴ op een opschepper. Door middel van het hoedje brengt een jager tot uitdrukking, tot welke categorie hij behoort. Subtiliteit kenmerkt de 'ware' jager, zoals de oude elite en de plattelandsjagers, overdrijving brandmerkt de buitenstaander, de statusjager. De kleding markeert een statusverandering, de overgang van rollen en functies die een persoon in het alledaagse leven bekleedt naar die van jager. De informatie die hierdoor wordt verstrekt, is complex. Kleding geeft niet alleen de scheidslijn aan tussen jagers en niet-jagers, maar duidt ook op allerlei nuancerings binnen de jagerswereld. Het

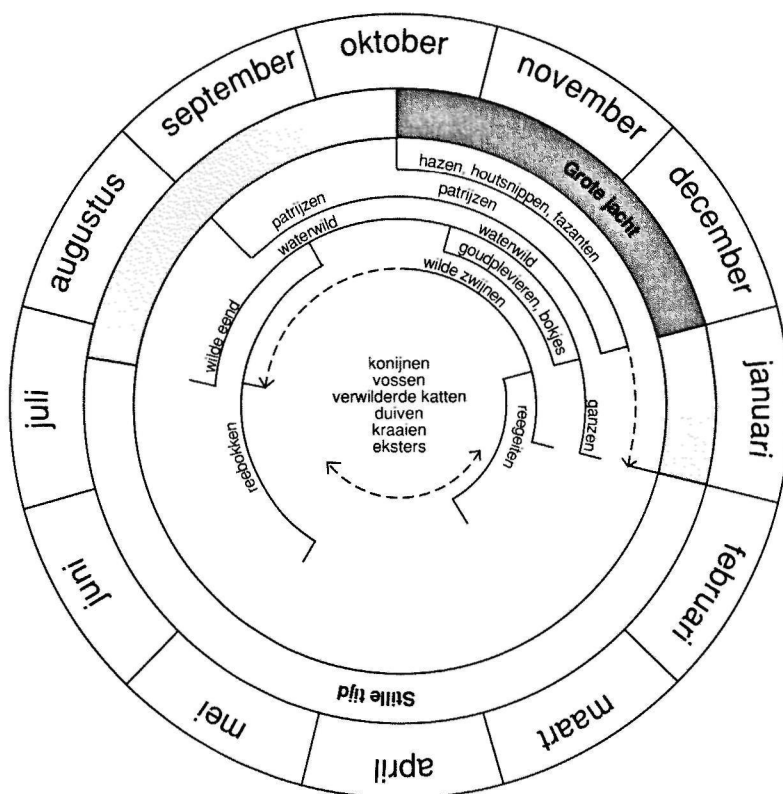
jachtgeweer, voor niet-jagers vaak het dominante symbool voor jagers, speelt bij deze statusverandering een onopvallende rol. Het wordt voor andermans ogen verborgen in een foedraal en weggestopt in de auto onder dekens, rubberlaarzen en jassen. Geen jager paradeert met geweer in het openbaar. Het wordt pas te voorschijn gehaald als het nodig is, vlak voor de jacht.

De statusverandering bereidt de entree van jagers in de andere wereld van de jacht voor. Het jachtgezelschap neemt ruimtelijk afstand van de werkelijkheid van alledag. De jagers komen bijeen in een locatie die tussen het jachtveld en de dagelijkse omgeving, de woon- en werkplaats, in gelegen is. In ons voorbeeld is dit het huis van de jachtopzichter, in andere gevallen kan dit een dorpscafé of een boerderij zijn. De bijeenkomst van de deelnemers aan de drijfjacht en het gemeenschappelijk koffie drinken bevestigt de groepssolidariteit. In het verdere verloop van een drijfjacht zijn verschillende momenten ingelast waarop het hele jachtgezelschap bij elkaar is, zoals de borrel na de eerste drift, de gemeenschappelijke maaltijd en het naborrelen na afloop van de jacht.

De eerste fase kenmerkt zich verder door een ander taalgebruik. Zodra jagers met elkaar en met drijvers en andere helpers over aspecten van de jacht praten, bedienen ze zich van een terminologie, de 'groene taal', die afwijkt van de omgangstaal (Dahles 1986). Hierbij gaat het niet slechts om een verzameling van technische termen, maar om een vocabulaire waardoor een gesprek tussen jagers voor buitenstaanders moeilijk te volgen is. De 'groene taal' is daarom wel eens als geheimtaal omschreven (ibid.: 224). Net als de kleding en de kleur groen brengt dit vocabulaire de 'aparte' status van de jagers tot uitdrukking en onderscheidt het hen van niet-jagers.

De late herfst en vroege winter is de tijd bij uitstek waarin drijfjachten worden gehouden. Dit is tevens een tijd waarin andere mensen zich niet in het veld bevinden. Wandelaars laten zich dan nauwelijks buiten zien omdat het weer vaak slecht is; de gewassen zijn geoogst, de velden kaal. Voor vogelaars valt er weinig waar te nemen omdat de meeste zangvogels naar het zuiden getrokken zijn. Alleen de ganzen trekken sinds enkele jaren steeds meer hun aandacht. Jagers vertoeven in het veld in een tijd waarin andere groeperingen geen aanspraak op de natuur doen gelden. Het is ook een tijd waarin de natuur lijkt te 'sterven'; vallende bladeren worden als een teken van dood en verval

gezien. Maar juist in de maanden oktober, november en december ontplooiën jagers de grootste jachtactiviteiten, en is de jacht op de meeste wildsoorten geopend. In de lente en (vroeg) zomer daarentegen, wanneer alles bloeit en groeit en niet-jagers erop uittrekken, spreken jagers van de 'stille tijd'. Jachtactiviteiten zijn dan tot een minimum beperkt. Afgezien van de bokkenjacht die in mei open gaat, is het een tijd van corveeën, zoals het verplichte afschot van vrouwelijk reewild en het kort houden van roofwild. Jagers waarderen de seizoenen op een andere manier dan niet-jagers. Het onderstaande schema tracht een indruk te verschaffen van de verschillen tussen het gewone kalenderjaar en de mogelijke jachtkalender van een jager die in de gelegenheid is op de in Nederland meest voorkomende wildsoorten te jagen. De jachtkalender verschilt echter per jager.

Niet alleen geven jagers door hun kleding, taal en tijdsbesef aan dat zij 'anders' zijn, ook bewegen zij zich in een ruimte die zij anders structureren en waarderen dan andere groeperingen die daarmee te maken hebben, zoals boeren en recreanten. Jagers duiden de ruimte waarin ze zich bewegen met jachtveld aan. Deze term is niet beperkt tot veld en akker, maar omvat ook bos, waterpartijen en soms zelfs industrieterreinen. Jachtvelden zijn aan de ene kant gebieden met duidelijke grenzen, die kadastraal zijn vastgelegd en door de Jachtwet worden beschermd. Aan de andere kant omsluiten deze grenzen een door jagers als vrije wildbaan geconceptualiseerd terrein. In hun cognitieve schema nemen jachtvelden een ambivalente positie in tussen in cultuur gebrachte terreinen en woeste gronden, tussen beschermde gebieden en vrije wildbaan. Daarmee delen jachtterreinen de status van het wild dat zij herbergen alsook die van de jagers die er het jachtgenot hebben.

HET JACHTSPEL

Op een drijfjacht wordt het doden van het wild in de vorm van een spel gegoten. In navolging van Huizinga wil ik hier onder spel een handeling verstaan die binnen vastgestelde grenzen van tijd en plaats wordt verricht volgens bindende regels, die een doel op zichzelf vormt en gepaard gaat met een gevoel van spanning en voldoening en met een besef van 'anders zijn' dan in het 'gewone leven' (1938: 40).

Een drijfjacht vindt plaats in naar tijd en ruimte begrensde fasen, die door middel van hoornklanken akoestisch worden gemarkeerd. Schoten die vóór of na deze signalen vallen worden als gevaarlijk beschouwd en hebben sancties tot gevolg. Tijdens een drijfjacht zijn jachtvelden onderverdeeld in driften. Met drift wordt zowel het perceel aangeduid waar de drijvers overheen lopen om het wild op te jagen, als de tijd die deze activiteit in beslag neemt. Het 'niet-alledaagse' karakter van een drijfjacht wordt onderstreept door het feit dat jagers de tijd gedurende de jacht niet in minuten en uren, maar in 'driften' meten. De grenzen van een drift worden vaak door ruimtelijke structuren gevormd, zoals een sloot, een weg, een bosrand of akkerzoom. De drift als zodanig is het domein van de drijvers. De jagers staan langs de grenzen opgesteld, op post zoals het heet. De bovengrens van een drift wordt kop en de zijkanten worden flank genoemd. Volgens de voorschriften mag het in de drift lopende wild niet door de jagers beschoten worden. Dit mag pas gebeuren als het de grenzen van

de drift gepasseerd heeft. Jagers hebben hiervoor een pragmatische verklaring: een schot in de drift zou immers een drijver kunnen raken.

Daarnaast is van belang dat het schot op wild dat zich in de drift bevindt weinig aantrekkelijk is. In de drift wordt het wild zodanig gemanipuleerd dat het de kenmerken krijgt die door jagers zo gewaardeerd worden: fazanten worden hoge vliegers en hazen snelle lopers. Het is de taak van de drijvers ervoor te zorgen dat het wild zich weerbaar aan de jagers presenteert. Dit gebeurt op het moment dat het de grenzen van de drift passeert. Zodra deze tot tegenspelers getransformeerde dieren de drift verlaten, maken zij grote kans te worden gedood. Een dier dat de grens ongeschonden passeert, geniet het respect van jagers, het is 'vrij'. Jagers achten het laf en 'onsportief' zo'n dier alsnog te schieten, na te schieten, zoals het in jagerstaal heet. Wild dat aan de schoten van jagers weet te ontsnappen, wordt als een moeilijk te bedwingen tegenspeler gezien. Dit valt op te maken uit uitspraken als: 'die kent het klappen van de zweep' of 'die weet donders goed waar de geweren staan'.

Tot zover hebben wij vooral naar de structurele kanten van een drijfjacht gekeken. Voor jagers is de essentie van de jacht in de gevoelsmatige aspecten gelegen, die zij met verschillende termen aanduiden. Uitdaging, spanning, geluk, voldoening en passie zijn enkele van de meest gangbare noties. Een drijfjacht vertoont, zoals blijkt uit het voorbeeld, competitieve aspecten. Jagers meten zich met het wild. Zij trachten sneller, sterker, behendiger, geduldiger, gedisciplineerder, slimmer en inventiever te zijn dan hun tegenspelers. Hierin schuilt de uitdaging van de jacht. Niet toevallig gaat het hierbij, zoals we al zagen, om eigenschappen en vaardigheden die met mannelijkheid geassocieerd worden. Een raak schot, waarmee een jager de 'wedstrijd' wint, demonstreert zijn fysieke en mentale voortreffelijkheid. Competitie veronderstelt een fundamentele gelijkheid van de partijen. Dit principe is ook in de jacht aanwezig. Aan het wild worden immers eigenschappen toegeschreven van een ideale tegenspeler die aan een jager gewaagd is. Daarnaast onderwerpen jagers zich aan beperkingen waardoor de machtsbalans tussen mens en dier minder ongelijk wordt. Deze beperkingen zijn geformaliseerd in de weidelijkheid, het normenstelsel van jagers, dat in het volgende hoofdstuk uitvoerig behandeld wordt. Het competitieve aspect krijgt in een drijfjacht een tweede dimensie, daar de deelnemers zich niet alleen met dieren maar ook met

andere jagers meten. De wedijver met andere geweren uit zich echter in zeer bedekte termen. Het wordt onbeleefd geacht te praten over de aantallen wild die men geschoten heeft of er andere jagers naar te vragen. Niettemin houden jagers de naburige posten tijdens de jacht nauwlettend in de gaten, en verkeren zij in de zekerheid dat zijzelf eveneens geobserveerd worden. Zoals een van mijn informanten zei: 'Als ik een hoge vogel met een elegant schot omlaag haal, dan geeft het mij extra voldoening als dit ook door anderen gezien wordt.'

Al lijkt op een drijfjacht de aanwezigheid van wild voorgeprogrammeerd te zijn – tot voor kort werden fazanten met het oog op deze gelegenheid uitgezet –, ook deze jachtvorm kenmerkt zich door elementen van verrassing en onvoorspelbaarheid. Het blijft steeds ongewis of jagers in een bepaalde drift wild aantreffen, of het zich op een zodanige manier presenteert dat het beschoten kan worden, bij een uit de drift tippelende fazant of achteruitslaande haas is dat niet het geval. Tenslotte is het maar de vraag of zij het raken. Het jachtsucces is niet enkel afhankelijk van factoren die controleerbaar en voor verbetering vatbaar zijn, maar ook van geluk (zie Dahles 1989). Hierin schuilt de spanning van de jacht. Om deze te verhogen hebben jagers bemoeilijkende factoren ingebouwd die deel uitmaken van hun weidelijkheidsnormen. 'Het wild een kans geven', is daar een voorbeeld van.

Jagen gaat gepaard met mimetische handelingen. Tenemede het wild te bemachtigen, verplaatsen jagers zich in het wild, bootsen zij zijn gedrag na en anticiperen zij zijn reactie. Jagers maken zich onzichtbaar voor het wild, kruipen door struikgewas, schuilen in sloten of achter heggen. Ze fiepen~ als een reegeit en snateren als een eend om de aandacht van een bok of woerd te wekken.¹ Soms gaat de aanpassing aan hun omgeving zover dat zij zich met een roofdier identificeren. Deze activiteiten doen een jager plezier, en hoe groter de perfectie die hij daarin bereikt, des te meer voldoening de jacht hem geeft. Op een drijfjacht lijkt het mimetische in vergelijking met het competitie- en kansaspect minder belangrijk te zijn. De jagers staan immers op post en wachten hun kansen af. Toch dienen zij ervoor te zorgen dat zij niet voortijdig door het wild gezien worden. Hazen bijvoorbeeld nemen een andere vluchtroute als zij een jager waarnemen. Mimetische aspecten spelen vooral een rol bij de planning van de driften en de drijf-richting. Het is met name de jagermeester die hiermee geconfronteerd wordt. Hij moet, rekening houdend met het weer, de terreingesteld-

heid en de windrichting vóór de jacht kunnen inschatten, welke vluchtroutes het wild zal kiezen en waar de geweren geposteed moeten worden (Dahles 1985). Dit vereist venatorische~ verbeeldingskracht.

De gedrevenheid van jagers om steeds weer opnieuw de spanning, uitdaging en het plezier van de jacht op te zoeken en te herbeleven, werkt naar zeggen van sommige van mijn informanten als een roes of verslaving. Zodra de tijd nadert waarin de jacht weer opengaat – voor veel Nederlandse jagers is dit eind juli, met het begin van de eendejacht

staat hun leven in het teken van de jacht. Hiervoor nemen mijn informanten snipperdagen op en stellen zij vakanties uit. Zij volstaan ook niet met één stuk wild of één drift, maar trachten het gevoel van spanning en voldoening dat met het achtervolgen en bemachtigen van het wild gepaard gaat steeds weer opnieuw op te wekken en te herbeleven. Dit is de jachtkoorts of de jachtpassie die zich van jagers meester maakt, waardoor zij geobsedeerd raken door de wens wild te bemachtigen. Jagers dienen deze passie te beheersen en ondergeschikt te maken aan de gedragsvoorschriften. Lukt hen dat niet, dan stellen zij zichzelf en het hele jachtgezelschap aan gevaren bloot. Het ‘incident’ tijdens de boven beschreven drijfjacht kan dit verduidelijken. De jager die, nadat de jacht was afgeblazen, een fazant trachtte te bemachtigen, bracht de veiligheid van het jachtgezelschap in gevaar doordat de strikte rolverdeling die tussen de hoornsignalen in bestond en die het samenspel van jagers, drijvers en wild controleerbaar maakte, was opgeheven. Aangezien tussen de driften tijdelijk een zekere wanorde heerst – iedereen heeft zijn post verlaten – moeten jagers juist dan zelfbeheersing aan de dag leggen en uiterst voorzichtig met het geweer omspringen.

HLI ‘HALALI’

Hoornklanken markeren het einde van een drijfjacht. Jagers spreken ook wel eens van het ‘laatste halali’.⁵ Zij verlaten dan de gestructureerde ruimte waarin de jacht heeft plaatsgevonden en keren terug naar het huis van de jachtopzichter, de dorpskroeg of de boerderij. Zij voeren het geschoten wild met zich mee. Het wild is dood. In het cognitieve schema van jagers gaat het hierbij niet om dode dieren, maar om gerespecteerde tegenspelers die in een strijd op eervolle wijze hun leven hebben gelaten. De dood van deze tegenspelers is problematisch. Het gewelddadige einde van de dierlijke tegenspelers vormt een breuk met

het speelse karakter van de jacht Kenmerkend voor spel is immers dat in een competitieve sfeer een strijd tussen twee partijen geleverd wordt zonder dat de verliezer ernstige schade lijdt Jagers maken zich schuldig aan een overtreding van deze spelregels door geweld te gebruiken De vraag is hoe zij daarmee in het reine komen

Net zoals het begin van de jacht gemarkeerd wordt door een overgangsfase, waarin jagers een statusverandering ondergaan, zo kenmerkt ook het einde zich door een overgangsperiode waarin deze statusverandering weer ongedaan gemaakt wordt Een reeks handelingen is daarbij op het geschoten wild gericht Zoals beschreven, wordt de buit na afloop uitgesteld Het opmaken van het tableau geschiedt niet toevallig op de grens tussen jachtveld en bewoonde wereld Het tableau kenmerkt immers de statusverandering van het wild van antropomorfe tegenspeler naar eetbaar vlees in geval van herbivoor wild en naar cadaver in geval van roofdieren Het opmaken van het tableau wordt met grote zorgvuldigheid ter hand genomen ⁶ Het geschoten wild wordt eerst 'gefatsoeneerd' Men strijkt vacht of veren glad, waarbij inschot en bloedvlekken zo mogelijk verborgen worden Exemplaren die al te zeer kapot geschoten zijn, worden niet uitgesteld De mannelijke dieren en de sterkste stukken komen rechts te liggen of te hangen, de vrouwelijke en zwakke stukken links In deze volgorde komt de waardenhierarchie tot uitdrukking waarin weerbaar wild een vooraanstaande plaats inneemt De grootste wildsoorten komen op de voorste rij, de kleinere in verhouding op de volgende rijen, waarbij de vuistregel 'haarwild voor veerwild' geldt Het is niet toegestaan om over het tableau of een deel daarvan heen te stappen Evenmin is het gebruikelijk dat de jagers zelf zich met het opmaken bemoeien Deze taak wordt zo mogelijk door helpers, bijvoorbeeld de jachtopzichter in samenwerking met enkele drijvers, vervuld Is het tableau uitgelegd, dan nodigen de helpers de jagers uit dit te bezichtigen Hierbij installeren de jagers zich vóór het tableau, de drijvers en andere helpers erachter De jagermeester, soms ook de jachthouder of een andere jager, houdt een korte toespraak, waarin hij het verloop van de jacht recapituleert en een dankwoord richt tot de drijvers, de jagers en de jachtopzichter In dit verband maakt de spreker ook het aantal geschoten dieren bekend, gespecificeerd naar soort en geslacht Over het aantal dat iedere jager persoonlijk bemachtigd heeft, verneemt men geen woord Achter de opvatting dat het onbeleefd is en van een slechte

smaak getuigt over zijn successen op te scheppen, gaat ook het verhullen van de persoonlijke betrokkenheid bij het doden van het wild schuil. Op het tableau is niet meer herkenbaar welk stuk wild door welke jager is geschoten, en het jachtgezelschap herdenkt de jacht in een gemeenschappelijk ceremonieel. Na afloop daarvan worden de eetbare wildsoorten onder de jagers en drijvers verdeeld.⁷

Dit is bijvoorbeeld anders op het terrein van de grofwildjacht, die dan ook met een ander ceremonieel gepaard gaat.⁸ Daar wij hierbij, met uitzondering van de wilde zwijnejacht, met een solitaire jachtvorm te maken hebben, ligt er zelden meer dan één stuk wild op het tableau. Nadat de jager het schot geplaatst heeft, neemt hij enige tijd rust in acht. Hij blijft op zijn post om het stervende wild niet onnodig op te schrikken. Op de aanschotplaats zoekt de jager naar schottekens. Mocht het wild gevlucht zijn, dan richt hij de nazock te organiseren. Is het wild ter plekke gevallen, dan controleert hij waar zijn schot het dier heeft geraakt. De jager breekt vervolgens een takje,⁹ de breuk, dat hij door het zweet haalt en op de rechterzijde van zijn hoed aanbrengt. Mocht de jager zich met een helper in het veld bevinden, dan overhandigt deze de schutter de breuk, bevestigd aan diens hoed of aangeboden op het blanke mes, met een weidmansheil. Ook het geschoten dier wordt van een breuk voorzien. De jager plaatst een inbezitname- of tableau-breuk op het blad van het op de rechterzijde gelegde stuk, bij mannelijk wild met het afgebroken einde, bij vrouwelijk wild met de groeitop naar de kop wijzend. Een tweede breuk steekt men als laatste bete in de azer. Grofwildjagers achten het gepast vervolgens enkele minuten stilte in acht te nemen, zo mogelijk voorafgegaan door het hoornsignaal 'bok (hert, zwijn) dood'. De korte periode van stilte stelt de jager in de gelegenheid de jacht in gedachten opnieuw te beleven. Het hoort bij de grofwildjacht om het rode werk ofwel het ontweiden ter plekke te verrichten. Hierbij gebiedt de jagersetiquette dat de kleding van de jager onveranderd blijft. Hij dient zich van zijn taak te kwijten met jas aan, mouwen omlaag en hoed op. Dit dwingt hem voorzichtig te werken en, aldus Antonisse (1978: 309), een 'al te barbaarse sfeer' te vermijden.

Men ontkomt er niet aan het ceremonieel rond het pas gedode wild met begrafenisrituelen te vergelijken (zie Burkert 1985: 51-52). In alle samenlevingen begeleiden rituelen de overgang van de wereld der levenden naar die der doden. Als overgangsriten markeren begrafenis-

rituelen niet alleen deze statusverandering, maar slaan ze ook een conceptuele brug tussen deze en de 'andere' wereld (Venbrux 1987: 13). Mensen verhullen op deze manier de onomkeerbaarheid van de dood omdat zij zijn definitieve karakter niet kunnen accepteren. Zoals sterfgevallen een inbreuk plegen op de continuïteit en de betekenisvolle ordening van het samenleven (ibid.: 12-13), zo druist het gewelddadige einde van het wild in tegen het spelkarakter van de jacht. Met het schot dat de dood van het wild teweegbrengt, eindigt de jacht, het spel is over. Doch net als het begin daarvan door een ceremonie gekenmerkt wordt, zo vergt ook het einde een vergelijkbare markering. De ceremonie rond het tableau bij de drijfjacht en de laatste bete bij de grofwildjacht markeren zowel de statusverandering van het wild – de antropomorfe kenmerken maken plaats voor utilitaire aspecten als eetbaarheid – als de overgang uit de 'aparte wereld' naar de orde van alledag.

Voordat jagers, na beëindiging van een drijfjacht, terugkeren naar de wereld van alledag, komen zij nog een keer bijeen. Het wordt onbeleefd geacht om een jachtgezelschap onmiddellijk na verdeling van de buit te verlaten. Veelzeldzamer is het gebruikelijk om gezamenlijk een maaltijd of op zijn minst een borrel te gebruiken. Hierdoor wordt de groep, die op het punt staat uit elkaar te gaan, voor een laatste keer verenigd. In dit licht kunnen we ook de borrel tussen de drifters en de gezamenlijke lunch zien die in het bovenstaande geval deel uitmaakte van de jachtdag. Het afsluitende samenzijn heeft echter een ander karakter dan de pauzes tussen de drifters. Meer dan in die fases zijn jagers alweer geïntegreerd in de wereld van alledag en maakt hun jagersidentiteit plaats voor zaken die hun positie in de gewone wereld kenmerken. Een belangrijke aanwijzing in die richting vormden de gesprekken tussen jagers in de beschreven *casus* die niet meer over de jacht maar over zakelijke beslommingen gingen.

LEVEN EN DOOD

Riten markeren niet alleen belangrijke statusveranderingen in de levenscyclus van mensen zoals geboorte, huwelijk en dood, maar ook temporele overgangen, zoals het begin van het nieuwe jaar of de wisseling van de seizoenen (Van Gennep 1960: 178-179). Overgangen vormen een thema dat we ook in de drijfjacht aantreffen. De overgang van leven naar dood is daarin zeer nadrukkelijk aanwezig en wordt,

zoals we gezien hebben, met veel zorg omgeven. Leven en dood kenmerken de tijd van het jaar waarin drijfjachten plaatsvinden, de late herfst en vroege winter. In oktober, wanneer de eerste drijfjachten worden gehouden, lijkt de natuur met het verdwijnen van het groen te 'sterven'. Doch eind januari, wanneer de laatste drijfjachten plaatsvinden, zijn in de natuur de eerste sporen van het naderende voorjaar aanwezig.¹⁰ Zo is de paring van de hazen dan al begonnen. De tijd van de Grote Jacht slaat een brug van de herfst, de tijd van dood en verval, naar het voorjaar, de tijd waarin het leven nieuw ontwaakt. Daarom zijn met de jacht niet alleen de thema's dood en verval verbonden, maar ook vruchtbaarheid, voortplanting en groei. Een drijfjacht vestigt de aandacht op het cyclische karakter van het leven. De dood wordt daarin niet als een fase gezien waarin het leven onherroepelijk eindigt, maar als een overgangsfase waarop geboorte, groei en rijping volgen. Dit impliceert continuïteit, een eeuwigdurende cyclus.

In een drijfjacht trachten jagers aspecten van de onvoorspelbare natuur voorspelbaar en beheersbaar te maken. Doordat het doden van wild daarbij onderworpen is aan strenge regels en een stringente afbakening in tijd en ruimte, wordt de dood in het cognitieve schema van jagers controleerbaar. Volgens de regels mag er niet buiten de driften geschoten worden. Zo zagen we dat het wild dat de grenzen van de drift ongedeerd gepasseerd heeft, 'vrij' is. Hierin slagen volgens de opvattingen van jagers slechts de beste en sterkste dieren, de 'winnaars' van het jachtspel, die zich superieur aan de jagers hebben getoond. Deze dieren zijn in de gelegenheid zich voort te planten en dragen dus de kiem van het nieuwe leven in zich. Een drijfjacht brengt daarmee de macht over leven en dood tot uitdrukking, een macht die in handen van de jagers ligt. In hun opvattingen is deze macht niet destructief, enkel dood brengend, maar constructief.¹¹ Terwijl in de ogen van veel niet-jagers de jacht slechts dood en verderf onder het wild zaait, menen jagers dat zij al jagende bijdragen aan een verbetering van de wildstand, daar slechts de sterkste dieren ongedeerd blijven.¹²

Van alle jachtvormen is een drijfjacht het meest gestileerd. Drijven⁷ is evenwel slechts één manier om de jacht te beoefenen. In oktober opent de Grote Jacht niet alleen voor jagers die drijfjachten houden, maar ook voor degenen die op kleinere schaal jagen. Andere jachtmethoden die hiervoor in aanmerking komen zijn voor de voet jagen en peuteren.

Voor de voet jagen kan als een variatie op de drijfjacht gezien worden, vaak maken jagers geen scherp onderscheid tussen beide vormen en duiden zij voor de voet jagen met de term drijven aan. Hierbij lopen enkele jagers samen met een aantal drijvers een perceel af. Geweren en drijvers lopen naast elkaar. Er is geen ruimtelijke scheiding tussen hen in het veld, er is alleen een taakverdeling: de geweren schieten het wild dat door de drijvers is opgejaagd, en die rapen de buit en dragen ze gedurende de drift met zich mee. Voor de voet jagende jagers kunnen het ook zonder drijvers stellen, ze kunnen tegelijkertijd jagen en drijven en het door hen geschoten wild zelf dragen. Deze jachtvorm kenmerkt zich door een zekere mate van stilering. Ook voor de jacht voor de voet ondergaan jagers eerst een statusverandering, ze kleden zich in het groen, gebruiken jagerstaal en meten de tijd in driften. Ook zij doden het wild volgens de spelregels. Zij meten hun krachten met de dieren en met de jagers aan hun zij, ook zij zijn afhankelijk van het jachtgeluk, trachten in de huid van het wild te kruipen en worden overmand door de jachtpassie. Tenslotte houden zij een kleine ceremonie bij het tableau en drinken zij gezamenlijk een borrel. In vergelijking met een grote drijfjacht ontbreekt hierbij de formalisering en strenge fasering, alsmede de strikte rollen- en ruimteverdeling tussen de deelnemers. Jagen voor de voet laat slechts een klein gezelschap toe: drie of vier geweren, twee of drie drijvers (of polsdragers). Deze jachtvorm treffen we op kleinere jachtterreinen aan, onder kleine jagers en plattelandsjagers. Hun onderlinge verhouding verschilt van de relaties die de deelnemers aan een drijfjacht kenmerken. In kleine jachten in rurale jagersverenigingen zijn grote sociale verschillen vaak afwezig. Zoals we in een vorig hoofdstuk gezien hebben, vervaagt daarin zelfs de scheiding tussen geweren en drijvers, tussen jagers en helpers. Een kleine jager of plattelandsjager moet in staat zijn al deze rollen te spelen. Op een jachtdag kan hij 's morgens als

Voor de voet jagen (foto: O. Kaňá)

geweer fungeren, 's middags als drijver. Bovendien kunnen de vaste drijvers van zo'n gezelschap aspiranten zijn die een volledig lidmaatschap van de jachtvereniging of combinatie ambiëren, of jonge jagers die met de jacht cursus bezig zijn. Anders dan in de grote drijfjacht is de taakverdeling bij de jacht voor de voet geen permanent gegeven dat met sociale verschillen gepaard gaat. De relatie tussen de deelnemers is minder ongelijk. Dit komt tot uitdrukking in de ruimtelijke organisatie van een dergelijke jacht: geweren en drijvers lopen immers naast elkaar.

Peuteren is een nog kleinschaliger jachtvorm. Vaak gaat een jager er alleen, meestal met een jachthond, op uit om wild te schieten. Soms laat hij zich door een polsdrager vergezellen. De opbrengst van 'een middagje peutenen' is doorgaans beperkt tot twee of drie stuks wild, vaak gaat een jager ook platzak⁷ huiswaarts. Deze jachtvorm treffen we vooral onder kleine en plattelandsjagers aan, aangezien ze bejaging van kleine velden toestaat. Niettemin bestaat er ook onder grote jagers belangstelling voor het peutenen als tegenwicht voor grote drijfjachten. Sommige van mijn informanten reserveren voor deze jachtvorm in hun grote jachtveld enkele percelen, die tijdens een drijfjacht ontzien worden. Zo nu en dan, tussen de van tevoren vastgestelde drijfjachten door, trekken ze er in hun eentje op uit om 'een middag te peutenen'. Al is peutenen een incidentele en individuele activiteit, een jager ondergaat ook in dit geval de eerder beschreven statusverandering, creëert een wereld apart waarin andere waarden en normen gelden dan in het dagelijkse leven, en treedt zijn dierlijke tegenspelers volgens de spelregels tegemoet. In tegenstelling tot bij andere jachtvormen is de fasering bij de peuterjacht niet onmiddellijk zichtbaar, maar voltrekt zij zich in de beleving van de jager.

Hier dringt zich de vraag op waarom sommige jagers volstaan met peutenen of voor de voet jagen, terwijl anderen de voorkeur geven aan een grootschalige en gestileerde jachtvorm. Op welk 'arrangement' de keuze van een jager valt, is in hoge mate afhankelijk van de omvang van een jachtveld en de wijze waarop het bejaagd wordt. Grote drijfjachten zijn gebonden aan grote jachtvelden omdat alleen deze de vereiste voorwaarden bieden, namelijk voldoende ruimte en wild. Grote jachtvelden zijn doorgaans in handen van beter gesituerde jagers die veelal een jachtopzichter in dienst hebben. Voor een perfect georganiseerde drijfjacht is bovendien veel voorbereiding, ervaring en kennis

Sluipende jager bij een eendenput
(foto: O. Kaňá)

vereist zowel van jagerszijde als van de kant van de helpers en het jachtpersoneel. Deze voorwaarden beperken de kring van jagers die grote drijfjachten organiseren tot een grondbezittende elite. Het ligt daarom voor de hand dat deze jachtvorm een onderscheidend kenmerk vormt van deze elite ten opzichte van andere categorieën jagers. In de volgende paragraaf zal het aspect distinctie nader bekeken worden in het licht van de drijfjachtetiquette zoals die zich in de loop van deze eeuw heeft ontwikkeld.

7.4 DRIJFJACHTETIQUETTE

De drijfjachten op hazen en fazanten zoals wij die tegenwoordig kennen, kwamen pas in de tweede helft van de vorige eeuw in zwang. Daarvoor beschikten jagers slechts over moeilijk te hanteren schietwapens die voor drijfjachten ongeschikt waren.¹³ Pas met de komst van de tegenwoordig gebruikelijke achterladers¹⁴ die met patronen snel herladen kunnen worden, werden drijfjachten in de boven beschreven vorm mogelijk. De wijze waarop de schietjacht beoefend werd, de mate van verfijning en stilering die ze onderging, was een graadmeter van distinctie onder jagers die voor hun vermaak jaagden.

In kringen van grondbezittende heerjagers werd deze jachtvorm snel geliefd. Al in de eerste jaargangen van *De Nederlandse Jager* werd regelmatig aandacht aan drijfjachten besteed. De artikelen beperkten zich niet tot een beschrijving van dergelijke gebeurtenissen, maar bevatten dikwijls handleidingen voor 'goed gedrag' zowel voor een gastheer als voor gasten. Sociale omgangsvormen speelden bij gezelschapsjachten een grote rol. Voor een belangrijk deel ging het hierbij om het 'schietgedrag' van jagers tijdens gezelschapsjachten. Zo richtte Mous-tache, hoofdredacteur van het jagersblad, de volgende waarschuwing tot zijn lezers:

'De roekeloze, gevaarlijke schutter is wel de grootste zondaar tegen de wetten der wellevendheid op jacht, hij ontnemt zijn medejagers het genot, bederft de stemming van het gezelschap en moest als een melaatsche worden gemedend.

Het is zeer onbehoorlijk een stuk wild voor zich op te eischen, dat ook door een anderen schutter werd beschoten. Al is men persoonlijk er van doordrongen, het doodelijk schot te hebben aangebracht, dan nog brengt de wellevendheid mede,

er geen aanspraak op te maken, teneinde zijn medejager, die wellicht minder handig is, niet onaangenaam te zijn. Wanneer de geweren op geringe onderlinge afstanden staan opgesteld, kan het wel eens voorkomen, dat men een stuk beschiet, dat voor den buurman bestemd is. Een verontschuldiging is dan

op zijn plaats en onder jagers zal ze gereedelijk worden aanvaard. Wie het niet zou doen, zou bewijzen, geen waar jager te zijn. De jachtetiquette eischt het, evenals zij verbiedt, dat opzettelijk het wild voor den neus van den buurman wordt neergeschoten' (DNJ 1915: 201)

Tijdens gezelschapsjachten dienden jagers te tonen dat zij zichzelf de baas waren en zich niet tot onbeheerste handelingen lieten verleiden. Andere jachtvormen die in kleinere kring of individueel beoefend werden, vereisten eveneens zelfbeheersing van de jagers. Overtredingen van deze regel werden in die gevallen echter minder zwaar opgevat. Bij het individueel jagen was er geen onmiddellijke sociale controle, en bij een informeel 'middagje voor de voet' met vrienden werd doorgaans toleranter met gedragsregels omgesprongen.

Naast het schietgedrag kregen ook andere aspecten van wellevendheid op gezelschapsjachten aandacht in *De Nederlandse Jager*. Gasten ontvingen instructies met betrekking tot de gepaste kleding, het betalen van fooien aan het jachtpersoneel, het al dan niet meenemen van jachthonden, de juiste reactie op een jachtinvasie. Gastheren werden in allerlei facetten van een volmaakte organisatie onderwezen, te beginnen bij de verzending van schriftelijke jachtinvasies, het recruteren van helpers, en verder de ontvangst, het serveren van maaltijden, de postenverdeling, en tenslotte het opmaken van het tableau en de ceremonie om de jacht te beëindigen.¹⁴

Tot aan het begin van de jaren dertig werd in *De Nederlandse Jager* vooral in de vroege herfst, vlak voor de opening van de Grote Jacht, aandacht besteed aan verschillende aspecten van de drijfjachtetiquette. De redactie beperkte zich doorgaans tot twee of drie 'opvoedende' artikelen en hetzelfde aantal sfeervolle beschrijvingen van drijfjachten. In de jaren dertig veranderde dit. Niet alleen stond de drijfjacht in een steeds groter aantal artikelen centraal, maar ook kwam de nadruk steeds meer op de gedragsvoorschriften te liggen. Voor een deel duidde deze ontwikkeling op een toenemende belangstelling onder heerejagers voor deze jachtvorm, voor een deel ook op een gebrekkige naleving van de regels. Vermoedelijk hielden beide aspecten nauw

verband met de groei van het aantal jachtaktehouders in de jaren dertig. Zoals in een eerder hoofdstuk besproken, werd jagen in die tijd een geliefde activiteit van welvarende lieden afkomstig uit de steden. Deze nieuwelingen trachtten de oude grondbezittende jagerselite na te bootsen, maar het ontbrak hen aan bekendheid met de heersende gedragsnormen. De kloof die op dat terrein bestond tussen heerjagers van de oude stempel en statusjagers manifesteerde zich het duidelijkst tijdens gezelschapsjachten waar beide categorieën vertegenwoordigd waren. Utlatingen van vooraanstaande jagers maakten duidelijk dat het hen niet alleen te doen was om de voorlichting en opvoeding van de nieuwkomers, maar ook om het veilig stellen van hun positie (DNJ 1928: 193). Nergens onderscheidde de oude jagerselite zich duidelijker van de nieuwkomers dan in de naleving van de door haarzelf gemodelleerde jachtetiquette. Terwijl jagers uit andere sociale groeperingen zich de gedragsregels moeizaam eigen moesten zien te maken, groeiden telgen uit grondbezittende kringen ermee op en konden zo steeds bijdragen aan een verfijning van de voorschriften. In de jaren dertig was de drijfjachtetiquette dermate complex geworden, dat een nieuwkomer die zich met de materie vertrouwd wilde maken voor een onbegonnen taak stond. Al zijn inspanningen ten spijt zou deze jager nooit de perfectie bereiken die de heerjagers van de oude stempel kenmerkte.

‘Zeer vaak gebeurt het, dat men eerst op middelbaren leeftijd de jacht kan gaan beoefenen. Zonder de minste vóóropleiding komen zulke personen in ’t veld en al kan men aan hun neus niet zien, dat zij hun eerste veld lopen, de ervaren jager zal uit hun gedragingen

onmiddellijk de conclusie trekken dat [ze] de betreffende routine missen. Ook slagen deze lieden er in zich een zekere schietvaardigheid eigen te maken, nimmer zal hun gedrag op jacht echter zoo zijn, dat zij geen aanstoot zullen geven...’ (DNJ 1934: 229).

Tijdens en onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog kwam de aandacht voor de jachtetiquette tijdelijk in de verdrukking. In de jaren zestig bereikte de belangstelling voor drijfjachten een ongekennde omvang. Schrijvers in *De Nederlandse Jager* vreesden zelfs dat voor de voet jagen en peuteren geheel in onbruik zouden raken, mocht de drijfjacht nog aan populariteit winnen (DNJ 1964: 705). Net als in de jaren dertig hield ook deze ontwikkeling verband met de toename van het aantal

jachtaktehouders, dat zoals eerder uiteengezet een veelvoud was van dat voor de oorlog. In de in het verlengde hiervan ontstane jachtcombinaties en -verenigingen raakte het gezamenlijk jagen met gasten in zwang. Soms kochten jagers zich in een combinatie in, enkel om het gezelschapskarakter van de jacht, die bij uitstek geschikt bleek om banden met zakenrelaties te verstevigen. Deze ontwikkeling baarde kringen rond *De Nederlandse Jager* zorg (DNJ 1965 363) ¹⁵

Een decennium later, in de jaren zeventig, ontbrandde onder de 'denkende en schrijvende jagers' een heftige discussie omtrent drijfjachten. Steeds meer jagers gingen drijfjachten als een uitdrukking van een 'herenmentaliteit' zien die niet meer in die tijd paste. In deze opvatting speelden zowel de interne problemen waarmee de jagerswereld kampte een rol, als de zich steeds nadrukkelijker manifesterende kritiek op de jacht. Kleine en jonge jagers wezen grote jagers met omvangrijke jachtvelden en grootschalige drijfjachten aan als degenen die hun jachtgenot in de weg stonden (DNJ 1974 103). Andere jagers achtten het kleinschalig jagen van strategisch belang om de publieke opinie welwillend te stemmen.

<p>‘maar zeker niet onbelangrijk is in deze tijd, dat het publiek de “eenzame jager” beter accepteert dan het vaak massale gedoe van de drijfjachten, die zeker als ze in de buurt van wegen of woonwijken</p>	<p>plaats vinden kwaad bloed kunnen zetten. We kennen het verhaal van de “rijke heren op stoeltjes”. Het enkele schot van de voor de voet jager verwaait namelijk met de wind.’ (DNJ 1971 711)</p>
--	--

Deze opvattingen bleven niet zonder weerwoord. De in de jagerswereld invloedrijke (grondbezittende) elite verdedigde haar tradities. In de pleidooien voor de drijfjacht kreeg de etiquette in de betekenis van sociale omgangsvormen nog steeds alle aandacht. Maar daarnaast trachtten de pleitbezorgers de voordelen van deze jachtvorm in de terminologie van de Jachtwet te gieten. Drijfjachten zouden vaak beter dan kleinschalige jachtvormen in het moderne natuurbeheer passen.

<p>‘Velden, waar het beheer en de wildstand nog voorbeeldig zijn, zijn doorgaans in handen van mensen, die nu niet direct tot de armste sloebers in de ware zin van het woord, gerekend kunnen worden.</p>	<p>Denken we daarbij maar eens aan de vele, voorbeeldig onderhouden landgoederen, waar de laatste resten aan flora en fauna met grote kosten voor de eigenaren beheerd worden. Die</p>
--	--

250 eigenaren zijn "rijk" . aan bezit, maar
ze worden van alle kanten bij de
instandhouding van dat bezit .. zo
erbarmelijk geplukt, dat ze het wel eens

broodnodig kunnen hebben om door
middel van de opbrengst van grote
tableaux . althans een heel klein deel
van de kosten goed te maken...'
(DNJ 1974: 102)

Deze argumentatie kon echter niet verhullen dat drijfjachten door de
grondbezittende elite om meer dan slechts hun ecologische en econo-
mische waarde in ere gehouden werden.

7.5. RITUALISERING EN MACHTSRELATIES

Tradities die op het eerste gezicht anachronistisch lijken, kunnen een
krachtig symbool vormen voor de eenheid en continuïteit van een
groepering. Zij kunnen bijdragen tot het herdefinieren en versterken
van haar grenzen te midden van een als vijandig ervaren omgeving
(Cohen 1985: 75-77). De etiketteregels van de drijfjacht zijn net als
andere dominante begrippen en symbolen in de jagerswereld gemo-
delleerd door een grondbezittende elite. Juist deze elite en met haar
ook de dominante symbolen zijn nu in het geding. Zij voelt zich
bedreigd door zowel de anti-jacht-beweging die een jachtverbod eist
en de als steeds knellender ervaren wettelijke beperkingen als door de
toename van het aantal jagers en de afname van jachtgelegenheid.
Alhoewel door deze ontwikkelingen alle jagers getroffen zijn, heeft de
grondbezittende jagerselite het meest te verliezen. In dit licht bezien
vormt het vasthouden aan tradities een verdedigingsmechanisme: ze
legitimeren een traditionele, op grondbezit gebaseerde autoriteit.

In de drijfjacht vindt deze traditionele autoriteit een dramatische
expressie. Zij is een uitstekend middel om op schijnbaar informele
wijze een breed scala van sociale relaties te onderhouden. De deelne-
mers aan een drijfjacht, al zijn die afkomstig uit verschillende sociale
milieus, maken deel uit van het persoonlijke netwerk van de jacht-
houder of één van de combinanten. In het samenspel tussen jagers,
drijvers, helpers en wild komt het beeld van een ideale sociale orde tot
uitdrukking; een beeld zoals dit onder de grondbezittende jagerselite
leeft. In dit ideaalbeeld neemt de elite zelf de machtigste positie in, zij
draagt een geweer en zij doodt het wild. Het is betekenisvol dat de

term geweert in de jagerstaal een metafoor is voor jager. Jagers symboliseren hiermee 'heer over leven en dood' te zijn en een bevoorrechte positie in onze samenleving in te nemen. De geweren hebben doorgaans dezelfde sociale status. Vaak zijn zij in staat de genoten gastvrijheid met een wederuitnodiging te beantwoorden. In dit opzicht is een drijfjacht een middel om gewenste zakelijke en vriendschappelijke relaties te handhaven en te bevestigen, om sociale schulden te betalen of juist schuldrelaties te creëren. Drijfjachten vormen ook een gelegenheid om statusjagers te ontmaskeren, die kennelijk alleen jagen om 'erbij te horen', niet omdat jacht deel uitmaakt van hun familietraditie of leefstijl.

Kenmerkend voor een drijfjacht is dat daarin een duidelijke afstand gecreëerd wordt tussen de jagers en het personeel enerzijds en tussen de jagers en het wild anderzijds. Bij deze jachtvorm zijn er talrijke schakels tussen jager en wild ingebouwd. Bij andere jachtvormen is deze afstand aanzienlijk kleiner. Kleine jachtgezelschappen en individuele jagers komen direct in aanraking met het gedode wild, evenmin kunnen zij hun persoonlijke betrokkenheid bij het doden daarvan verhullen. Door een aaneenschakeling van rituele handelingen waaraan jagers zich vóór, gedurende en na de jacht onderwerpen, trachten ze de afstand ten aanzien van het te doden en gedode wild te vergroten. Naarmate men in de sociale hiërarchie van de jagerswereld stijgt, neemt de omvang, verfijning en formalisering van deze handelingen toe. Ritualisering is een statussymbool (zie Burkert 1983: 42). De mate waarin een jachtgezelschap gedifferentieerd is, zegt iets over de sociale status van de leden en hun wens zich van andere jagers te onderscheiden.

Drijvers en *picker-ups* worden doorgaans gerekruteerd uit de lokale dorpsbevolking die ten aanzien van de jagers een lagere positie inneemt. Het gaat hierbij om kleine zelfstandige boeren, pachters, kleine middenstanders en loonwerkers. Zij figureren slechts als helpers. Niet alleen zijn de taken tussen de geweren en de helpers verdeeld, zij zijn gedurende het hele jachtritueel ook ruimtelijk van elkaar gescheiden. Voor het begin van een drijfjacht zonderen alle betrokkenen zich af van de alledaagse wereld, doch zij doen dat gescheiden. De jagers trekken zich terug in de 'herenkamer', de drijvers en andere helpers in een 'drijverskamer'. De laatsten onderscheiden zich ook uiterlijk van de geweren door hun kleding: zij dragen doorgaans geen jagersgroen.

maar buitenkleding in verschillende, soms felle kleuren. Hun 'wapen' is een knuppel waarmee zij het wild opjagen, echter niet doden. Ze begeven zich gescheiden van de jagers te velde en bewegen zich daar in een ruimte die voor de geweren verboden terrein is. Zij gebruiken de maaltijd aan een aparte tafel en nemen bij het tableau een aparte plaats in. Alleen tussen de driften is er een moment waarop jagers en drijvers 'door elkaar lopen'. Dit neemt niet weg dat zelfs op drijfjachten, die zich door een zeer rigide scheiding tussen geweren en helpers kenmerken, steeds het 'gemeenschappelijke' van het gezelschap wordt benadrukt. 'Wij maken hier geen onderscheid tussen jagers en drijvers, zij krijgen precies hetzelfde te eten en wij gebruiken de maaltijd gezamenlijk', zei de jagermeester van de boven beschreven jacht. Toen ik hem op de alom zichtbare scheidslijnen tussen beide groepen attendeerde, merkte hij op dat deze onvermijdelijk zijn: jagers noch drijvers zouden zich in elkaars directe nabijheid aan tafel op hun gemak voelen.

De nadruk op het gemeenschappelijke karakter van de drijfjacht en op het ontbreken van 'verschillen' duidt op een ideologie waarin een ideale sociale structuur gecreëerd wordt. Hierdoor onderscheidt zij zich van de sociale werkelijkheid. Tijdens een drijfjacht blijft deze 'gelijkheid' denkbeeldig, niets wijst op een opheffing van sociale scheidslijnen zoals die in het dagelijkse leven tussen jagers en drijvers bestaan. Door de ideologie van gelijkheid wordt een band tot stand gebracht tussen de verschillende deelnemers, onafhankelijk van hun sociale achtergrond. Het vlekkeloze samenspel van jagers en drijvers tijdens de jacht, het gemeenschappelijk nuttigen van voedsel en drank, de ceremonie aan het einde van de jacht roepen noties van sociale harmonie en consensus op. Het cyclische karakter van de jacht wekt bovendien de indruk dat de aldus geschapen ideale sociale orde, de harmonie en consensus tijdloos en eeuwig durend zijn. Doordat deze 'ideale' sociale verhoudingen in een gestileerde vorm worden gegoten, wordt in een drijfjacht het beeld opgewekt van een geïdealiseerd verleden waarin de positie van de grondbezittende elite onaangetast was.

Ondanks de ideologische eenheid kenmerkt een drijfjacht zich door verschillende niveaus die door ruimtelijke scheidslijnen worden aangegeven. Hierdoor kunnen uiteenlopende categorieën mensen aan hetzelfde evenement deelnemen zonder dat er wrijving ontstaat. De ruimtelijke scheidslijnen tussen jagers en drijvers komen ongeveer overeen met sociale grenzen. De organisatie van een drijfjacht vormt een

idroom waarin de machtsrelaties in een jachtgezelschap tot uitdrukking komen. De gedragsnormen en spelregels van de jacht verbinden zich met deze structurele gegevens tot een betekenisvol geheel. Jagers zien daarbinnen voor zichzelf een bepaalde rol weggelegd, hebben gevoelens van superioriteit, en claimen het recht deze orde te bewaken. Aan deze functie ontleent zij tevens legitimiteit. Dit is kenmerkend voor groeperingen die hun macht aan traditionele autoriteit ontleent (Bloch 1982: 227).

Deze mentaliteit sluit aan bij opvattingen omtrent grondbezit zoals we die onder de jagerselite aantreffen. De jagerselite is vanouds een grondbezittende elite, en de dominante concepten en begrippen in de jachtcultuur zijn juist door deze elite geconstrueerd. Met grondbezit gaan noties van autonomie en vrijheid alsmede goed rentmeesterschap gepaard. Autonomie en vrijheid komen tot uitdrukking in het spel met het antropomorfe wild, een spel 'om leven en dood', waarin jagers steeds weer hun fysieke en mentale superioriteit bevestigen. Door haar strenge regels en strikte fasering is een drijfjacht bij uitstek geschikt om te laten zien dat men het veld, het wild, de helpers en zichzelf onder controle heeft. Hoe perfecter het samenspel van de verschillende deelnemers en hoe volmaakter de organisatie en onberispelijker het gedrag van de jagers, des te harmonischer en idealer de sociale orde die in de jacht uitgebeeld wordt. Hierin liggen beperkingen besloten. De autonomie en vrijheid van jagers is niet absoluut, maar onderworpen aan de plichten van goed rentmeesterschap. Met dit begrip zijn traditionele waarden verbonden, zoals bescherming, loyaliteit, eerbied, harmonie en consensus. Het goede rentmeesterschap motiveert jagers tot het beheeren van hun jachtterreinen. Door hun veld te bewaken verdedigen zij tevens hun autoriteit en de daarop gebaseerde ideale sociale orde, en trachten zij de breuk met traditionele machtsverhoudingen te verhullen. In het volgende hoofdstuk wil ik me over de vraag buigen in hoeverre het grondbezitsethos ingang gevonden heeft in een gedragscode voor jagers en hoe deze code in de loop van de tijd is veranderd.

Weidelijkheid

8 I INLEIDING

De jagerstaal is rijk aan synoniemen en metaforen. Zelden zal men een jager horen zeggen dat hij konijnen schiet of op reeen jaagt: hij gaat op de konijnen of op de bok. Hij gaat bersen, aanzitten⁷, peuteren of op hazen voor de voet. Ook in het moderne taalgebruik dat in de Jachtwet ingang heeft gevonden, doden jagers niet, zij oogsten, bestrijden schade, reguleren en beheren met de buks. Wat deze verschillende termen met elkaar gemeen hebben is dat zij het doden van dieren eufemistisch omschrijven. In dit taalgebruik wordt de dood verhuld en tevens gelegitimeerd.

De Spaanse filosoof Ortega y Gasset heeft erop gewezen dat het wezen van de jacht niet ligt in het doden van wild, maar in de inspanningen die een jager zich moet getroosten om een dier te bemachtigen. Jagers moeten doden om gejaagd te hebben, aldus Ortega (1959: 84). De dood is hierbij een onvermijdelijk, maar ongewenst neveneffect. 'De ware jager heeft diep in zich een onrustig geweten tegenover de dood die hij het bekoorlijke dier gaat toebrengen', merkt Ortega op (ibid.: 72). Jagers zien zich voor het dilemma geplaatst de afkeer van het doden te verenigen met het plezier van het jagen. De drijfveer van de jacht is het bemachtigen van het dier, maar het moment waarop dit wordt verwezenlijkt is een anti-climax. Met het schot eindigt ook het spel, de band tussen de jager en zijn dierlijke tegenspeler wordt verbroken. De ordening en zingeving van het jachtspel wordt hierdoor immers ondermijnd: het 'alsof'-karakter van een spel voorziet niet in het gewelddadig uitschakelen van een deelnemer. Om de breuk met het spelkarakter van de jacht hanteerbaar te maken, negeren en verhullen jagers het doden (Burkert 1983: 16-21).

Door de jacht komen dieren gewelddadig aan hun einde. Niet alleen wordt hierdoor inbreuk gemaakt op de continuïteit en betekenisvolle ordening van het jachtspel, ook komt de integriteit van jagers in

het geding. Het is steeds een preoccupatie van jagers geweest het doden van wild te legitimeren. Zij ontleen deze legitimiteit slechts voor een deel aan de Jachtwet, voor een ander deel aan zelf opgelegde gedragsvoorschriften die zij bij hun verrichtingen in het veld in acht nemen. De in het vorige hoofdstuk besproken etiketteregels en de stileringsvoorschriften van verschillende jachtvormen maken deel uit van deze gedragsvoorschriften, ze zijn facetten daarvan. Een belangrijk facet dat nog geen aandacht heeft gekregen, zijn de gedragsregels die jagers ten aanzien van het wild in acht dienen te nemen.

Hoe zorgvuldig de naleving van deze regels bewaakt wordt, blijkt bij overtreding daarvan. Jagers die de voorschriften aan hun laars lappen, heten schieter~, aasjager~, vleesjager~, kantjesjager~. Met deze als scheldwoorden gebruikte termen plegen jagers andere leden van het Groene Gilde aan te duiden die de fatsoensnormen van de jacht met voeten treden. Een schieter verwacht de jacht met schietsport. Een aasjager schiet op alles wat beweegt, een vleesjager jaagt enkel voor de bout en een kantjesjager dupeert zijn buuren door aan de grenzen van zijn veld het wild af te schieten (Janssens 1976: 19-20). De aldus aangeduide jagers overschrijden de zorgvuldig getrokken scheidslijnen tussen jagen en doden, tussen wild en wilde dieren, tussen jacht voor het vermaak en jacht als broodwinning. De tegenhanger hiervan vormt de 'weidman' of 'weidelijk' jager. Die beoefent de jacht 'volgens de regels die bij de goede jagers leven' (Hermans 1947: 398). Hij eerbiedigt met andere woorden de scheidslijnen tussen jacht en andere vormen van geweldpleging. Dat jagers weidelijk jagen ook met 'jacht hygiëne' vertalen is in dit verband betekenisvol (DNJ 1966: 679). Met behulp van deze termen maken jagers een onderscheid tussen 'goede' en 'slechte' jachtbeoefenaren en creëren zij morele categorieën die dwars door de eerder besproken sociale scheidslijnen lopen. De criteria die aan het morele onderscheid ten grondslag liggen, vormen een ecode die jagers met de term weidelijkheid aanduiden.

Alhoewel de term weidelijkheid niet eenduidig omschreven kan worden en in jagerskring vaak aanleiding geeft tot felle discussies, ontleen jagers daaraan een rechtvaardiging voor hun handelen. In dit hoofdstuk wil ik eerst laten zien uit welke voorschriften de weidelijkheidscode bestaat en in hoeverre hierdoor de grenzen tussen jagen en doden gemarkeerd worden. Vervolgens wil ik aan de hand van veranderingen in de weidelijkheidscode aangeven waarom de belangstelling

8 2. GESCHREVEN EN ONGESCHREVEN GEDRAGSCODES

Weidelykheid en daarvan afgeleide concepten hebben geen ingang gevonden in de Nederlandse taal. Zowel Van Dale als Koenen zal men tevergeefs naslaan op de term weidelykheid. Voor 'weidman' geven beide woordenboeken het synoniem jager; en het bijwoord 'weidelyk' wordt omschreven als zijnde 'in overeenstemming met het jachtgebruik, de ongeschreven regels bij het jagen' (Van Dale 1984; Koenen 1974)

In jagerskring zijn deze termen algemeen bekend.¹ Zij maken deel uit van de 'groene taal'. Onder weidelykheid verstaan jagers het geheel van overwegend ongeschreven gedragsrichtlijnen waarnaar zij zich vrijwillig richten. Dit wil niet zeggen dat deze richtlijnen geheel vrijblijvend zijn. Het zijn normen met een bindend karakter voor 'bonafide' jagers. In 1978, voor het eerst in de geschiedenis van de jacht in Nederland, zijn er richtlijnen voor weidelyk gedrag vastgesteld door de KNJV. Voorlopig zijn deze richtlijnen slechts voor haar leden bindend. Er is geen systematische controle op naleving van de richtlijnen, ook al heeft de KNJV in 1945 een ereraad ingesteld die bevoegd is maatregelen te nemen tegen onweidelyke jagers. In werkelijkheid worden slechts grove overtredingen door deze raad in behandeling genomen, zoals in 1980 geschiedde bij de affaire Mastenbroekpolder die de ganzenoorlog inleidde. Zoals we in dat verband gezien hebben, zijn de machtsmiddelen van de ereraad beperkt tot een publiekelijke berisping van jagers of in het ergste geval schorsing van de overtreder als lid van de KNJV.

Weidelykheid vormt een middel voor sociale controle en mag niet verward worden met de geschreven regels in de Jachtwet. Deze laatste reguleren vooral de toegang tot de jachtterreinen, de daaruit voortvloeiende rechten en plichten, alsmede de relaties tussen de jachtgerechtigden en niet-jagende groeperingen in onze samenleving. Gedragsvoorschriften met betrekking tot het wild en tot andere jagers treft men daarin slechts in beperkte mate aan. Deze staan juist centraal in de weidelykheidscode.

De scheidslijn tussen geschreven en ongeschreven regels is niet voor eens en altijd vastgelegd. Enkele richtlijnen die ooit deel uitmaakten van de ongeschreven erecode van jagers hebben in de loop der tijd ingang gevonden in de Jachtwet, waarmee het afdwingbare en controleerbare voorschriften zijn geworden. De regulering van de reeenjacht is daar een voorbeeld van, zoals we in dit hoofdstuk nog zullen zien. De naleving daarvan wordt door de overheid gecontroleerd en overtredingen met een bekeuring of intrekking van de jachtakte bestraft. Jagers die de Jachtwet overtreden, bijvoorbeeld door zonder jachtakte, met verboden middelen, buiten het seizoen, op beschermde dieren of zonder toestemming in andermans veld te jagen, overtreden geïnstitutionaliseerde en door de wet gesanctioneerde grenzen. Deze overtreders heten dan ook geen jagers maar stropers. Zij worden buiten de gemeenschap van jagers geplaatst en hun gedrag valt onder de maatregelen van de strafwet. Stropen wordt in jagerskring als strafbaar en per definitie ook als onweidelijk beschouwd. Een 'goed' jager leeft zowel de geschreven als de ongeschreven regels na. Het begrippenpaar weidelijk en onweidelijk wordt in dit verband eigenlijk niet toepasselijk geacht, daar de erbij behorende gedragscode slechts op 'jagers' slaat. Overtredingen van deze code gebeuren binnen het kader van het wettelijk toegestane. Een onweidelijk jager overtreedt niet de wet, maar de interne erecode van de jagerswereld.

8.3. ASPECTEN VAN WEIDELIJKHEID

WEIDELIJKHEID EN JACHTETIQUETTE

De betekenis die jagers aan weidelijkheid toekennen, verschilt naar gelang de wildsoort waarop en de techniek waarmee zij jagen. Gevraagd naar een definitie van weidelijkheid gaven mijn informanten steeds concrete voorbeelden. In grote lijnen is men het in de jagerswereld erover eens dat het onweidelijk is een haas in het leger, een eend in het zitje en een fazant op de grond te schieten. Men acht het eveneens onweidelijk gewond wild te laten verlodderen of wild voor de neus van een medejager dan wel uit het veld van de buurjager weg te schieten. Deze voorbeelden laten zich onderscheiden naar gedragsregels ten aanzien van het wild aan de ene en ten aanzien van medejagers aan de andere kant.

Om met het laatste te beginnen er bestaat in de jagerswereld geen eensgezindheid over de vraag in hoeverre sociale omgangsvormen deel uitmaken van weidelijkheid. Sommige jachtschrijvers hebben zich ervoor uitgesproken jachtetiquette, voorschriften van 'hoffelijkheid' en 'wellevendheid' hiervan te scheiden (DNJ 1985: 474-476). In de door de KNJV opgestelde en op schrift gezette weidelijkheidsnormen zijn enkele voorschriften opgenomen die het gedrag ten aanzien van medejagers regelen. Het gaat hierbij in de eerste plaats om veiligheidsvoorschriften met betrekking tot het jachtgeweer. Om ongelukken te vermijden dienen jagers hun geweer voor onbevoegden ontoegankelijk op te bergen, te ontladen als het niet schietklaar hoeft te zijn en er slechts onder machtneming van een ruime veiligheidsgrens tot andere zich in het veld bevindende personen schoten mee te lossen. In de tweede plaats omvat de jachtetiquette regels ten aanzien van buur- en medejagers alsook ten aanzien van derden die slechts zijdelings bij de jacht betrokken zijn.²

WEIDELIJKHEID EN SPORTIVITEIT

In essentie reguleert weidelijkheid de relatie tussen jagers en wild. In dit opzicht eist de erecode dat zij hun jachtpassie ondergeschikt maken aan natuur- en wildbeheer. Een weidelijk jager moet zich kunnen beheersen en zijn aandacht richten op activiteiten die niet onmiddellijk deel uitmaken van het jagen als zodanig, zoals de bescherming van het wild tegen stropers, het verstrekken van voedsel en het aanleggen van beschutting. Een weidelijk jager ziet zichzelf dan ook primair als beschermer van het leven in de natuur. Dit neemt niet weg dat een weidman het wild wel doodschiet. Maar met name voor de schiettechnieken kent de erecode strikte voorschriften. Zo moet een weidelijk jager alles in het werk stellen om het wild onnodig lijden te besparen. Dit betekent onder meer dat hij dient af te zien van riskante schoten om het verwonden van dieren te voorkomen.

In de grofwildjacht, met name op herten en reeën, waarbij het gebruik van een kogelgeweer wettelijk verplicht gesteld is,³ is er sprake van een riskant schot als de jager niet in staat is de kogel nauwkeurig te plaatsen. Om dit wel voor elkaar te krijgen, dient het dier stil te staan, mag de schootsafstand niet te groot zijn,⁴ en moeten er vitale lichaamsdelen geraakt worden,⁵ zodat het dier vrijwel onmiddellijk gedood wordt. De jachtmethoden die hiervoor in aanmerking komen

– het besluiten (de bersjacht) en het opwachten van het wild op een vaste post (de aanzitjacht) – laten bijna uitsluitend het solitaire jagen toe.⁶ Het is voor deze jacht van cruciaal belang om zo weinig mogelijk verstoring in het veld te brengen aangezien het wild gauw uitwijkt naar rustiger terreinen. De grofwildjacht vraagt veel geduld van haar beoefenaars: de jagers moeten vele uren ‘jagen’, dat wil zeggen bersen of aanzitten, voordat een kans op een schot zich aandient, en vaak blijft deze ‘beloning’ achterwege.

Niet alle jagers zijn liefhebbers van deze jacht. Een jager die op een hert aanzit of een reebok besluit, schiet op een nietsvermoedend dier, sommige van zijn collega's vinden dit onsportief. Zij geven er de voorkeur aan oog in oog te staan met hun prooi om een vluchtreactie uit te lokken. Het dier een kans op ontsnappen geven is eveneens een belangrijk aspect van weidelykheid. Daarom schieten deze jagers fazanten, patrijzen en eenden slechts in hoge vlucht, hazen en konijnen in volle loop. Het schot op lopend en vliegend wild, in dit geval met een hagelgeweer⁷, stelt strenge eisen aan de schietvaardigheid van jagers. Vaak worden deze jachten in gezelschapsverband georganiseerd, waarbij drijvers helpen het wild op een ‘aantrekkelijke’ manier voor de geweren te brengen, waardoor voor velen de sportieve uitdaging wordt verhoogd (zie het vorig hoofdstuk).

Liefhebbers van de bers- en aanzitjacht hebben erop gewezen dat deze jachtvormen geenszins sportieve elementen ontberen. Die schuilen niet in de schiettechniek – een kogelschot op een stilstaand dier, vaak met richtkijker⁸, biedt een schutter weinig spanning – maar in de benadering van het wild. Om het grofwild, dat over een zeer scherp gehoor en een uitstekende reukzin beschikt, dicht genoeg te naderen voor een dodelijk schot is tactiek, terreinkennis en vertrouwdheid met het gedrag van dieren vereist. Mocht het dier hierbij op de vlucht slaan, dan zou een jager gevaar lopen het met zijn schot slechts te verwonden, ziek te schieten zoals het in de jagerstaal heet, en een pijnlijke dood veroorzaken.

Sportiviteit en weidelykheid vormen soms conflicterende aspecten binnen de erecode. Jagers die de nadruk op sportiviteit leggen, wensen slechts op weerbaar wild te jagen, op dieren die in perfecte staat verkeren, echt wild dus. De eisen van weidelykheid kunnen hier lijnrecht tegenover staan. Maatregelen ter verbetering van de wildstand omvatten ook het afschot van zwakke en zieke dieren en het sparen van

sterke en weerbare, zodat met name de laatste zich kunnen voortplanten. Deze conflicterende belangen kunnen geïllustreerd worden aan de hand van de jacht op reebokken, die, zoals we in het vorige hoofdstuk gezien hebben, bij jagers doorgaans meer in de smaak valt dan die op reegeiten en kalveren. In sportief opzicht wellicht het meest uitdagend is de jacht op een sterke zesender in de bronsttijd. Het dier verkeert dan in een uitstekende lichamelijke conditie, het is alert, agressief en potent. Zo'n jacht belooft niet alleen een spannende krachtmeting tussen mens en dier, maar ook een mooie trofee als beloning. Vanuit het wildbeheerstandpunt kan het afschot onverantwoord zijn. Een bok als deze moet als 'fokmateriaal' ter verbetering van de reeënstand nog een of twee seizoenen gehandhaafd blijven. Andere, 'zwakke' exemplaren met een 'misvormd' gewei dienen bovenaan op het afschotplan van een wildbeheerder te staan. Andere voorbeelden waarbij sportiviteit en wildbeheer met elkaar in conflict komen, zijn in een eerder hoofdstuk aan de orde geweest, zoals de voorkeur voor mannelijke boven vrouwelijke dieren, het uitzetten van schiettechnisch aantrekkelijk wild en de geringe aandacht voor cultuurvolgers.

De betekenis van de begrippen sportiviteit en weidelykheid komt pas in het juiste licht te staan als wij opkomst en ontwikkeling in hun historische context bezien. Tot op heden worden beide concepten door jagers vaak als synoniemen gezien. Dat dit oorspronkelijk geenszins het geval was wordt duidelijk aan de hand van hun wordingsgeschiedenis. Weidelykheid is van oorsprong een Duitse term, sportiviteit daarentegen is afkomstig uit de Engelse jachttraditie. Om inzicht te verschaffen in het bijzondere karakter van het Nederlandse weidelykheidsbegrip, zal ik deze twee jachttradities uitvoerig behandelen.

8.4 DE ONTWIKKELING VAN HET BEGRIJP WEIDELYKHEID

'WEIDGERECHTIGHEID' EN DE DUITSE JACHTTRADITIE

Weidelykheid, in het Duits *Weidgerechtigkeit*, is afgeleid van het Duitse woord *Weide*, dit is de plaats waar dieren hun voedsel zoeken (Swaen 1948: 35-36). Volgens de Engelse germanist Dalby bestond er in de middeleeuwse Duitse jagersterminologie een nauwe associatie tussen weidegronden en jachtterreinen (1965: 288-289). Op deze plaatsen werd het wild gevangen of met pijl en boog geschoten. Deze jacht-

vormen, de vang- en schietjacht, waren, vanuit hedendaags perspectief, weinig sportief want vooral gericht op het bemachtigen van vlees. Zij werden met name door jagers uit de lagere sociale groeperingen toegepast (ibid.: xxv, Dobel 1964: 494), de Duitse tegenhangers van de Nederlandse broodjagers. Tot in de zestiende eeuw mochten in Duitsland de vrije boeren en burgers de jacht voor eigen vleesvoorziening uitoefenen; soms deden ze dat ook in dienst van een 'heer' (Dalby 1965: iii, 293). Deze jagers uit het 'gewone volk' werden *Weidmann* genoemd, een term die oorspronkelijk betekende 'hij die specifieke kennis van een bepaald jachtterrein heeft' (ibid.: 293). Daarnaast werden met deze term bepaalde lichamelijke kenmerken geassocieerd, zoals fysieke kracht, een fors postuur en weerbaarheid (Grimm & Grimm 1955: 603-613; Kluge 1934: 679). In de middeleeuwen werd een Duitse *Weidmann* gezien als een flinke kerel die door middel van de jacht in zijn levensonderhoud voorzag. *Weidmann* duidde zowel een beroeps- als een sociale categorie aan.

In de zestiende eeuw werd de jacht in Duitsland een regaal, een vorstelijk privilege, waarvan andere sociale categorieën buitengesloten werden. Ook de adel moest zijn jachtrechten afstaan (Blum 1978: 81-83; Eckardt 1976: 37 e.v.). De talrijke Duitse vorstenhoven breidden hun jachtpersoneel aanzienlijk uit en er ontwikkelde zich een hiërarchie van jagermeesters en helpers (Eckardt 1976: 68-70; Hobusch 1978: 146-147). De hoogste functies in deze hiërarchie, die goed bezoldigd waren en een overwegend ceremonieel karakter hadden, werden door de hogere adel bekleed. De andere posten waren weggelegd voor de lagere adel, afgedankte officieren en soldaten (Eckardt 1976: 68-70). In de zeventiende en achttiende eeuw was de jacht aan de Duitse vorstenhoven op de leer van de Franse pronkjachten geschoeid. Zo raakten groots opgezette *parforce-jachten* in zwang, dat wil zeggen de achtervolging van grofwild te paard met grote gezelschappen en met een meute honden. Deze gezelschapsjachten gingen gepaard met geformaliseerde gedragsregels en ceremonieel. Jacht werd een schouwspel (Champenois 1970: 33). De Duitse vorsten namen Frans jachtpersoneel in dienst om de Franse stijl na te bootsen en elkaar daarin te concurreren. Zo werden in die tijd toonaangevende Franse jachtboeken in het Duits vertaald.⁹ Die mochten dan wel de handleiding voor de hoofse jacht vormen, de concepten *Weidgerechtigkeit* en *Weidmann* zou men daarin tevergeefs zoeken. De Franse (jagers-)taal kende (en kent) hiervoor geen equivalent.¹⁰

Het Duitse jachtpersoneel verkeerde in vergelijking met de Franse collega's in een hachelijke positie: het werd slecht betaald en kende geen rechtszekerheid (Eckardt 1976: 69). Deze omstandigheden zijn vermoedelijk mede aanleiding geweest voor de organisatie in een gilde, de *Weidmannszunft*. Voorschriften van weidelijk gedrag maakten deel uit van het gildereglement. In de Duitstalige gebieden waren sinds de late middeleeuwen vrijheden en rechten verbonden aan het lidmaatschap van erkende standen en gilden. Wie daarvan verstoken bleef werd als 'rechteloos', 'oneerlijk' en 'infaam' gecategoriseerd (Blok 1981: 105). Gilden kwamen tot ontwikkeling binnen een gebied waar het gebruik en bezit van geweldsmiddelen aan banden gelegd was, namelijk de steden (ibid.: 117-118). Beschermd door de stadsmuren en hun gilden gingen de Duitse burgers zich steeds meer onderscheiden van groeperingen die daarbuiten verbleven, in de natuur, op het platteland, in de nabijheid van wilde dieren. De preoccupatie van de gilden met eerbaarheid duidde op opvattingen van de Duitse burgers over reinheid (ibid.). De sociale orde van de burgerlijke samenleving werd gesymboliseerd door de integriteit van het menselijk lichaam.

In dit licht moeten we de opkomst van de *Weidmannszunft* zien. Deze formeerde zich niet in de steden, maar in de eveneens beschermde en gepacificeerde enclaves van de hoven. De toegang tot het beroepsjagerskorps ging gepaard met een meerjarige opleiding die afgerond werd met een inwijdingsrite, de *Wehrhaftmachung* (het weerbaar maken).¹¹ Hierbij lag de nadruk vooral op de kracht en integriteit van het lichaam van de jonge *Weidmann*. Hij diende uit te munten in fysieke voortreffelijkheid. Voor het jagersgilde fungeerden de begrippen *Weidmann* en *Weidgerechtigkeit* als onderscheidend kenmerk ten opzichte van diverse andere categorieën jagers, zowel die van adel als die uit het 'volk' (Champenois 1970: 30). In de achttiende eeuw gingen deze concepten een verdedigingsmechanisme vormen tegen de Franse overheersing van de Duitse jachtcultuur. Het Duitse jagersgilde gebruikte ze om zich te onderscheiden van zijn Franse collega's die in groeiend aantal de Duitse hoven bevolkten. Zo hechtten de Duitse weidlieden aan hun eigen terminologie, de *Weidmannssprache*, waarin Franse termen werden vervangen door Duitse, aan 'typisch Duitse' jachtvormen, zoals de drijf- en bersjacht, en toonden ze zich afkerig van het Franse jachtceremonieel (Dahles 1986: 229). In tegenstelling tot het op uiterlijk vertoon gerichte ceremonieel dat door hofse jagers

werd nageleefd, legde het beroepsjagerskorps de nadruk op 'innerlijke' waarden als zelfbeheersing en het intomen van de jachtpassie. Niet de (controleerbare) sociale omgangsvormen ten aanzien van medejagers stond in hun erecode centraal, maar *rücksichtsvoll* gedrag jegens het wild dat voor het eigen geweten te verantwoorden was. De Duitse beroepsjagers vatten hun taak niet op als 'weispel' of 'schouwspel', maar als 'weidwerk', zij jaagden niet, maar 'weidwerkten'.

In de negentiende eeuw ging deze opvatting van weidelijk jagen de boventoon voeren. Dit had voor een deel te maken met het machtsverlies van de Duitse aristocratie. In de nasleep van de Franse Revolutie werd het jachtregaal in 1848 opgeheven, en het jachtrecht gekoppeld aan grondbezit (Eckardt 1976: 232-297, Hobusch 1978: 176). Daarmee verdwenen de grote pronkjachten. Met een grotere toegankelijkheid van de jacht voor eerder buitengesloten sociale categorieën, met name de lagere adel en de gegoede burgerij, verschoof de nadruk naar de individueel te beoefenen ber- en aanzitjacht. Daarmee deed een nieuw element zijn intrede in de weidelijkheidscode: het stille natuurgenoegen. Jagen werd een solitaire bezigheid die gepaard ging met romantisering van de natuur. Niet toevallig werden jachtvormen populair die de aanwezigheid van jagers in bos en veld tegen zonsop- en -ondergang vereisten (Champenois 1970: 35). Jagers kregen oog voor de natuur als geheel. Met name het bos kwam in de belangstelling te staan. In de negentiende eeuw werden de termen *Jäger* en *Forster* (boswachter) synoniem (ibid.: 37). Bos- en wildbeheer, *Hege* in het Duits¹², werd het *sine qua non* van de weidelijke jacht. Met deze ontwikkelingen ging een toenemende belangstelling voor het reewild gepaard. Dit wild, waarvan de dieren als individuen geïdentificeerd kunnen worden, leende zich bij uitstek voor selectief afschot en de daarmee geassocieerde solitaire jachtvormen. Tot op heden is reewild dan ook het meest geliefde jachtwild in Duitsland.

Met het verband tussen wildbeheer en weidelijk jagen bleef de benaming *Weidmann* niet voorbehouden aan een beroepscategorie. Vanaf de negentiende eeuw werd deze term gebruikt voor alle jagers, onafhankelijk van hun sociale achtergronden. In deze betekenisverandering klinken democratiserende tendensen door, zoals met name het verdwijnen van adellijke privileges en koppeling van het jachtrecht aan grondbezit. Net als in Nederland bleef deze 'democratisering' beperkt tot grootgrondbezitters van burgerlijke dan wel adellijke afkomst, die

het gezicht van de jacht in Duitsland tot in deze eeuw bepaalden (Hobusch 1978 196)

In het negentiende-eeuwse weidelijsheidsconcept kwam een scherpe tegenstelling tussen stad en platteland tot uitdrukking Aangewakkerd door de in stedelijk-burgerlijke kringen opkomende anti-jachthouding (Eckardt 1976 142 e v) en vanuit een romantische natuuroppvatting keken jagers neer op het leven in de stad, dat zij decadent vonden Alleen door een nauwe betrokkenheid bij de 'vrije natuur' en de dieren van het veld zouden mensen gevrijwaard blijven voor degeneratie, aldus vooraanstaande jachtauteurs in die tijd (Champenois 1970 40) De negentiende-eeuwse weidlieden associeerden de jacht met mannelijkheid Net als hun middeleeuwse voorgangers zagen zij zichzelf als 'flinke kerels' (ibid 57) De nadruk op fysieke kracht trad echter naar de achtergrond om plaats te maken voor 'mannelijke deugden' als zelfbeheersing, wilskracht en volharding Weidelijk jagen werd als een opvoedende, karaktervormende activiteit gezien (ibid 68)

Deze nieuwe facetten van *Weidgerechtigkeits* waren slechts schijnbaar in strijd met noties als 'liefde voor de natuur', 'medelijden met dieren' en 'sparen van wild', waarnaar *Hege* verwees Deze, en de eerder genoemde aspecten, zoals de anti-stedelijke houding, vormden de waarden van een burgerlijke grondbezittende elite die op het platteland georiënteerd was Naast de morele lading klonk in dit weidelijsheidsbegrip het oude beroepsethos door, zoals blijkt uit de term *Weidwerk*, het in Duitsland vaak gebruikte synoniem voor jacht Duitse jagers hebben hun activiteiten nooit als tijdverdrijf of sport ervaren Hoewel niet geheel afwezig treedt de notie sportiviteit in hun weidelijsheidsbegrip bepaald niet op de voorgrond

'SPORTSMANSHIP' EN DE ENGELSE JACHTTRADITIE

Al in de middeleeuwen beoefende men in Engeland een aantal *field-sports*, waaronder de jacht te paard achter de meute~ Deze jacht was op Franse leest geschoeid (Savage 1933 31), echter met belangrijke verschillen Terwijl de jacht in Frankrijk reeds in de middeleeuwen uitsluitend door edellieden beoefend werd, was dit in Engeland slechts ten dele het geval De hoofse jacht vond plaats in zogenaamde *forests* (foreesten of banwouden), voor de koning gereserveerde gebieden In de overige delen van het land jaagden andere grondeigenaren van

zowel adellijke als burgerlijke afkomst (ibid.: 33; Bogaart z.d.: 24). De jacht te paard was al in die tijd het meest geliefd. In de zestiende eeuw raakte die meer gereguleerderd en werd de basis gelegd voor de Engelse 'jacht achter de meute' die tegenwoordig als traditie in het *fox-hunting* nog levend wordt gehouden (Bogaart z.d.: 27).

In de achttiende eeuw ondergingen verschillende vrijetijdsbestedingen in Engeland een veranderingsproces dat door Elias met de term *sportization* wordt aangeduid (1986: 22). Ze veranderden in een speelse wedstrijd waarin het gebruik van fysiek geweld in hoge mate aan banden gelegd was door strikte regels (ibid.: 151). In het kader van deze ontwikkelingen verloor de Engelse *hunt* veel van het Franse ceremonieel en raakte zij nauw geassocieerd met paardesport (Savage 1933: 38-39; Hobusch 1978: 208). Terwijl men in Frankrijk brede, gemakkelijke berijdbare wegen aanlegde en zich per koets ter jacht begaf, prefererden Engelse *huntsmen* een landschap waarin natuurlijke hindernissen bij de achtervolging van de meute een bijzonder sportieve rit opleverden (Bogaart z.d.: 43; Hobusch 1978: 208). Met hun prestaties als ruiter en jager trachtten Engelse aristocraten hun vermeende voortreffelijkheid te benadrukken. Mannelijke deugden als moed, volharding en het nemen van risico's werden als essentiële attributen van aristocratie en landadel beschouwd (Howe 1981: 290).

Engelse *gentleman-jagers* ontwikkelden een ethische code, het *sportsmanship* of de *sporting code*. Het ging daarbij vooral om de spanning en uitdaging die deze activiteiten als zodanig boden (Elias 1971: 101; 1986: 22 c.v.). In de *hunt* stonden het achtervolgen van wild te paard en het daarmee verbonden genot voorop, niet het bemachtigen van de buit als zodanig.¹³ Dit aspect werd nog benadrukt doordat op vossen gejaagd werd, een wildsoort die ook in het achttiende-eeuwse Engeland niet eetbaar geacht werd,¹⁴ en door de taak van het doden te delegeren aan de honden. Een *huntsman* doodde niet zelf maar speelde de rol van toeschouwer (Elias 1986: 161, 164-165). De Engelse jagers vatten de jacht op als een spel dat aan bepaalde regels gebonden is. Dat de term *game* zowel wild als spel betekent, is in dit verband veelzeggend.

De gedragscode van Engelse jagers was vooral op *fairness* gericht (Dunning 1971: 83; Elias 1986: 35-36, 58). Net als andere vormen van sport en spel vereiste *fox-hunting* de beheersing van gewelddadige impulsen. Volgens Elias was er een verband tussen *sportization* en de opkomst van het parlementaire regime in het achttiende-eeuwse Eng-

land, waardoor de elite gepacificeerd raakte (Elias 1986: 28-62). Vijandige partijen leerden hun geschillen op een geweldloze wijze op te lossen, waarbij zij nieuwe vaardigheden en strategieën ontwikkelden. Militaire capaciteiten maakten plaats voor verbale, die in het parlementaire debat van pas kwamen. De politieke strijd in het parlement ging gepaard met spanning en uitdaging waarbij macht, status en rijkdom op het spel stonden. Deze ontwikkelingen, die zelfbeheersing en sublimering van gewelddadige impulsen vereisten, gingen gepaard met toenemende gevoeligheden ten aanzien van fysiek geweld.

De opkomst van de parlementaire democratie in Engeland hield verband met het ontbreken van een sterk centraal gezag en een hofsamenleving alsmede met de aanwezigheid van een onafhankelijke aristocratie en landadel (ibid.: 34). Het was deze grondbezittende elite die niet alleen een vooraanstaande rol in de politieke arena maar ook in de jacht speelde. *Fox-hunting* was een van de pilaren waarop de Engelse *landed gentry* rustte. Het was een van de centrale instituties, een symbool van de traditionele, pre-industriële samenleving die in hoge mate bepaald werd door de macht van het grootgrondbezit (Itzkowitz 1977). Tot aan het eind van de negentiende eeuw vormde zij een van de belangrijkste uitdrukkingsvormen van de nationale harmonie (ibid.). Aan de Engelse *hunt* is steeds een relatief 'democratisch' karakter toegeschreven. Deelname was niet voorbehouden aan de adel, maar strekte zich uit over de hele plattelandsbevolking (Savage 1933: 34; Howe 1981: 285; Itzkowitz 1977). Boeren sloten zich vaak bij de *chase* aan (Mingay 1979: 43). In de negentiende eeuw maakte het *fox-hunting* een bloeiperiode door dankzij de deelname van de welgestelde stedelijke burgerij, die voor het lidmaatschap van *huntingclubs* betaalde en zo de landadel in staat stelde meuten crop na te houden (Bogaart z.d.: 44-45; Itzkowitz 1977; Howe 1981: 286-287).

Naast de vossejacht kende men in Engeland ook de schietjacht, die in de negentiende eeuw met de verbetering in de wapentechniek opgang deed (Howe 1981: 285). Terwijl *riding to the hounds* een legitiem aspect van de rurale Engelse samenleving werd, bleef de schietjacht, *shooting* geheten, het exclusieve terrein van grootgrondbezitters. In Engeland is de jacht met geweer altijd gekoppeld geweest aan het eigendom van particuliere jachtterreinen (Mingay 1979: 40). Toegang tot deze jachten was beperkt tot leden van de hogere sociale kringen, aangezien voor deelname een invitatie vereist was. In de loop van de

negentiende eeuw huurden rijke stedelingen schietterreinen en ontwikkelden zij jachtvormen die voor een exclusief gezelschap gepast waren. Zo was de drijfjacht een hoogtepunt van de evenementen die op de sociale kalender stonden.

Het achttiende-eeuwse Engeland kenmerkte zich door een open parklandschap en weinig bossen, hetgeen van invloed was op de wildstand. Met de grofwildstand was het slecht gesteld, klein- en waterwild daarentegen vonden er gunstige leefomstandigheden. In dit licht moeten we de belangstelling zien van de *gentleman*-jagers voor allerlei soorten vliegend wild, zoals fazanten, patrijzen, *grouse*, eenden en snippen. In het bejagen en vooral bejaagbaar maken van deze soorten ontwikkelden Engelse jagers grote expertise. Voor wat betreft het fokken van patrijzen en fazanten, het aanleggen van eendenputten en het terreinbeheer in het algemeen werd de deskundigheid van Engelse jacht-opzichters ook buiten Engeland erkend (Coles 1975; Page 1977). De kunst van het sportief schieten werd ontwikkeld door Engelse *shooters* die slechts hoge en snelle vogels een uitdaging achtten. De regels van de sportiviteit zijn klassiek geworden. Net als bij andere sporten zorgden zij voor een verhoging van de spanning en voor uitstel van het doden van het wild. De zelfbeheersing die dit vereiste, was tevens het onderscheidend kenmerk ten opzichte van andere categorieën jagers. De sportieve facetten van het Engelse jachtbedrijf maakten het juist duur en exclusief: om een terrein geschikt te maken als *shooting area* moest het omvangrijk zijn, en zijn eigenaar diende over het nodige kapitaal te beschikken om de kosten voor de beplanting en het uitzetten van wild te kunnen opbrengen. Anders dan de Duitse weidelijksheidscode is het Engelse *sportsmanship* voorbehouden gebleven aan *gentleman*-jagers afkomstig uit grondbezittende kringen.

SPORTIVITEIT EN WILDBEHEER: DE HOOISE JACHT

IN NEDERLAND

De gedragsnormen van hedendaagse jagers in Nederland zijn afgeleid van de Duitse en Engelse jachttraditie, alsmede, zij het in mindere mate, van elementen uit de Franse hofetiquette. Tot in de negentiende eeuw kenmerkte de jacht van het Nederlandse vorstenhuis zich door Franse en Engelse invloeden. Pas aan het einde van de negentiende eeuw deden zich in de hooise jacht veranderingen voor die op Duitse invloeden wezen. Deze drie tradities konden invloed krijgen op de

jacht in Nederland omdat de hoofse jacht hier, net als in de omringende landen, toonaangevend was in het modelleren van de erecode van jagers

Vanaf Willem de Zwijger tot aan het einde van de Napoleontische tijd, dus van de zestiende tot aan het begin van de negentiende eeuw, was het jachtrecht op Nederlands grondgebied grotendeels in handen van de landsheer en de adel (Van Everdingen 1984: 10). Het huis Oranje-Nassau beschikte over gereserveerde jachtterreinen, grote aaneengesloten gebieden waar zij de *parforce*-jacht beoefende. Franse invloeden manifesteerden zich vooral in de jacht zoals prins Willem III die in de zeventiende eeuw beoefende. De entourage speelde hierbij een belangrijke rol. Zo liet de prins verschillende kastelen bouwen, waaronder Het Loo, die als verblijven voor zijn jachtstoet dienden. In vergelijking met de Franse koning Lodewijk XIV, zijn tijdgenoot, waren zijn inspanningen bescheiden. Deze laatste had bijvoorbeeld honderdtien man jachtpersoneel in vaste dienst, Willem III slechts zestien (ibid. 89).

In die tijd beschouwde men de *parforce*-jacht als de beste leerschool voor het krijgswezen te velde, daar legeraanvoerders toentertijd goede ruiters dienden te zijn (ibid. 10). Dit duidt op een militaristische traditie die haar oorsprong vindt in de middeleeuwse krijgersadel in Frankrijk. Door pacificatie van deze adel is uit deze traditie het geformaliseerde hoofse (jacht)ceremonieel voortgekomen (Elias 1969, deel 1: 136-139). De prinsen van Oranje toonden evenwel meer belangstelling voor de ritten over lange afstand die met de *parforce*-jacht gepaard gingen dan voor het ceremonieel. Voor hen was de *parforce*-jacht meer sport en spel dan oefening voor het krijgswezen. Dit bleek ook uit hun interesse voor andere jachtvormen, zoals de lange jacht op hazen met windhonden en de valkerij. Al in die tijd leefden de hoofse jagers de regels der sportiviteit na volgens welke het verboden was een haas in het leger en anders dan 'ter loope' te bemachtigen (Van Everdingen 1984: 20). Het sportieve aspect duidt op overeenkomsten van de jacht in Nederland met die in Engeland. Voor een deel kunnen deze overeenkomsten verklaard worden uit de politieke en huwelijksbanden die tussen het huis Oranje-Nassau en het Engelse koningshuis bestonden. De prinsen jaagden vaak in Engeland en hadden Engelse *game-keepers* in dienst (ibid. 34), zodat de *sporting code* vermoedelijk langs deze weg ingang vond in de hoofse jacht in Nederland. De vraag waarom het Nederlandse vorstenhuis op Engeland georiënteerd was, kan slechts uit

In de loop van de negentiende eeuw veranderden hoofse jachtstijlen. De groots opgezette *parforce*-jachten verdwenen en maakten plaats voor bijvoorbeeld de drijfjacht. Hierdoor kregen ook de vorstelijke jagers belangstelling voor klein- en waterwild (ibid.: 147-48). Dit werd mede in de hand gewerkt door verbetering van de wapentechniek, waardoor de schietjacht terrein won. In die tijd veranderde ook de oriëntatie van het koningshuis. Door huwelijk werden de familiebanden met de Duitse adel verstevigd. Met prins Hendrik, gemaal van koningin Wilhelmina, deed een kundig grofwildjager, die opgegroeid was in de traditie der *Weidgerechtigkeit*, zijn intrede in de Nederlandse jacht. Hij voerde hervormingen naar Pruisisch voorbeeld door. Op zijn initiatief werden maatregelen genomen ter verbetering van de grofwildstand op de Veluwe; drijfjachten op reeën en herten maakten plaats voor de bers- en aanzitjacht (ibid.: 160-165); wilde zwijnen die omstreeks 1750 in Nederland bijna geheel waren uitgeroeid werden opnieuw geïntroduceerd (ibid.: 147) en damherten uitgezet. Met prins Hendrik deden noties van natuurbeheer hun intrede in de jacht hier te lande.

Onmiskenbaar heeft de hoofse samenleving haar stempel gedrukt op de venatorische zeden en gebruiken. De stadhouders, prinsen en koningen hebben model gestaan voor de grondbezittende jagerschite. Net als in Engeland heeft het vorstenhuis hier eeuwenlang de positie van *primus inter pares* bekleed. Nederland was tot in de negentiende eeuw een republiek waarin telgen uit het huis van Oranje-Nassau het stadhouderschap bekleedden. In deze functie werden zij benoemd en ontslagen door de Staten-Generaal, en waren zij niet meer dan de 'eerste dienaar van de Staten' (Zwaan 1982: 436). Pas in de achttiende eeuw werd het stadhouderschap erfelijk (ibid.: 442), hetgeen de prinsen van Oranje overigens niet bevrijdde van hun afhankelijkheid van de grondbezittende adel en de goeude burgers die de verschillende provincies in de Staten-Generaal vertegenwoordigden. Op het terrein van de jacht kwam deze afhankelijkheid onder meer tot uitdrukking in het ontbreken van een regaal zoals dit in Duitsland en Frankrijk bestond. De Oranjes jaagden op gronden die zij gekocht hadden (Six 1898). Bovendien deden zij het grofwildprivilege met enkele vooraanstaande edellieden (Van Everdingen 1984: 118).

Heeft in Engeland de opkomst van het parlementaire regime bijgedragen aan het sublimeren van politiek geweld, de Nederlandse geschiedenis vanaf de zeventiende eeuw kenmerkt zich door een relatief vreedzame ontwikkeling. Er is tot in deze eeuw geen periode aan te wijzen waarin binnenstatelijke geweldpleging langere tijd duurde of een grote omvang kreeg (Zwaan 1982: 452). Politieke tegenstellingen werden door de elite op bestuurlijk niveau 'uitgevochten', in de Staten-Generaal, de Staten van de afzonderlijke provincies en de stadsregeringen. Net zoals de Engelse elite door de parlementarisatie gepacificeerd werd, zo dienden ook Nederlandse bestuurders gewelddadige impulsen om te zetten in verbale vaardigheden om manipulerend en intrigerend hun politieke doelen te bereiken.

Op het terrein van de jacht kwam de pacificatie van de elite tot uitdrukking in een afkeer van militaristische jachtvormen als de *parforce*-ritten en een voorkeur voor kleinschalige en relatief geweldloze strategieën. In dit licht moeten we de opbloei van de valkerij onder de Nederlandse adel in de negentiende eeuw zien, waarvan de oprichting van de Royal Loo Hawking Club (1839-1855) een manifestatie was (Van Oorschot 1974: 226-243). Kenmerkend voor de valkerij was dat niet de valkenier, maar de valk zijn prooi doodde. Een tweede aspect dat in die richting wees was de lange jacht die in de achttiende en negentiende eeuw met name in de noordelijke provincies een vooraanstaande rol speelde. De lange jacht werd uitgeoefend door Friese en Groningse grootgrondbezitters, onder wie adel en hereboeren. Niettemin nam hieraan het hele dorp deel, toekijkend en weddenschappen afsluitend. En net als bij het *fox-hunting* kwam aan de lange jacht geen schot te pas: de windhonden doodden de hazen na een spannende achtervolging met een nekbeet. Dat deze jachtvorm geen grotere verspeiding in Nederland kende, heeft wellicht te maken met het karakter van de landbouw en het grondbezit. Deze jachtvorm kon immers slechts bestaan in gebieden waar weidebouw en grootschalig grondbezit overheerste, daar de honden onbelemmerd over grote afstanden hazen moesten jagen. Waar de grond versnipperd was en akkerbouw domineerde, zoals in de meeste westelijke en zuidelijke provincies of in bosrijke gebieden, zoals het oosten en midden van het land, kon deze jachtvorm niet bestaan. Wel bood het open en waterrijke landschap gunstige voorwaarden voor klein- en waterwild en aanzienlijk minder gunstige condities voor het grofwild. Ook in ecologisch opzicht waren

Vanouds heeft de adel hier een ondergeschikte rol gespeeld, omdat Nederland nooit diepgaand gefeodaliseerd is geweest. De samenleving kende een hoog niveau van verstedelijking en werd politiek, economisch en cultureel gedomineerd door rijke burgerlijke kooplieden en regenten (Zwaan 1982: 461). Dit nam niet weg dat de grondbezittende adel in het oosten en zuiden van het land met name op gewestelijk en plaatselijk niveau aanzienlijke politieke en economische invloed had (Van den Bosch 1979: 329-331). In de loop van de negentiende eeuw veranderde dit. Door de opkomst van een nationale eenheidsstaat deed zich op allerlei terreinen centralisering voor, waardoor de staat een zwaar overwicht op verschillende maatschappelijke groeperingen kreeg. Hierdoor raakte het bestuurs- en beheersapparaat gebureaucratiseerd en zette een proces van geleidelijke democratisering in (Zwaan 1982: 464-465). Tevens nam de betekenis van grondbezit af (Van den Bosch 1979: 344). Zoals we in een vorig hoofdstuk gezien hebben raakte de adel in de negentiende eeuw zijn privileges op het terrein van de jacht kwijt. Door het publieke jachtstelsel waren de geprivilegieerden van welker gedwongen dit terrein steeds vaker te delen met landloze, maar vermogende burgers uit de stad. In de tweede helft van de negentiende eeuw etaleerde de regering een anti-jachthouding en gaf zij voorrang aan de behoeften van de landbouw. Om tenminste tijdens de jacht in besloten kring te blijven, ontoegankelijk voor de *nouveaux riches*, moest de adel zich terugtrekken op zijn eigen landgoederen. Terwijl grondbezit als machtsbron in de samenleving als geheel aan betekenis inboette, onderging dit op het terrein van de jacht juist een herwaardering. Gezien de machtsverhoudingen waarvan jacht en adel deel uitmaakten, was het niet verwonderlijk dat de door het vorstenhuis tentoongespreide soberheid navolging vond.¹⁵ Het door prins Hendrik hier geïntroduceerde weidelykheidsideaal paste in de maatschappelijke context van de jagerselite rond de eeuwwisseling. Weidelykheid was van oorsprong een gilde-ethos dat de beslotenheid en onaantastbaarheid van een sociale categorie benadrukte en als een verdedigingsmechanisme tegen maatschappelijke bedreigingen fungeerde. Het eerbiedigde de autonome rechten van een jager binnen de grenzen van zijn eigen jachtterrein, maar verbond hieraan de plicht tot goed rentmeesterschap waarmee het de continuïteit van de jacht waar-

borgde Toch zou het enkele decennia duren voordat de jagerselite overging tot weidelijk jagen

8.5 DE GLDRAGSCODE VAN EEN JAGENDE ELITE

VERSPREIDING VAN WEIDELIJKHEID

De onder hoofse jagers levende gedragsvoorschriften vonden geleidelijk ingang in de hele jagerswereld Dankzij het regelmatig verschijnen van *De Nederlandse Jager* sinds 1895 hebben wij een duidelijk beeld van de mate waarin de concepten sportiviteit en weidelijkheid gemeengoed van de denkende en schrijvende jagerselite werden Deze raakte pas in de tweede helft van de vorige eeuw vertrouwd met de regels van het sportieve jagen Omstreeks 1880 pleitte baron Van Voorst tot Voorst in zijn *Handboek voor den Jager* ervoor eenden 'zoo min mogelijk in den zit te schieten' (z d 85) Dit kon hem er niet van weerhouden de volgende adviezen aan eendejagers te verstrekken, adviezen die indruisten tegen de gedachte dat een sportief jager het wild een kans op ontsnappen dient te geven

'Wanneer de hond op eene met riet begroeide plaats drijft, waar geen kans is te schieten, spoede men zich zonder door de eenden of door den hond gehoord te worden, naar eene opening, zooals die door de visschers worden gemaakt

Weldra zal de gansche troep daar langs komen zwemmen Laat ze eerst voorbij komen, en schiet dan Na geschoten te hebben, spoede men zich verder voort, om hetzelfde te herhalen' (ibid)

In *De Nederlandse Jager* werden de principes van sportiviteit in nagenoeg ieder artikel van hoofdredacteur Moustache aan de orde gesteld Door het blad kregen de lezers ingeprent dat men alleen op hoge fazanten, op dwarsende~ hazen en op afgaande~ patrijzen diende te schieten De aandacht die Moustache besteedde aan schiet- en wapentechniek onderstreepte duidelijk dat de heerjagers uit die tijd zichzelf als *sportsmen* en de jacht als *fieldsport* zagen Terwijl het beschavings-offensief van *De Nederlandse Jager* nog volop gericht was op het verspreiden van de *sporting code*, vond in de hoofse jacht een nieuwe gedragscode ingang de weidelijkheid Circa twintig jaar nadat prins Hendrik zijn ideeën over wildbheer op de vorstelijke jachtdomeinen

in praktijk begon te brengen, deed de notie weidelijk jagen haar intrede in *De Nederlandse Jager*. In de jaren twintig en dertig werden de principes van het weidelijk jagen door de lezers uitvoerig bediscussieerd en de voor- en nadelen in vergelijking met het sportieve jagen tegen elkaar afgewogen. Men constateerde een gespannen verhouding tussen beide principes en al gauw wierpen sommige jagers zich op als felle voorstanders van het ene en tegenstanders van het andere begrip. Er ontstond zich een discussie onder de lezers die zich over ruim tien jaar uitstrekte. De meeste bijdragen bogen zich over de vraag welke de overeenkomsten en verschillen van weidelijkheid en sportiviteit waren. De begripsverwarring die daarbij ontstond was groot. Zo wenste een lezer de term sportief te reserveren voor het gedrag ten opzichte van medejagers, en weidelijk voor de geestelijke inspanningen die een jager zich moest getroosten om het wild te bemachtigen (DNJ 1925 145-146). Een ander associeerde sportiviteit met schietlust, weidelijkheid echter met wild- en natuurbeheer (DNJ 1929 49). De een wilde sportiviteit ondergeschikt maken aan weidelijkheid (DNJ 1929 78), de ander wenste de term weidelijkheid helemaal uit te bannen en nog slechts van sportiviteit en *fairness* te spreken (DNJ 1933 398). Een enkeling gebruikte de term weidelijkheid in strikt Duitse betekenis: 'Om weidelijk te jagen moet men in de eerste plaats jager zijn, wat niet bestaat in het kunnen hanteeren van een geweer, maar in het kennen van het leven der dieren, die men bejaagt' (DNJ 1928 511). Vaak werd weidelijkheid als synoniem van sportiviteit gebruikt (DNJ 1927 227-229, 1929 109-111).

WEIDELIJKHEID EN DIFFCATEGORIËN

In de eerste helft van deze eeuw werd 'jagen' slechts op bepaalde categorieën wild toegepast. Een weidelijke dood was slechts weggelegd voor de wildsoorten die door heerjagers gewaardeerd werden, namelijk de edele en weerbare. Over de wijze waarop het verguisde roofwild de dood vond, maakte men zich nauwelijks druk.

'Tegenover schadelijk- en roofwild
behoeft ook de weidelijke jager minder
scrupuleus te zijn, daar het er in de eerste

plaats om te doen is het quand-même te
bemachtigen ter bescherming van ons
nuttig wild' (DNJ 1933 385-387)

Hoe selectief de houding van jagers ten aanzien van het wild was, bleek uit de grote belangstelling die zij voor reeen aan de dag legden, een belangstelling die omgekeerd evenredig was aan het aantal dieren in ons land. Nauw verweven met de discussie omtrent weidelijkheid in de jaren twintig en dertig was de vraag hoe reewild te bejagen. Het was geen toeval dat de weidelijkheidsnormen eerst op reewild en pas later op andere wildsoorten toepasbaar geacht werden. Reewild, dat eeuwenlang aan de adel voorbehouden was, werd in de eerste helft van deze eeuw als 'herenwild' beschouwd. Geen andere wildsoort heeft destijds de gemoederen zo in beweging gebracht als deze. Aangezien de Jachtwet van 1923 hiervoor geen duidelijke regels bevatte, was er ruimte voor conflicterende meningen. Liefhebbers van de sportieve jacht botsten met voorstanders van het selectieve afschot.

'Vanuit een schuilhoek, zonder dat het wild zich bewust kan zijn van de tegenwoordigheid van den jager, het wild neer te schieten, zij het dan met een kogel, is voor mij struikrooverstaktiek wanneer inderdaad hier het wild een hinderlaag wordt gelegd, d w z het wild

den aanzit nadert, zonder redelijke kans te hebben door gebruikmaking zijner natuurlijke gaven den jager tijdig waar te nemen, dan lijkt het mij uitgesloten deze jacht weidelijk te noemen' (DNJ 1929 109)

Daartegenover stond de mening van een jager die de aanzitjacht prefereerde

'Als het wild een kans geven slechts daarin bestaat, door op wild te schieten, als het vluchtig is of vliegt, moge dit sportief of fair zijn, maar het is daarom nog niet weidelijk welke jager zou na een zestal jaren een bok te hebben gespaard en tenslotte het besluit genomen

hem af te schieten, terwille van het stuk een "kans" te geven, den bok doen afspringen~, alvorens den kogel aan te brengen? Het schot zou mogelijk sportief heeten, maar met dit al de kans groot zijn, dat de bok verloren ging' (DNJ 1933 439-440)

De controverse rond de reewildjacht hield verband met de geringe aantallen van deze wildsoort in Nederland en met de associatie van de reeenjacht en de daarmee gepaard gaande jachttechnieken met de hoofsc jacht. Veel jagers beschouwden deze jacht als een luxe voor heerjagers met grote jachtterreinen. Zulke jagers konden het zich per-

mitteren een ree enkele jaren te sparen en rustig te observeren om het dan, op het hoogtepunt van zijn ontwikkeling, af te schieten. Kleine jagers en vergunninghouders daarentegen waren aangewezen op toevallig wisselend reewild dat zich tijdens een haze- of fazantjacht vertoonde. Deze jagers moesten van zo'n kans onmiddellijk profiteren, wilden zij een keer een ree schieten (DNJ 1933: 398-400). In kringen van de jagende elite werd erop gewezen dat het reewild voor deze categorie een begeerd jachtobject vormde, omdat de opbrengst van het wildbraad van één ree al de kosten van de jachttakte dekte, zodat er op de reeenjacht nog kon worden verdiend (Thate 1970: 132). Door het hagelschot en de drijfjacht op reeën als onweidelijk te bestempelen en de bers- en aanzitjacht tot norm te verheffen, werd de jacht gebonden aan in het eigen veld aanwezig standwild. Reeën bleven zo voorbehouden aan de grondbezittende elite. De jachtterreinen van kleine jagers waren te klein om een eigen reewildstand op te bouwen. Voor de jagerselite was dit aanleiding kleine jagers van onweidelijk jagen te betichten en voor kantjesjager uit te schelden (DNJ 1928: 511-512, 1942: 139-140, 1952: 362). Steeds zouden zij van hun grote jachtburen profiteren. Kleine jagers waren eigenlijk steeds in overtreding in overdachtelijke zin overschreden zij met ieder stuk wild dat zij schoten de grenzen van hun jachtveld. Meer nog dan kleine jagers met eigen jachtveld bezondigden stadse jagers zonder grond zich aan deze grensoverschrijding, zij jaagden immers op steeds wisselende terreinen.

Hier tekende zich een interessante ontwikkeling af. Weidelijkheid, een relatief jonge hoofse gedragscode, raakte eerst onder de grondbezittende jagerselite verspreid die de regels van het weidelijk jagen aanvankelijk slechts op het herenwild toepasbaar achtte. De oudere *sporting code*, eveneens van hoofse origine, was inmiddels door verschillende categorieën jagers en voor water- en kleinwild geaccepteerd. De diersoorten die door jachtopzichters kort gehouden dienden te worden, met name roofdieren, vielen zowel buiten de *sporting code* als de regels der weidelijkheid. De inspanningen om deze dieren te bemachtigen, heetten dan ook geen jagen, maar bestrijden, vangen of kort houden, en de activiteiten van jachtopzichters werden als werk en niet als vermaak opgevat.

Al gaf het verschil tussen sportiviteit en weidelykheid een toename van sociale nuances aan binnen de categorie heerjagers, beide concepten bleven goede diensten aan deze jagende elite bewijzen om zich te onderscheiden van allerlei andere categorieën met wie zij in het veld in aanraking kwamen. In de eerste helft van deze eeuw jaagde het gros van de heerjagers op klein- en waterwild, wat zij met broodjagers gemeen hadden. De broodjagerij en de daarbij gebruikte methoden stonden in laag aanzien en werden met stropen geassocieerd (Van Voorst tot Voorst z.d. 178, DNJ 1927 212-213). Broodjagers trachtten om patronen te sparen meerdere dieren met één schot te bemachtigen. Met deze bedoeling gebruikten zij ook geweren van een groot kaliber, het ganzeroer, waarmee zij op waterwild schoten dat op het water bijeen zat. Deze jachtmethode was erop gericht zoveel mogelijk dieren met zo weinig mogelijk inspanning te bemachtigen. Zo'n schot leverde immers tientallen treffers op en tientallen aangeschoten dieren. Met name dit laatste druiste in tegen zowel de principes van weidelykheid als van sportiviteit. De kritiek van heerjagers richtte zich niet op de aantallen wild die door broodjagers werden bemachtigd. Veel schieten kon in die kring zelfs tot eer strekken, zoals bleek uit het hoge aanzien dat jagers genoten die een doublet of zelfs triplet wisten te maken. Heerjagers bepleitten het snel en zo pijnloos mogelijk doden van het wild. Het principe 'één schot, één treffer' was een bemoeilijkende factor waardoor het vermaak karakter van de jacht werd onderstreept. Het verschil in schiettechniek beschreef een heerjager in *De Nederlandse Jager* als volgt:

'Automatisch kiest hij [de boutschieter, HD] het ogenblik voor een goed zittend schot en zóó, dat hem een tweede stuk niet kan ontgaan. Gemeenlijk schiet hij in

knielende houding, zoodat hij zich niet bloot geeft en de beschoten bouten meestal niet weten waar het gevaar vandaan komt' (DNJ 1927 146)

Heerjagers onderscheidden zich van 'boutschieters' door juist wel de confrontatie met het wild te zoeken.

'De liefhebber, wien het minder om het getal, doch meer om de sportieve schooten te doen is, zal zich wel bloot

geven en de daardoor verschrikte eenden tot haar uiterste snelheid noodzaken', aldus dezelfde schrijver.

Zij keken neer op broodjagers omdat deze verzuimden de voorgeschreven regels in acht te nemen bij het doden van dieren. Zij wekten hiermee de indruk 'zomaar' te doden, uit hebzucht of andere 'lage' motieven, en daarom de benaming stroper te verdienen. Voor heersjagers stonden onweidelijke jagers en stroopers op hetzelfde niveau als 'primitieven en barbaren', zij waren dus geen 'mensen zoals wij' (DNJ 1931: 331).

Dit onderscheid werd in het weidelijkheidsconcept nog benadrukt door de associatie met fysieke voortreffelijkheid. De jagerselite benadrukte dat weidelijk jagen de hoogste eisen stelde aan de lichamelijke en geestelijke vermogens van een jager: "een getraind lichaam, goede oogen, veel zelfbedwang en een koel, verstandig "overzien van zaken" ' (DNJ 1918: 292-294). Onmiskenbaar klinken hier ideeën door die al in het verleden in Duitsland met de *Weidmann* en in Engeland met de grondbezittende elite in verband gebracht werden. Fysieke kracht, geestelijke vermogens en driftbeheersing waren de facetten die het zelfbeeld van de jagerselite kenmerkten. Zoals de Amerikaanse socioloog Veblen heeft opgemerkt, plachten de heersende klassen hun sociale positie te onderstrepen door zich fysieke, mentale en morele voortreffelijkheid aan te meten (1953: 181-182).

Sociale grenzen tussen grondbezittende heersjagers en broodjagers enerzijds en tussen de jagerselite en kleine jagers alsmede tussen stedelijke jagers en boersjagers anderzijds kregen in toenemende mate een morele lading. De jagerselite markerde de grenzen van haar eigen 'gemeenschap' door symbolen en rituelen waardoor zijzelf een *moral community* ging vormen. Andere sociale categorieën die de jacht beoefenden, werd de toegang tot deze *moral community* geweigerd. Dit kwam onder meer tot uitdrukking in de scheldwoorden bouschueter, kantjesjager en statusjager, die immoreel gedrag van de aldus aangeduide groeperingen impliceren. De symbolen en rituelen die de *moral community* van de jagerselite kenmerkten, beschermden en bevestigden, werden tevens als criteria gebruikt om de anderen buiten te sluiten. Eerst werden andere categorieën door de jagerselite gestigmatiseerd en vervolgens werden zij op grond van dit stigma gemeden en uit de jagersgemeenschap geweerd. Weidelijkheid markeerde vooral sociale grenzen binnen de jagerswereld.

Sinds de Tweede Wereldoorlog hebben zich op het terrein van de jacht ontwikkelingen voorgedaan, waardoor de vragen 'wat is weidelyk?' en 'wat is een weidelyk jager?' nadrukkelijker dan ooit door jagers gesteld worden. In dit verband verdient de relatie tussen hun erecode en de Jachtwet onze aandacht. In de Jachtwet van 1954 werden enkele facetten van de ongeschreven erecode opgenomen. Zo kwam er een verbod van drijfjachten op reewild, werd het kogelschot verplicht gesteld en werd het merkensysteem geïntroduceerd (Antonisse 1978: 233). Op het terrein van de grofwildjacht werd de sportiviteit bij de wet ondergeschikt gemaakt aan weidelykheid. Daarmee verstomden de discussies echter niet. Doordat enkele facetten van wat vroeger discutabel geacht werd nu geformaliseerd en afdwingbaar waren gemaakt, verschoof de aandacht naar aspecten waarvoor dit nog niet het geval was.

Veranderingen in de wildstand en de komst van nieuwe jachttechnieken maakten het steeds opnieuw overdenken van de gedragscode noodzakelijk. Zo kwam de waterwildjacht steeds meer in de belangstelling te staan, doordat de aantallen in Nederland overwinterende vogels toenamen. Jagers ontwikkelden jachtmethoden om van deze wildrykdom te profiteren, zoals de putjacht op eenden. Bijna overal in het land gingen jagers eendenputten aanleggen. Door op deze plaatsen regelmatig voer te verstrekken, lokten zij eenden op gezette tijden naar dit water om ze vervolgens vanuit een schuilplaats te bejagen. Enkele jaren geleden was deze jachtvorm aanleiding tot felle discussies binnen de schrijvende jagerselite. In *De Nederlandse Jager* werden gebruikers van eendenputten van hebzucht en kantjesjagerij beticht (DNJ 1984: 73, 123). De voorstanders daarentegen benadrukten dat onweidelyk gedrag door middel van een aantal eenvoudige regels kon worden voorkomen, zoals het beperken van het aantal jagers, het tijdig stoppen met schieten, en het in acht nemen van een zekere afstand tot het naburige veld bij aanleg van een eendenput (DNJ 1984: 122, 123, 164-165). Dergelijke discussies werden ook gevoerd over de toelaatbaarheid van drijfjachten, het gebruik van lokvogels en lokinstrumenten alsmede over de aanvaardbaarheid van technische vernieuwingen op het terrein van de ballistiek waardoor nagenoeg volmaakte wapens beschikbaar kwamen.¹⁶ In het geding waren wederom grenzen: gren-

Sinds de jaren vijftig zijn verwijzingen naar hiërarchische verschillen vrijwel verdwenen uit de discussie rond weidelykheid. Dit geldt zowel voor het wild als voor de sociale categorieën binnen de jagerswereld. Het is niet meer gebruikelijk in het openbaar te verkondigen dat jagers zich ten aanzien van boerenwild minder hoeven in te houden. Integendeel, er gaan steeds meer stemmen op die pleiten voor het in acht nemen van fatsoensregels bij de jacht op vossen, eksters en kraaien. Zoals we gezien hebben bejveren jagers zich om de jacht op de eerder weinig geliefde soorten aantrekkelijk te maken. Zo maakt de bestrijdingsjacht in toenemende mate plaats voor jachtvormen die beantwoorden aan de maatstaven van de sportiviteit.

Weidelyk jagen doet niet alleen meer de jagerselite en onweidelyk jagen is geen kenmerk meer van uitsluitend kleine of stadse jagers. Weidelykheid groeide uit tot een maatstaf waaraan het gedrag van alle jagers werd afgemeten, en alle jagers kunnen over daarmee geassocieerde kwaliteiten in meer of mindere mate beschikken. We moeten deze betekenisverandering in het licht zien van veranderingen in de omschrijving van 'jager'. Zoals in een eerder hoofdstuk naar voren kwam, werd deze term met de differentiatie van de jagerswereld voor verschillende categorieën jagers gebruikt, waardoor hij zijn exclusiviteit verloor. Het benadrukken van verschillen van welke aard dan ook werd in jagerskring in toenemende mate als ongepast ervaren. Zo verloor het begrip weidelykheid de associatie met fysieke en mentale voortreffelijkheid, facetten die plaats maakten voor morele waarden. Jagers zijn elkaars gedrag, ook ten aanzien van elkaar, in termen van weidelykheid gaan beoordelen. Hierdoor hebben omgangsvormen ingang in de weidelykheidsnormen gevonden. In de concurrentiestrijd om jachtvelden bijvoorbeeld is het gebruikelijk geworden om degenen die inbreuk maken op bestaande huurovereenkomsten of bezitsverhoudingen als onweidelyk te bestempelen – een typering die los staat van hun kwaliteiten als jager (DNJ 1956: 155, 1960: 344). Daar jachtveldverhuring regelmatig aanleiding was tot onvrede, trof het verwijt van onweidelyke jachtpraktijken vaak de naaste buren, 'kantjesjagerij' luidde dan de beschuldiging (DNJ 1962: 559, 1967: 49, 1971: 700). Naarmate de fysieke grenzen van jachtvelden steeds meer onder druk kwamen te staan, werd het begrip weidelykheid gebruikt om deze te beschermen en inbreuk daarop te voorkomen.

Met democratiserende tendensen binnen de jagerswereld onderging weidelijkheid een betekenisverandering. Tot aan de Tweede Wereldoorlog een onderscheidend kenmerk van de jagerselite, heeft het zich daarna ontwikkeld tot een gedragscode die voor de gehele jagerswereld geldt. Als zodanig bleef het op ongeschreven conventies berusten. Sinds de jaren zeventig is dit veranderd. Zo heeft de KNJV in 1975 de Werkgroep Gedragsregels opgericht, waarin bestuursleden van deze vereniging plaats namen. Drie jaar later kwam hieruit het geschrift 'Gedragsregels en weidelijkheidsnormen voor de Nederlandse Jagers' voort. Twee ontwikkelingen hingen hiermee samen. In de eerste plaats was de groei van het aantal jagers reden tot bezorgdheid. Hoe meer jagers er kwamen, des te groter werd de behoefte aan duidelijke gedragsrichtlijnen. De KNJV, die haar positie als overkoepelende belangenvereniging probeerde te behouden, trachtte haar greep op de jagerswereld te versterken. Door regels en conventies op schrift te stellen, claimde zij een monopolie op de sociale controle. Het instellen van een ereraad was daar uitdrukking van. Door de jachtopleiding wist de KNJV haar omschrijving van weidelijkheid in de jagerswereld te introduceren. Gediplomeerde jagers hebben de op schrift gestelde weidelijkheidsnormen geïnternaliseerd. Dit neemt niet weg dat de omschrijving van weidelijkheid bij jagers nog steeds op problemen stuit. Dit mocht ik tijdens mijn onderzoek vaak ondervinden. Gevraagd naar de betekenis van dit begrip, bleven veel van mijn informanten een antwoord schuldig, maar verwezen zij naar de officiële KNJV-richtlijn, die in circulaire onder haar leden is verspreid en in de jachtcursus is opgenomen. In de tweede plaats hield het formaliseren van weidelijkheidsnormen verband met de kritiek op de jacht die in de jaren zeventig in de Stichting Kritisch Faunabeheer zelfs een georganiseerd kader vond. Hierdoor werden jagers in de verdediging gedwongen. Ze zagen zich voor de taak gesteld het niet-jagende publiek duidelijk te maken dat zij niet de 'moordenaars' zijn voor wie zij door hun tegenstanders versleten worden. Het begrip weidelijkheid met zijn nadruk op wildbeheer en natuurbeleving leek hiervoor bij uitstek geschikt te zijn. Naar de buitenwacht toe is deze strategie mislukt. Niet-jagers blijken de waarden en normen die onder jagers leven niet eens te kennen, of als ze die kennen, deze niet te accepteren. De wereld die het Groene Gilde gecreëerd heeft, verschilt te ingrijpend van de ervaringen van de 'niet-ingewijden'. Binnen de jagerswereld zelf heeft de strategie

echter haar vruchten afgeworpen Door de nadruk op weidelyk jagen te leggen, heeft het natuurbeheer onder meer jagers ingang gevonden, zodat de wildstand in Nederland gedurende de laatste veertig jaar verbeterd is, al is het aantal jagers in dezelfde tijd bijna verdubbeld

8 7 WEIDELIJKHEID EN MACHTSBAIANSEN

Met weidelykheid wordt een complex van regels aangeduid omtrent het doden van dieren door jagers Deze regels vormen een erecode, waaraan jagers hun legitimatie ontleenen Door zich weidelyk te gedragen, trekken zij een strikte scheidslijn tussen 'doden' en 'jagen' Dit laatste wordt dankzij weidelykheid een 'edele' of 'eerbare' handeling, althans in de ogen van jagers

In de loop van deze eeuw heeft zich binnen de erecode van jagers een accentverschuiving voorgedaan van sportief naar weidelyk jagen — een verschuiving die alleen in het licht van maatschappelijke veranderingen kan worden begrepen Sportief jagen volgens de Engelse traditie veronderstelt *grandeur* De notie van sportiviteit omvat een wedstrydelement Een sportief jager moet zijn fysieke en geestelijke vermogens kunnen meten, niet alleen met dierlijke maar ook met menselijke tegenspelers In deze krachtmeting ligt een civiliserende tendens ingesloten de 'winnaar' van een dergelijke 'wedstrijd' is niet degene die het meeste wild geschoten heeft, maar degene die daarbij de meeste zelfbeheersing aan de dag heeft gelegd Een sportief jager dient het wild een kans te geven, hetgeen vereist dat hij het doden uitstelt en het fatale schot inhoudt De hiermee gepaard gaande beheersing van de eigen impulsen, geeft een jager persoonlijke voldoening Aan de hand van de jacht signaleren jagers dat ze niet alleen de natuur en de daarin levende dieren beheersen, maar ook hun eigen driften De jacht is geen uitlaatklep voor deze driften, maar een terrein waarop mensen zich oefenen in het sublimeren en beheersen van gewelddadige impulsen Het is tevens een gelegenheid om de mate van driftbeheersing met menselijke tegenspelers te meten Sportief jagen komt daarom vooral tot zijn recht bij gezelschapsjachten Hierbij worden jagers door een subtiële onderlinge competitie gedwongen steeds complexere regels na te leven en hun beheersing daarvan te vervolmaken

Tegenwoordig kunnen weinig grote jagers een dergelijke jacht bekostigen. Deze aan de Engelse landadel ontleende stijl sprak tot de verbeelding van de grondbezittende elite in de negentiende en eerste helft van de twintigste eeuw. Met de landgoederen en het grootgrondbezit is ook deze jachtstijl gedoemd te verdwijnen. In de loop van deze eeuw heeft de grondbezittende elite in Nederland aan invloed ingeboet. De aantasting van haar sociale positie kwam op het terrein van de jacht tot uitdrukking door de toename van het aantal jachtaktehouders en de komst van verschillende nieuwe categorieën, die met de oude elite om jachtterreinen gingen concurreren. In de eerste helft van deze eeuw waren dit vooral welvarende stedelingen. De oude scheidslijnen tussen heerjagers en broodjagers voldeden niet meer. De jagerselite zag zich genooddaakt nieuwe scheidslijnen aan te brengen, scheidslijnen die met name het verschil met jagers uit de stad benadrukten. De *sporting code* bood in dit opzicht geen soelaas, daar het leren van de daarvoor vereiste schiettechnieken en het bezit van geschikte schietterreinen met voorbehouden bleven aan de grondbezittende elite. Integendeel, naarmate er met dit laatste meer geld gemoeid raakte, waren vermogende stedelingen zelfs in het voordeel. In de weidijkheidscode van Duitse oorsprong daarentegen troffen ze een ruraal ethos aan. De romantische binding met het veld en het goed rentmeesterschap spraken tot de verbeelding van de oude elite, daar het grondbezit hierdoor herwaardering ondervond. Tevens bood deze gedragscode de kans oude elitescheidslijnen opnieuw te bevestigen, aangezien de jagers uit de steden bij gebrek aan eigen grond moeilijk aan de eisen van weidijkheid konden voldoen.

De jagerselite heeft in deze eeuw veranderingen ondergaan. Door democratiserende tendensen zowel binnen als buiten de jagerswereld werd de jagende elite in toenemende mate afhankelijk van andere categorieën jagers. Ze had andere jagers nodig om zelf te kunnen blijven jagen. De strijd die de KNJV heeft gevoerd om haar ledenbestand uit te breiden, is een aanwijzing voor toenemende interdependenties tussen de verschillende groeperingen in de jagerswereld, die gepaard gingen met afnemende contrasten tussen de verschillende categorieën jagers. Deze ontwikkeling trad vooral op het terrein van de weidijkheidscode op de voorgrond. Groeperingen die in de eerste helft van deze eeuw in de ogen van de jagende elite de benaming jager niet verdienden, maakten in de tweede helft aanspraak op weidijk jagen

waardoor zij tot jager promoveerden. Dit neemt niet weg dat de dominante waarden en normen van de elite van weleer, het ethos waarin de binding met de grond voorop staat, nog steeds kenmerkend zijn voor Nederlandse jagers. Ruraliserende tendensen in de jacht en de privatisering van het terreinbeheer en van het jachtoezicht duiden erop dat dit ethos geenszins aan het verdwijnen is, maar volop in de belangstelling staat. Dit temeer daar het grondbezitsethos nauw met de weidijkheidscode vervlochten is. Met deze code heeft het ethos ingang gevonden bij de nieuwkomers in de jagerswereld. Zoals we gezien hebben, wordt het gezicht van de jacht heden ten dage bepaald door kleine jagers met kleine velden, door combinaties en rurale jachtverenigingen. Hun middelen zijn bescheiden, en dit komt tot uitdrukking in de wijze waarop zij de jacht beoefenen. Grote jachtgezelschappen hebben plaats gemaakt voor het solitaire peuteren of het kleinschalige jagen voor de voet. Het uit de Duitse traditie afkomstige weidijkheidsbegrip, waaraan elementen van stilte en verinnerlijking zijn verbonden, past beter bij de kleinschalige jachten dan het publieke karakter van de *sporting code*. Dit begrip sluit aan bij ideeën omtrent natuurbeheer. Nieuwe categorieën jagers nemen het beheer en de bewaking van het jachtveld voor hun eigen rekening. In de thans heersende opvattingen van weidijkheid is het grondbezitsethos van weleer aangepast aan de behoeften en mogelijkheden van de nieuwe categorieën jagers.

De accentverschuiving naar wild- en natuurbeheer heeft echter niet bijgedragen tot een grotere acceptatie van de jacht door de niet-jagende wereld. Integendeel, mensen zijn steeds gevoeliger voor fysiek geweld geworden en het doden van dieren voor vermaak en zelfs voor utilitaire doeleinden is meer omstreden dan ooit. Jagers zien hun zorgvuldig in stand gehouden muur tussen jagen en doden afbrokkelen. Toen in 1975 een van de oprichters van de Stichting Kritisch Faunabeheer jagers moordenaars noemde, heeft dit grote beroering in de jagerswereld teweeggebracht.¹⁷ In dit licht moeten we de hernieuwde belangstelling voor weidijkheid in jagerskring zien. Het is geen anachronisme, zoals de tegenstanders van de jacht willen doen geloven.¹⁸ Juist door de soms agressieve kritiek voelen jagers zich bedreigd.

De KNJV, die de weidijkheidscode tot algemene noemer voor haar erecode heeft gekozen, trachtte daarmee een strategische zet te doen. Door het accent te leggen op de oorspronkelijk Duitse betekenis

van dit woord hoopte ze in te spelen op veranderingen in de gevoelheden ten aanzien van dieren zoals die zich in onze samenleving als geheel voordoen. Het moderne weidelijkheidsconcept zou de associatie met elitesport wegnemen, daar weidelijk jagen niet meer stands- of klassegebonden is. Het past daarom in de *low profile*-strategie van de jagerswereld. Door de nadruk op het natuurbeheer te leggen, zou het begrip tevens de aandacht van het schieten en doden afleiden. Zo werd het begrip van nut geacht om een deel van de maatschappelijke kritiek op te vangen. Noties van *fair play* en sportiviteit zijn hiervoor minder geschikt omdat die geassocieerd worden met spel en vermaak, en dit wordt in onze samenleving niet meer geaccepteerd als er het doden van dieren mee gemoeid is.

In de voorgaande hoofdstukken heb ik getracht inzicht te verschaffen in de wereld van jagers. Ik heb daarbij in het bijzonder aandacht besteed aan de categorieën waarin jagers elkaar indelen en de termen die zij daarvoor hanteren. Ik heb laten zien welke relaties de verschillende groeperingen jagers met elkaar onderhouden en welke veranderingen daarin in de loop van deze eeuw zijn opgetreden. Om licht te werpen op de zich wijzigende relaties heb ik aandacht besteed aan de visies die de verschillende groeperingen op het jagen hebben ontwikkeld en de wijzen waarop zij deze visies legitimeren. Hierbij heb ik me vooral gericht op de binding van jagers met de grond, de symbolische dialoog met het wild, de ritualisering van de jachtuitoefening en tenslotte hun gedragscode, de weidelijkheid. Hier wil ik deze aspecten van de jagerswereld in hun onderlinge verband de revue laten passeren.

Jacht is niet in utilitaire termen te begrijpen. Jacht is doel op zich. Als alle argumenten ter legitimering genoemd zijn, dan blijft de expressieve waarde over. Jacht brengt status en identiteit tot uitdrukking. In de loop van deze eeuw is de groepering die de jacht als expressiemiddel gebruikt veranderd. In de sociale samenstelling van de jagerswereld heeft zich differentiatie voorgedaan. De terminologie, die steeds meer aanduidingen voor verschillende categorieën ging omvatten, weerspiegelt sociale ontwikkelingen. Over de sociale achtergrond van jagers is echter weinig bekend, en de aard van mijn onderzoek maakte het mij onmogelijk daarover systematisch gegevens te verzamelen. Uit het empirische materiaal is wel gebleken dat jacht vooral in de eerste helft van deze eeuw een distinctiemiddel was en door jagers ook als zodanig geëtaleerd werd. De jagerselite, voornamelijk de kring rond de K.N.J.V., heeft haar oorsprong in een adellijke en grondbezittende elite. Door democratiserende tendensen zowel binnen als buiten de jagerswereld werd de jagende elite in toenemende mate afhankelijk van andere categorieën jagers. Toen aan het begin van deze eeuw de

resterende jachtprivileges afgeschaft werden en steeds meer stedelijke statusjagers te velde verschenen, trachtte de oude jagerselite de scheidslijnen ten aanzien van concurrerende categorieën te benadrukken. Maar tegelijkertijd leerde deze elite dat ze andere groeperingen jagers nodig had om zelf te blijven jagen. De strijd die de KNJV gevoerd heeft om haar ledenbestand uit te breiden, vormt een aanwijzing voor toenemende interdependenties van de verschillende groeperingen in de jagerswereld. Slechts door zich te ontwikkelen tot een belangenvereniging met een omvangrijke achterban kon de KNJV haar invloed uitbreiden. De toenemende interdependenties en vervlechtingen gingen gepaard met afnemende contrasten tussen de verschillende categorieën jagers, een ontwikkeling die vooral op het terrein van de gedragscode op de voorgrond trad. Groeperingen die in de eerste helft van deze eeuw in de ogen van de jagende elite de benaming jager niet verdienden, maakten in de tweede helft aanspraak op weidelyk jagen waardoor zij tot jager promoveerden. De groeperingen rond de KNJV vormden weliswaar de dominante 'jachtcultuur', maar moesten zich ook aan de nieuwkomers conformeren.

Deze ontwikkeling maakt deel uit van een meer omvattend civilisatieproces waarin gedragsstandaarden door toenemende afhankelijkheden onder verschillende sociale groeperingen verspreid raken. Democratiserende tendensen kwamen ook tot uitdrukking in de groei van het aantal jachttaktheouders tot 1977. Het aantal belangstellenden daalde tussen 1977 en 1988 niet omdat de gêne over het beoefenen van de jacht is toegenomen, maar omdat dit aantal door allerlei barrières kunstmatig laag wordt gehouden. De strategieën die jagers ontwikkelen om wettelijke beperkingen en protectionistische maatregelen van de gevestigde groeperingen te omzeilen, wijzen erop dat meer mannen zouden willen jagen als ze de kans kregen. Het publieke gezicht van de jagerswereld wordt bepaald door 'democratiserende' tendensen en de afname van contrasten. De interne verschillen zijn echter niet verdwenen. De komst van nieuwe categorieën confronteert de jagende elite met het probleem hoe algemene jagersbelangen te vertegenwoordigen, zonder haar exclusiviteit prijs te geven.

In de loop van deze eeuw is in de Nederlandse samenleving een steeds grotere afkeer van 'ongelijkheid' gegroeid. Het is niet meer *bon ton* sociale verschillen te benadrukken. Tegelijkertijd werd het maatschappelijk stijgingsbewustzijn sterker, en groeide de overtuiging dat

personen met 'capaciteiten' veelal de mogelijkheid hebben hun maatschappelijke positie positief te veranderen. Toegeschreven status maakt plaats voor stijgingskansen op grond van een formele opleiding en voor verworven status. Deze ontwikkelingen zijn niet zonder gevolgen voor de jagerswereld gebleven. De wijze waarop de jacht onder kleine jagers en plattelandsjagers is georganiseerd, maakt duidelijk dat het stijgingsbewustzijn ook in de jagerswereld aanwezig is. Achter de aandacht voor wild-, natuur- en terreinbeheer gaan plichtsbesef, verantwoordelijkheidsgevoel, gediplomeerde deskundigheid en een beroepsethos schuil. Dit duidt op een burgerlijk waardenpatroon. De toenemende vestiging van stedelingen in rurale gebieden en de daarmee gepaard gaande urbanisering van het platteland manifesteert zich op het terrein van de jacht in de opkomst van lokale jachtverenigingen, die vaak door mannen uit niet-agrarische groeperingen worden gedragen. Achter dit proces, dat ik met 'ruralisering' heb aangeduid, gaat een vergaande verstedelijking en tevens verburgerlijking van de jagerswereld schuil.

Deze ontwikkelingen vormen geen radicale breuk met het verleden. In het grondbezitsethos dat vanouds kenmerkend is voor de Nederlandse jagerswereld, zijn deze waarden aanwezig in het principe van het goed rentmeesterschap. In dit ethos komt de binding tussen jagers en het platteland tot uitdrukking. Ruraliserende tendensen in de jacht en de privatisering van het terreinbeheer alsmede van het jachttoezicht duiden erop dat dit ethos geenszins aan het verdwijnen is, maar volop in de belangstelling staat. In ideeën over goed rentmeesterschap komt een patroniserende houding ten aanzien van de grond en ten aanzien van de dieren en mensen die daarvan afhankelijk zijn naar voren. Maar tegelijkertijd wordt hierdoor de autonomie van jagers aan banden gelegd. We treffen deze houding ook aan onder de adel in het principe *noblesse oblige*. Hieruit komen de nadruk op natuurbehoud en terreinbeheer en de regels van het weidelijk jagen voort. Weidelijkheid is het dominante vertoog in de jagerswereld geworden. De daarmee gepaard gaande normen werden door nieuwe categorieën niet slechts overgenomen, maar ook aangepast aan de condities waaronder ze jaagden, en gebruikt ter legitimering zowel ten aanzien van allerlei andere jagende groeperingen als niet-jagende critici. De regels van de weidelijkheid zijn een strijdperk gaan vormen van deels convergerende en deels conflicterende visies binnen de jagerswereld. Naarmate deze we-

reld meer gedifferentieerd is geraakt, zijn ook de meningsverschillen omtrent 'hoe men hoort te jagen' toegenomen

De toenemende differentiatie in de jagerswereld leert dat naarmate objectieve verschillen vervagen mensen zich vastklampen aan kleine rangverschillen waarop zij aanspraak kunnen maken. Het lidmaatschap van het Groene Gilde is op zich al een onderscheidend kenmerk. Maar zelfs binnen deze wereld zien we talrijke nuanceverschillen ontstaan. Jagers vormen besloten kringen die zich door interne (sociale) homogeniteit kenmerken, en die náást andere bestaan. Dit gericht zijn op kleine statusverschillen vormt een rem op de ontwikkeling van solidariteit tussen jagers onderling. Zo komen wilbbeheereneheden moeilijk van de grond omdat noties van exclusiviteit het zelfbeeld van jagers bepalen. Democratiserende tendensen monden slechts schijnbaar uit in nivellering. Veelmeer neemt de nadruk op kleine verschillen toe en worden grenzen scherper afgebakend.

Met hoeveel zorg de jagerswereld haar grenzen omringt, wordt duidelijk in haar houding ten aanzien van 'marginalen' als jachttopzichters en stropers. Jagers trekken een scheidslijn tussen zichzelf, 'allen die jagen zoals wij', en andere groeperingen 'die niet jagen zoals wij'. Stropers vormen een categorie die in de ogen van jagers niet 'jaagt', en dus geen plaats in de jagerswereld inneemt. Met stroper wordt een persoon aangeduid die niet alleen een jachtakte ontbeert, maar ook de geschreven en ongeschreven regels van de jacht met voeten treedt. Omdat deze regels vooral de regels van een jagende elite zijn, komt de scheidslijn tussen jagers en stropers vaak overeen met die tussen sociale categorieën. Zo hebben we gezien dat in de eerste helft van deze eeuw broodjagers, boerjagers en machtiginghouders vaak als stropers werden aangeduid, in de tweede helft viel dit soms kleine jagers ten deel. Ook de stropers in de zin van de Jachtwet behoorden en behoren vaak tot groeperingen die een lage positie in de sociale hiërarchie innemen, met name de arme, landloze plattelandsbevolking, en meer recent verschillende 'randgroeperingen'. In de ogen van jagers zouden deze mensen vooral door economische motieven worden gedreven: stropen voor eigen consumptie en, wat nog laakbaarder geacht wordt, voor de verkoop en uit winstbejag. Het jagen uit economische motieven maakt van het doden van dieren een doel. Hiervan heeft de jagerselite zich steeds met alle nadruk gedistantieerd. Door deze houding wordt duidelijk onderstreept dat jagen vooral een expressieve waarde heeft;

jagen om utilitaire redenen wordt de aanduiding jacht niet eens waard geacht

Jachtopzichters vormen een andere groepering die in de marge van de dominante jachtcultuur bestaat. Al delen ze het ethos van hun werkgevers en voeren ze autonomie en goed rentmeesterschap hoog in hun vaandel, hun status in de jagerswereld is niet altijd even duidelijk. Door de aard van hun taakstelling is het jachtopzichters vaak onmogelijk de regels van weidelykheid na te leven. Zij worden niet geacht te jagen, maar roofwild kort te houden en stroperij tegen te gaan. Jachtopzichters ontberen daarmee de bescherming van een legitiem geachte erecode. Pogingen om jachtopzichters door professionalisering meer bescherming en een hogere beroepsstatus te verschaffen, werden niet door de betrokkenen zelf gemotiveerd maar door hun werkgevers. Door de weidelykheidscode, die de zorg voor het wild centraal stelt, kregen professionele jachtopzichters in de loop van deze eeuw een vaste plaats in de jacht toebedeeld. Daar in het jagersethos het goed rentmeesterschap steeds meer terrein won, onderging de jacht zelf een toenemende professionalisering. Niet 'jagen voor het vermaak' is een onderscheidend kenmerk van de dominante jachtcultuur. Deskundig natuur-, wild- en terreinbeheer hebben legitimerende functies in de jagerswereld gekregen. Deze ontwikkeling is van grote betekenis voor de status van jachtopzichters gebleken. Onder de nieuwe categorieën jagers, met name die der kleine en plattelandsjagers, vallen de scheidslijnen tussen 'zorg voor het wild' en 'jagen voor het vermaak', tussen 'werk' en 'spel', weg. Jagers doen zelf aan jachttoezicht. Slechts in kringen van grote jagers is de aanwezigheid van een professioneel specialist nog een onderscheidend kenmerk. Naarmate de taken van jachtopzichters meer waardering onder jagers kregen, daalde het aantal professionele specialisten in het jachttoezicht.

Verschillen in de jagerswereld worden op een steeds subtielere manier tot uitdrukking gebracht. Met name 'culturele' verschillen krijgen een onderscheidende waarde. Ofschoon met afnemende contrasten het uiten van gevoelens van superioriteit niet meer geaccepteerd wordt, verdwijnt dit niet helemaal. Het verschuift naar terreinen die geen deel uitmaken van het dagelijkse leven, zoals sport, spel en jacht. Door reglementering, stileren en ritualisering van gedrag worden kleine nuanceverschillen bij uitstek gemarkeerd. Hierdoor komen noties van

'anders zijn' tot uitdrukking, en wordt dit 'anders zijn' tevens gelegitimeerd. In onze tijd gaan dergelijke strategieën een steeds belangrijkere rol spelen in de sociale constructie van identiteit.

In het zelfbeeld van jagers liggen ideeën omtrent fysieke en geestelijke voortreffelijkheid besloten. Jagers geven spelenderwijs uitdrukking aan hun gevoelens van superioriteit, al gebeurt dit op een streng gereguleerde wijze. In hun opvattingen omtrent weerbaar wild treden de eigenschappen naar voren die jagers het meest waarderen. Fysieke kracht en volmaaktheid staan daarbij voorop, gevolgd door geestelijke capaciteiten als slimheid en moed. Het gaat hierbij om collectieve voorstellingen waarin de fysieke persoon omgeven is met noties van ongelijkheid, status en prestige. Het is opvallend dat de zorg om de fysieke persoon bij jagers zo nadrukkelijk aanwezig is. Zoals uit mijn empirisch materiaal, zij het op een onsystematische wijze, naar voren komt, gaat het hierbij om mannen die in het dagelijkse leven vaak leidinggevende functies bekleden die met een hoge mate van autonomie gepaard gaan. Een hoog percentage van de jagers is als zelfstandig ondernemer, bedrijfshoofd of in vrije beroepen werkzaam. Deze categorieën zijn betrokken bij een strijd om macht. Deze betrokkenheid behelst emoties als angst, agressie, afgunst, spanning en triomf, emoties die geen rationele reflexie toelaten, maar bij zakelijke beslissingen onderdrukt en beheerst dienen te worden. Gedurende de jacht staan deze mannen als het ware buiten de dagelijkse werkelijkheid en haar problemen. Tijdens de jacht worden de onderdrukte emoties niet alleen opgeroepen, maar ook 'verwerkt' en beheersbaar gemaakt. De jacht vormt een arena waarin mannen spelenderwijs leren om te gaan met impulsen, spanningen en emoties die in het dagelijkse leven een rol spelen. Daar de jacht model staat voor competitieve sociale verhoudingen, is zij toegesneden op personen in invloedrijke posities. Daarom oefent de jacht vanouds een grote aantrekkingskracht uit op de rijken en machtigen, en daarom treft men onder jagers tot op de dag van vandaag een relatief groot aantal vertegenwoordigers van prestigieuze beroepen aan. Zolang deze machtsposities in onze samenleving overwegend door mannen worden ingenomen, blijft de jacht een mannelijk domein.

Met de zorg om fysieke kwaliteiten gaan noties van autonomie van de 'vrije man' gepaard, noties die wij in het grondbezitsethos van jagers

aantreffen Het verband tussen grondbezit, macht, vrijheid, autonomie, mannelijkheid en jachtrecht heeft vooral de grondbezittende jagerselite aangesproken Het biedt immers een legitimering, niet alleen voor hun claims op jachtrechten, maar ook voor ongelijke machtsrelaties

Het bezit van, doch op zijn minst de toegang tot grond verschafft rechten over het leven en de dood van dieren die in de Jachtwet als 'wild' omschreven worden Het doden van deze dieren op jacht gebeurt op een geritualiseerde wijze Jagers maken wild niet simpelweg dood, maar verhullen deze handeling door ze met riten en strikte regels te omgeven Het doden gebeurt in een 'wereld apart' Voordat jagers gaan jagen, nemen zij afstand van het leven van alledag Hun kleding, taal, tijdsbesef en ruimtelijke grenzen onderstrepen dit 'anders zijn' Spel is een moment in deze ritualisering het is een vorm waarin ritualisering zich manifesteert Door het gereguleerde karakter wekt het spel de indruk dat het daarin gebruikte geweld controleerbaar is Jacht roept agressieve impulsen en passies op en maakt deze onmiddellijk ondergeschikt aan strenge voorschriften De dwang tot zelfbeheersing komt in verschillende facetten van de jacht naar voren Voor een deel vormt ze een krachtmeting tussen mensen en wild, geclassificeerd als weerbare tegenspelers Hierbij zijn jagers gehouden aan regels van wettelijkheid Jagers bootsen gedragingen na van de dieren waarop zij jagen Mimetische activiteiten vergen een aanzienlijke controle over het lichaam, en met name over de zintuigen Wild besluiten betekent zich zonder geluid voortbewegen, zich onzichtbaar maken, luisteren met de oren van de dieren, en natuurgetrouwe stemgeluiden voortbrengen Al ervaren jagers dit spel als een totale beleving, zij mogen zich nooit helemaal aan hun passie overleveren Te gepassioneerd zijn betekent te onbeheerst zijn Zelfbeheersing staat centraal in de ercode van jagers Spelenderwijs delen jagers daarin iets mee over zichzelf, onthullen zij facetten van hun zelfbeeld Zo signaleren ze dat ze niet alleen de natuur en de daarin levende dieren beheersen, maar ook hun eigen affecten Spel is daarom geen uitlaatklep voor deze affecten Het is vooral een terrein waarop mensen zich oefenen in het sublimeren en beheersen van gewelddadige impulsen Het is tevens een gelegenheid om de mate van driftbeheersing met anderen te meten

Door het competitieve element worden jagers gedwongen steeds complexere regels na te leven Dit komt vooral naar voren in de wijze

waarop de jacht door verschillende groeperingen jagers wordt uitgeoefend. De meest geritualiseerde jachtvormen, met name de drijfjacht, treffen we aan onder jagers die over grote jachtterreinen beschikken. Kenmerkend voor deze ritualisering is dat het doden van wild verhuuld wordt. Een omvangrijk korps van helpers vergroot de afstand tussen jagers en gedood wild. Gezelschapsjachten waarbij volgens de regels der sportiviteit gejaagd wordt, dwingen jagers tot een grotere mate van zelfbeheersing, zowel ten aanzien van het wild als ten aanzien van de andere deelnemers. Zij dienen het schietgedrag ondergeschikt te maken aan de regels van de weidelijkheid en gevoelens van afgunst te onderdrukken. Fysieke prestaties mogen wel getoond worden, doch dit dient op een ingetogen, beheerste manier te gebeuren.

Hoe kleiner het veld, des te kleiner het aantal deelnemers aan de jacht, en des te groter is tevens de directe betrokkenheid van jagers bij het doden en het omgaan met het gedode wild. Kleine jagers kunnen zich geen omvangrijke schaar helpers permitteren. De voor kleine jachtvelden kenmerkende jachtvormen zijn vaak minder geritualiseerd dan grote gezelschapsjachten. Er bestaat een hiërarchie van meer naar minder geritualiseerde jachtvormen, een hiërarchie die verband houdt met verschillen in de omvang van jachtvelden en de sociale positie van jagers. Deze verschillen zijn in de loop van deze eeuw met de groei van het aantal jachtaktehouders en de differentiatie van de jagerswereld gevarieerder geworden. In de ritualisering van de jacht zijn beschavende tendensen gelegen, waardoor de jagerselite zowel haar grenzen ten aanzien van andere jagers markeert en bevestigt als bijdraagt aan een voortdurende verfijning van de gedragsstandaarden.

Naarmate gevestigde jagerskringen zich bedreigd voelen, ontwikkelen zij rituele strategieën om hun positie te verdedigen. In de grote drijfjacht, die nu nog slechts door de werkelijk grote jagers in ons land beoefend wordt, worden sociale verschillen tot uitdrukking gebracht en gelegitimeerd. In de meest gestructureerde vorm van de drijfjacht worden juist de 'traditionele' waarden zoals bescherming, loyaliteit, eerbied, harmonie en consensus opgewekt. Het is niet toevallig dat deze jachtvorm in de tweede helft van de vorige eeuw in Nederland ingang vond en zich sinds de eeuwwisseling in een groeiende belangstelling onder de grondbezittende elite verheugde. Dit specifieke jachtritueel vormde een strategie om een 'ideaal' geachte sociale orde, die aan het verdwijnen was, levend te houden en de breuk met traditionele

machtsverhoudingen te verhullen. In deze geritualiseerde jachtvorm wordt het cyclische en schijnbaar 'eeuwigdurende' karakter daarvan benadrukt en steeds opnieuw bevestigd. Ritualisering verschaft het idee van continuïteit en een illusie van onsterfelijkheid.

Jagers zijn de enige niet-professionele groepering in onze samenleving die gerechtigd is wapens te dragen. De jagerswereld vormt een enclave waarin fysiek geweld wettelijk is toegestaan. Daarbinnen gelden waarden en normen die een eigen, relatief onafhankelijke orde creëren. Deze orde bestaat náást het centrale gezag. Zij is daarvan voor haar legitimatie afhankelijk, maar oefent tevens invloed uit op de wetgeving. Jagers dienen de wet te eerbiedigen, tevens hebben uit de jagerswereld afkomstige waarden en normen steeds ingang gevonden in de Jachtwet. De Jachtwet is nog slechts één autoriteit waaraan jagers zich moeten onderwerpen. Diverse natuurbeschermings- en milieuwetten zijn een andere autoriteit gaan vormen. Tenslotte heeft de publieke opinie, mede onder invloed van de kritische faunabeheerders, een stempel gedrukt op de hedendaagse jagerswereld. In veler ogen is jagen compromitterend. Voor zover mij bekend is er geen enkel ander land in de wereld waar jagers zich voor een breed publiek moeten verantwoorden. Nederland neemt in dit opzicht een unieke plaats in. Nederlandse jagers etaleren hun 'groene' identiteit niet meer in het openbaar. Jagen is een bijna clandestiene bezigheid geworden. Onder druk van de publieke opinie hebben jagers evenwel geleerd hun standpunten beter te articuleren. Al is de jacht een wereld apart, hedendaagse jagers zijn verre van wereldvreemd. De toenemende kritiek heeft de jacht niet doen verdwijnen. Integendeel, de 'mannen in het groen' zijn er beter georganiseerd, verwetenschappelijkt en geprofessionaliseerd uit te voorschijn gekomen.

Alle in de tekst van een ~ voorziene termen maken deel uit van de jagersterminologie of zijn nauw geassocieerd met de jagerswereld. Zij worden in deze alfabetisch gerangschikte woordenlijst nader omschreven, waarbij voor een belangrijk deel gebruik gemaakt is van A. G. J. Hermans' *Jagerswoordenboek* uit 1947. De omschrijving is beperkt tot de betekenis waarin een term in de tekst gebruikt is. De afkorting *ant* staat voor antoniem, *syn* voor synoniem.

aanbersen zie bersen

aanblazen het begin van een jacht door hoornsignalen aankondigen

aanloop aanloop hebben wanneer het wild in het schootsveld van een jager komt

aanschotplaats de plaats waar het wild zich op het ogenblik van het schot bevond, onverschillig of het getroffen of gemist werd

aanwachten op het wild wachten dat door drijvers of honden wordt opgespoord en opgejaagd. Volgens Hermans een term uit de valkenierstaal: het wachten van de valk op wild in de lucht.

aanzit wachtzit, het zittende afwachten van wild, met name grofwild

aanzitjacht de jacht vanaf een wachtzit

aanzitten op wacht zitten, zich op de aanzit bevinden om het wild af te wachten

aasjager een jager die ernstig zondigt tegen de voorschriften der weidelykheid, bijvoorbeeld het wild op te verre afstanden schiet of aangeschoten wild laat omkomen

aasplaatsen plek waar het wild voedsel tot zich neemt

achterlader aanduiding voor geweren, die van achteren aan het kamereinde geladen worden, in tegenstelling tot de voorladers waarbij men de lading in de monding inbrengt

achterlopers de achterpoten van alle haarwildsoorten

achteruitslaan het terugslaan, naar achteren door de drijverslinie vluchten van gedreven wild

afblazen door bepaalde hoornsignalen het einde van de jacht aankondigen

afgaand wild wild dat van de jager afgaat, zich van hem verwijdt, *ant* inkomend wild

afschot 1 *alg* het afschieten, 2 het aantal stuks wild dat van een bepaalde wildstand wordt (of kan worden) afgeschoten

afspringen wanneer haarwild bij zijn loop plotseling een grote sprong opzij maakt en daarbij van richting verandert

akte zie jachtakte

assistent-jager een jager die op basis van een vergunning ex artikel 8 c q 53 van de Jachtwet een jachthouder bijstaat bij het wildbeheer

azen eten, weiden, voedsel tot zich nemen (m n door herten)

azer de bek van herten

bersen zie ook aanbersen het besluiten van wild

bersjacht het jagen op wild door het sluipend te naderen

beslaan dekken, bevruchten, bij het paren van grofwild beslaat de bok de geit, het hert de hinde

beslagen drachtig (m n voor reegeiten en hinden)

bete de laatste bete een vers gebroken tak die in de bek van geschoten grofwild geplaatst wordt

binnenbrengen het geschoten wild bij de jager brengen

biotoop een gebied waarin de belangrijkste milieufactoren min of meer uniform aanwezig zijn, bijvoorbeeld een bos, heide, weiland

blad de schouderstreek van alle wildsoorten, vooral van grofwild, waar jagers het

weidelijk schot dienen te plaatsen.
 boerjager. 1. boer die jaagt; 2. houder van een machtiging ex artikel 53 van de Jachtwet.
 breuk: elke afgebroken tak, hetzij van loof- hetzij van naalddhout, die voor een verrichting of jachtceremonie gebruikt wordt: 1. een tak die de jager op zijn hoed bevestigt na het schieten van grofwild; 2. de takken waarmee men het wild na het schot tooit (inbezitname-breuk); 3. de takken waarmee men het wild op het tableau tooit (tableaubreuk); 4. takken om in het spoor van een aangeschoten stuk wild de vluchtrichting aan te geven.
 broedseizoen: het jaargetijde waarin het veerwild broedt.
 broodjacht. jacht voor de kostwinning.
 broodjager: een jager die het bemachtigde wild verkoopt om aan de kost te komen.
 bronstijd. de paringstijd van het haarwild.
 burlen. het brullende geloei van herten gedurende de bronstijd.
 combinant: een jager die lid is van een jachtcombinatie
 cultuurvolgers. dieren die van cultuurmaatregelen profijt trekken en hun leefwijze hieraan hebben aangepast;
ant.: cultuurvlieders.
 dagverblijf: de plek waar wild overdag vertoeft (m.n. voor waterwild); *ant.* nachtverblijf.
 dekking: begroeiing waarin wild zich schuilt; zich in de dekking drukken: in een ruigte schuilen.
 delven: uitgraven (van konijnen).
 doodblazen: door hoornsignalen ('Jacht voorbij' en 'Halali') bij het tableau het einde van een jachttag aankondigen.
 doorsteken: het aanbrengen van een sneetje boven het hielgewricht van de linkerachterpoot van haarwild, tussen bot en pees door; door de ontstane opening steekt men de rechterachterloper, nadat deze achterom de linker is gebracht
 doublet: het schieten van twee gelijktijdig verschijnende stukken wild, met elke loop van een dubbelloops geweer één.
 drift: 1. het perceel dat bij een drijfjacht door de drijvers wordt afgedreven; al naar gelang van de wildsoort die daar overwegend

aangetroffen wordt, spreekt men bijvoorbeeld van een fazanten- of hazendrift; 2. de tijd die dit drijven in beslag neemt.
 drijfjacht: een jacht waarbij het wild door drijvers of honden naar de jagers toe gedreven wordt; *ant.* aanzit- en bersjacht.
 drijven: het uitoefenen van de drijfjacht zowel door drijvers als door jagers.
 drukken: zich drukken: een haas drukt zich wanneer hij zich uit angst voor naderend gevaar plat neerlegt in zijn leger.
 dwarsen: wild dwars wanneer het overlangs de jager komt.
 eendenkooi: een inrichting tot het vangen van wilde eenden.
 eendenput: met riet begroeide plas of poel waarin eenden hun verblijf hebben.
fieldtrial (Engels). een proefzoeken voor staande honden die met name op hun reukzin getest worden.
 fiepen. 1. het uitstoten van een fluitend geluid door reeën- en kalf, een angst- en lokroep; 2. het nabootsen van dit geluid door een jager om een reebok te lokken.
 flank: zijkant van de drift.
 fourageren: voedsel tot zich nemen.
 fretteren: het uit hun hollen jagen van konijnen met fretten. De springende konijnen worden of geschoten of gevangen in netten waarmee de toegang tot het hol is afgezet.
Gamsbart (Duits): jachttrofee, een bos haar van een mannelijke wilde geitensoort.
 ganzenflappen. de vangst van ganzen met netten, in vroeger tijden vooral door broodjagers beoefend.
 ganzeroer. enkelloops schietgeweer van een groot kaliber waarmee vroeger ganzen en ander waterwild geschoten werden; vooral door broodjagers gebruikt.
 gastjager: 1. jager die uitgenodigd is op een jacht; 2. jager die op basis van artikel 7 lid 2 van de Jachtwet toestemming heeft van een jachthouder om onder zijn begeleiding te jagen. In geval van het betalende-gastensysteem (ofwel *payung guest system*) beoefent de gastjager (in betekenis 1) de jacht in andermans veld tegen betaling.

getuurd met een touw vastgemaakt
 geveegd wanneer het gewei van hert of reebok
 volgroeid is, gaat het dier zijn hoofdtooi aan
 takken en boomstammen van de bast, de
 beschermende huid, ontdoen is dit voltooid,
 dan heet het gewei geveegd

geweer 1 schietwapen, vuurwapen, 2 als *pars*
pro toto de geweerdrager, de jager zelf, 3 de
 slagstanden van wilde zwijnen

grauwe ganzen de grootste van de wilde
 ganzesoorten, kenmerkend is de dikke oranje
 snavel

grofwild verzamelnaam voor grote
 haardwildsoorten, met name herten, reeen,
 wilde zwijnen, damherten, moeflons

groot jager 1 alom bekende en gerespecteerde
 jagers met een 'grote' naam, 2 jagers die over
 een omvangrijk jachtveld beschikken, *syn*
 rijke jager, grootveldbezitter

grouse (Engels) soort moerashoen dat in
 Engeland en Schotland voorkomt

gust wild dat na de paring niet drachtig is,
 zonder jongen blijft

haarwild verzamelnaam van alle zoogdieren
 waarop gejaagd wordt, alle haardragende,
 viervoetige, lopende wildsoorten

hagelgeweer een schietwapen met één of twee
 gladde lopen waaruit hagelpatronen worden
 afgevuurd

heerjager 1 jager die voor zijn vermaak jaagt
 (m n in vroeger tijden i t t broodjager),
 2 jager die sportief jaagt, 3 vroeger ook
 jager uit hogere kringen (vgl het Engelse
gentleman-hunter)

heerlijk jachtrecht jachtprivilege, recht van een
 heer de jacht op de gronden van zijn
 heerlijkheid uit te oefenen

heimelijk worden het zich verbergen in dichte
 dekking van herten en reebokken, meestal na
 het afwerpen van hun hoofdtooi

hinde vrouwelijk hert

hoge fazanten fazanten die door drijvers of
 honden opgejaagd in de lucht 'klimmen',
 hoog vliegen

hondenleiders (vaker 'hondenmensen') geleider
 van een jachthond

huren een jacht huren het pachten van
 jachtgrond

hut een met hout of riet afgezette schuilplaats
 voor jagers

hutjacht jagen vanuit een hut, m n op
 waterwild

inschot de plaats waar het projectiel het lichaam
 van het getroffen wild binnendringt
 invallen bij de lokstal invallen van veerwild dat
 zich uit de lucht ergens neerlaat

jaagbaar jaagbaar wild diersoorten waarop de
 jacht volgens de Jachtwet is toegestaan
 jacht 1 ergens de jacht hebben het recht om te
 jagen, 2 terrein om op te jagen, 3 de jacht is
 open de tijd van de jacht, 4 op jacht gaan
 jachtpartij

jachtakte document dat toont dat men heeft
 voldaan aan de wettelijke eisen die gebonden
 zijn aan de uitoefening van de jacht

jachtburen degenen die op het aangrenzende
 terrein de jacht uitoefenen

jachtcombinatie jagers die voor gezamenlijke
 rekening jagen

jachthouder degene die overeenkomstig artikel
 4 en 6 van de Jachtwet het genot van de jacht
 heeft

jachttopzichter onbezoldigd ambtenaar van
 politie belast met de bescherming van de
 jachtbelangen van een jachthouder

Jachtraad een college dat tot taak heeft de
 minister te adviseren over onderwerpen met
 betrekking tot de uitvoering van de Jachtwet

jachtveld het terrein waar de jacht wordt
 uitgeoefend zowel bos, woeste gronden,
 akker- en weiland als waterpartijen

jachtvergunning 1 permissie tot jagen, vaak in
 afwijking van de bepalingen in de Jachtwet
 en gebonden aan voorwaarden en
 beperkingen, 2 voor 1954 jagen op basis van
 een schriftelijke toestemming van een
 grondeigenaar op diens grond

jagermeester jager die de organisatie en leiding
 van een jacht voor zijn rekening neemt

jonge jager 1 beginneling, aankomend jager,
 2 deelnemer aan jachtopleiding, cursist,
 3 beginnend jager zonder veld

kalf jong hert of ree in het eerste levensjaar
 kantjesjager jager die de kantjes afaagt die het
 op het wild van het aangrenzende jachtveld
 gemunt heeft

klein jager 1 bezitter van een klein jachtveld,

2 bezitter van een jachtveld met een matige wildstand
 kleinwild verzamelterm voor hazen, patrijzen, korhoenders, fazanten en houtsnippen
 kogelbuis een vuurwapen met getrokken loop waaruit enkele projectielen (kogels t t hagel) worden afgeschoten
 kollen kolganzen, wilde ganzensoort, te herkennen aan een witte rand aan de snavelwortel
 kooi 1 cendenkooi, 2 vogelkooi
 vanginstrument
 kooibos begroeiing van een cendenkooi
 kooiker, kooiman houder van een cendenkooi
 kop het voorste eind van de drift
 koppel een koppel fazanten twee fazanten, meestal een 'paar', dat wil zeggen een haan en een hen
 kort houden de stand van een bepaalde wildsoort laag houden
 lange hond een hond met een uitstekend gezichtsvermogen en een lichaamsbouw die hem in staat stelt hazen op het zicht te jagen, in te lopen en te vangen, vaak windhonden
 lange jacht jacht met lange honden die het wild vangen, zonder geweer
Lebensstrecke (Duits) de totale hoeveelheid wild door een jager gedurende zijn leven geschoten
 leger de plaats waar het wild ligt of gelegen heeft
 lichtbak soort lantaarn om het wild te verblinden ten einde het te schieten
 lichtbakker stroper die met de lichtbak werkt
 lichtbakken stroppen met lichtbak
limited bag (Engels) een van tevoren vastgestelde afschotlimiet
 lokganzen als lokvogel gebruikte tamme 'wilde ganzen'
 lokstal 1 bij cenden- en ganzenjacht aantal lokvogels, levend of nagmaakt, die uitgezet worden om wilde exemplaren te lokken, 2 de tamme eenden die in een cendenkooi worden gehouden om wilde soortgenoten te lokken
 looper poot van het viervoetig wild, op de lopers brengen opjagen
 merkensysteem een systeem van afschot-

vergunningen voor grofwild, waarbij aan jagers wildmerken worden verstrekt die na afschot aan het stuk moeten worden bevestigd De merken blijven rijks eigendom en moeten door de jager òf worden gebruikt of worden teruggezonden Door de wildmerken kan legaal bemachtigd wild van gestroopt (dus ongemerkt wild) worden onderscheiden
 meute de bij de *parforce*-jacht gebruikte honden, jacht achter de meute de jacht te paard met honden, bijvoorbeeld de *parforce*- en vossejacht
 moer vrouwteshaas, konijn en vos, moerhaas, moervos
 naschieten achterna schieten het schieten op wild dat, na over de jager heen te zijn gevolgen, zich van hem verwijderd – de jager heeft dan reeds op het wild geschoten, maar het gemist
 nazoek het nazoeken het zoeken naar aangeschoten wild, al dan niet met hond
 ogen het wild oogt scherp het wild heeft een scherp gezichtsvermogen
 ontweiden de ingewanden van het wild uittemen
parforce-jacht de jacht op grofwild te paard met honden Het wild wordt gejaagd totdat het uitgeput is en met een jachtmes gedood kan worden Hierbij wordt geen vuurwapen gebruikt
 peuteren met een of twee jagers en een enkele drijver de zoekjacht uitoefenen
pucker-up (Engels) polsdrager, wilddrager
 platzak zonder jachtwild huiswaarts keren
 polsdrager, polsstokdrager helper die een polsstok draagt, een hulpmiddel om de talrijke sloten in het Hollands landschap over te steken
 post de plaats waar op een drijfjacht de jagers geposteerd staan
 predator carnivoor dier, roofdier
 prederen op vangen van een bepaalde buitsoort door predatoren
 prent afdruk van de voet van het wild in de bodem
 putjacht de jacht bij een eendenput

ram 1 mannetjeskonijn, soms ook van hazen, vooral in jagerspraak 2 het mannetje van marters, bunzings, wezels, fretten
 rammelaar het mannetje van hazen en konijnen
 reeget vrouwelijke ree
 recreatieve stropers stropers die voor de sport stropen, ant commerciële stropers, beroepsstropers
 richtkijker vizeerapparaat, waarbij het richten geschiedt met behulp van een op de geweerloop bevestigde verrekijker
 rietganzen de meest algemene ganzensoort, ook zaadgans geheten
 ringonderzoek onderzoek naar de vogeltrek met behulp van vogels die van merken (ringen) voorzien zijn
 rood werk het ontweiden van het geschoten wild
 roodwild verzamelterm voor edelherten, damherten en reën
 roofdier carnivoor dier, predator
 safe (Engels) 1 het verschuifbare plaatje aan de kolf van het geweer, dat dient om het slot te zekeren 2 de toestand waarin het geweer verkeert wanneer dit plaatje is verschoven 'het geweer staat op safe' wil zeggen op veilig
 schieter (minachtend) jager die de schietsport beoefent, maar zich niet bekommert om het (geschoten) wild
 schildersveertje of snippenveertje een drie cm lang, bruin gestreept veertje bij de houtsnip, vóór de voorste grote slagpen van de vleugels gelegen, dat vroeger door schilders gebruikt werd voor fijne tekeningen Jagers beschouwen dit veertje als trofee
 schoontijd gesloten tijd, tijd waarin het wettelijk niet toegestaan is bepaalde wildsoorten te schieten
 schotteken elk teken na het schot dat aangeeft waar het wild getroffen is, bijvoorbeeld zijn gedrag na het schot, aanwezigheid van bloedsporen en beensplinters
 schuilhut een plaats waar een jager zich verbergt, vaak een van takken of rietmatten gemaakte dakloze 'hut'
 spuit aanduiding voor geweer
 standwild het wild dat het gehele jaar in een bepaalde streek (of jachtveld) voorkomt, niet wegtrekt

stellen (van stropers) tot staan brengen, aanhouden
 stootvogel roofvogel
 stoppel de ondereinden van de graanstengels die op het land blijven staan, op de stoppel jagen de jacht uitoefenen op het daar fouragerende wild, bijvoorbeeld duiven, eenden en patrijzen
 stoppen wildstoppen lussen van draad of leer om het geschoten wild aan te hangen en te vervoeren
 tableau de totale hoeveelheid op een jachttag geschoten wild dat ter bezichtiging uitgesteld wordt, op het tableau brengen schieten, doen sneuvelen
 tekenen 1 het aanwijzen van wild door de hond, 2 het wild tekent het wild laat zien dat het door een schot getroffen is
 trekken op de put trekken het migreren van veerwild naar en van de rust- c q.
 fourageerplaatsen
 trekwild veerwild dat hier slechts tijdelijk verblijft op weg naar en van de broedplaatsen, ant standwild
 triplet het raken van drie stuks wild met één schot of met twee schoten bij een dubbelloops geweer
 trofee deel van de buit als gedenkteken
 valkerij de jacht met valken, een jachtbedrijf waarbij met behulp van afgerichte roofvogels (voornamelijk jachtvalken, maar ook haviken en sperwers) kleinwild en waterwild gevangen worden
 vangjacht jacht waarbij het wild niet geschoten, maar gevangen wordt, bijvoorbeeld de lange jacht, fretteren, jacht met netten
 vangpijpen de met rietschermen en netten afgezette zijarmen van de plas in een eendenkooi
 vangschot of genadeschot het kogel- of hagelschot dat op een aangeschoten stuk wild wordt afgegeven om het snel te doden
 veerwild vliegend wild, verzamelnaam voor alle jaagbare vogels
 venatorisch [*venatio* (Latijn) = jacht] op de jacht betrekking hebbende
 verhuren verpachten van een jachtterrein
 vlakjacht jacht op het vlak, op terreinen met weinig hout, ruigte of dekking

vleugelpen de harde vleugelveren van het
veerwild
vleesjager (minachtend) jager die vooral om de
buit, het vlees, jaagt, onweidelijk jager
vol vol haas volgroeid, volwassen
voor de voet jagen de zoekjacht uitoefenen, het
jagen waarbij de jager het wild zelf opzoekt
voorlader een geweer dat door de monding
geladen wordt, *ant* achterlader
vrije wildbaan het niet omheinde jachtterrein,
ant wildpark

waterwild verzamelnaam voor alle jaagbare
watervogels
weidelijk overeenkomstig de regels van de
weidelijkheid, de beoefening van de jacht
volgens de erecode van jagers
weidmansheil aan het Duits ontleende
jagersgroet
werpen het ter wereld brengen van jongen
door het haarwild en honden
werpseizoen werptijd de tijd waarin het
vrouwelijk wild jongen werpt
wiek vleugel van het veerwild, op de wicken
gaan wegvliegen, opvliegen
wild jachtdieren, alle dieren die het voorwerp
zijn van jachtbeoefening

wildakker perceel waarop voer voor het wild
gezaaid wordt, dat niet geoogst wordt, maar
voor het wild blijft staan
wildbeheereenheid een gebied met een biotoop
dat als een leefgebied van bepaalde
wildsoorten kan worden beschouwd en waar
de betrokken jagers, in gezamenlijk overleg,
wildbeheer uitoefenen
wildbraad het vlees van het wild
wilddoogst metafoor voor jacht
wildschade vernieling door het wild aan
veldgewassen of hout
wildschut 1 de wildschutter, jager,
2 jachtopzichter, iemand die het wild
beschut, beschermt

zesender hert of reebok waarvan het gewei
minstens zes vertakkingen telt
ziek gewond, stervend (geldt voor alle wild in
deze algemene betekenis), meer specifiek
aangeschoten
ziek schieten een stuk wild door een schot
verwonden
zitze of in de zit, in het zitje wild dat stilzit, niet
loopt of vliegt
zweet het bloed van alle wild en van
jachthonden

INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

1 Met een ~ gemerkte termen zijn ontleend aan de jagersterminologie en opgenomen in het glossarium

2 Nederland heeft een oppervlakte van 4 116.000 hectare. Op circa 2 900 000 hectare landbouwgrond, bos en woeste gronden kan gejaagd worden (Kruij t e a 1987 4)

3 Zie de 'jachtkalender', p 233, en tabel 2, pp 190-191

4 Bronnen achtereenvolgens: Verslag Staatscommissie (1904 6), *De Nederlandse Jager* (1936 3, 1965 260), Kruij t e a (1987 25)

5 In een kranteknipstel van onbekende oorsprong en datum, dat ik in het 'archief' van een van mijn informanten gevonden heb, staat vermeld dat het aantal jagende vrouwen in Nederland in 1974 30 bedroeg (op bijna 37 000 jachttaktehouders). Uit een in 1961 onder Noord Amerikaanse jagers gehouden enquête bleek dat slechts 1% van de 3 616 deelnemende jagers vrouw was (Peterle z d 259)

6 Deze gegevens zijn ontleend aan het KNJV-rapport *Ruimtelijke ordening en jacht*, mei 1983. De onttrekking van cultuurgrond aan de landbouw en daarmee tevens aan de jacht is sinds de jaren vijftig meer dan verdubbeld: 1955-1959 gem 5000 ha per jaar, 1960-1964 gem 6600 ha per jaar, 1965-1969 gem 8000 ha per jaar, 1970-1979 gem 10 000 ha per jaar, 1979-1990 gem 12 900 ha per jaar (schatting). Hiervan is 40% bestemd voor de woningbouw, 27% voor verkeer, 15% voor industrie en handel en 18% voor recreatie (hetgeen vaak bejaging uitsluit). Bron: *ibid* Bijlage II

7 Deze houding bestaat zowel ten aanzien van de jacht als geheel als ook ten aanzien van de jager als persoon (*SP-Rapport Jachtreputatie*, 1987, pp 1-2 'Aanbevelingen Jachtreputatie')

8 Volgens de *optimal foraging theory* zouden

de met de subsistentiejacht gepaard gaande jachtstrategieën zich door grote effectiviteit en een zorgvuldige afweging van de kosten en baten kenmerken. Voor kritiek op deze theorie zie Van Beek (1987 45 e v)

9 Zie bijvoorbeeld de studie van Ingold over subarctische jagers en pastoralisten in Noord-Scandinavië (1980), Hunter (1976 172) voor jacht als een vorm van extensieve veeteelt in de *deer forests* op de Schotse hooglanden aan het eind van de negentiende eeuw, en Marks (1986) over de elandenjacht in Noord-Zweden als een strategie in de huishoudeconomie

10 Zie Leach (1976), die een onderscheid maakt tussen utilitaire activiteiten (waarbij menselijk gedrag een middel vormt om direct waarneembare veranderingen teweeg te brengen) en expressieve activiteiten (waarbij deze middel/doel-relatie verbroken is). Expressieve activiteiten brengen meningen, houdingen, betekenissen tot uitdrukking, ze hebben geen onmiddellijk waarneembare veranderingen tot doel

11 Jacht zou het grootste deel van de menselijke geschiedenis hebben bepaald en aldus zouden gedragspatronen, die een aanpassing vormden aan het jagersbestaan, diep verankerd liggen in de genetische structuur van mensen. Ze zouden met andere woorden een 'oerinstinct' zijn (Ardrey 1961, 1976). Aansluitend bij de *hunting hypothesis* hebben Iger (1976) en Tiger en Fox (1971) betoogd dat het mechanisme van *male bonding*, een gevolg van gezamenlijke jacht, bij de menswording een cruciale rol heeft gespeeld. Volgens deze auteurs komen alle vormen van sociaal gedrag voort uit samenwerkingsverbanden tussen jagende mannen (zie ook Washburn & Lancaster 1968 293 e v)

12 Zie Cohen (1985 20, 1986 9) die erop gewezen heeft dat de inhoud en de betekenis die

pp
13
—
23

de leden van een samenleving aan een en dezelfde gedragsvorm toekennen, aanzienlijk kunnen verschillen

13 In verwijzingen zal *De Nederlandse Jager* voortaan met DNJ worden aangeduid

I GANZENOOORLOG

pp
26
—
43

1 Op de kaart van Nederland, p. 39, zijn alle in de tekst vermelde plaatsnamen opgenomen

2 'Wilde ganzen' is de verzamelnaam voor een aantal hier overwinterende wilde ganzensoorten, namelijk grauwe ganzen, rietganzen, kleine rietganzen, kolganzen, rosganzen, canadaganzen en brandganzen. Grauwe ganzen, die hier ook broeden, zijn in Nederland het hele jaar te zien. De meeste vertoeven hier in de maanden oktober en november. Rot-, brand- en kleine rietganzen komen in oktober uit Siberië in Nederland aan. Rotganzen trekken door om in Engeland en West-Frankrijk te overwinteren en pleisteren in april op hun terugweg wederom in het Waddengebied. Brand- en kleine rietganzen verlaten ons land weer in maart. Kol- en rietganzen verblijven hier van december tot eind februari. Deze gegevens zijn ontleend aan *De Levende Natuur*, tijdschrift voor natuurbehoud en natuurbeheer, het 'Ganzennummer' (1987: 162-164).

3 Slikken, schorren of kwelders zijn aangewassen maar nog niet ingedijkte gronden aan de kust.

4 Zie DNJ (1920: 189-190), waarin melding werd gemaakt van 'honderden' overwinterende ganzen. In geval van zachte winters klaagden jagers over het wegblijven van ganzen, zie DNJ (1927: 567). Volgens de 'waterwild-enquête' van Van Oordt en Buisman overwinterden er in het noorden en midden van het land weinig ganzen, beter was de situatie in het zuidwesten (DNJ 1939: 612). De hier vermelde aantallen geschoten ganzen - tableaux van 50 tot 100 en meer per jager - doen vermoeden dat er meer dan slechts enkele 'honderden' ganzen in Nederland overwinterden. Zie ook noot 7.

5 In tegenstelling tot de aandacht die in *De Nederlandse Jager* besteed werd aan de jacht op fazanten en hazen, doken er slechts sporadisch

verhalen op over een ganzenjacht, en van de weinige die werden afgedrukt waren de meeste vertaald uit buitenlandse jachtbladen, zie DNJ (1919/1920: 455, 519, 1920/1921: 3, 1921/1922: 344, 371, 1924/1925: 17, 36, 65, 82).

6 Ondanks de meningsverschillen stonden jagers geenszins vijandig tegenover de Vogelbescherming, velen waren er immers lid van. In 1927 richtte Ijmstra, de voorzitter van deze vereniging, een verzoenend woord tot de jagers, waarin hij hen 'de machtigste en kapitaalkrachtigste bondgenoot van de Nederlandse vogelbeschermers' noemde (DNJ 1927: 470-472).

7 In de jaren dertig entameerde de Britse afdeling van de Internationale Commissie voor Vogelbescherming een onderzoek naar de trek van eenden, ganzen en zwanen. De ornithologen Van Oordt en Buisman werden belast met een enquête onder jagers en vogelbeschermers. In hun rapport, gepubliceerd in *De Nederlandse Jager*, meldden zij dat jagers die grote tableaux ganzen schoten, dit vaak met te grove hagel en op te grote afstanden deden. Desondanks concludeerden zij dat de teruggang van de ganzenpopulatie niet te wijten was aan de jacht, maar veel meer aan door mensen veroorzaakte veranderingen in de leefgebieden van vogels, zoals verstoring, ontwatering en inpoldering (DNJ 1939: 599-600, 611-612, 625-626).

8 In de eerste helft van deze eeuw werd de opening en sluiting van de jacht per provincie door de minister vastgesteld. De jacht op waterwild opende meestal in de derde week van juli en werd begin april van het daaropvolgende jaar weer gesloten (DNJ 1939: 599-600).

9 In 1968 werd de betekenis van de Nederlandse wateren als ganzenpleisterplaats onderstreept door het spraakmakende besluit van graaf Léon Lippens om de jacht op ganzen in zijn veld bij Damme in West-Vlaanderen te sluiten (Lebrecht 1976: 7). Daar Lippens als lid van de Internationale Jachtraad tot over de grenzen bekendheid genoot, werd zijn optreden als trendbepalend gezien.

10 Dezelfde beschikking omvatte een verbod op het gebruik van mechanische en elektrische lokinstrumenten (zoals bandrecorders). In een tweede beschikking van dezelfde datum werden de voor waterwild toegestane geweren precies omschreven.

11. Ook het in 1966 gehouden Nationaal Beraad Wilde Ganzen, waarbij behalve vogelbeschermers, jagers, beleidsmakers en wetenschapsbeoefenaren van verschillende disciplines ook landbouworganisaties vertegenwoordigd waren, concludeerde men: '...dat wilde ganzen slechts in uitzonderingsgevallen schade berokkenen aan akker- en weidebouw en dat het afgrazen door ganzen van grasland in de winter aan de dichtheid van de grasmatten en aan de kwalitatieve samenstelling van de grassoorten ten goede komt' (DNJ 1967: 30-31).

12. Het Jachtfonds is een openbaar lichaam dat tot taak heeft het in stand houden van niet tot het schadelijk wild behorende soorten te bevorderen, alsmede de belangen van de landbouw te dienen. Dit laatste wordt vooral nagestreefd door het bevorderen van maatregelen ter voorkoming van wildschade en het uitkeren van schadevergoedingen. Het Jachtfonds vergoedt echter alleen schade wanneer overmacht in het spel is, d.w.z. wanneer schade niet kan worden voorkomen door bejaging, bijvoorbeeld omdat de schade veroorzakende wildsoort beschermd is. De financiële middelen van het fonds bestaan uit verplichte bijdragen van jachtaktehouders en overheidssubsidies.

13. De uitkeringen ganzenschade zijn gedurende de laatste twintig jaar aanzienlijk gestegen: 1966: 1200 gulden (DNJ 1968: 34); 1971: 7125 gulden (DNJ 1972: 785), 1975: 108 233 gulden (*Ganzen en cultuurgronden* z.d.: 7); 1976: 350 581 gulden (*ibid.*); 1979: 550 000 gulden (*Bij uw nieuwe jachtakte* 1988: 8); 1981: 1.000.000 gulden (*ibid.*); 1984: 1.500.000 gulden (*ibid.*); 1986: 2.700.000 gulden (*ibid.*).

14. Dit blijkt uit het anonieme rapport *Ganzen en cultuurgronden*, ongedateerd, pp. 2-3.

15. In de aanpak van de rotganzenproblematiek in het Waddengebied deed zich de invloed van wetenschappelijk onderzoek naar ganzen en de stem van natuurbeschermers duidelijker dan ooit gelden. In 1975 kocht de overheid de Texelse boerderij 'Zeeburg'. De daarbij behorende 100 ha weiland werden geheel ter beschikking gesteld voor begrazing door ganzen. Met behulp van verjaging van andere terreinen werden de ganzen 'getraind' hun

voedsel voortaan te zoeken op de 'ganzenboerderij', zoals Zeeburg genoemd werd.

16. Zoals de Vogelrichtlijn van de Europese Gemeenschap (1979), de *Wetlands Convention* (in 1980 door Nederland bekrachtigd) en de Conventie van Bonn (in 1983 van kracht geworden); zie Ebbinge e.a. (1987: 220-221).

17. De KNJV nam ten aanzien van de rustgebieden een gematigde positie in. Zij stemde in met het instellen van reservaten in traditionele rustgebieden, maar verzette zich tegen nieuwe reservaten op de trekroutes (DNJ 1947: 138-139).

18. De term beheersjacht suggereert een vanuit ecologisch gezichtspunt noodzakelijke vorm van jacht, bijvoorbeeld het afschot van in slechte conditie verkerende dieren of van een overschot aan wild. Er is echter pas sprake van beheersjacht in strikte zin als dit gebeurt door ambtelijke jachttopzichters.

19. Zie het standpunt van Natuurmonumenten ten aanzien van de jacht zoals gepubliceerd in *Natuurbehoud* (1976, nr. 4: 79-82). In 1979 sprak ook de 10.000 leden tellende Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging zich uit tegen de 'plezierjacht' (DNJ 1979: 243).

20. Zie *Argus* (1979, nr. 4: 39; 1980, nr. 1: 6, 21; nr. 2/3: 5, 32-35) DNJ (1980: 159, 889).

21. Nederlandse jagers werden ervan beticht de ganzen met auto's over de grens te jagen om ze hier voor de geweren te krijgen: *Argus* (1979, nr. 4: 21), *Rheinische Post* (18-1-1983).

22. Zie *De Telegraaf* (24-1-1983); *Rheinische Post* (25-1-1983); *Arnhemse Courant* (28-1, 4-2, 8-2-1983); *De Volkskrant* (29-1-1983); *Trouw* (29-1-1983); *Algemeen Dagblad* (4-2, 23-2-1983); *Rotterdams Nieuwsblad* (24-2-1983). DNJ (1983: 57-58, 271) *Argus* (1983, nr. 1: 3-4; nr. 2: 17-19; nr. 3: 4).

23. Zie *Zwolsche Courant* (13-1, 14-1-1986); *De Telegraaf* (13-1-1986); *De Volkskrant* (13-1-1986); *NRC Handelsblad* (13-1-1986); *Meppeler Courant* (17-1-1986); *Het Parool* (17-1-1986).

24. Zie *Argus* (1986, nr. 1: 12-13); *NRC Handelsblad* (17-1-1986), *Gooi- en Eemlander* (18-1, 20-1-1986).

1 *SP-Rapport Jachtreputatie* 1987, dl 1, Bijlage II, p 1, met nader gedateerd citaat uit *NRC Handelsblad*, 1982

2 *Ibid*, met nader gedateerd citaat uit *De Lanburger*, 1985

3 *Ibid*, dl II, p 5, citaat uit een interview met een CDA-politicus

4 *Ibid*, dl II, p 7, citaat uit een interview met een journalist

5 *Ibid*, dl II, p 8, citaat uit een interview met een journalist

6 Al aan het begin van deze eeuw stelde Moustache, destijds hoofdredacteur van *De Nederlandse Jager*, de beeldvorming omtrent jagers aan de kaak. In zijn artikel 'Is de jacht alleen voor den rijke?' keert hij zich nadrukkelijk tegen de associatie van de jacht met 'een rijke lui's genoeg' (DNJ 1909/1910 50)

7 Dr. Henk Driessen heeft me op deze begrippen geattendeerd

8 Heerlijke rechten gaan terug tot het leenstelsel ten tijde van Karel de Grote. In de banwouden of foresten was het jachtrecht sinds de negende eeuw aan de keizer voorbehouden. Slechts hij kon zijn leenmannen het recht verlenen daarin de jacht (vaak slechts op bepaalde wildsoorten) te beoefenen. Met de ondergang van het Frankische Rijk eigenden de landsheren zich steeds meer macht toe, en zo ook het forestatierecht (Buis 1985, dl 1 223 e.v.). Omstreeks 1400 was het jachtrecht hier te lande al helemaal losgemaakt van grondbezit om een 'heerlijk' recht te worden. Heerlijke rechten omvatten in vroeger eeuwen meer dan slechts de jacht. Het ging om een geheel van privileges, zoals een titel (heer), inkomsten uit de rechtsbedeling, en een aandeel in de opbrengsten van de in de heerlijkheid gevestigde ambachten (ambachtsheerlijkheid) (Keuning 1979 177, DNJ 1918 521). In Nederland bleven heerlijke jachtrechten voortbestaan tot 1 maart 1924, toen de Jachtwet van 1923 in werking trad (Frederiks 1909 32-33, Van der Wal & Schneider z.d. 7)

9 Behalve de eigenaars van 'heerlijke' jachtrechten waren in vroeger tijden ook de 'geprivilegieerden' en de 'gekwalficeerden' tot de jacht gerechtigd. Tot de eerste categorie behoorden de leden van de ridderschappen en

'erkende edelen' (Verster 1840 153). Het criterium voor het lidmaatschap was afstamming. Tot de 'gekwalficeerden' behoorden degenen die een bepaald bedrag aan grondbelasting betaalden, zodat grondbezit het onderscheidende kenmerk vormde. De omvang van dit bedrag verschilde naar provincie (*ibid* 153-157). Degenen die daaraan voldeden moesten tot de grootgrondbezitters worden gerekend.

10 De vorsten van Oranje bezochten regelmatig de heerlijkheden Doorwerth en Rozendaal. De heren van deze heerlijkheden beschikten tot aan het eind van de achttiende eeuw over het exclusieve recht de 'hoge jacht op herten' te beoefenen. Zij hielden er een jachtequipage speciaal voor hun vorstelijke gasten op na (Van Everdingen 1984 118). Uit een artikel in *De Nederlandse Jager* valt op te maken dat de Prins van Oranje wel eens luister bijzette aan de jachten van de hoge heren die zelf weer op de hofjachten verschenen, zoals de heren Van Pallandt (DNJ 1918 62).

11 Ganzenflappen (vroeger ook wilsterflappen) is een vangstechniek met lokvogels en slagnetten. De cultuur-historische waarde van deze vangstechniek werd in 1954 nog erkend door de minister van Landbouw en Visserij, en om die reden zou de flapperij op beperkte schaal in stand gehouden worden, met name ten behoeve van wetenschappelijk ringonderzoek. In 1975 telde Nederland nog circa twintig flappers die in totaal 13 hutten exploiteerden. Het grootste gedeelte van de gevangen ganzen (zo'n 80%) werd door het Rijksinstituut voor Natuurbeheer geringd en weer vrijgelaten (DNJ 1975 218-219). De flappers ontvingen een kleine premie voor hun vangst. In 1984-1985 werd door gebrek aan geld en wegens verzaaiing van onderzoeksgegevens de totale vangst beperkt tot 2000 ganzen (DNJ 1986 14-15).

12 Een eendenkooi is een vanginrichting voor wilde eenden. De vorm van zo'n kooi verschilt per regio. Doorgaans bestaat een kooi uit een ondiepe plas begroeid met riet en struikgewas. In deze plas monden vier smal toelopende sloten (vangpijpen) uit, die op het land eindigen in een gaten vangkooi of fuik. De sloten zijn overdekt met gaas of netten zodat

de eenden daaruit niet kunnen ontsnappen. Het geheel is omgeven door rietmatten, waardoor van buitenaf het gezicht ontnomen wordt op plas en sloten. De kooiker of kooiman lokt de eenden met voedsel en vaak in samenwerking met een hondje een vangpijp in tot achter in de fuik, waar zij gedood worden (Van der Heide & Lebrecht 1944: 7, Kruijt e a. 1987: 99-100).

13 In Nederland vaak voorkomende familienamen zoals Kooymaan, Kooimans, Kooys, Kooiken en Koois duiden daar nog op (Van der Heide & Lebrecht 1944: 106).

14 Vermoedelijk heeft het hoogtepunt van de vangjacht met eendenkooien in het begin van de achttiende eeuw gelegen, en is sindsdien een geleidelijke vermindering opgetreden (Kruijt e a. 1987: 99). Aantalsontwikkeling ca. 1800-1000 vangende eendenkooien, 1847: 252, 1931: 145, 1979: 118 (bron Kruijt e a. 1987: 100, zie ook *Argus* 1981, nr. 4: 20-21). Aan het begin van deze eeuw vingen de kooien gemiddeld tussen de 5000 en 6000 eenden per kooi per seizoen, dat wil zeggen van eind juli tot begin februari. In de loop van deze eeuw daalden de vangsten naar gemiddeld 2000 eenden per kooi in de jaren vijftig, en vervolgens naar gemiddeld 800 eenden in de jaren tachtig aldus schattingen (Kruijt e a. 1987: 102-103). Van de 118 nu nog bestaande kooien zijn de meeste, 34, eigendom van een kooiker, 30 particulier eigendom van niet-kooikers, verder 21 in bezit van natuurbeschermingsinstanties, 27 staatseigendom en 6 eigendom van een gemeente of waterschap (*Argus* 1981, nr. 4: 20-21).

15 Zo hielden broodjagers zich bezig met het winnen van dons (gebruikt voor kussen-vullingen), palngvissen, pelsdiervangst (bunzings en otters), rapen van kievitseieren, planten- en hennepceelt, turfsteken, bijenhouden, rietdekken, mandenvlechten, mollenvangen, en verrichtten zij allerlei hand- en spandiensten bij boeren.

16 Hoeveel broodjagers er in vroeger tijden door middel van de schietjacht in hun levensonderhoud voorzagen, is moeilijk vast te stellen. Een aanwijzing geeft het aantal door de overheid verstrekte vergunningen. In de eerste helft van de vorige eeuw werden er circa 1800 waterwildvergunningen verstrekt, in de tweede helft was dit aantal gedaald tot 360, en rond de

eeuwwisseling bleef het schommelen rond de 400. Deze cijfers zijn ontleend aan respectievelijk Verster (1840-180), DNJ (1982: 597), dit cijfer omvat niet de provincies Zeeland, Zuid-Holland en Overijssel) en Verslag Staatscommissie (1904, 6).

17 Machtingen tot bestrijding van wildschade met een gewet, doch zonder jachtakte werden al in de vorige eeuw verleend, zoals op basis van artikel 26 van de Jachtwet 1857: 'Legen de nadeelen, uit te grote vermenigvuldiging van wild of schadelijk gedierte ontstaande, worden door Onzen met de zaken der jacht en visscherij belaster Minister maatregelen verordend. Hij is bevoegd, buitengewone magtigingen tot het schieten of op andere wijze bemcesteren van wild of schadelijk gedierte in gesloten of open jagttijd te verleenen of te laten verleenen.' (*Staatsblad*, nr. 87, Wet van den 13den Junij 1857). Waren deze magtigingen in de vorige eeuw een gunst, verleend door de overheid, in deze eeuw werden zij een recht van iedere grondgebruiker. Zo lezen wij in de Jachtwet van 1923, art. 54: 'De grondgebruiker heeft bij uitsluiting het recht, op den door hem gebruikten grond schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden met alle middelen.' (Veltman 1930: 58). In de volgende Jachtwetten (1954 en 1977) is deze regeling steeds bekrachtigd, doch werden de daaraan verbonden voorwaarden steeds strikter gehanteerd.

18 Een speciale magtiging stelde boeren immers in staat om zonder jachtakte en met gewet te jagen of in gesloten jagttijd of op ander dan schadelijk wild (bijvoorbeeld op hazen die in een fruitkwekerij schade veroorzaken). Voorts konden boeren hiermee de in 1954 in werking getreden bepaling omzeilen dat de jacht slechts is toegestaan op een terrein van minstens veertig hectare aaneengesloten grond (Van Leeuwen 1955: 103). Toen in 1977 tenslotte het jachtexamen voor jachtaktehouders verplicht gesteld werd, bleven magtigingshouders van deze bepaling uitgesloten.

19 Dit aantal werd gemeld door NRC *Handelsblad* 3-2-1982 en *Tubantia* 10-4-1982.

20 Citaat uit *De Gelderlander* (7-4-1983), zie voor een uitspraak van vergelijkbare strekking

306 NRC Handelsblad (3-2-1982), een bericht over de oprichting van de Nederlandse Boerenjagtersvereniging in *Tubantia* (9-10-1981)

21 Boeren ouder dan vijftig jaar die tussen 1975-1980 gedurende minstens drie achtereenvolgende jaren over een vergunning ex artikel 53 van de Jachtwet hebben beschikt, zullen die ook in de toekomst ontvangen. Om administratieve redenen zal een dergelijke vergunning voortaan drie jaar geldig zijn (persbericht Ministerie van Landbouw en Visserij, 21c DNJ 1985 198)

22 Een reden voor deze houding waren ongetwijfeld de strengere eisen waaraan boeren zouden moeten voldoen als zij een jachtakte wilden nemen. Daartoe behoorden o.m. het afleggen van een jachtexamen en het beschikken over minstens 40 ha aaneengesloten grond.

23 Volgens artikel 1 van de Jachtwet (1977) is onder jachthouder te verstaan 'degene, die overeenkomstig het in de artikelen 4 en 6 bepaalde het geheel of gedeeltelijke genot heeft van de jacht' (Kramer 1983 28)

24 Volgens artikel 7 van de Jachtwet (1977) kan de jachthouder bij wege van schriftelijke en gedagtekende vergunning de uitoefening, anders dan in zijn gezelschap, van het hem toekomende genot van de jacht of van een deel daarvan toestaan aan derden voor zover die aan andere door de wet gestelde eisen (jachtakte) voldoen (Kramer 1983 47-48)

25 Zowel de jachthouder als de vergunninghouder (ex artikel 7, lid 1b) kan gasten toestaan in zijn gezelschap te jagen, zie artikel 7, lid 2 en 3 van de Jachtwet (Kramer 1983 48-49)

26 De in Indië verblijvende Nederlanders die daar de jacht uitoefenden, hadden zich georganiseerd in het Nederlands-Indisch Jagersgenootschap, dat zetelde in Batavia en een eigen periodiek uitgaf *De Nederlandsch-Indische Jager*, dat vanaf 1930 tot aan de dekolonisatie maandelijks verscheen. Begin 1940 telde het genootschap ruim 1500 leden (*De Nederlandsch-Indische Jager*, 1940, nr. 1, p. 11). Zowel genootschap als blad waren duidelijk geënt op de Nederlandse Jagersvereniging en *De Nederlandse Jager*. Dr. Jojada Verrips heeft mij op dit tijdschrift geïnteresseerd.

27 In de Jachtwet 1977 werd voor aanvragers

van een jachtakte het afleggen van een erkend jachtexamen verplicht gesteld (artikel 13a). Een uitzondering werd gemaakt voor degenen die in het tijdvak van 1-1-1975 tot 1-1-1977 in drie achtereenvolgende jaren over een jachtakte hadden beschikt (artikel 81).

28 Het gaat hierbij om de 'Jachtstatistiek' van G.F. Spreen (Directie Faunabeheer), die op basis van de aanvraagformulieren voor jachtaktes voor de seizoenen 1955/1956 en 1961/1962 onder meer de procentuele verdeling van jagers over bepaalde leeftijdsgroepen heeft berekend (DNJ 1965 260-263).

29 Met dank aan dr. Sjoerd Jaarsma voor deze suggestie.

3 DE GEORGANISEERDE JAGERSWERELD

1 Zie de gewijzigde Statuten en Huishoudelijk Reglement van de Koninklijke Nederlandsche Jachtvereniging Nimrod, gevestigd te Amsterdam, artikel 1 (DNJ 1984 13).

2 Dit verschil in de lidmaatschapsbijdrage van Nimrod lijkt samen te hangen met de relatieve welvaartsverschillen tussen de westelijke en overige provincies in Nederland. Zie hiervoor Knippenberg & De Pater (1988).

3 Iedere afdeling van Nimrod bestond uit twee onderafdelingen, waarbij de leden van de ene onderafdeling geballoteerd werden, die van de andere niet (DNJ 1973 435-434).

4 De oprichters van de *De Nederlandse Jager* - van oorsprong een particuliere uitgave van de firma Kluwer te Deventer - beoogden de jagers in dit land tot meer samenwerking en uitwisseling van kennis te bewegen (DNJ 1895, nr. 1). *De Nederlandse Jager* was het eerste duurzame jachttijdschrift. Een eerdere poging was het *Magazijn voor Jachtliefhebbers*. In 1851 werd dit blad opgevolgd door het *Nederlandsch Tijdschrift voor Jaatkunde* en later het *Nederlandsch Tijdschrift voor Liefhebbers der Jagt en Visscherij*. Deze bladen verdwenen meestal spoedig na hun verschijnen, daar de uitgevers te weinig medewerking van jagerszijde kregen (DNJ 1973 530).

5 Zie artikel 3 van de Statuten der Nederlandsche Jagersvereniging (DNJ 1904, nr. 44).

6. Ibid., art. 8 resp 12.

7. Ibid., art. 6.

8. Aangezien de jaarverslagen van de Nederlandsche Jagersvereniging voor de periode 1904-1940 slechts incidenteel het ledenaantal vermelden, kan deze constatering niet met cijfers ondersteund worden. Een indicatie moge het ledenbestand van de afdeling Gelderland geven, een van de grootste en meest actieve afdelingen binnen de Nederlandsche Jagersvereniging. Bij de oprichting in 1904 telde de afdeling Gelderland 150 leden (DNJ 1904, nr. 443), in 1920 was dit aantal gedaald naar 144 (DNJ 1921: 529), in 1930 'gestegen' naar 145 (DNJ 1930: 567) en in 1934 gedaald naar 122 (DNJ 1934, 489). Vanaf de jaren twintig maakten vrijwel alle jaarverslagen melding van een dalend (of op zijn minst stagnerend) ledenaantal in de afdelingen.

9. Dit deed bijvoorbeeld de directeur van de Jagersvereniging ter gelegenheid van haar tachtigjarig bestaan (DNJ 1984: 7).

10. In tegenstelling tot met name Duitsland en Frankrijk is de jacht hier nooit een regaal geweest, een privilege van de vorst. Net als in de politieke arena waren de Oranjes genoodzaakt de rechten van de adel op het terrein van de jacht te respecteren. Sinds de 16de eeuw was de jacht hier voorbehouden aan de landshere en de adel (Van Everdingen 1984 10; Dahles 1987: 480-481). In 1852 werden de jachtgebieden van het vorstenhuis, ooit de omvangrijke Nassau-Domeinen (Van Everdingen 1984: 37 e.v.), beperkt tot het Kroondomein en enkele rijksgronden (zie Jachtwet 1852, art 4). Slechts de grofwildjacht vormde tot in de 19de eeuw een vorstelijk privilege (Verster 1840: 48-51, 73, Six 1898: 5; Dam 1953: 388).

11. De Staatsregeling van 1798, een uitvloeisel van de omwentelingen in 1795, bracht radicale wijzigingen in de jachtrechten teweeg. Alle heerlijke rechten werden vervallen verklaard en het jachtrecht werd gekoppeld aan grondbezit. Al in 1813 werden deze bepalingen weer ongedaan gemaakt. Zoals het hele staatsbestel stond ook het jachtrecht in het teken van de Restauratie. Eigenaars van heerlijke jachtrechten die deze al voor 1795 bezaten mochten deze weer doen gelden (Verster 1840: 80).

12. De makers van de Jachtwet (1923) hadden de instelling van wildschadecommissies gelast. Het was de taak van deze commissies te onderzoeken in hoeverre wildschademeldingen door boeren terecht waren. Van de bevindingen van een commissie was afhankelijk of een boer al dan niet een speciale machtiging voor wildschadebestrijding met geweer mocht ontvangen. De wildschadecommissies belemmerden geenszins de verstrekking van speciale machtigingen, integendeel. Daar hun leden door de minister van Landbouw op advies van de landbouworganisaties werden benoemd en de laatstgenoemden zich inspanden voor vergaande rechten voor boeren waren de commissies bondgenoten van de boeren (DNJ 1923: 489-491).

13. Omdat *De Nederlandse Jager* in de oorlogsjaren onregelmatig en in zeer gecompliceerde vorm verscheen, is over deze periode van de verenigingsgeschiedenis weinig geschreven materiaal aanwezig. Deze paragraaf blijft dan ook enigszins schetsmatig.

14. Over de discussie omtrent de voor- en nadelen van jachtclubs in *De Nederlandse Jager* (zie 1927/1928: 577; 1928/1929: 110; 1932/1933: 519, 531; 1934/1935: 183, 221, 329, 354, 377; 1936/1937: 8, 19, 81, 92, 104, 129, 138

15. Dit was het gevolg van een dwangmaatregel van de bezetters, waardoor het abonnement aan het verenigingslidmaatschap gekoppeld werd; en het lidmaatschap was verplicht (DNJ 1945: 5).

16. In de periode 1946-1954 daalde het ledenaantal van de KNJV met circa 20%, terwijl het aantal jachtaktehouders steeg van 19.652 in 1947 (DNJ 1947: 97) naar 21.929 in 1954 (DNJ 1965: 260). In de genoemde periode ontwikkelde het ledenbestand van de KNJV zich als volgt:

1946 10.397 leden (DNJ 1947: 19)
1947 11.747 leden (DNJ 1947: 19)
1948 11.736 leden (DNJ 1948, nr. 5)
1949 11.421 leden (DNJ 1949: 41)
1950 10.444 leden (DNJ 1951: 57)
1951 9.740 leden (DNJ 1951: 57)
1952 9.340 leden (DNJ 1952: 819)
1953 8.785 leden (DNJ 1954: 846)
1954 8.407 leden (DNJ 1954: 846).

17. De reorganisatie beperkte zich niet tot een

bestuurlijke herindeling, ook werden de leden aan een toets van goed-Nederlandschap onderworpen. Om zich te ontdoen van 'elementen die het recht verbeurd hebben zich lid der N J V te noemen en die haar naam onteeren' (DNJ 1946 14), werden provinciale zuiveringscommissies en een landelijke ereraad ingesteld (DNJ 1945 11). Deze laatste zou tot op heden de functie hebben te waken over het goede gedrag van jagers en sancties te nemen bij overtreding van de ongeschreven gedragscode. In de jaren veertig sprak de ereraad in verband met de zuiveringen een groot aantal royementen uit (DNJ 1947 18-19).

18 Het land werd niet meer in provinciale rayons maar in afdelingen verdeeld, naar analogie van de bestaande kantongerechten. Hierdoor groeide het aantal afdelingen van 11 naar bijna 80. Voortaan kozen de leden per afdeling hun eigen bestuur, en deze besturen wezen per provincie een afgevaardigde aan die een zetel in het hoofdbestuur van de vereniging had. Het management van de vereniging werd door een dagelijks bestuur voor zijn rekening genomen. Sinds 1946 zijn de Statuten en het Huishoudelijk Reglement van de KNJV nog enkele keren gewijzigd, zoals in 1978 en 1983. In 1985 is wederom over wijziging van de bestuurlijke structuur gesproken (DNJ 1986 214), welke discussie nog niet is afgerond. Ik ga daar niet verder op in omdat deze buiten het thema van deze studie valt.

19 Over passiviteit van de afdelingsleden werd geklaagd in de jaarverslagen van het verenigingsjaar 1949 (DNJ 1950 26) en 1970 (DNJ 1971 219). De tweede helft van de jaren zeventig kenmerkte zich vooral door kritiek op het hoofdbestuur vanuit de afdelingen (DNJ 1975 501 en 502, 1976 395, 1977 352), wat op meer activiteit en betrokkenheid duidde (DNJ 1978 263-267). Een geschilpunt vormden bijvoorbeeld contributieverhogingen, het financieel verslag en de begroting voor het komende verenigingsjaar, die door het hoofdbestuur aan de afdelingen ter goedkeuring werd toegezonden. Doorgaans bleek de tijd die aan de afdelingen werd toegekend om hun leden daarvan kennis te laten nemen, te kort te zijn om wijzigingsvoorstellen ingang te doen vinden (DNJ 1982 298).

20 In 1977 werd een Europese jagersfederatie (FACE) opgericht, waarin de overkoepelende jagersverenigingen van de EEG-landen waren vertegenwoordigd (DNJ 1978 253). Daarnaast was de KNJV vertegenwoordigd op internationale conferenties en tentoonstellingen. Het aandachtsveld 'buitenland' kreeg een vaste plaats in de jaarverslagen (DNJ 1981 312, 1986 213).

21 De Jachtwet van 1977, artikel 12a, stelde een aansprakelijkheidsverzekering voor jagers verplicht (Kramer 1983 56 e v.). De KNJV sloot voor haar leden een voordelige overeenkomst met een verzekeraar af (DNJ 1978 253).

22 Een tweede door de Jachtwet ingesteld lichaam waarin de KNJV samen met afgevaardigden van landbouw en natuurbescherming is vertegenwoordigd, is het Jachtfonds, zie noot 12 van hfdst. 1.

23 In 1955/1956 jaagde slechts 3,4% van de jachtaktehouders op eigen grond, in 1961/1962 was het nog slechts 2%. Daar stond tegenover dat in 1955/1956 meer dan 66% van de jachtaktehouders zijn jachtveld bij verschillende grondeigenaren gehuurd had. In 1961/1962 was dit percentage gedaald tot 56%.

24 Het aantal kleine en zeer kleine jachtvelden van tussen de 40 en 60 hectare daalde tussen 1955/1956 en 1961/1962 met 5,7%, van 22,7% naar 17% van de jachtterreinen (DNJ 1965 260).

25 De belangstelling hiervoor is eveneens toegenomen. Zoals uit de jachtenquête van Spreen blijkt steeg ook het aantal gastverklaringen (artikel 7, lid 2) tussen 1955/1956 en 1961/1962, namelijk met 3,5%, van 6,2% naar 9,7% van de uitgereikte jachtakten (DNJ 1965 261).

26 Zie artikel 19 van de Jachtwet (1954). 'De jachthouder mag zijn veld niet bejagen of doen bejagen op een wijze, die tot een aanmerkelijke achteruitgang van de stand van ander dan schadelijk wild in dat jachtveld zou leiden, tenzij zulks door de belangen van de landbouw zou worden geëist' (Van Leeuwen 1955 179, zie ook 105-110). Dit artikel is in de Jachtwet van 1977 met kleine wijzigingen gehandhaafd (Kramer 1983 72).

27 Zie artikel 45 van de Jachtwet van 1954. 'Iedere jachthouder is verplicht datgene te doen,

wat een goed jager betaamt ter voorkoming van schade door in zijn jachtveld aanwezig wild' (Van Leeuwen 1955 185) Dit artikel is letterlijk gehandhaafd in de jachtwet van 1977 (Kramer 1983 110-113)

28 Overeenkomstig artikel 13a van de Jachtwet van 1977 (Kramer 1983 64-65)

29 De jachtcursus omvat een theorie- en een praktijkgedeelte. Aankomende jagers dienen kennis op te doen op het terrein van de wildsoorten, ecologie, landbouw en wildschade, jachtveldbeheer, jachtwet, jachtmethoden, wapenkunde en jachthonden. Tijdens praktijkoefeningen op de schietbaan wordt de schietvaardigheid met zowel de kogelbuis als het hagelgeweer getraind. Daarnaast dienen aspiranten aan te tonen dat zij veilig met een wapen weten om te gaan. De opleiding duurt nagenoeg één jaar en wordt afgerond met een examen in de genoemde onderdelen. De eerste cursus werd in 1973/1974 in verschillende plaatsen verspreid over het hele land gegeven (DNJ 1974 554-555). Inmiddels is de jachtopleiding ondergebracht in een speciaal daarvoor opgerichte stichting, die met de KJV geassocieerd is (DNJ 1987 308).

30 Bron 'Gegevens cursisten 1975-1984' (Bernhart 1985, fig. 1), DNJ (1986 315, 1987 373). De cijfers voor 1985 en 1988 stonden niet in *De Nederlandse Jager* vermeld.

31 Deze constatering wordt bevestigd door twee onderzoeken die onder meer de beroepsstructuur van de jagerswereld analyseerden. Beide benadrukken dat de jagerswereld zich kenmerkt door een concentratie van agrarische beroepen. De eerste was de statistiek van Spreen (DNJ 1965 260 e.v.), daaruit bleek dat het grootste deel van de jachtaktehouders in de jaren vijftig en zestig afkomstig was uit kringen van zelfstandige boeren. Een in 1981 door Bureau Lagendijk gehouden enquête onder 329 uit het adressenbestand van de KJV gelichte personen – de meesten lid van deze vereniging of van de Nederlandse Vereniging van Jachttopzichthouders – laat een vergelijkbaar beeld zien: een hoog percentage, namelijk 22% van de geënquêteerden, was werkzaam in de landbouw, tuinbouw of veehouderij, en ruim 60% was woonachtig op het platteland of in verstedelijkte

plattelandsgemeenten (Lagendijk 1981).

32 Volgens een definitie van de KJV is een wildbeheereenheid 'een gebied met een biotoop, dat als het leefgebied van bepaalde wildsoorten kan worden beschouwd en waar, in gezamenlijk overleg, wildbeheer wordt uitgeoefend' (rapport *De Wildbeheereenheid* 1983 6).

33 Ook in een niet gedateerd informatieblad spreekt de Nederlandse Boerenjagersvereniging zich uit tegen wildbeheereenheden, die zij nog steeds met de historisch beladen term 'jachtschappen' pleegt aan te duiden. 'Zonder op dit ogenblik in details te kunnen treden menen wij toch bij voorbaat onze twijfels te mogen hebben. De definitieve vorm waarin deze gegoten zullen worden is ons nu nog niet geheel en al duidelijk. Wel menen wij dat deze ontwikkelingen, voor zover ons bekend, bij het bestuur de nodige bezorgdheid voor de toekomst heeft opgewekt. Uit de ten dienste staande gegevens zien wij bij voorbaat een verdere ontmanteling en ontkrachting van de rechten van de grondgebruikers in de ruimste zin des woords. Het lijkt ons zinnig de nodige voorzichtigheid te betrachten, want wat zijn de gevolgen voor de boerenjager?' Dit is ondertekend door voorzitter J.G. Nollen te Wierden en secretaris H.J. Markslag te Hengelo (O).

34 Zo ontvingen nieuw opgerichte wildbeheereenheden die aan het begin van de jaren tachtig tot de KJV toetraden. *De Nederlandse Jager* een half jaar gratis (DNJ 1983 455).

35 Recent heeft de stichting, en met haar het gevoerde terreinbeheer, erkenning door de overheid gekregen. Ook daar wordt sinds enige tijd een privatiseringsbeleid gevoerd. Een hierdoor getroffen instantie is Staatsbosbeheer, dat een particulier bedrijf zal gaan worden. Met het oog op deze statusverandering gaat Staatsbosbeheer voor circa 3500 hectare kleine, landschapselementen bezittende, waardevolle natuurterreinen, in omvang variërend van 1 tot 10 hectare, een erfpachtovereenkomst aan met de stichting. Omdat deze terreintjes over heel Nederland verspreid liggen, gaat het onderhoud ervan met vele manuren en hoge kosten gemoeid. Deze overeenkomst levert de overheid een belangrijke besparing op de jaarlijkse beheerskosten op.

1 Koddebeier is afgeleid van kodde, kodse, keu of keude, d i knots of knuppel (Hermans 1947 196, DNJ 1931 568-569)

2 In 1903 waren er naar schatting 3000 jachtopzichteners tegenover 6855 jachtaktehouders (Verslag Staatscommissie 1904 6) In 1980 stonden er 1277 jachtopzichteners, onder wie ook bos- en parkwachters, (rapport *Taakstelling Jachtopzichteners* 1981, Bijlage 3) tegenover 35 942 jachtaktehouders (Kruyt e a 1987 25)

3 DNJ (1920 489-490, 1955 926, 1968 150), *Handboek voor den Jachtopzichten* (1926 1)

4 DNJ (1904, nr 8) 'Gevraagd een jachtopzichten met tuinierswerk, vooral behandeling van vruchtenboomen, voldoende bekend Uitstekende getuigenis vereischt' DNJ (1905, nr 45) 'JACHTOPZICHTER gevraagd, om spoedig in dienst te treden, een flink ongehuwd jachtopzichten, P G, niet ouder dan 30 jaar, van goede getuigen voorzien en in 't bezit van aanstelling als onbez Rijksv Ook genegen 's zomers een kleine kweekery van jonge dennen schoon te houden Loon f 500'

5 Zie Brugmans (1983 407) Eind 19de eeuw verdienden industriearbeiders in het zuiden des lands ongeveer f 7,50 weekloon of f 1,25 dagloon

6 Zie advertenties in DNJ (1896, nr 2, 1896, nr 20)

7 Wildschut iemand die het wild schut, beschut of beschermt, oppasser, de term is dus niet afgeleid van schieten (Hermans 1947 404)

8 De jachtopzichteners op het Kroondomein op de Veluwe bijvoorbeeld waren afkomstig uit families die vele generaties lang het jachtpersoneel voor de koninklijke jacht leverden (Van Everdingen 1984 151)

9 Naar aanleiding van de oprichtingsvergadering van de NVJ werd in DNJ (1911, nr 3) een lijst van schenkingen en begunstigers gepubliceerd Naast eenmalige donaties had een aantal heerjagers zich verplicht een vaste jaarlijkse bijdrage (minimaal 10 dan wel 5 gulden) aan de vereniging over te maken Jachtopzichteners betaalden een jaarlijkse contributie van 2 respectievelijk 2 1/2 gulden, te voldoen in twee termijnen

10 Zie 'Statuten en Huishoudelijk Reglement' van de NVJ (1956, artikel 9)

11 Zoals Goode (1978 164) heeft betoogd, verlenen dergelijke prijzen en premies prestige aan activiteiten die in materieel opzicht weinig opleveren en marginaal zijn ten opzichte van de centrale belangen van een samenleving In onze maatschappij treffen we dergelijke activiteiten vooral aan op het terrein van sport en spel

12 Sinds de Tweede Wereldoorlog waren jachthouders bij de wet verplicht voor hun werknemers de 'rentekaart' bij te houden, waarin met de lonen ook zegels geplakt werden, wat op later leeftijd recht gaf op een pensioentje

13 Helaas beschik ik slechts over onvolledige cijfers betreffende de ontwikkeling van het aantal jachtopzichteners in deze eeuw In de jaarverslagen van de NVJ, die tot in de jaren vijftig in DNJ gepubliceerd werden, werd het aantal leden van de jachtopzichtenvereniging niet altijd vermeld Bovendien kwam het ledental slechts bij benadering overeen met het feitelijke aantal jachtopzichteners, daar sommige geen lid van de vereniging waren Om een indruk te geven van de aantalsontwikkeling presenteer ik hier enkele cijfers in 1940 telde de NVJ 386 leden (DNJ 1940 505-507), in 1954 626 (DNJ 1955 845) In 1980 bedroeg het aantal particuliere jachtopzichteners 574 (rapport *Taakstelling Jachtopzichteners* 1981, Bijlage 3)

14 Bij de overheid lag de salarissgrens voor jachtopzichteners tussen de 3350 en 3700 gulden per jaar (DNJ 1955 697, 731) In de particuliere sector schommelden de lonen eveneens rond deze bedragen In een advertentie in DNJ (1962 273) werd voor een echtpaar, werkzaam als huispersoneel, waarbij de man met jacht-opzichtenertaken zou worden belast, zo'n 75 tot 110 gulden per week aan salaris geboden

15 Zie artikel 7 van de Jachtwet 1954 (Van Leeuwen 1955 176)

16 In 1980 waren van de 1277 jachtopzichteners in Nederland 221 werkzaam bij het Rijk (194 in een volledige en 27 in een deeltijdbetrekking), 48 bij een provincie (van wie 1 in deeltijd), 67 bij een gemeente (van wie 9 in deeltijd), 121 werkten bij Rijk/provincie/gemeente als park- of boswachter Bij waterschappen waren 14 jachtopzichteners in dienst (van wie 1 in deeltijd), bij verenigingen en stichtingen 232 (van wie 199 in een volledige en 33 in een deeltijdbetrekking),

547 jachtopzichters waren in particuliere dienst, de helft in deeltijd. Zie rapport *Taakstelling Jachtopzichters* (1981, Bijlage 3)

17 Het gaat om de motie (nr. 40, zitting 1976-1977, d.d. 1 maart 1977, handelingen 13 188) 'De Kamer, gehoord de beraadslaging over de wijziging van de Jachtwet, overwegende, dat het beroep van jachtopzichter grote waardering geniet en dat in het algemeen gesproken de Nederlandse jachtopzichters een belangrijke functie vervullen bij het beheer van de Nederlandse fauna, overwegende, dat door de toenemende centralisatie van de politie ten plattelande een steeds groter deel van de toezichthoudende taak van de politie op de schouders van de jachtopzieners is komen te rusten, tevens overwegende, dat het voor particuliere jachthouders steeds moeilijker wordt een bevredigende arbeidsovereenkomst met jachtopzichters aan te gaan, verzoekt de Minister van Landbouw en Visserij, in overleg met zijn ambtgenoten van Justitie en van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, naar middelen en wegen te zoeken om de jachtopzichters naast hun huidige taak ook te belasten met aanverwante taken ter bevordering van de zorg voor natuur en landschap, en gaat over tot de orde van de dag' (rapport *Taakstelling Jachtopzichters* 1981 1)

18 Rapport *Taakstelling Jachtopzichters* (1981 Bijlage 4, pp. 1-2), DNJ (1975 352)

19 Vergunningen tot het uitzetten van fazanten worden op dusdanige tijdstippen verstrekt dat de uitgezette dieren op het moment dat de jacht geopend wordt gelegenheid hebben gehad zich aan de natuur aan te passen (Kramer 1983 126). Tot het verbod in 1986 werd 15 augustus als uiterste datum aangehouden waarop uitzetten toegestaan was (DNJ 1985 82)

20 Terwijl particuliere jachtopzichters vanouds moette hebben een aanstelling als onbezoldigd opsporingsambtenaar te verkrijgen (DNJ 1986 95, 375-376), bleek in gesprekken met ambtenaren-jachtopzichters dat de samenwerking met de politie geen problemen oplevert. Ambtenaren-jachtopzichters worden als collega's door het politiekorps geaccepteerd.

21 In de IJsselmeerpolders is de privatisering van het jachttoezicht al gerealiseerd. Dit gebied,

in bezit van Domeinen, werd tot in 1986 beheerd door ambtenaren-jachtopzichters. In 1986 is het beheer overgegaan naar de stichting IJsselmeerpolders, onder voorzitterschap van de directeur van de KJV. Deze stichting heeft vier jachtopzichters in dienst die, gezien de uitgestrektheid van hun werkterrein, slechts een coördinerende functie hebben. Het wildbeheer wordt door de jachtcombinaties die er de jacht gehuurd hebben ten uitvoer gebracht. In 1992 zal ook het jachtbeheer in de aangrenzende Flevopolders worden overgedragen aan de stichting (DNJ 1986 188-189).

22 Enkele jaren geleden heeft het voornemen van de ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken om aan jachtopzichters boven de 65 jaar de opsporingsbevoegdheid te ontnemen grote beroering veroorzaakt in jagerskring (DNJ 1981 78). Naar schatting zou dit 10% van de jachtopzichters treffen, een percentage dat ons attent maakt op de mate van vergrijzing in het jachttoezicht.

23 De laatste jaren trekt de jachtopzichters-cursus en het daaraan gekoppelde examen grote belangstelling. Tussen 1975 en 1982 werd vier maal examen afgenomen met in totaal 381 kandidaten, van wie er 265 slaagden. Sinds 1983 heeft het examen ieder jaar doorgang gevonden, met jaarlijks meer dan 100 deelnemers (DNJ 1983 348, 1986 95, 1987 51, 1988 71).

5 STROPERS

1 Romantisering van stropers is ook gedocumenteerd voor Frankrijk (Bromberger & Dufour 1982 357 c.v.) en Duitsland (Eckardt 1976 141).

2 Vanaf de eeuwwisseling tot aan de Tweede Wereldoorlog werd in de rubriek 'Voor en uit het Jachttoezicht' onder het kopje 'Moordaanslagen' melding gemaakt van botsingen tussen jachtopzichters en stropers. Deze meldingen waren ontleend aan politieberichten, maar bereikten de redactie vaak via de broodheren van de succesvolle jachtopzichters. Na de Tweede Wereldoorlog werd deze rubriek omgedoopt in 'Jachtwetovertredingen', later in 'Processen-Verbaal'. Pas in de jaren zeventig is de berichtgeving hierover stopgezet.

3 Zie DNJ 1928 611-612, 1929 406-409, 1932 277-278 en 611-612

4 Zie DNJ 1969 25-26, 1973 277, 1984 79-81

5 Tussen 1912 en 1933 gaf *De Nederlandse Jager* steeds een overzicht van de door de rijkspolitie (in samenwerking met jachtopzichters) opgemaakte processen-verbaal voor jachtwetovertreden in de provincie Noord-Holland, gedifferentieerd naar de rayons Haarlem, Alkmaar, Hilversum en Haarlemmermeer. In onderstaande tabel staat het totale aantal verbalen vermeld

1912	321	1920	346	1927	228
1913	447	1921	306	1928	193
1914	511	1922	291	1929	176
1915	488	1923	350	1930	192
1916	441	1924	294	1931	192
1917	622*	1925	364	1932	281
1918	383	1926	276	1933	137
1919	442				

* waarvan 296 voor lopen op verboden grond

Al geven deze cijfers geen indruk van de werkelijke omvang van de stropen, zij laten toch een tendens zien. Dat er omstreeks de Eerste Wereldoorlog meer stropers werden geverbaliseerd doet vermoeden dat er ook meer gestroopt werd. Onder de bekeurden bevonden zich een aantal recidivisten die herhaaldelijk (tussen de 3 en 13 keer) werden geverbaliseerd (DNJ 1916 481), hetgeen zou kunnen duiden op stropen voor de handel in wild.

6 Uit een artikel in *De Nederlandse Jager* (1963 14-15) blijkt dat stropers in de eerste helft van deze eeuw soms als 'schadelijk gedierte' werden bestreden. De auteur bericht over een burgemeester van een dorp in de Achterhoek die tijdens een drijfjacht een stropen 'opdeed' en de man prompt een schot hagel in zijn 'dikke delen' zond. In een ander verhaal gaat het om Brabantse regenten die een politiehond kochten die voor de politiedienst afgekeurd was omdat hij te fel was. Deze eigenschap was zeer welkom en werd nog verder getraand: 'iedere avond gaf men hem zijn eten wanneer het donker was. Dan kwam er een man met een lantaarn voor zijn buik, die zijn bak weggriste en zo vatte de hond een blinde haat op tegen zijn ongrijpbare vijand. Als hij goed vals was, nam men hem mee in het veld en slipte hem wanneer een lichtbakker binnen gezichtskring kwam' (ibid.)

7 Isabel Emmett, die in de jaren vijftig onderzoek verrichtte in een dorp in Noord-Wales, heeft ontdekt dat in de lokale stropenry een belangrijk mechanisme van *belongingness*, etnische identiteit in dit geval, tot uitdrukking kwam. Zij noemde de lokale stropers dan ook 'partisanen in vredetijd' (1964 69 e v.).

8 Zie ook Bromberger & Dufour (1982 366), die voor Frankrijk hetzelfde constateren.

9 Hierop zijn talrijke variaties in gebruik geweest. Een van mijn informanten ging altijd alleen lichtbakken; hij had een staaflantaarn onder de loop van zijn geweer gemonteerd. Anderen gingen met zijn drieën, waarbij de laatste man de taak had eventuele achtervolgers af te leiden, zodat zijn collega's in de gelegenheid waren zich uit de voeten te maken of geweer en bunt te doen verdwijnen.

10 Thans heeft een andere 'hobby' vaak de plaats ingenomen van het strikkenzetten, nl. het 'sijjeslijmen', of zoals de beoefenaars hun activiteiten eufemistisch omschrijven: het 'mussenvangen'. Het gaat hierbij om het bemachtigen van vogels met behulp van lijnstokken, vangkooien of netten, met het doel de dieren in eigen volières te houden. Meestal zijn de vangstactiviteiten op beschermde soorten gericht, waarbij de Vogelwet wordt overtreden. Vandaar het eufemisme 'mussenvangen'. Mussen zijn immers onbeschermde en het vangen daarvan is niet strafbaar. In tegenstelling tot wildstropenry is het sijjeslijmen niet gericht op het doden van dieren, maar op het levend vangen, liefst in een zodanig goede conditie dat de vogels hun zang laten horen en zich gaan voortplanten. Dit onderscheidt een 'liefhebber' van commerciële vangers, die meer op kwantiteit dan kwaliteit gericht zijn (DNJ 1987 120). Sijjeslijmen beperkt zich niet tot plattelanders maar komt ook voor bij volièreshouders in steden.

11 Voor een gedetailleerde beschrijving van moderne stropersmethoden en vangmiddelen zie Schettens (1979). Schettens is ambtenaar van de veldpolitie en heeft uit hoofde van zijn functie een ruime ervaring met stropers. Hij beschrijft o.a. het stropen met de lichtbak, met lange honden, wildstrikken, vangkooien en vallen, netten, fretten en de autostropenry.

12 Zie de Jachtwet 1977, artikelen 60 tot 68, in Kramer (1983).

13. Poeliers wensen in het algemeen niet met stropen geassocieerd te worden en distantieren zich van malafide praktijken. De Nederlandse Bond van Poeliers en Wildhandelaars tracht door het bevorderen van professionalisering en controle van zijn leden het negatieve beeld dat ten aanzien van het poeliersbedrijf bestaat, tegen te gaan (Beekhuis 1986: 6-7).

14. Uit deze processen-verbaal blijkt dat de betreffende jachttopzichter 33 personen – allen mannen – heeft geverbaliseerd in die tijd. Twintig van hen zijn woonachtig in een grote stad (meer dan 100 000 inwoners), de rest is afkomstig uit omliggende gemeenten. Uit de in de verbalen vermelde adressen kan ik opmaken dat ruim de helft van de stadse stropers woont in buurten die als 'volkswijk' in deze stad bekend staan; in twee gevallen gaat het om bewoners van een woonwagenveld aan de rand van de stad. Van de stadse stropers is 80% tussen de 20 en 30 jaar; de anderen zijn gemiddeld tien jaar ouder. Vrijwel alle geverbaliseerden maakten, onafhankelijk van woonplaats en leeftijd, gebruik van een jachtgeweer of windbuis.

15. In zijn inmiddels klassieke studie naar delinquentie in subculturen laat Downes (1966) zien dat veelal, maar niet uitsluitend, jongens uit de lagere bevolkingsgroepen in steden illegale activiteiten ontplooiën, vaak enkel om de 'kick'.

16. Kolonel jonkheer Barthold de Beaufort is een telg uit een Hugonotengeslacht dat zich aan het eind van de middeleeuwen in Holland vestigde (Van Hezewijk 1987: 21). Hij heeft een officiersloopbaan bij de Cavalerie doorlopen en trad na de oorlog in dienst bij de rijkspolitie, waar hij in 1953 werd belast met de oprichting van de Dienst Luchtvaart van het Korps Rijkspolitie (DNJ 1979: 310).

17. Al rond de eeuwwisseling deden heerjagers hun beklag over de lage geldboetes die stropers werden opgelegd. Zij achtten het geen 'billijk recht' dat rechters vaak volstonden met een symbolische straf, bijvoorbeeld één gulden of één dag hechtenis (DNJ 1905, nr. 52). Tot in onze tijd stak steeds weer de klacht over te lage straffen voor stropers de kop op. Zie DNJ (1935: 55; 1950: 377, 444; 1961: 135).

18. Zo heeft de vraag onder welke omstandigheden jachttopzichters gebruik mogen

maken van hun dienstpistool, jagers, juristen en politiefunctionarissen lange tijd beziggehouden (zie DNJ 1932: 303-304; 1933: 620-621; 1936: 413-414, 1937: 442-443; 1938: 469; 1946: 6-7). Thans omvat de jachttopzichterscursus de 'Instructies', waarin precies voorgeschreven staat tot welke handelingen opsporingsambtenaren bij de aanhouding van personen en het binnentreden van woningen gerechtigd zijn; zie *Handleiding Jachttoezicht* (1983), lessen 7-10.

pp.
171
—
186

6. WILD

1. In een gangbare definitie worden onder 'wild' begrepen de dieren die 'in het wild' leven (Van Dale 1984).

2. Dit is een houding die de stedelijke burgerij in westerse samenlevingen kenmerkt (Löfgren 1985). In andere samenlevingen, bijvoorbeeld onder jagers en verzamelaars, denkt men daar anders over; zie Tuan (1984: 93 e.v.); Harris (1985: 175 e.v.).

3. Zie voor bespiegelingen over de relatie jager/wild DNJ (1975: 550-556; 1983: 29; 1983: 668, 1984: 393, 413-414; 1986: 348; 1987: 501-501) *Jacht en Natuur* (1987, nr. 3: 24-25).

4. De meeste vogelsoorten zijn opgenomen in de Vogelwet (Bunbergen 1980). De meeste niet in de Jachtwet genoemde zoogdieren, voorts reptielen, amfibieën, zeezoogdieren en een aantal insectensoorten zijn in de Natuurbeschermingswet opgenomen (Penning & Plugge 1981). De Visserijwet biedt enige bescherming aan zoet- en zeewatervis. De meeste zogenaamd 'lagere' diersoorten, zoals insecten, genieten geen wettelijke bescherming.

5. Beschikking van de Minister van Landbouw en Visserij van 8 augustus 1977 (Kramer 1983: 180-182).

6. Spreuk en huismus zijn krachtens de Vogelwet 'voor onbepaalde tijd en voor het gehele Rijk' onbeschermd verklaard (Argus 1985, nr. 4: 62-63). Kokmeeuw, zilvermeeuw en grote mantelmeeuw worden door de Vogelwet gerekend tot de voorwaardelijk onbeschermd vogels. Dat houdt in dat de minister van Landbouw om de twee jaar vaststelt of ze al dan niet beschermd zijn (ibid.: 53). Voor wat betreft zoogdieren zijn bijvoorbeeld mollen, ratten en

muizen onbeschermde soorten die in de volksmond ongedierte heten. De laatste jaren heeft een nieuwe categorie dieren haar intrede gedaan, de zogeheten 'exoten'. Deze zijn door toedoen van mensen in de natuur geïntroduceerd, maar behoren van oorsprong niet tot de Nederlandse fauna, zoals wasberen, beverratten en verwilderde nertsen (*Argus* 1985, nr 2/3 13). Voor deze soorten zijn tot nog toe geen wettelijke maatregelen getroffen.

7 De vraag waarom herbivore dieren wel en carnivore dieren niet voor menselijke consumptie geschikt geacht worden, beantwoordt Harris (1985 179) door erop te wijzen dat carnivoren een inefficiënte eiwitbron vormen daar zij dierlijk voedsel moeten verteren om vlees te produceren.

8 De Jachtwet van 1814 bepaalde dat herten en reën alleen met een speciale permissie van het oppervette jachttoezicht mochten worden bejaagd. In de wet van 1852 werd deze bepaling versoepeld door enige ruimte voor de schadebestrijding toe te staan, hetgeen echter onder streng toezicht van de overheid gebeurde (Pelzers 1987 41-42).

9 Dit krachtens artikel 29 van de Jachtwet 1857

10 Konijnen werden vooral voor de bosbouw schadelijk geacht, zij knagen aan de schors van jonge bomen, waardoor de groei vertraagd wordt en misvormingen aan de stammen ontstaan. Aangezien Nederland in de vorige eeuw geen omvangrijke bossen meer bezat, terwijl de houtexploitatie vanwege de scheeps- en mijnbouw bijzonder lucratief was, is het niet verwonderlijk dat de knaagdieren op de lijst van te bestrijden diersoorten werden geplaatst (Van Voorst tot Voorst z.d. 161-166, De Blécourt & Van Andel 1923 48). Dit was echter pas in de tweede helft van de vorige eeuw het geval. Eerder was wildschade aan gewassen in het kader van de Jachtwet niet relevant (Pelzers 1985 143).

11 Overigens gaf deze wet geen limitatieve opsomming van 'schadelijk gedierte'. De minister van Landbouw kon al naar gelang de omstandigheden dieren, ook jachtwild, als schadelijk aanwijzen, en wel bij Koninklijk Besluit van den 14den Februari 1924, S. 45, ter uitvoering van artikel 57 der Jachtwet 1923 (Barends 1946 119).

12 Het premiestelsel is bedoeld om het aantal vossen zo klein mogelijk te houden. Jagers wijzen in dit verband op de dreiging van hondsdoelheid, die onder meer door vossen wordt overgebracht. Door de vossenstand op een laag peil te houden zou de besmettingskans gering blijven (Antonisse 1978 99).

13 Sinds 1956 bestaat de verplichting om edelherten, damherten, moeflons en reën, na deze geschoten te hebben, te voorzien van metalen merken, die op aanvraag tegelijk met de afschotvergunning door de overheid worden verstrekt. Eenmaal aan het dier bevestigd, kunnen ze niet meer verwijderd worden zonder schade toe te brengen aan het stuk wild. Zie voor deze als 'merkenregeling' bekend staande bepaling, en voor munitie en geweren Beschikking van de Minister van Landbouw en Visserij van 20 maart 1978, nr. J 876, resp. nr. J 757, Directie Juridische en Bedrijfsorganisatorische Zaken - *Staatscourant* 1978, nr. 59 (Kramer 1983 195-196 en 196-198).

14 Tijdens de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging van de Jachtwet in 1976/1977 is door enkele leden van de Tweede Kamer aangedrongen op een onderzoek naar de mogelijkheden om te komen tot één wettelijke regeling voor de inheemse fauna. Deze wens is in 1985/1986 bij presentatie van het wetsvoorstel voor een nieuwe Vogelwet herhaald (Ontwerp Memorie van Toelichting Flora- en Faunawet 1988 1).

15 Deze regeling integreert de Vogelwet (1936), de Jachtwet (1977), gedeelten van de Natuurbeschermingswet (1968), de Wet Beschermde Uitheemse Diersoorten en het In- en uitvoerbesluit bedreigde uitheemse dieren-plantesoorten.

16 Opening en sluiting van de jacht, alsmede de aanwijzing van de jaagbare soorten zal voortaan gebeuren door een Algemene Maatregel van Bestuur. De definitie van wild door opsomming van de soorten die daaronder vallen, tot nog toe in artikel twee van de Jachtwet, zal uit de wet verdwijnen.

17 In december 1986 meldde het dagblad *De Gelderlander* (13-12-1986) dat de poeliers in Nederland er niet in slagen om wild tot een populair vleesgerecht te maken. Wel zou er steeds meer kip gegeten worden, omdat het

goedkoop en vlug klaar is. Wild daarentegen vindt de consument duur, moeilijk te bereiden en alleen passend bij feestdagen als Kerstmis. De consumptie van wild van eigen fornuis is te verwaarlozen. Zo er al wild gegeten wordt, gebeurt dit in restaurants, waar 80% van de hele wildafzet geconsumeerd wordt.

18. In december 1985 maakten verschillende dagbladen melding van een actie van een groep die zich 'het wildbevrijdingsfront' noemde, tegen twee Utrechtse restaurants, waarbij wild en ander 'duur' vlees met verf en ammonia werd bespoten (DNJ 1986: 41).

19. Al in de tweede jaargang van *De Nederlandse Jager* wijdde een schrijver een artikelenreeks aan het 'populair maken van de jacht' waarbij zijn aandacht vooral uitging naar de betekenis van het jachtbedrijf voor de volkeconomie (DNJ 1896: 72, 73, 74, 75). Aan het begin van de Eerste Wereldoorlog volgde een reeks over 'Jachtbedrijf, Bosch- en Landbouwbedrijf' (DNJ 1914). Aan het einde van die oorlog, die voor de Nederlandse economie niet zonder gevolgen bleef, bogen heerjagers zich over 'Wildstand en jacht in verband met voedselschaarste' (DNJ 1918: 613). In de crisistijd van de jaren dertig was er wederom aandacht voor 'Het samengaan van boschbedrijf en jacht' (DNJ 1939: 590).

20. In 1986 heeft het Jachtfonds in totaal 3.300.000 gulden aan tegemoetkoming in wildschade uitbetaald (zie brochure *Bij uw nieuwe jachtakte*, 1988: 7).

21. De Stichting Kritisch Faunabeheer heeft in 1984 een 'Schadesymposium' georganiseerd, waarop verschillende opvattingen over jacht als een middel ter bestrijding van wildschade naar voren kwamen (*Argus* 1984, nr. 3: 11-37).

22. Myxomatose is een virusziekte die zich bij konijnen uit door zwellingen en ontstekingen aan oogleden, oorbasis en geslachtsdelen. Deze ziekte werd in Australië en Europa opzettelijk ingevoerd om konijnen te bestrijden (Antonisse 1978: 380).

23. In de jaren zestig verstrekte het Landbouwschap (in samenwerking met het Ministerie van Landbouw en Visserij en de KNJV) premies voor kraaien: voor een dood exemplaar werd 75 cent uitbetaald (DNJ 1963: 128). De KNJV stimuleerde 'kraaienacties',

waarbij jagers in een bepaalde streek er gezamenlijk op uittrokken om zoveel mogelijk kraaien te schieten (DNJ 1963: 260). Al behoeft het vaak dergelijke acties om jagers tot het afschieten van kraaien te bewegen, ze zijn wel geïnteresseerd in methoden om kraaien zo effectief mogelijk te doden. Vroeger werden voor dit doel vaak gifreizen gebruikt, doch het gebruik van gif bij de schadebestrijding werd in 1977 wettelijk verboden. Sindsdien trachten jagers een vergunning voor een zogenaamde kraaienvangkooi die bijzonder effectief is – op plaatsen te krijgen waar kraaien in grote concentraties optreden, zoals bij vuilnisbelten (Antonisse 1978: 356-357). Recent hebben kraaienschietacties tot protesten van Kritisch Faunabeheer geleid. De stichting heeft tevergeefs getracht deze acties in een kort geding te laten verbieden (*De Telegraaf* 4-4-1989; *Dagblad van het Noorden* 6-4-1989, *De Volkskrant* 6-4, 10-4 en 12-4-1989).

24. Zie ook Ortega Y Gasset (1959: 67): 'Door middel van africhting brengt de mens zekere vormen van menselijk handelen op het dier over. D.w.z. dat het tam maken het beest gedeeltelijk ontdierlijkt en gedeeltelijk vermenschlijkt.'

25. Damherten worden wel eens als 'import' of 'exotisch wild' gezien omdat zij na de laatste ijstijd uit Europa verdwenen. Door de Romeinen werden damherten weer geïntroduceerd; vooral in Engeland werden zij in parken gehouden, waaruit individuen ontsnapten en verwilderden (*Argus* 1985, nr. 4: 32; Antonisse 1978: 25-26).

26. Moefflons werden aan het begin van deze eeuw in omrasterde gebieden op de Hoge Veluwe (1921) uitgezet (Antonisse 1978: 29).

27. Utilitaire argumenten tegen de jacht op meeuwen waren destijds: deze vogels zijn niet eetbaar, de jacht zal de aantallen niet kunnen terugdringen omdat meeuwen volop profiteren van het bestaan van vuilnisbelten, bovendien zal het publiek een slechte indruk krijgen van deze in zijn ogen zinloze schietery (DNJ 1985: 44).

1 Dit grapje zinspeelt op de uiterlijke overeenkomsten tussen hazen en konijnen, waardoor niet-jagers en minder ervaren leden van het Groene Gilde deze twee soorten door elkaar halen. Hazen schuilen boven de grond in een leger, een uitholling in de bodem, terwijl konijnen in holen onder de grond leven. Hazen kunnen daarom niet 'onderlopen'.

2 Zie over utilitaire overwegingen bij de kleding *De Nederlandse Jager* (1988: 287).

Andere dan utilitaire overwegingen (symbolische en rituele bijvoorbeeld) bij de keuze van kleding en kleur wijst een boswachter in een interview met *De Volkskrant* (25-6-1988) van de hand.

3 Met 'vogelaar' worden personen aangeduid die ter observatie (en soms telling) van vogels in het veld vertoeven. Soms gaat het hierbij om leden van de provinciaal georganiseerde Bond van Vogelwachters, soms om leden van de Vereniging tot Bescherming van Vogels, maar vaak ook om recreanten.

4 Hiervoor is een grote keuze aan mechanische lokinstrumenten in de handel verkrijgbaar, zoals ganzefluitjes en hazeklagers. Een geoevend jager volstaat echter met zijn eigen stem en 'natuurlijke' hulpmiddelen. Hij weet bijvoorbeeld het piepen van een reeget natuurgetroouw na te bootsen met een blad of grasspriet tussen zijn lippen.

5 Volgens Hermans is de term 'halali' afgeleid van het Frans *ha, là* lit 'ha, daar ligt 'ie', een signaal dat bij de *parforce*-jacht gebruikt werd om aan te geven dat het hert omsingeld is. Andere mogelijke oorsprongen: een samentrekking van de jagerroep 'hallo halli', dan wel van het 'hallohuja' (Hermans 1947: 134-135).

6 Aan het tableau uitleggen wordt aandacht besteed in de 'Jachtcursus' (PBNA, les 11, p. 16) en door Antonisse (1978: 310).

7 Het verdelen van het tableau onder de aanwezige jagers en drijvers is één mogelijkheid. Soms worden de eetbare dieren naar een poelier gebracht en de niet-eetbare vernietigd.

8 De eerlijkheid gebiedt mij te vermelden dat ik het hier beschreven ritueel voor grofwild met heb meegemaakt gedurende mijn veldwerk in Nederland. Alhoewel ik herhaaldelijk aan een

bokkenjacht heb deelgenomen, is in mijn aanwezigheid geen dier geschoten. Ik moest daarom terugvallen op mijn veldwerkervaring in een Oostenrijks *Jagdrevier* (zie Dahles 1983) en op de uiteenzetting in Antonisse (1978: 306-310).

9 Hiervoor komen slechts de vier 'edele' houtsoorten in aanmerking, namelijk eik, den, spar en els (Antonisse 1978: 307).

10 Voor wat betreft de voor drijfjachten geschikte wildsoorten is de jacht in januari nog slechts op fazantehanen (en konijnen) geopend.

11 Geen ander symbool van de jacht is zo sterk verbonden met noues van vruchtbaarheid en wedergeboorte als de Heilige Hubertus (Van den Broek 1987). Volgens de legende leefde deze schutspatroon van de jagers eind 7de, begin 8ste eeuw. Hij, een zijn religieuze plichten verzakende edelman, ontmoette tijdens een jacht een hert dat een kruisbeeld tussen de takken van het gewei droeg. Tegelijkertijd hoorde hij een stem, de stem Gods, die hem terechtwees wegens zijn zondig leven. Hubertus toonde berouw en trok zich terug in een klooster. Later werd hij bisschop van Maastricht-Tongeren. Door zijn onvermoeibare inzet voor de bestrijding van het heidendom onder de jagende stammen in de Ardennen werd Hubertus door de katholieke kerk heilig verklaard. Hubertus werd uitverkoren om de in deze contreien hardnekkig voortbestaande verering van vruchtbaarheidssymbolen te vervangen (ibid: 30-32). Heidense symbolen, zoals het hert, maakten plaats voor aan het christelijke geloof gerelateerde, zoals het kruis. Het hert werd in heel Europa vanouds geassocieerd met vernieuwing, verjonging en wederopstanding uit de dood (ibid: 30). De jaarlijkse cyclus van het opzetten en afwerpen van het gewei had voor vele culturen de gedachte van kracht, wedergeboorte en eeuwig leven in zich. In het christelijk geloof zijn deze aspecten onlosmakelijk met Christus verbonden, die met het kruis gesymboliseerd wordt.

12 De preoccupatie met vruchtbaarheid blijkt ook uit de gewoonte om reegeten en hinden, die in hun tweede jaar nog niet beslagen zijn, af te schieten. Dit geldt eveneens voor oude geiten en hinden die guster blijven. Naast utilitaire overwegingen (deze dieren hebben geen 'nut' meer) spelen hier ook ideeën omtrent

de continuïteit en groei van de wildstand een rol, zij moeten plaatsmaken voor vruchtbare dieren

13 Tot in de negentiende eeuw gebruikten jagers zogenaamde voorladers³, waarbij het kruid en de kogel of het schroot door de loopmond ingebracht en met de laadstok aangestampd worden. Dit was een omslachtige en tijdrovende bezigheid (Dam 1953: 217-218)

14 De eerste omvattende uiteenzetting over jachttiquette was het in 1911 in het Frans verschenen boek *Le Savoir-Vivre à la Chasse Usages et bienséances cynégétiques*, geschreven door Michel Anty, een landbouwingenieur en doctor in de rechten. Dit werk werd vertaald en in zijn geheel in *De Nederlandse Jager* afgedrukt, bij gebrek aan Nederlandstalige etiquetteboeken op het gebied van de jacht.

15 Deze bezorgdheid kwam ook tot uitdrukking in het toenemende aantal publikaties over (drijfjacht-)etiquette in de jaren zestig. In 1965 verscheen in *De Nederlandse Jager* een reeks artikelen getiteld 'Jachttiquette', in 1966 een vergelijkbare serie, getiteld 'Raad voor de daad', die vooral tot beginnende jagers gericht was.

8 WEIDELIJKHEID

1 Dit neemt niet weg dat ook de meest gezaghebbende woordenlijst van de Nederlandse jagerstaal, Hermans' *Jagerswoordenboek*, met een zeer algemene omschrijving volstaat. Daarin heet weidelyk 'jachtmatig, dat wat met de regels van het weidwerk nauwkeurig overeenkomt, dus ook alles wat voor den jager en den hond bij de jacht passend, geschikt blijkt. Weidman heet 'een jager die de jacht weidelyk beoefent' (Hermans 1947: 398).

2 'Gedrags- en weidelykheidsnormen voor de Nederlandse jagers'. Een stel van gedrags- en weidelykheidsregels, goedgekeurd en vastgesteld door de Algemene Vergadering der KNJv op 10 juni 1978. Zie onder punt E 'Zijn houding ten opzichte van zijn medemens'.

3 Beschikking van de Minister van Landbouw en Visserij van 20 maart 1978, nr. J 757, Directie Juridische en Bedrijfsorganisatorische Zaken - *Staatscourant* 178, nr. 59 (Kramer 1983: 196-98).

4 De aanbevolen schootsafstand bedraagt bij herten 150 meter en bij reeën 80 meter (Antonisse 1978: 74).

5 Bij voorkeur het schot op het schouderblad (bladschot), waardoor de belangrijkste bloedvaten en beide longvleugels geraakt worden, wat onmiddellijk dodelijk is (Antonisse 1978: 74-75).

6 Dit geldt niet voor de jacht op wilde zwijnen, deze mogen ook op drijfjacht geschoten worden. Hierbij speelt vooral de schade die deze dieren aan landbouwgewassen kunnen veroorzaken een rol.

7 Ook het gebruik van het hagelgeweer, het kaliber en de te gebruiken hagelsoort zijn wettelijk voorgeschreven. Vgl. noot 4 hierboven en Antonisse (1978: 235-243).

8 Een richtijker verhoogt de precisie waarmee het schot wordt aangedragen en is daarom met het oog op weidelykheid aan te bevelen (Antonisse 1978: 266).

9 Al in 1590 was in Straatsburg de Duitse vertaling verschenen van een van de meest invloedrijke Franse werken, namelijk *La Vénerie* van Comte Jacques du Fouilloux. In de zeventiende eeuw waren in Duitsland drie verschillende uitgaven beschikbaar van *Le Livre de la Chasse*, geschreven door de Franse edelman Gaston Phoebus. Ook *La Chasse Royale* van koning Karel IX van Frankrijk werd vertaald en in Duitsland uitgegeven (Hobusch 1978: 98).

10 In Frankrijk maakt men een onderscheid tussen *chasse*, kleinwildjacht, en *vénerie*, grofwildjacht (Hermans 1947: 398). Daarmee is tevens een sociaal verschil gegeven, dat uit de tijd van het absolutisme dateert. Toen legde de koning een claim op de *vénerie* op heel zijn grondgebied, terwijl de *chasse* in de provincies ook door de plaatselijke adel mocht worden beoefend (Bucher 1982: 269-271).

11 Deze ceremonie bestond uit het overhandigen van het jachtwapen, waarbij de aspirant een oorvijs van zijn leermeester ontving, die daarbij de volgende woorden sprak: 'Dies leidet du jetzt von mir, und hinfort nicht mehr, weder von mir noch von einem andern!' (Frevert 1965: 19). Zowel door de symbolische lijfstraf als door het ontvangen van wapens werd de jonge *Weidmann* gehard en weerbaar. Voortaan mocht hij geen aantasting van zijn

318 fysieke integriteit meer dulden, zo luidde de
opdracht van zijn leermeester
12 *Hege* is afgeleid van *hegen*, d.w.z. met een
Hag of *Gehege* omgeven, dus omheinen en
beschermen (Hermans 1947: 143).

13 In Engeland wordt de *hunt* tot op heden
gereden. Bij gebrek aan vossen volgt men vaak
een kunstmatig spoor van vossenurine (Howe
1981: 297).

pp- 14 Vossen zijn omnivoor, zij leven van
263 bessen, wortels, vlees en aas. Vooral om dit
— laatste worden ze voor menselijke consumptie
283 niet geschikt geacht. Howe meldt dat men
vossen in Engeland als *pests* categoriseert,
ongedierte (1981: 294). Volgens Flas werd
vossevlees wel genuttigd door de arme
plattelandsbevolking in het achttiende-eeuwse
Engeland (1986: 161).

15. Versobering kenmerkte de
hofsamenleving onder de langdurige regering
van koningin Wilhelmina (Van den Bosch 1979:
343).

16. Voor jagers rees de vraag: 'Hoever mogen
we gaan?', een vraag die door Cartouche,
hoofdredacteur van *De Nederlandse Jager*,
expliciet aan de orde gesteld werd toen op
ballistisch terrein weer een nieuw technisch
snufje op de markt verscheen: 'Toch zal wel
ergens een grens moeten komen te liggen, dat is
duidelijk. Bij iedere vorm van jacht horen
spelregels, die beide partijen een kans geven. ...
Voor ons blijft het altijd in de eerste plaats nog
jacht! Met al het avontuur en de romantiek die
daarbij hoort, en zeker een ridderlijk gedrag
tegenover het wild' (DNJ 1969: 311).

17 De KJNV heeft destijds een rechtszaak
tegen hem aangespannen en verloren. Het
bestuurslid hoefde zijn woorden niet *en publique*
terug te nemen. De rechter achtte de KJNV niet
ontvankelijk voor deze beschuldiging daar deze
niet tegen bepaalde personen was gericht (DNJ
1975: 609, 648).

18. Zie bijvoorbeeld Gallacher (*Argus* 1977,
nr. 2: 8) als voorzitter van Kritisch Faunabeheer,
en Maréchal (1981: 36).

PERIODIEKEN

- Argus*, officieel orgaan van de Stichting Kritisch Faunabeheer
- De Levende Natuur*, tijdschrift voor natuurbehoud en natuurbeheer, (1987), jrg 88, nr 5
- De Nederlandse Jager*, officieel orgaan van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging, (1895-1988), jrg 1 t/m 93
- De Nederlandsch-Indische Jager*, Maandblad van het Ned-Ind Jagersgenootschap, (1940), jrg 10, nr 1
- Grasduinen*, (1983), nr 8 (augustus) en nr 11 (november)
- Inzicht in Natuur*, een publikatie van de Stichting Behoud Natuur en Leefmilieu, (1988), jrg 1, nr 1
- Jacht & Natuur*, Maandblad voor jacht, wildbeheer en natuur, (1987), jrg 1, nr 3
- Natuurbewoud*, officieel orgaan van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, (1976), nr 4
- Politie Dier & Milieu*, Tijdschrift voor dierenbescherming en natuur- en milieubeheer, (1988), jrg 63, nr 5
- Vrij Nederland*, (1986), 8 februari, pp 9-11

DAGBLADEN

- Arnhemse Courant*
- Algemeen Dagblad*
- De Gelderlander*
- Gooi- en Eemlander*
- Meppeler Courant*
- Nieuwsblad van het Noorden*
- NRC Handelsblad*
- Het Parool*
- Rhenische Post*
- Rotterdams Nieuwsblad*
- De Telegraaf*

Trouw
Tubantia
De Volkskrant
Zwolsche Courant

RAPPORTEN, BROCHURES

- Bij uw nieuwe jachtakte*
- 1988 Directie Natuur, Milieu en Faunabeheer, Ministerie van Landbouw en Visserij
- CBS
- 1984 *Vijsentachtig jaren statistiek in tydreksen 1899-1984* Centraal Bureau voor de Statistiek, 's-Gravenhage Staatsuitgeverij
- 1988 *CBS Statistisch Zakboek 1988* CBS-Publicaties 's-Gravenhage Staatsuitgeverij
- De Wildbeheereenheid*
- 1983 Handleiding ten behoeve van leden en afdelingen van de KNJV die oprichting van een wildbeheereenheid of jachtveldring overwegen Amersfoort KNJV
- Ganzen en cultuurgronden*
- z d Rapport
- Gedrags en Wuidelykeheidsnormen*
- 1978 voor de *Nederlandse Jagers*, goedgekeurd en vastgesteld door de Algemene Vergadering der KNJV op 10 juni 1978
- Handboek voor den Jachttopzichter*
- 1926 Samengesteld en uitgegeven door het hoofdbestuur der Nederlandse Vereniging van Jachttopzichthouders Tweede druk, oorspr 1912 Deventer Kluwer
- Handleiding Jachttoezicht*
- 1983 Losbladige (herziene) uitgave van de Nederlandse Vereniging van Jachttopzichthouders
- Jachtstatistieken in Nederland*
- 1981 Internationale Bijeenkomst voor

- Wildstandinventarisatie, 20 en 22 mei 1981, Trujillo, Spanje Directie Faunabeheer, Ministerie van Landbouw en Visserij
- Jachtwet
1852 Wet van den 6den Maart 1852, tot regeling der Jagt en Visscherij *Staatsblad van Het Koninkrijk der Nederlanden*, nr 47
1857 Wet van den 13den Junij 1857, tot regeling der Jagt en Visscherij *Staatsblad van Het Koninkrijk der Nederlanden*, nr 87
- Lagendijk
1978 *De publieke opinie en de jacht* Lagendijk Opiniononderzoek Apeldoorn 14 december 1978
1981 *Jagersverenigingenleden over hun vereniging en jachtijdschrijftlezers over hun blad* Lagendijk Opiniononderzoek Apeldoorn 1 juni 1981
- Ontwerp Flora- en Faunawet
1988 Regels ter bescherming van in het wild levende plante- en diersoorten *Memorie van toelichting Flora- en Faunawet* Ministerie van Landbouw en Visserij
- PHNA-Jachtcursus
1980 *Jachtcursus I* Amersfoort KNJV *Ruimtelijke Ordening en Jacht*
1983 Amersfoort KNJV *SP-Rapport Jachtreputatie*
1987 Amersfoort
- Statuten
1951 Statuten, Huishoudelijk Reglement en Afdelingsreglement van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging, april 1951
1979 Statuten, Huishoudelijk Reglement, Instructies en Erecode van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging
1956 Nederlandsche Vereniging van Jacht-opzichters Statuten en Huishoudelijk Reglement goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 29 juni 1912, nr 84, gewijzigd bij Koninklijk Besluit van 29 mei 1929, nr 54, gewijzigd bij Koninklijk Besluit van 9 mei 1956, nr 36
- Taakstelling Jachtopzichters
1981 Rapport van de Werkgroep Taakstelling Jachtopzichters Amersfoort KNJV
- Verslag Staatscommissie
1904 *Verslag der Staatscommissie*, 11 maart 1904
- GERAADPLEEGDE LITERATUUR
- Antonisse, J
1978 *Jacht in Nederland* Vierde herziene druk Amsterdam H J W Becht's Uitgeversmaatschappij
- Ardrey, R
1961 *African Genesis A Personal Investigation into the Animal Origins and Nature of Man* London Collins
1976 *The Hunting Hypothesis a personal conclusion concerning the evolutionary nature of man* New York Atheneum
- Barends, Chr
1946 *Jachtwet 1923, houdende bepalingen betreffende de jacht, zooals deze nader gewijzigd is* Dokkum Schaafsma & Brouwer
- Beek, A G van
1987 *The Way of All Flesh Hunting and Ideology of the Bedamuni of the Great Papuan Plateau (Papua New Guinea)* Leiden Proefschrift
- Beekhuis, Jaap
1986 *Jacht en Ambacht Een kijkje achter de schermen van het praktische natuurbeheer* Den Haag Omniboek
- Bernhart, A P
1985 *Gegevens Cursisten 1975-1984* Amersfoort KNJV
- Binsbergen, A J
1980 *Vogelwet 1936* Zevende druk Zwolle Tjeenk Willink
- Blécourt, A S de & J van Andel
1923 *De Jachtwet 1923 uit de officiële stukken toelichting* Haarlem Tjeenk Willink
- Bloch, Marc
1961 *Feudal Society* Chicago The University of Chicago Press
- Bloch, Maurice
1982 *Death, women and power*, in Bloch & Parry, pp 211-230
- Bloch, Maurice & Jonathan Parry
1982 *Death and the regeneration of life* Cambridge Cambridge University Press
- Bloemers, J H F
1933 *De ontwikkeling van het Jachtrecht en zijn toekomst bij de vorming van Jachtschappen* Zutphen Nauta

- Blok, Anton
1981 *Infame beroepen*, in: *Symposion*, jrg. 3, nr. 1/2, pp. 104-128.
- 1984 *Openbare strafvoltrekkingen als 'rites de passage'*, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jrg. 97, nr. 3, pp. 470-481.
- Blum, Jerome
1978 *The End of the Old Order in Rural Europe*. Princeton, New Jersey. Princeton University Press.
- Bogaart, N.C.R.
z.d. *Jacht achter de meute*. Den Haag: Zuidgroep.
- Bosch, Dick van den
1979 *Aristocratische levensvormen*, in: *De Gids*, jrg. 142, nr. 5, pp. 327-350.
- Brehm, Alfred
1939 *Das deutsche Wild*. Leipzig: Inselverlag.
- Brock, Gerard van den
1987 *Hubertus en de jacht op het goddelijke hert*, in: *Jacht en Natuur*, jrg. 1, nr. 11, pp. 30-33; nr. 12, pp. 30-32.
- Broekhuizen, Sim
1977 *De invloed van bestrijding van predatoren*, in: *Natuurbeheer en Jacht*. Inleidingen op het RIN-colloquium van 23 september 1977. Arnhem: RIN, pp. 10-19.
- Bromberger, Christian & Gérard Lenclud
1982 *La chasse et la cueillette aujourd'hui. Un champ de recherche anthropologique?*, inleiding en titel themanummer van *Etudes Rurales*, juillet-décembre, nr. 87/88, pp. 7-35.
- Bromberger, Christian & Annie-Hélène Dufour
1982 *Pourquoi braconner? Jeux interdits en Basse-Provence*, in: Bromberger & Lenclud, pp. 357-376.
- Brugmans, I.J.
1983 *Paardenkracht en mensenmacht. Sociaal-economische geschiedenis van Nederland, 1795-1940*. Tweede oplage. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Bucher, Bernadette
1982 *Rites et stratégies d'adaption: la chasse à courre en bocage vendéen*, in: Bromberger & Lenclud, pp. 269-286.
- Buis, Jaap
1985 *Historia Forestis. Nederlandse Bosgeschiedenis*. Deel 1: *Bosgebruik en boswetgeving tot het midden van de negentiende eeuw*. Deel 2: *Houtmarkt en houtteelt tot het midden van de negentiende eeuw*. Utrecht: Hes Uitgevers.
- Burgt, A.W. van der
1927 *Wijzigingen en aanvullingen alsmede uitvoeringsvoorschriften betreffende de Jachtwet 1923*. Tweede aanvulling. Alphen a.d. Rijn: Samsom.
- Burkert, Walter
1983 *Homo Necans. The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*. Translated by Peter Bing. Berkeley: University of California Press.
- Buskens, Léon
1983 *Stroperij in een Noord-Limburgs dorp, 1920-1940*. Nijmegen: ongepubliceerde kandidaatsscriptie
- Caillois, Roger
1961 *Man, Play and Games*. Translated from the French by Meyer Barash. New York: The Free Press of Glencoe.
- Carsons, Rachel
1965 *Silent Spring*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Champanois, R.
1970 *Subjective Studie über die Evolution des Begriffs 'waidgerecht'*. Ein Versuch an Hand einiger repräsentativer Werke der Jagddichtung und Jagdbelletristik, in: H. Schulze (Hrsg.), *Waidgerecht Versuch einer Auslegung*. Hannover: Landbuch Verlag.
- Cohen, Anthony P.
1985 *The Symbolic Construction of Community*. London and New York: Tavistock Publications / Chichester: Ellis Horwood Ltd.
- Cohen, Anthony P. (ed.)
1986 *Symbolising boundaries. Identity and diversity in British cultures*. Manchester: Manchester University Press.
- Coles, Charles
1975 *The Complete Book of Game Conservation*. Second edition. London: Barrie & Jenkins.
- Craandijk, J.
1980 *Kruitlucht en Buitengeuren. 60 jaar jacht- en natuurbelevissen*. Ede: Zomer & Keuning.

- 322 Daalder, H.
1985 Politieke instellingen en politieke partijen, in: Van Holthoorn (red.), pp. 305-340.
- Dahlberg, Frances (ed.)
1981 *Woman The Gatherer*. New Haven/London: Yale University Press.
- Dahles, Heidi
1983 Jagers en stropers Organisatie en beoefening van de jacht in een Oostenrijks dorp, 1918-1981. Nijmegen: ongepubliceerde doctoraalscriptie.
- 1985 Polderdrijfjacht. Ruimtegebruik en sociale differentiatie onder jagers, in: *Sociologisch Tijdschrift*, jrg. 12, nr. 3, pp. 446-477.
- 1986 De Groene Taal Een verkenning naar de ontwikkeling en betekenis van de Nederlandse jagerstaal, in: *Sociologisch Tijdschrift*, jrg. 13, nr. 2, pp. 223-250.
- 1987 Weidelykheid. Een sleutel tot het zelfbeeld van jagers, in: *Sociologisch Tijdschrift*, jrg. 14, nr. 3, pp. 469-492.
- 1989 Weidmansheil! Over het geluk van het jagen, in: *Etnofoor*, jrg. 2, nr. 2, pp. 3-15.
- Dalby, D.
1965 *Lexicon of the Mediaeval German Hunt*. Berlin: De Gruyter.
- Dam, J.H.
1953 *Het Jachthedrijf in Nederland en West-Europa*. Zutphen Thieme.
- Dekker, Jos & Titia van Leeuwen
1982 De Natuur is achterhaald. De beperkte natuuropvatting van de traditionele natuurbescherming. Utrecht/Amsterdam: Werkgroep Kritische Biologen.
- Diederiks, A., D.J. Noordam, G.C. Quispel, P.H.H. Vries
1987 *Van agrarische samenleving naar verzorgingsstaat*. Groningen. Wolters-Noordhoff.
- Döbel, H.W.
1964 *Jäger-Practica oder Der wohlgeübte und erfahrene Jäger. Eine vollständige Anweisung zur ganz Hohen und Niedern Jagd-Wissenschaft*. Originalausgabe 1746. Wanne-Eickel: Heitkamp.
- Downes, David
1966 *The Delinquent Solution. A Study in Subcultural Theory*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Drijver, J.
1956 *Vijftig jaar natuurbescherming in Nederland*. Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het gouden jubileum van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.
- Dunning, Eric (ed.)
1971 *The Sociology of Sport. A Selection of Readings*. London: Frank Cass.
- Dunning, Eric & Kenneth Sheard
1979 *Barbarians, Gentlemen and Players. A Sociological Study of the Development of Rugby Football*. Oxford. Martin Robertson & Co.
- Durkz, D.L. & G. Tamminga
1981 *Ganzen in Friesland en de schade aan de landbouw*. Een onderzoek naar de schade die ganzen aanrichten aan de landbouwgewassen en de gevolgen ervan voor de bedrijfsvoering. Leeuwarden: Gewestelijke Raad van het Landbouwschap voor Friesland.
- Ebbinge, B.S., e.a.
1987 'Ganzennummer', in: *De Levende Natuur*, jrg. 88, nr. 5.
- Ebbinge, B.S. & T. Boudewijn
1984 *Richtlijnen voor het beheer van rotganzen in het Nederlandse Waddengebied*. Leersum: RIN-Rapport.
- Eckardt, Hans Wilhelm
1976 *Herrschaftliche Jagd, bauerliche Not und burgerliche Kritik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Elias, Norbert
1969 *Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*. Zwei Bände. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- 1971 The Genesis of Sport as a Sociological Problem, in: Dunning (ed.), pp. 88-115.
- 1986 Introduction & An Essay on Sport and Violence, in: Elias & Dunning, resp. pp. 19-62; 150-174
- Elias, Norbert & Eric Dunning
1969 The Quest for Excitement in Leisure. Society and Leisure, in: *Bulletin of the European Centre for Leisure and Education (Prag)*, nr. 2, pp. 50-85.
- 1986 *Quest for Excitement. Sport and Leisure in the Civilizing Process*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.

- Emmett, Isabel
1964 *A North Wales Village A Social Anthropological Study* London Routledge & Kegan Paul
- Estioko-Griffin, P & B Griffin
1981 *Woman the hunter* The Agta, in Dahlberg (ed.), pp 121-152
- Everdingen, Louise van
1984 *Het Loo, de Oranjes en de Jacht* Haarlem Joh Enschedé en Zonen
- Fygenraam, J A
1970 *De betekenis van de jacht*, in *Het verstoorde evenwicht* Utrecht Oosthoek
- Fabiani, Jean-Louis
1982 *Quand la chasse devient un sport I a redéfinition sociale d'un loisir traditionnel*, in Bromberger & Lenclud, pp 309-324
- Fabre-Vassas, Claudine
1982 *Le partage du 'ferum' Un rite de chasse au sanglier*, in Bromberger & Lenclud, pp 377-400
- Frederiks, K J
1909 *Jachtrecht* Eerste Deel Middelburg J C & W Altorffer
- Freyer, Walter
1965 *Das jagdliche Brauchtum* Zehnte neu bearbeitete Auflage Hamburg/Berlin Verlag Paul Parey
- Geertz, Clifford
1973 *The Interpretation of Cultures* New York Basic Books
- Gennep, Arnold van
1960 *The Rites of Passage* Translated by M B Vizedom and G L Caffee Introduction by S T Kimball Chicago University of Chicago Press
- Girard, René
1977 *Violence and the Sacred* Translated by Patrick Gregory Baltimore/London The Johns Hopkins University Press
- Goode, William J
1978 *The Celebration of Heroes Prestige as a Social Control System* Berkeley/Los Angeles/London University of California Press
- Grimm, Jacob & Wilhelm Grimm
1955 *Deutsches Wörterbuch* Vierzehnter Band Leipzig S Hirzel
- Harris, Marvin
1985 *Good to eat Riddles of food & culture* New York Simon & Schuster
- Heide, G D van der & T Lebrer
1944 *Achter de schermen Een boek over eendenkooien* Hiloo Kinheim Uitgeverij
- Hen, P E de
1985 *De industrialisatie van Nederland*, in Van Holthoon (red.), pp 3-18
- Hermans, A G J
1947 *Jagerswoordenboek* Schiedam Koninklijke Nederlandse Boekdrukkerij H A M Roelants
- 1951 *Jacht en Laal* Schiedam Koninklijke Nederlandse Boekdrukkerij H A M Roelants
- Hezewijk, Jos van
1987 *De top-elite van Nederland Leefwijze en familierelaties, ondernemingen en dubbelfuncties van de meest invloedrijke mensen van ons land* Vierde druk Amsterdam Uitgeverij Balans
- Hobusch, Erich
1978 *Das grosse Halah Eine Kulturgeschichte der Jagd und der Hege der Tierwelt* Edition Leipzig
- Holthoon, F L van (red.)
1985 *De Nederlandse samenleving sinds 1915 Wording en samenhang* Assen/Maastricht Van Gorcum
- Howe, James
1981 *Fox Hunting as Ritual American Ethnologist*, jrg 8, nr 2, pp 278-300
- Huizinga, Johan
1938 *Homo Ludens Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur* Haarlem Tjeenk Willink
- Hunter, James
1976 *The Making of the Crofting Community* Edinburgh John Donald Publishers
- Ingold, Tim
1980 *Hunters, Pastoralists and Ranchers* Cambridge Cambridge University Press
- Itzkowitz, D C
1977 *Peculiar Privilege A Social History of English Fox-hunting 1753-1885* Hassocks (Sussex) The Harvester Press
- Jagers, René
1985 *Stroper Territoria en afstanden* Maastricht ongepubliceerd paper

- 324 Jansen, W L.
1983 Kanttekeningen bij de status van enkele inheemse predatoren, in: *Huid en Haar*, jrg. 2, nr. 5.
- Janssens, Guy
1976 *Jagerstaal*. Antwerpen: Uitgeverij Walter Soethout.
- Jolas, Tina
1982 La part des hommes. Une société de chasse au bois, in: Bromberger & Lenclud, pp. 345-356.
- Jurgens, A.H.M.
1974 *De jacht op kleim- en waterwild*. Amsterdam/Brussel. Elsevier.
- Keuning, H.J.
1979 *Kaleidoscoop der Nederlandse landschappen. De regionale verscheidenheid van Nederland in historisch-geografisch perspectief*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Kluge, Friedrich
1934 *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 11. Auflage. Berlin: Walter de Gruyter.
- Knippenberg, Hans & Ben de Pater
1988 *De eenwording van Nederland. Schaalvergroting en integratie sinds 1800*. Nijmegen: SUN.
- Koenen, M.J.
1974 *Verklarend Handwoordenboek der Nederlandse Taal*. 27ste druk. Groningen: Tjeenk Willink.
- Kramer, Q.J.M.
1983 *Jachtwet en Nuttige Dierenwet 1914*. Vijfde druk. Zwolle: Tjeenk Willink.
- Kruyt, C., A.D. Li, A.J. Oskam & L.H.G. Slangen
1987 *De economische betekenis van de jacht in Nederland*. Wageningse Economische Studies 4. Wageningen: Landbouwuniversiteit.
- Kuiper, Yme
1988 Uittocht van de uitbuiters? Schets van de Friese landadel in de laatste decennia van de negentiende eeuw, in: *Focaal*, jrg. 4, nr. 8, pp. 13-33.
- Leach, Edmund
1964 Anthropological aspects of language: animal categories and verbal abuse, in: E.H. Lenneberg (ed.), *New Directions in the Study of Language*. Cambridge (Mass.): MIT Press.
- 1976 *Culture and Communication. The Logic by which Symbols are connected*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lebret, T.
1976 *Wilde ganzen in Nederland*. Zutphen: Thieme.
- Lee, Richard B. & Irvén DeVore (eds.)
1968 *Man The Hunter*. Chicago Aldine.
- Lecuwen, J.E. van
1955 *De jachtwet 1954*. Alphen a.d. Rijn: Samsom.
- Lévi-Strauss, Claude
1976 *The Savage Mind*. English Translation by George Weidenfeld and Nicolson Ltd. First published in Great Britain 1966 London Weidenfeld and Nicolson (reprint).
- Lindner, Kurt
1978 *Jagd Verteidigung einer Definition*. Homo Venator Schriften zur Geschichte und Soziologie der Jagd, 1. Bonn: Herausgeber K. Lindner & S. Schwenk.
- Lofgren, Orvar
1985 Our Friends in Nature. Class and Animal Symbolism, in: *Ethnos*, jrg. 50, nr. 3/4, pp. 184-213.
- Luschen, Gunther & Kurt Weis (Hrsg.)
1976 *Die Soziologie des Sports*. Darmstadt/Neuwied: Luchterhand.
- Malcolmson, R.
1973 *Popular Recreations in English Society 1700-1850*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maréchal, P.L.Th.A., e.a.
1981 Naar een ecologisch verantwoord faunabeheer *Ecoscripten*, nr. 16.
- Mark, R.R.P. van der
z.d. *Veerwild in Nederland en België*. Amsterdam: L.J. Veen's Uitgeversmaatschappij.
- Marks, Hans
1986 Het dal der kleine heren. Ecologie, economie en ethos in een Noordzweedse gemeenschap, 1850-1981. Nijmegen: doctoraalscriptie.
- Merula, Paullus G.F.P.N.
1605 *Placaten ende ordonnancien op 't stuck van de Wildernissen*. 's-Gravenhage: Beuckel Cornelisz.

- Mingay, G.E.
1979 *Rural Life in Victorian England*. London: Futura Publications.
- Moore, Sally F. & Barbara G. Myerhoff
1977 *Secular Ritual*. Assen/Amsterdam: Van Gorcum.
- Noordam, D.J.
1987 Agrarische ontwikkelingen in West-Europa van omstreeks 1750 tot 1985, in: Diederiks e.a., pp. 247-279.
- Oorschot, J.M.P. van
1974 *Vorstelijke vliegers en Valkenswaardse valkeniers sedert de 17e eeuw*. Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact.
- Ortega y Gasset, José
1959 *Het geluk van het jagen*. Nederlandse vertaling door Dr. G.J. Geers. Den Haag: H.P. Leopolds Uitgeversmij
- Ortner, Sherry B.
1984 Theory in Anthropology since the Sixties, in: *Comparative Studies in Society and History*, jrg. 26, nr. 1, pp. 126-142.
- Osieck, E.R. & C.N. de Vries
1987 Een warm onthaal voor reizigers uit het Noorden, in: *Fbbinge e.a.*
- Overveldt, A.J.M. & A.G.H. Beljaars
1955 *Aantekeningen bij de Jachtwet*. Gorinchem: J. Noorduin.
- Page, Robin
1977 *The hunter and the hunted. A countryman's view of blood sports*. Newton Abbot: Readers Union Ltd.
- Pelzers, Elio
1985 Over konijnenplagen in Midden- en Zuid-Limburg 1860-1920, in: *Natuurhistorisch Maandblad*, jrg. 74, nr. 9, pp. 143-146.
- 1986a Zoogdiergegevens in de 'Verslagen van den Landbouw' 1861-1900, in: *Huid en Haar*, jrg. 5, nr. 3, pp. 102-108.
- 1986b De verspreiding van haarwild in Limburg in de tweede helft van de negentiende eeuw, in: *Natuurhistorisch Maandblad*, jrg. 75, nr. 10, pp. 192-196.
- 1987 Enige beknopte historische opmerkingen over het grofwild op de Veluwe, in: *Het Edelhart*, jrg. 22, nr. 1, pp. 36-44.
- Penning, H.J. & J. Plugge
1981 *Natuurbeschermingswet. Natuurschoonwet 1928*. Derde druk. Zwolle: Tjeenk Willink.
- Peterle, Tony J.
z.d. The Hunter - Who is he?, in: *Proceedings of the Twenty-Sixth North American Wildlife Conference*, pp. 254-266.
- Quispel, G.C.
1987 Groepen, sociale verhoudingen en mentaliteit in West-Europa van het einde van de achttiende tot de twintigste eeuw, in: Diederiks e.a., pp. 145-191.
- Savage, H.L.
1933 Hunting in the Middle Ages, in: *Speculum*, jrg. 8, nr. 1, pp. 30-41.
- Schettens, P.
1979 *Halt. 't Politie. Wildstropen in Nederland*. Zundert: Uitgeverij Vorsselmans.
- Segalen, Martine
1986 Current Trends in French Ethnology, in: *Ethnologia Europaea*, jrg. XVI, nr. 1, pp. 3-24.
- Service, Elman R.
1979 *The Hunters*. Foundation of Modern Anthropology Series. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Six, R.C.
1898 *De Vorsten van Oranje-Nassau en de Jacht*. Deventer. Kluwer.
- Swaen, A.E.H. (uitg.)
1948 *JachtBedrijf*. Naar het handschrift in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. Leiden: E.J. Brill.
- Tellegen, Egbert
1979 De Nederlandse milieu-organisaties. Ontstaan en ontwikkeling (1900-1960), in: *Intermediair*, jrg. 15, nr. 5, pp. 37-41; nr. 6, pp. 57-61.
- Thate, J.O.
1970 *Het Rewild. Gezien door het oog van de jager*. Tweede druk. Leiden: Drukkerij J.J. Groen en zoon.
- Thomas, Keith
1983 *Man and the Natural World. A History of the Modern Sensibility*. New York: Pantheon.
- Tiger, Lionel
1969 *Men in Groups*. New York: Random House.
- Tiger, Lionel & Robin Fox
1971 *The Imperial Animal*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

- 326 Traimond, Bernard
 1984 Le braconnage du gibier dans la Lande
 xixe-xxe siècles. Dits et interdits, in:
Ethnologie Française, jrg. xiv, nr. 4,
 pp. 355-362.
- Tuan, Yi-Fu
 1984 *Dominance & Affection. The Making of
 Pets*. New Haven and London: Yale
 University Press.
- Van Dale
 1984 *Nieuw Handwoordenboek der Nederlandse
 Taal*. Tweede oplage. Utrecht/
 Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Vehlen, Thorstein
 1953 *The Theory of the Leisure Class. An
 Economic Study of Institutions*. Reprint.
 New York: New American Library.
- Veen, Harm van de
 1975 *De Veluwe natuurlijk?* Arnhem: Gelderse
 Milieuraad.
- Veltman, J. Th
 1930 *Jachtwet 1923*. Deventer: Kluwer.
- Venbrux, Eric
 1988 Een bruid in het graf. *Sociaal
 Antropologische Cahiers* xx1. Nijmegen:
 Instituut voor sociale en culturele
 antropologic.
- Verrips, Jojada
 1987 Nederlandse Binnenschippers het
 probleem van solidariteit, in: *Sociologisch
 Tijdschrift*, jrg. 14, nr. 2, pp. 224-254.
- Verrips-Roukens, Kitty
 1982 *Over heren en boeren Een Sallands landgoed
 1800-1977*. 's-Gravenhage: Martinus
 Nijhoff.
- Verster van Wulverhorst, A H
 1840 *Geschiedkundige aantekeningen over Het
 Jagtwezen, sedert de vroegste tijden*.
 Amsterdam: L. van der Vinne.
- Voorst tot Voorst, baron F.A. van
 z d *Handboek voor den Jager*. Leiden:
 Noothoven van Goor.
- Wall, Tj. van der & J. W. Schneider
 z.d. *De Jachtwet*. Tweede druk. Z.p. en uitg.
 Washburn, S.I. & C.S. Lancaster
- 1968 The Evolution of Hunting, in: Lee &
 DeVore (eds.), pp. 293-303.
- Wolff, Kurt H.
 1964 *The Sociology of Georg Simmel*. London:
 The Free Press of Glencoe.
- Woodburn, James
 1982 Social dimensions of death in four
 African hunting and gathering societies,
 in: Bloch & Parry (eds.), pp. 187-210.
- Zalm, P. van der
 1975 Grofwild Stroperij. Apeldoorn:
 Nederlandse Politie Academie.
- Zwaan, Ton
 1982 Politiek geweld, maatschappelijke
 structuur en burgerlijke civilisatie. Een
 verkenning van de binnenstatelijke
 geweldpleging in de ontwikkeling van de
 Nederlandse samenleving 1648-1960, in:
Sociologisch Tijdschrift, jrg. 9, nr. 3,
 pp. 433-475.

- aanzitjacht, aanzitten 254, 259, 263, 269, 274, 275
 aasjager 255
 absentisme 131, 143
 adel 19, 20, 25, 58, 68, 69, 90, 98-102, 125, 187, 261-263, 266-274, 287, 307n
 afschotvergunningen *zie* vergunningen
 agressie 20
 akte *zie* jachtakte
 Algemene Nederlandsche Jagersvereniging 105, 107
 ambivalent, ambivalentie 19, 185, 234
 Amsterdam 97, 99, 170
 anachronisme 14, 129, 250, 283
 anti-jacht
 beweging 14, 15, 49, 50, 57, 58, 79, 175, 185, 250
 mentaliteit 14, 48, 92, 100, 264, 271
 antropomorf 18, 19, 59, 219, 238, 240, 253
 aristocratie 68, 263, 265, 266
 aristocratisch 20, 98, 124, 187, 216, 219, 263
 Arnhem 170
 artikel-acht-wild 194, 200
 aspirant-jager 82, 117, 119, 244
 assistent-jager 88, 89, 177
 assistentschap 88, 89, 151
 autonomie 124, 128, 183, 184, 253, 271, 287, 289, 290, 291

 bastaardering 205, 206, 219
 beheer *zie* wildbeheer
 beheerplan 118
 beheersjacht 48, 49, 149, 269, 303n
 beleid *zie* overheidsbeleid
 België 33, 169, 171
 beroepsethos 264, 287
 beroepsjagers 16, 71, 74, 187, 262, 263
 beroepsstropers 169, 170-172, 177-180, 216
 bersen *zie* berjsjacht
 berjsjacht 211, 254, 259, 262, 263, 275
 beschavend 25, 292
 beschavingsoffensief 59, 272
 bestrijding *zie* wildschadebestrijding
 betalende gasten 33, 43, 51, 72, 74, 86, 87, 183
 Biesbosch 38
 boeren 40, 49, 58, 62, 66, 75-79, 81, 91, 100, 102, 114, 117, 121, 124, 125, 161, 187, 192, 193, 198, 221, 234, 261, 266, 305n, 306n, 309n
 boerenwild 192, 194, 279
 boerjagers 65, 66, 74-79, 87, 90, 93, 122, 217, 277, 288, 309n
 boermarken 117
 bos 263, 267
 bosbouw 141, 198, 314n
 bout 197, 217, 255
 boutschieter 74, 276, 277
 Brehm 205
 breuk 239
 broodjacht 16, 87, 91
 broodjagers 16, 43, 56, 65, 71-75, 87, 90, 91, 192, 196, 197, 217, 261, 276, 277, 282, 288, 305n
 broodwinning 90, 91, 169, 255
 burgerij 20, 58, 69, 90, 126, 263, 269, 271
 burgerlijk 48, 58, 59, 68, 124, 287

 Caillou, Roger 17
 carnivoor 187, 196, 214, 314n
 Carsons, Rachel 59
 Cartouche 201, 209, 211, 318n
 centralisering 99, 106, 271
 ceremonieel 239, 240, 247, 251, 261, 262, 265, 268
 civilisatie-proces 286
 civilisatietheorie 17
 civiliserend 281
 Club van Rome 59
 collectief gebruiksrecht 161
 combinatie *zie* jachtcombinatie
 commercialisering, commercieel 43, 44, 51, 56, 63, 112, 171, 178, 181
 competitie 166, 180, 235, 236, 281, 290

- 328 *conspicuous consumption* 20, 64
consumptie *zie* *wildconsumptie*
criminalisering 171
criminaliteit 176, 180
cultiveren 42
cultuurvolger 200, 205, 206, 217, 219, 261
curst 115
- damhert, dam* 192, 206, 211, 269, 315n
De Kempen 170
Deltagebied 38, 72
democratisering 60, 95, 97, 108-110, 126-128, 155, 263, 271, 278, 280, 282, 285, 286, 288
De Nederlandse Jager 26, 28, 69, 70, 77, 86, 88, 89, 95, 97, 98, 101-105, 108, 109, 112, 114, 118, 123, 131, 132, 138, 141, 156, 158, 213, 216, 217, 246, 247, 248, 272, 278, 306n, 307n, 309n, 315n, 317n
De Nederlandsch-Indische Jager 306n
Den Haag 97, 98, 99, 103, 170
De Wildschut 137, 138
dierenbescherming 14, 57, 58
distinctie 25, 150, 172, 246
distinctiemiddel 285
doden 15, 19, 24, 45, 49, 56, 58, 63, 76, 77, 187, 230, 234, 239, 242, 251, 254, 255, 265, 267, 277, 279, 281, 283, 284, 288, 291, 292
domesticatie 205, 208
dood 48, 230, 232, 237, 240, 241, 251, 254, 259, 273, 316n
drama 17, 18, 21, 250
Drenthe 99, 116, 117, 159, 169
drift 222, 224, 226, 228, 234-237, 242, 252
drijfjacht 66, 67, 80, 82, 118, 134, 204, 221-253, 262, 267, 269, 275, 278, 292, 316n
drijvers 13, 14, 31, 66, 81, 118, 132, 204, 221, 222, 224, 226, 228, 234, 235, 238, 239, 244, 250-252
Duitse bezetting 104-105
Duitsland, Duits 20, 33, 87, 104, 169, 260-264, 267, 269, 273, 277, 282-284, 307n, 311n, 317n
duivejacht 198
duiven 202
- economisch* 16, 72, 73, 192, 195, 197, 198, 213, 214, 288
edel-onedel 187, 196, 198, 216, 273
cend 13, 23, 205, 213, 221, 257, 278
eendejacht 87, 237
eendenkooi 71, 72, 304n, 305n
- etbaar* 185, 187, 192, 195, 196, 198, 213, 238-240, 317n
etbaarheid 192, 194, 195, 200
etgewoonten 196
ekster 200, 217, 279
Elias, Norbert 17, 24, 183, 265, 266, 268
elite, elitair 20, 22, 25, 26, 29, 58, 60, 64, 66, 69, 70, 76, 84, 90-94, 97, 99, 102, 113, 124-126, 128, 216, 217, 231, 246, 248-251, 253, 264, 266, 269, 270, 272, 275-277, 280, 282, 283, 286, 291, 292
Engeland 20, 58, 62, 264-271, 277, 281, 282, 302n
erecode 161, 162, 179, 256-259, 263, 268, 278, 281, 283, 289, 291
Europa, Europees 16, 20, 43, 45, 47, 58
everzwijn *zie* *wilde zwijnen*
expressief gedrag 15-17, 22, 24
- fairness* 265, 273
faunabeheer 120, 177
faunavervalsing 208, 219
fazant 13, 23, 76, 80, 134, 192, 193, 198, 203, 204, 209, 211, 217, 221, 222, 226, 228, 235, 246, 257, 272, 311n
fazantedrijfjacht 132, 135, 209, 275
Flevopolder 38
Flora- en Faunawet 194, 219
fooi 146, 247
fox-hunting 265, 266, 270
Frankrijk, Frans 20, 261, 262, 264, 265, 267-269, 302n, 307n, 311n, 312n, 317n
Friesland, Fries 23, 31, 37, 41, 42, 71-73, 270
- ganzejacht* 31-63, 109, 302n
ganzen 13, 19, 23, 31-63, 201, 213, 302n, 303n
Genzenflappen 72, 73, 304n
ganzenschade *zie* *wildschade*
ganzereservaat 59, 63
gastjager 65, 80, 85-87, 89, 92, 150
gastverklaring 112, 308n
Geertz, Clifford 17, 18
Gelderland 98, 136, 307n
geluk 236, 237
Gennep, Arnold van 231
geweer 56, 65, 75-79, 104, 105, 115, 118, 135, 159, 162, 179, 187, 221, 222, 231, 232, 236, 242, 244, 251, 252, 254, 258, 273, 276, 302n, 312n
gewei 201, 208, 211, 212, 316n

geweld, gewelddadig 20, 168, 170, 171, 175, 180, 181, 196, 237, 238, 240, 255, 265, 266, 270, 281, 283, 291-293
 geweldmonopolie 182
 gezelschapsjachten 13, 85, 132, 134, 246-248, 261, 281
 groen 21-23, 33, 231, 242, 252
 Groene Gilde 22, 23, 65, 66, 83, 88, 90, 91, 94, 183, 255, 281, 288, 316n
 groene taal *zie* jagerstaal
 grofwild 23, 87, 171, 173, 186, 192-194, 203, 211, 212, 239, 258, 259, 261, 267, 269, 270, 278, 316n
 grofwildstoperij 170, 172, 174
 Groningen 270
 grootgrondbezit 20, 68, 73, 77, 84, 125, 127, 130, 131, 141, 266, 270, 282, 304n
 groot jager 66, 80, 82, 84, 85, 92, 93, 121, 217, 244, 249, 282, 289
 grondbezit 68, 76, 83, 101, 113, 123, 126-128, 250, 253, 263, 267, 270, 271, 282, 291, 304n, 307n
 Grondbezitsethos 124, 253, 283, 287, 290
 grondbezitter 67, 69, 90, 98, 100-102, 124, 125
 Grote Jacht 13, 230, 241, 242, 247
 Grote Rivieren 38
 haas 13, 23, 31, 76, 81, 171, 192, 204, 208, 211, 213, 217, 221, 222, 224, 226, 235, 241, 246, 257, 268, 270, 272, 316n
Handboek voor den jachttopzichter 134, 137
 havik 146
 haezjacht 275
 heerjagers 66-70, 72, 74-77, 79, 80, 83, 84, 87, 90, 91, 100, 102, 118, 126, 130-132, 134-136, 139, 141, 143, 151, 157, 159-161, 169, 183, 187, 197, 216, 246-248, 272-274, 276, 277, 282, 304n, 310n, 313n, 315n
 heerlijke jachtrechten 67-69, 101-103, 117, 130, 134, 161, 307n
 heerlijkheid 68, 304n
 Hendrik, prins 269, 271, 272
 herbivoor 37, 187, 196, 214, 238, 314n
 herebieren 76, 79, 90, 270
 herenjacht 67
 hert 170, 171, 173, 187, 192, 202, 211, 212, 216, 314n, 316n
 Het Loo 208, 268
 hiërarchie 66, 79, 90-93, 261, 279, 288, 292

homo-venator-theorie *zie* *hunting hypothesis*

honden *zie* jachthond

hondenleider 14, 221

hoofse jacht 67, 68, 136, 261, 262, 264, 267, 268, 272, 274

hoornblazers 13

houtsnip 192, 213

Hubertus 316n

Huizinga, Johan 17, 179, 234

hunting hypothesis 21, 301n

huur *zie* jachthuurler

huurder *zie* jachthuurler

identiteit 15, 21, 22, 68, 79, 285, 290, 312n

IJsselmeer 71-73, 311n

Indie 87, 306n

International Wildfowl Research Bureau '47, 50

Internationale Jachtraad 109, 302n

jachtakte 22, 65, 75, 77, 79, 85, 89, 105, 108, 111, 112, 144, 151, 156, 257, 275, 288, 305n, 306n

jachtaktehouders 13, 14, 65, 76, 77, 79, 82, 84, 88, 89, 95, 99, 102, 103, 105-108, 111, 114, 115, 127-129, 150, 248, 249, 282, 286, 292, 303n, 308n

jachtcombinatie 31, 66, 67, 80-82, 84, 85, 87, 112, 119, 121, 123, 142, 144, 150, 221, 244, 249, 283, 311n

jachtcurfus 110, 118, 244, 280, 309n

jachtdelict 157, 176

jachtdiploma 82, 115

jachtetiquette 88, 222, 246-250, 255, 257, 317n
 jachtexamen 115, 117, 118, 239, 258, 305n, 306n

Jachtfonds 44, 45, 114, 122, 177, 193, 198, 303n, 308n, 315n

jachtgeweer *zie* geweer

jachthond 13, 31, 154, 224, 226, 228, 244, 247, 261, 265, 270

jachthouder 75, 85, 120, 121, 140, 141, 143, 144, 146, 222, 238, 250, 306n

jachthut 33, 34, 37, 56, 74

jachthuur 85, 111, 117, 141, 146

jachthuurler 124

jachthuurprijzen 81, 83, 95, 112, 116-118

jachthuurstelsel 111, 112

jachtkalender 233

jachtopleiding 88, 115, 280, 309n

330 jachtopzichter 13, 14, 16, 33, 65, 67, 76, 81, 85,
101, 129-155, 161, 162, 166, 168, 171-173,
176, 178, 180-182, 198, 214, 221, 222, 224,
228, 232, 238, 244, 267, 275, 288, 289, 303n,
309n-313n
jachtopzichtersdiploma 151, 152
jachtopzichtersexamen 137, 150, 152
jachtopzichterskorps 131, 136, 144, 149, 174
jachtpassie 237, 242, 258, 263, 291
jachtplicht 114, 116, 127, 141, 173, 193, 198
jachtraad 56, 118
jachtrente 101
jachtschap 104, 119, 307n, 309n
jachtseizoen 38, 41, 81, 179, 186
jachtstatistiek 88, 102, 112, 306n, 309n
jachtterrein *zie* jachtveld
jachttoerist 86, 87
jachttoezicht 129, 130, 136, 137, 141, 144, 146,
152, 155, 175-177, 283, 287, 289, 311n
jachttoezicht, ambtelijk 147-150, 154
jachttoezicht, particulier 148, 149, 154
jachtveld 13, 22, 23, 69, 75, 77, 81, 82, 84,
86-89, 93, 97, 104, 112, 113, 116, 130, 144,
234, 244, 256, 279, 282, 283, 292
jachtveldbeheer 109, 267, 287, 289
jachtverbod 14, 41, 60, 120, 250
jachtvereniging, lokale 79, 95, 99, 116-122, 128,
150, 157, 177, 180, 242, 244, 249, 283, 287
jachtvergunning *zie* vergunning
jachtverhuring 77, 78, 111, 113, 116, 117, 146,
279
Jachtwet 19, 20, 22, 40, 41, 50, 55, 62, 69, 76,
85, 89, 97, 105, 106, 110-112, 127, 142, 148,
157, 177, 179, 186, 198, 200, 213, 214, 217,
234, 254-257, 278, 283, 291, 293, 305n, 306n,
308n, 314n
negentiende-eeuwse 187, 192, 195, 314n
van 1923 25, 100-103, 125, 192, 193, 273
van 1954 41, 44, 111, 112, 114, 115, 120, 140,
144, 173, 192, 193, 278, 308n, 310n
van 1977 186, 193, 194, 306n, 308n, 309n,
314n
jachtwetovertredding 156, 159, 180, 182
jachtwetwijziging 22, 100, 101, 115, 120, 126,
132, 144, 193, 219, 314n
jagarmeester 203, 221, 222, 224, 226, 228, 236,
238, 252, 261
jagersbrevet 115
jagerselite *zie* elite
jagershoed 212, 231, 239

jagerstaal 232, 242, 254, 256, 259, 317n
jagers-verzamelaars 16, 21
jong jager 80, 82, 88, 89, 92, 119, 150, 151, 153,
244, 249
Kampen 33, 54, 55, 74
kantjesjager 255, 275, 277-279
klein jager 66, 80, 82-85, 87, 92-94, 108, 118,
121, 141, 150, 155, 176, 177, 217, 242, 244,
249, 275, 277, 279, 283, 287-289
kleinwild 13, 161, 192, 193, 196, 201, 203, 230,
267, 269, 270, 275, 276
klemmen 159, 160, 162
koddebeier 129, 310, 310n
konijn 13, 23, 76, 159, 171, 192, 198, 200, 202,
221, 226, 314n, 315n
Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging
(KNJV) 14, 28, 29, 43, 51, 52, 54-56, 74-79,
89, 95, 106, 108-115, 119, 121, 124, 128, 136,
144, 146, 173, 195, 197, 231, 256, 258, 280,
282, 283, 285, 286, 303n, 308n, 309n, 311n,
315n, 318n
afdelingen 74, 75, 108, 308n
bestuur 51, 108
creraad 51, 256, 280, 308n
ledenbinding, -werving 110, 122
Koninklijk Nederlandse Natuurhistorische
Vereniging 303n
kooiker 71, 73, 305n
korhoenders 192
kraaien 19, 200, 217, 219, 279, 315n
kraaienschietacties 200, 315n
Kritisch Faunabeheer *zie* Stichting Kritisch
Faunabeheer
landbouw 100, 102, 111, 125, 140, 141, 170,
192-195, 198, 270, 271, 308n
landbouwcrisis 100, 125
landbouworganisaties 14, 57, 102, 110, 114,
303n, 307n
landbouwschade *zie* wildschade
Landbouwschap 315n
lange honden 168, 187
lange jacht 268, 270
Leach, Edmund 19, 301n
legitimatiebewijs 135, 139, 141, 180
legitimering 15, 19, 68, 77, 253-255, 281, 285,
287, 289, 290, 291, 293
Lévi-Strauss, Claude 47
lichtbak 159, 162, 164, 166, 168, 312n

Limburg 99, 116, 117, 138, 162, 169

limited bag 44, 57

Lofgren, Orvar 18, 58, 313n

lokganzen 33, 34, 37, 54-57, 59

lokjacht 56, 219

lokstal 31, 36, 43, 55, 56

lokvogels 74, 278, 304n

macht 290

machtiging 76, 102, 305n, 307n

schadelijk-wild-machtiging 82, 91, 102, 305n

machtiginghouder 76-79, 114, 288

machtsbalansen 15, 235, 281

machtsverhoudingen 59, 124, 138, 250, 252,

271, 291, 293

machtsverschillen 25

mannelijkheid 20, 21, 154, 173, 184, 215, 216,

235, 264, 265, 291

mannen 13, 20, 21, 166, 167, 181, 184, 216, 290,
301n

Mansholt, Sicco 111

Mastenbrockpolder 50-52, 63, 256

meeuw 208, 313n, 315n

mens/dier-relatie 18, 185

merkenregeling, -systeem 278, 314n

milieu-ambtenaren 144, 147

milieupolitie 175

militaristisch 20, 268, 270

mimetisch 236, 291

minister van Justitie 173, 311n

minister van Landbouw 40, 41, 44, 45, 50, 54,

56, 57, 111, 147, 186, 194, 206, 302n, 304n,

306n, 307n, 313n, 314n

ministerie van CRM 123

ministerie van Justitie 144, 147

ministerie van Landbouw en Visserij 38, 40, 77,

315n

moeflon 206, 211, 212, 315n

moral community 277

Moustache 98, 246, 272, 304n

nationaal park 68

natuurbelieër 114, 117, 123, 193, 194, 213, 214,

219, 249, 258, 269, 273, 281, 283, 284, 287,

289

natuurbescherming 14, 43, 48-50, 52, 56-60,

109-111, 114, 120, 121, 140, 173, 193-196,

215, 303n, 308n

Natuurbeschermingswet 313n, 314n

Natuurmonumenten *zie* Vereniging tot behoud 331
van Natuurmonumenten

natuuroppzichter 144, 147

natuurreservaten 48, 123

Nederlandsche Jagersvereniging 98-100, 102,

104, 105, 126

Nederlandse Boerenjagersvereniging 78, 79,

305n, 309n

Nederlandse Jagersvereniging 106-107

Nederlandse Vereniging tot Bescherming van

Vogels 40, 41, 48, 49, 58, 60, 192, 302n

Nederlandse Vereniging van Jachtopzichers

(NVJ) 129, 136-140, 144, 146, 150, 154, 155,

308n, 310n

Nederrijng gebied 39, 52

Nimrod 97-99, 105, 126, 306n

Noord-Brabant 38, 117, 159, 169, 170, 174

Noord-Holland 159, 312n

Noord-Limburg *zie* Limburg

Noordoostpolder 37, 178

normenstelsel 22

nut 194, 195, 200

nuttig-schadelijk 192, 204, 214

oogst *zie* wildoogst

oorlog 20, 50, 52-57, 62, 178, 179

Oostenrijk 316n

Ooypolder 52-55

openbare inschrijving 113

opening jacht 190, 191, 302n, 314n

opsporingsbevoegdheid 140, 149-152, 182, 311n

Oranje-Nassau 68, 98, 268, 269, 304n, 307n

ornithologen 41, 42, 47, 302n

Ortega y Gasset, José 254, 315n

overheid 14, 42, 45, 57, 62, 78, 79, 100, 102,

110, 111, 113, 115, 120-122, 124, 125, 128,

146, 148, 150, 161, 174, 194, 198, 314n

overig wild 193, 200

Overijssel 78, 99, 136

overwinteringsgebied 37, 43, 52

palingvissen 71

parforce-jacht 261, 268-270, 316n

parlement 100, 102, 144, 266, 314n

parlementair regime 265, 270

participerende observatie 26-28

patrijs 192, 272

paying-guest-system *zie* betalende gasten

pensioenvoorzieningen 138, 147

peuteren 230, 242, 244, 248, 254, 283

- 332 plattelandsjagers 114, 116, 121, 122, 128, 155,
217, 231, 242, 244, 287, 289
plezierjacht 16, 48, 60, 79, 82, 119, 149, 303n
poelier 37, 73, 171, 196, 197, 312n, 314n, 316n
politie 135, 141, 170-177, 180, 194, 312n, 313n
polsdrager 13, 14, 31, 81, 130, 132, 244
pot, voor de pot jagen / stropen 76, 162, 172,
179, 181, 217
predator *zie* roofwild
predator/prooidier-relatie 214
premie 146, 174, 187
premiestekel 139, 187, 194, 314n
privatisering 122, 150, 152, 157, 176, 177, 182,
283, 287, 309n
privilege 19, 20, 25, 68, 69, 101, 102, 261, 269,
286, 304n
proces-verbaal 158-160, 172, 174, 312n, 313n
professie 131
professionalisering 109, 110, 127, 136, 137, 142,
147, 152, 154, 155, 289, 313n
protectionisme 97, 100, 110, 112, 125, 127, 286
putjacht 278
- randgroeperingen 172, 181, 288
Randstad 80, 112, 113
recreant 147, 234
reebok 202, 203, 211, 212, 260
de rode bok 203, 213, 216
reecen 170, 171, 192, 211, 269, 314n
reecenjacht 257
reegeit 171, 203, 260, 316n
reewild 233, 263, 274, 275, 278
regaal 261, 263, 269, 307n
reglementering 17
rentmeesterschap 123
goed rentmeesterschap 124, 125, 127, 128,
155, 253, 271, 282, 287, 289
rijksveldwachter *zie* veldwachter
rite de passage 231
ritualisering 230, 250, 251, 285, 289, 291-293
ritueel 17-19, 21, 24, 230, 240, 251, 277
roofvogels 172
roofwild 71, 80, 119, 134, 139, 146, 166, 187,
204, 214, 233, 236, 238, 273, 275, 289
Rotterdam 103
ruralisering 112, 116, 283, 287
- schade *zie* wildschade
schadelijk gedichte 76, 187, 192, 195, 198, 312n,
314n
schadelijkheid 40, 192, 195, 200
schadelijk wild 75, 89, 144, 193, 194, 198, 303n,
308n
schadevergoeding 49
schietcr 217, 226, 255
schietjacht 261, 266, 269, 305n
schietwedstrijden 98
Simmel, Georg 17
Six, jonkheer 98
sluiting jacht 50, 57, 190, 191, 302n, 314n
Smmia, jonkheer Mr van 139
sniip 13, 197, 201
sociogenetisch perspectief 24, 25, 29
sociologie van de sport 17
spel 17, 18, 155, 161, 162, 166, 167, 177, 178,
181, 209, 212, 215, 216, 234, 236, 240-242,
253, 254, 265, 268, 284, 289, 291, 310n
sport 16-18, 170, 264, 268, 289, 310n
sportief 181, 259, 260, 265, 267, 272-274, 281
sporting code 265, 268, 272, 275, 282, 283
sportiviteit 183, 258-260, 264, 267, 268, 272,
273, 275, 276, 278, 279, 281, 284, 292
sportization 265
sportsmanship 264-266
Staatsbosbeheer 309n
stad-platteland 102-104, 170, 264
status 25, 64, 78, 83, 92, 94, 141, 150, 172, 251,
266, 285, 287, 289, 290
statusjager 81, 83, 84, 87, 103, 112, 114, 115,
126, 226, 231, 248, 251, 277, 286
statussymbool 103
statusverandering 231, 232, 238, 240, 242, 244
stedelijk-burgerlijk 58, 59, 62, 63, 126, 264, 266,
286, 313n
stedeling 81, 83, 91, 92, 127, 267, 277, 282, 287
Stichting Behoud Natuur en Leefmilieu 122-
123
Stichting Kritisch Faunabeheer 14, 15, 31, 33,
50-54, 57, 60, 62, 280, 283, 315n
strik 139, 159, 162, 164, 166, 174, 312n
stroper 14, 16, 65, 76, 80, 130, 131, 135, 139,
151, 154, 156-184, 215, 216, 257, 258, 277,
288, 311n-313n
stropcr 68, 75, 76, 102, 130, 132, 135, 154,
156-184, 215, 276, 289
lokale 159-161, 164, 166, 168, 169, 177-181,
183, 216, 312n
harde 168, 172-173
recreatieve 172, 180-181
structuralisme 19

- subsistentiejacht 16, 301n
 symbolische dialoog 18, 285
 symbool 19, 21, 23-25, 78, 250, 277
 symboolsysteem 24, 25, 29
- tableau 13, 56, 221, 228, 238-240, 242, 246, 252, 316n
 tellingen *zie* wildtellingen
 Terhorne 42
 Thomas, Keith 18, 58, 62
 tien-uur-regeling 38, 43, 44
 toezichthouder 80, 177
 trek *zie* vogeltrek
 trekwild 41, 42, 73, 109, 206
 tribaal 16
 trofee 202, 203, 212, 260
 Tweede Kamer *zie* parlement
- urbanisatie, urbaan 271, 287
 utiliteit, utilitair 15, 16, 77, 90, 161, 193, 213, 214, 217, 240, 283, 285, 289, 301n, 315n, 316n
 Utrecht 136, 170
- valkerij 268, 270
 vangjacht 72, 187, 261
 Veblen, Thorstein 20, 64, 277
 veertig-hectare-regeling 111, 112, 115, 141, 306n
 veldbewaking 157
 velddienst 175-176
 veldpolitie 164, 172-175, 180, 182
 veldwachter 130, 135
 veldwerk 26
 Veluwe, Veluws 23, 60, 159, 171-174, 206, 208, 269, 310n
 De Hoge Veluwe 68
 verambtelijking 148-149
 Vereniging Het Reewild 109, 231
 Vereniging Het Veluws Hert 109, 231
 Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten 48, 49, 60, 122, 193, 303n
 vergunning 38, 40, 71, 75, 76, 80, 84, 89, 103, 104, 130, 141, 306n, 311n, 314n, 315n
 ex-artikel-53 77-79, 81, 144, 151, 306n
 ex-artikel-7-1b 117, 120
 vergunninghouder 79, 85, 88, 150, 275
 vergunningstelsel 103, 104, 111, 112, 127, 134
 verhuur *zie* jachtverhuur
 vermaak 63, 67, 72, 75, 76, 80, 90-92, 103, 151, 153, 169, 197, 217, 246, 255, 275, 283, 284, 289
- vermenselijking 58, 215, 315n
 verstedelijking *zie* urbanisatie
 verzamelaars *zie* jagers-verzamelaars
 vleesjager 255
 vleesvoorziening 16, 261
 Vliegende Brigade 174
 vogelbeschermers 14, 31, 40-43, 48, 49, 57-59, 62, 194
 Vogelbescherming *zie* Nederlandsche Vereniging tot Bescherming van Vogels
 Vogelrichtlijn 40, 303n
 vogels 50, 58-59, 72
 vogeltrek 34, 72, 73, 206
 Vogelwet 40, 41, 192, 312n, 313n, 314n
 voor-de-voet-jagen 81, 230, 242, 244, 246, 248, 254, 283
 Voorst tot Voorst, baron van 76, 272
 vorst 187
 vorstenhuis 66, 101, 267, 268, 271, 307n
 vossen 146, 194, 198, 204, 212, 214, 215, 221, 265, 279, 314n, 318n
 vrije tijd 119, 150, 151, 153
 vrijetijdsbesteding 16, 17, 89, 153, 184, 265
 vrouwen 13, 21, 27-29, 221, 301n
 vuurwapen *zie* wapen
- Waddengebied 37, 72, 302n, 303n
 wapen 164, 166, 174, 180, 202, 215, 216, 246, 252, 278, 293
 watersnip 221
 waterwild 13, 23, 31, 41, 47, 48, 71-73, 87, 192, 193, 196, 200, 206, 230, 269, 270, 275, 276, 278, 302n
 wedstrijd *zie* competitie
 weerbaar 201, 202, 203, 206, 207, 212, 215-219, 235, 238, 259, 260, 262, 273, 290, 291
 weerbaarheid 202-206, 208, 215, 261
 weidelijk 56, 224, 255-284, 286, 287, 291
 weidelijkheid 235, 236, 255-285, 287, 289, 317n
 Weidgerechtigd 260-264, 269
 weidman 255-258, 317n
 Weidmannszunft 262
 weidwerk 263-264, 317n
 wild 16, 19-22, 101, 134, 158-162, 164, 171, 178, 179, 185-219, 229, 230, 234-238, 242, 244, 250, 251, 255, 257-259, 273, 274, 276, 281, 289, 313n, 314n
 wildakker 118
 wildbeheer 81, 109, 114, 119, 122, 123, 177, 208, 258, 260, 263, 267, 272, 273, 280, 283, 287, 289, 311n

wildbeheereenheden 80, 85, 119, 121, 122, 128,
 146, 150, 157, 177, 180, 288, 309n
 wildconsumptie 16, 185, 195-196
 wilde zwijnen 23, 170, 171, 192, 194, 201, 202,
 206, 212, 216, 269, 317n
 wildoogst 13, 77, 195, 254
 wildreservaten 41, 303n
 wildschade 38, 40, 44, 45, 54, 57, 63, 76-78,
 100, 102, 114, 193, 198, 200, 213, 217, 303n,
 314n, 315n, 317n
 wildschadebestrijding 45, 47, 49, 76-79, 90, 91,
 94, 119, 194, 195, 219, 307n
 wildschadecommissie 307n
 wildschadewet 100, 197
 wildschut 132, 134-135, 142, 310n
 wildstand 83, 84, 102, 114, 134, 135, 213, 241,
 278, 281
 wild-tam 19, 185, 205-208, 214, 217
 wildtellingen 47, 50, 118
 windhonden *zie* lange hond

Zeeland, Zeeuws 136
 Zeeuwse eilanden 38
 Zuid-Holland 103
 Zuid-Hollandse eilanden 38
 Zuid-Limburg *zie* Limburg
 Zweden 58, 301n

Heidi Dahles werd op 29 oktober 1956 geboren in Magdeburg (DDR). Zij bezocht het gymnasium in Dulken (BRD), waar zij in 1977 het *Abitur* behaalde. In hetzelfde jaar begon zij met de studie culturele en sociale antropologie aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen. Tijdens haar doctoraalopleiding verrichtte zij veldwerk onder jagers in Oostenrijk. In 1984 studeerde zij cum laude af in de culturele antropologie.

Tijdens haar studie was zij gedurende twee jaar als student-assistente verbonden aan het *Max-Planck-Institut für Psycholinguistik* te Nijmegen, en gedurende anderhalf jaar aan de vakgroep culturele antropologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen. In 1983 kreeg zij een tijdelijke aanstelling bij deze vakgroep om verkennend onderzoek te verrichten naar de beeldvorming omtrent de jacht in Nederland. Deze verkenning mondde uit in een promotie-onderzoek dat zij gedurende twee jaar uit eigen middelen bekostigde. Van 1986 tot 1988 werd zij door een subsidie van het Ministerie van Landbouw en Visserij en de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging in staat gesteld dit onderzoek voort te zetten in het kader van een aanstelling als junior wetenschappelijk onderzoekster aan het Instituut voor Culturele en Sociale Antropologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Van 1981 tot 1983 maakte zij deel uit van de redactie van de publicatiereeks van de vakgroep culturele antropologie. Sinds 1986 is zij redactrice bij het antropologisch tijdschrift *Focaal* en bestuurslid bij de gelijknamige stichting. Sinds eind 1989 neemt zij het voorzitterschap van deze stichting voor haar rekening. Zij is secretaris van de sectie antropologie van de Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging, redactielid van *Sociodrome*, lid van de Werkgemeenschap Algemene en Theoretische Antropologie, van de werkgemeenschap Figuratiesociologie, van de *European Association of Social Anthropologists*, van de *American Anthropological Association* en de *Association for the Anthropology of Europe*. Thans is zij verbonden aan het Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek (IVA) van de Katholieke Universiteit Brabant en onbezoldigd aan de vakgroep RUOMED van de Universiteit van Amsterdam.

In Nederland is een verbazingwekkend aantal jagers actief: meer dan 30.000. Het is een mannenwereld, en een wereld met heel verschillende lagen: oude aristocraten en nieuwe rijken, dorpsnotabelen en boerjagers, stropers en jachtopzieners. Ook over de regels van het spel wordt binnen die wereld verschillend gedacht: het kernbegrip 'weidelijkheid' krijgt een uiteenlopende uitleg. De wereld van de jacht als geheel kent echter een argwanende buitenwereld: verklaarde tegenstanders zoals verenigd in de Stichting Kritisch Faunabeheer, en een overheid die aan de jagers bij tijd en wijle zeer strikte regels oplegt.

Heidi Dahles, antropologe, heeft zich begeven in een uitputtend, deels participerend onderzoek naar de jacht. Ze beschrijft de verschillende lagen en de zelfopvattingen van de jagers, de beeldvorming bij de buitenwacht, de discussies over de erecode, de verschillende jachtpraktijken en de jagersorganisaties, de argumentaties pro en contra de jacht, en grote en beslissende conflicten zoals de 'ganzenoorlog'. Zo ontstond het eerste complete beeld van de opmerkelijke wereld van de Nederlandse jager.

Uitgeverij SUN
ISBN 90 6168 322 X